

A

RÁKÓCZYAK KORA

ERDÉLYBEN.

IRTA

SZILÁGYI SÁNDOR.

ELSŐ KÖTET.

PEST.

PFEIFER FERDINÁND TULAJDONA.

1868.

A
RÁKÓCZYAK KORA
ERDÉLYBEN.

A

RÁKÓCZYAK KORA

ERDÉLYBEN.

IRTA

SZILÁGYI SÁNDOR.

ELSŐ KÖTET.

PEST, 1868.

PFEIFFER FERDINÁND TULAJDONA.

DB
738.5
.S923

v.1

551821

v.1

Bécs. Nyom. Fromme Károly.

Felesleges volna hosszan magyarázni a Rákóczyak erdélyi uralkodásának fontosságát, akár Erdélyre akár az anyaállamra nézve. Mutatja azt a magyar történetnek azon lapja, melyre nevök írva van. E kérdés megfejtését magára a munkára halasztva, — csak azon kézirati forrásokot kívánom megjelelni, melyeket a dolgozás folyama alatt alkalman volt használni. S ezek:

Az erdélyi Muzeumegylet összes gyűjteménye s főként gróf Kemény József gazdag hagyományai, melyekből a lelkes Szabó Károly ur páratlan szivességgel saját felügyelete alatt másoltatta le az okmányokat.

A károlyfehérvári gazdag levéltárak, honnan még boldogult dr. Ötvös Ágoston ur vette a másolatokat.

Mike Sándor ur rendkívül becses gyűjteménye.

Keresztes Papp Miklós ur hasonlólag becses gyűjteménye.

A magyar tudományos akadémia, az egyetemi könyvtár s atyám Szilágyi Ferencz gyűjteményei.

És végül a páratlan becsü és terjedelmü, Kismartonban őrzött Eszterházy-gyűjtemény roppant folian-saival, melyből lehetett csak a többi gyűjtemények

hézagait pótolni, s melynek használatát kiválóan Salamon Ferencz ur szíves barátságának s közlékenységének köszönhetem.

Fogadják szivességükért legkészségesebb hálámat.

Még egyet!

A viszonyok jobbra fordultával lehetővé lett a kamarai levéltár használata is. S hogy e gazdag gyűjteményt használhassam, — arra nézve megteendem a kellő lépéseket. De már sajtó alatt levő munkámat a nyomdából visszavenni nem tartám szükségesnek: mert az 1631 végéig terjedő alkudozások főbb momentumait legnagyobb részben megőrzé az Eszterházy-gyűjtemény.

S itt ez volt a fő.

Írárm Budán, 1867, július 3-án.

Szilágyi Sándor.

ELSŐ KÖNYV.

I.

A Bogát-Radvány nemzetség Csehországból származott Magyarországra, valószínűen az első királyok idejében. Zemplén megyében telepedett le s néhány falu-
nak ura lévén, a vármegye előkelői közé tartozott. A XIII-ik században egyik tagja Pál, Gyapoly fia, az okmányokban comesnek iratik, valószínűleg, főispánságot viselt, de magtalan lévén, három faluját testvére fiaira hagyományozá. Ezek közül egy nemzé II. Pált, s ez egy Pazdich-leánynyal II. Gyapolyt, kinek három fiától hat nemzetség származott. E nemzetségek egyike a Rákóczyaké.

Az Anjouiak és Mátyás király nagy részben új aristocratiát teremtettek. A magyar hadügy átalakulásával új elemek kerekedtek felül s nem egy harezos lett kis nemből hatalmas oligarchává. A Rákóczyak nem szüntek meg a vármegye előkelői közé tartozni, de többre nem is vitték. A Jagellok idejében két ágra oszlott a család: 1517-ben Rákóczy Zsigmond megszerzé Abaujban Felső-Vadászt, melyet azután előnévül is használt, míg a másik, Ferencz, Zemplénben maradt, megtartván a régi előnevet.

A Felső-Vadászi ág magasabb történeti szereplésre lön hivatva. Zsigmondnak két fia volt: György kitűnő katona s János. Az első nemzé Lajost, ki 1607-ben báróságra emeltetett, az utóbbi Zsigmondot, ki ugyan ez évben fejedelemmé választatott. Szolgálatai jutalmául mind két unokatestvér gazdag és hatalmas oligarchává lett — azonban pályájok végén elváltak egymástól. Az elsőnek magva szakadt, az utóbbinak utódai fejedelmekké lettek. Ez azon ág melynek története a magyar történetnek egyik fényes lapját teszi.

II.

Rákóczy Zsigmond született 1544-ben Felső-Vadászon. Atyja János „noha nem felettébb nagy méltóságu mindazáltal nemes ágyból született becsületes főember volt, ugymint ki dicséretes hírét nevét jó erkölcsével s magaviselésével minden rendeknél becsületesé, kedvessé tette volt.“*) Felső-Vadász nem tartozott a végvárok közé, de nem volt messze a határszéltől s a gyermek már sokat hallhatott a törökökkel folytatott küzdelmekről a hajduvitézektől, kik mint atyjának zsoldosai a várórséget képezték, de kik magok is harcoltak a törökök ellen azon fegyveres békékben, melyek alatt a végeken s még beljebb is a csatározások szünet nélkül tartottak.

Midőn a gyermek már serdülni kezdett, atyja Pérenyi Gáborhoz vitte őt apródnak. S ő neveltetését és kiképeztetését főként e körülménynek köszönheté mert a gyermek jövőjére semmi sem gyakorolhatott döntőbb és maradandóbb befolyást mint e nevezetes főúr udvara. Ugyanis ezen Gábor — fia a nagyhirű Péternek — tulajdonosa volt a sáros-pataki uradalomnak, s hive a reformált vallásnak. Gáborról csakugy mint atyjáról, ellenseges indulatu történetírók nem egy sötét vonást jegyzettek fel. Bűn mocskolta volna be pályájának kezdetét és végét: megölte volna testvérét, hogy ne legyen kénytelen vele osztozni, meg nejét, hogy cz másé ne lehessen. E meséket kétségtelenül azért koholták, hogy érdemeit befeketítsék, azok kik vallásáért ellenségei voltak.

Mert Gábor ur buzgó protestáns volt, s e vallás emelésére és, terjedésére sokat tett. Mint atyja maga is Patakon lakott s a mit e várra nézve az kezdett, ő foly-

---

*) Miskolczy István Emléknyve: Nagy Iván Családai XIII k. 600-ir.

tatta azt: bevégezte a templomot, virágzó karba helyhezte az iskolát. Ez volt uradalmi központja s ennek emelését mozdítá főként elé: maga is mint atyja olasz műveltséggel bíró férfiú lévén, úgy hogy háza a protestantismusnak és tudományosságnak egyik fő focusává lett, azon kívül, hogy a művészet és fényűzés ledrágább czikkei ottan feltatálhatók voltak. Első rangú reformatorok, nagy tudományú férfiak tartózkodtak nála: Kopácsi István volt papja, Balsaráti Vitusz István orvosa, Szikszay Fabricius Bazil professora. A pataki iskola emelésében egymás után mind a három részt vett, mindenikök tanított abban 1549—1567 között, tehát éppen azon időben, mely alatt Rákóczy Zsigmond ott tartózkodott. A két elsőnek tanítványa, az utóbbinak barátja volt. Nemesak a tudományok elemeit tanulta el tőlök, szellemöket is örökölte s végig hű maradt ahhoz. Törhetlen harczoza volt a protestantismusnak. Ezen utóbbival való barátsága másként is emlékezetes: Szikszay ephorusa volt Magócsi Andrásnak s ezen András viszont belső barátja volt Zsigmondunknak. E barátságnak „a Rákóczy család sokat, igen sokat köszönhetett“ *).

A pataki tartozkodás más tekintetben is emlékezetes volt Zsigmondra nézve: ott sajátította el, mint inas vagy apród, a hadtudományi ismereteknek első elemeit, és oly sikerrel, hogy „társai közt senkinél sem volt alábbvaló“. Perényi ismeretes bajnok, és udvari hajdusága tapasztalt vitéz katonákból állott, kiknek példája buzdító volt a serdülő ifjura nézve. E nép sokat küzdött a törökökkel, sőt azon időben, midőn Perényi Zápolya János pártjára állott át, 1556—1558 között, magyar főurakkal is, kik annak versenytársai voltak s egyes várai után nyujtották ki kezöket. De midőn Perényi visszatért Fer-

*) Szombati János Biographia Professorum. A Sárospataki Füzetek 1864-ik évi folyamában, 303 l.

dinánd híúségére, minden megváltozott. Ekkor még csak huszonhat éves volt, de ezután s még mint ifju gyorsan emelkedett. Abaujvármegye főispánságát atyja után örökölte, azután királyi tanácsossá a Tisza melléki hadak generálisává, utóbb tárnokmesterré, végre országbíróvá lett. Ily udvarban, ily főúr oldala mellett töltötte el Rákóczy Zsigmond az apródi éveket, s végezte be iskolai és hadászati tanulmányait, mely utóbbiak lovaglás, lövöldözés és bajvivásból állottak *).

Perényi 1563 őszén Pozsonyba ment Maximilián királylyá koronáztatásának ünnepélyére. Kisérete 118 emberből állott, valószínű, hogy ezek közt volt Rákóczy Zsigmond is. Két évvel utóbb háboru ütött ki az erdélyi fejedelemmel, melyhez Perényi négyszáz lovast, nyolczszáz gyalogot s négy ágyút vezetett. Zsigmondunk már ekkor több volt egyszerü harczosnál, s hogy e küzdelmekben kiitintette magát, azt Rudolfnak egy későbbi okmányából tudjuk. Kétségtelenül mély benyomást gyakorolt rá jóltevőjének, urának Perényi Gábornak kora, 1567-ben bekövetkezett halála — de ez már sorsára többé nem gyakorolt döntő befolyást. Elhagyta Patakot, hol mulatása oly tanulságos volt s mely egy félszázad múlva családjá fészkévé lett, s Egerbe ment Forgács Simon és Ungnád Kristóf keze alá, hol az ifju vitézek kapitánya volt, mely hivatallal apróbb kicsapások alkalmával tanusított vitézségét jutalmazák.

A mint a férfi-korba lépett szendrei kapitánynya lett. Mint ilyennek gyakori alkalma volt kicsapásokkal fárasztani a törököt, a határ-villongások mindennapiak lévén. Egy ilyen kiütés alkalmával a füleki, nógrádi, szécsényi bégeket megszalasztá Sajó mellett Kazánál s

---

*) Rudolf 1598-iki adománylevele Zsigmondnak: Wagner Collect. Geneal. IV. 92.

**) „Jam inde ab adolescentia tua“, mondja ezen okmány.

a törökök közül sokat megölt és többet elfogott*). Még nevezetesebb volt 1573-iki vállalata, midőn Kaith bég füleki szándzsakbég a szikszai vásárt ezer törökkel megrohanta. Rákóczy és Prépostváry ellene mentek, Fülekgig kergeték, emberei közül sokat levágtak, sokat elfogtak, el magát Haszán alajbéget is s Kaith kocsiját és lovait**).

Ez időben az erdélyi fejedelemség válságos napokat élt. János Zsigmond halála után, a magyar király ujjalag annak birtokbavételén munkált: de e czélját Báthory Istvánnal nem remélvén elérhetni, Békes Gáspárt akarta az ország vajdai székébe ültetni, ki őt már előre urának ismerte el. 1575-ben Békes be is ütött fényes magyarországi sereggel, s sok magyar főúr kíséretében. Ezek közt volt Rákóczy Zsigmond is a szendrei őrséggel***). A vállalat rosszul ütött ki; a szép sereg alig talált utat visza, s a menekvő Zsigmond urnak aligha voltak sejtelmek, hogy harmincz év múlva éppen ő fog harcolni ez ország önállóságának megállapításán, megszilárdításán.

Ő ez időt, a vallás dolgában felvilágosult és türelmes magyar királynak Maximiliánnak, s még sok éven át türetnetlen utódjának Rudolfnak is föltétlen hűve volt. S számos kitűnő érdemeinek volt következménye, hogy 1587-ben egyfelől az országgyűlés beválasztá azon bizottmányba, mely az ország közjövödelmek s a végházak megvizsgálására küldetett ki†), másfelől a király Egervár kapitányjává nevezte ki. Mint ilyen már 1588-ban kivívta egyik legfényesebb diadalát.

A határszéli villongások — minthogy a hódoltság határai nem voltak meghatározva — csaknem folytonosan

*) Rudolf 1598-iki adománylevele az idézett helyen.

**) Istvánfi 1724-iki kölni kiadása 328 l.

***) Korponay Abauj Monographiája 24 l.

†) Corpus juris Hung. Az 1588-iki X-ik t. cz.

tartottak, de ez időben gyakoriabakká lettek s több elkeseredéssel folytak mint valaha. Ezzel kapcsolatban növekedett azon keresztyén helységek zsaroltatása is, melyek a magyar király birtokában feküdtek ugyan, adót azonban mind két felé fizettek, minek folytán a végvárak közelében eső helyek gyakran az ilynemű adót nem akarták megadni. Így vonakodott megfizetni Szikszó a rávetett ezer aranyat. A budai basa Frenk Juzsuf, kit Istvánfy, Ortelius s a keresztyének általán Szinánnak neveznek, többszörös felszólítás után kirendelte Kara Ali fehérvári szándzsákbéget, hogy Szikszón vegye fel a kivetett összeget és e várost büntesse meg a daczolásért; ki a szolnoki béget is, hogy egy diversióval az egri várórséget foglalkoztassa. De e csapatot, midőn Kálló felé nyomult, Rákóczy oct. 2-án szét veré. Azonban megindult Kara Ali is, útközben magához vette a váczai, szécsényi, füleki örségeket s mintegy 12—16 ezer emberrel nyomult előre. Putnok várát siker nélkül ostromlása elvonulván alóla Szent-Péternél átkelt a Sajón, s oct. elején Szikszó alá ment.

Szikszót készen találta. E város várta magára a török veszedelmet s a szükséges intézkedéseket megtette annak elfordítására. A harczra képtelenek elbujdostak, de a fegyver-foghatók maradtak. A reformáltak egyháza védfallal volt kerítve s ez most kellőleg fel lön szerelve, hogy egy néhány napi rohamot kiálljon. Az egri és kassai várparancsnokságok pedig már előre lönnek értesítve a török hadak készülétkben levő támadásáról, melynek folytán Rüssel Klaudius és Rákóczy Zsigmond intézkedtek, hogy a fenyegetett városnak segély nyújtassék: maga Rákóczy megindult s Kassáról*), Szent-

---

*) Ortelius Redivivus I k. 124 l. szerint maga Rüssel is személyesen vezette a hadat. De Istvánfy előadása valószínűbb: hogy ő csak Serényi Mihályt küldé.

dróból s Homonnából is rendeltettek ki csapatok a megtámadott hely védelmére. Miután a szolnoki bég szétveretett, mi sem gátlá a magyar és német hadak előnyomulását.

Kara Ali ez alatt kirablá Szikszót s a kerített templomot löveté. A bezártak vitézül védelmezték magokat, várván a megígért segílyt s tornyukból lőtték az ellenség sorait. Oct. 8-án estve megérkeztek a magyar és német hadak, de alig több harmadfél ezer embernél. A mint Kara Ali ezeket megpillantá félbeszakítá az ostromot, a várost több ponton felgyujtató s ennek világánál sorait csatarendbe állította ujhöld alakban a Bársonyos melletti téren; a csata rend két szarvát kocsi-sorokkal s homlokát ágyukkal erősítve meg. Ő teljesen védelmi helyzetbe tette magát.

Rákóczy támadása az égő város világánál heves volt: az első rohamban Pethő György elesett, Kara Ali sebet kapott. Midőn a török sorok már ingadoztak, a szécsényi bég ki — Kara Ali kelyett a főparancsnokságot átvette — előlovagolt és biztatni kezdé az ozmanokat. De egy dárda a földre terité. A török ágyuk e kétes pillanathan szólaltak meg, borzasztóan ritkítva egy előnyomult német és magyar hadosztály sorait, melyet a heves tüzelés visszanyomván megszaladt s Felső-Vadász felé vette útját. Kicsinyben mult, hogy e megszaladás a keresztyének megveretését nem vonta maga után, mert Paczót Endre a saját katonáit lelkesítő Rákóczyt kivonva a csata hevéből, Szerencs fele vette útját új hadakért. Hadnagyai azonban Balázs deák és Bárczy helyt állottak, mígnem Serényi s a német vasasok segílyére nem érkeztek. Most a harczot oly hévvel ujíták meg, hogy egyegy lovas előtt hét nyolcz török is feküdt. Ez alatt a szétvert magyar szárnyból 300 bajnok sorakozott, eltökélve, hogy inkább mintsem a folyóba nyomassék,

a dicsőséges halált fogja keresni. Egy trombitás megfúta a németek rohamjelét s a kis csapat támadott. Mint-hogy már a város sem égett s a sötétség miatt a törökök nem láttak, azt hitték hogy új hadak érkeztek. De nem sokára azok is jöttek: Rákóczy megérkezett Szerencsből új hadakkal, mi által az eddig kétesen folyt harc koczkája meg lön fordítva, és most a több oldalról megtámadott török erő teljesen semmivé tétetett. A csatatér holtakkal volt fedve, s az egész tábor zsákmánynya lett. Maga a keresztyén tábor is alig hitte, hogyan tehetett semmivé harmadfél ezer ember tizenhat ezeret: s volt ki a dologban Isten csodáját látta. Egy Prop Menyhért nevű katona vallá, hogy ő látta mikép repültek a törökök sorai közt hófehérbe öltözött gyermekek, kik valószínűleg angyalok voltak s a török hadat a keresztyénekkal vegyest aprították. Bár a királyi hadak vesztesége is nagy volt — mert sok előkelő német és magyar veszett el — de az eredmény felülmulat az főleg erkölcsi hatása által*).

E diadal megalapítá a Rákóczyház fényét, valamint egy házasság s az egymást követő királyi adományok dúsgazdaggá tették azt. Zsigmond 1590-ben Heves-és Bórsodmegyék főispánja volt s ez évben nyerte Vezsenyi Gáspárnak kecskeméti és pestmegyei birtokait**). Épen ez év körül meghalt Mágocsy András, Magyarország egyik leggazdagabb dynastája, két fiának gyámjává ifjúkori barátját Rákóczy Zsigmondot nevezve ki végrendeletileg, azon kötelezettséggel hogy a birtokokat megtartani köteles, azon kedvezménynyel, hogy ezentúl

---

*) Istvánfy históriája 356—59 ll. Ortelius Redivivus I. kötet 124. l. Selecta ex Chronicis Leibitzerianis 63. l. Scholcz Procopius 269. l. mindkettő Wagner Analecta II-ik k. Hammer II k. 538 l. V. ö Rudolf adománylevelével s Korponay Abaúj monographiájával stb.

**) Adománylevél Hornyik János Kecskemét története I. k. 236. l.

semmi számadással sem tartozik. E birtokok roppant nagyok voltak: Munkács, Torna, Lechnitz s a Duna és Tisza közt, továbbá Erdély felé, mintegy háromezrezer holdat tevő uradalmak*). Rákóczy gyámi hatáskörét nevelte azon körülmény is hogy Mágocsy özvegyét Alagi Bekényi Juditot nőül vette. Annak csorbitásán hasztalan fáradoztak a rokonok: a pert Rákóczy nyerte meg.

Midőn a törökkel a hosszú háboru kitört újabb alkalma nyílt kitüntetni magát. Fülel ostromlására 1593-ban ő figyelmeztette a királyi hadak vezéreit s magában az ostromban is nevezetes részt vett**). Fontos és tevékeny része volt azon hatjáratokban is melyek a következő években, Mátyás és Maximilian főherczegek fővezérsége alatt, folytak a törökkel. Így lőn hogy Rudolf 1598-ban megbővíté családi czimerét, továbbá 1596, 1601 és 1603 években Hernád-Németi, Ond helységekkel, Bass pusztával, Zombori és Megyasszói rész birtokokkal, Tarczal városával, majd a szerencsi uradalommal, Onod és Debrő várával, Sajó-Szent-Péterrel, Kisfalud pusztával s Mád városával ajándékozta meg. Ekkor már maga is a leggazdagabb magyar földes urak közé tartozott — kivált ha hozzá vesszük hogy 1601-ben Ostrog Janusius herczegtől nyolczvan ezer aranyon megvette a pompás makoviczai uradalmat***) melynek fő helyére lakását is áttette.

Befolyását és hatalmát Rákóczy nevelte házasságok által, sőt második neje Gerendy Anna által Erdélyben is tért nyert. Első nejétől egyetlen leánya maradt Erzsébet, ki Homonnai Bálinthoz ment férjhez, a másodiktól három fia született: György — 1594. jun. 8-án†) — Zsigmond és Pál, de ezen nejét is túlélte s harmadikban Telegedy Borbálát vette el.

*) Botka Tivadar a Rákóczyak ifjabb ága: Győri füzetek III. köt. 3. és 5 ll.

**) Rudolf adománylevele és Istvánfy 379 l.

***) Szirmay notitia politica Cottus Zemplén 100 l.

†) Kemény József Irodalmi Kalászkok 190 l.

Gondolni lehet, hogy emelkedése egy sereg irigyet zúdita fejére: Kátay Magdolna, Mágocsy András nővérenek Margitnak Kátay Ferencztől született leánya, már 1591-ben perrel támadta meg őt, vádolván hogy gyámi hivatalát hűtlenül kezeli, és a jövedelmeket saját hasznára fordítja s az árvák feletti gyámságot maga részére követelvén. De András ur végrendelete sokkal világosabb volt, hogysem ürügyet lehetett volna találni a gyám elmozdítására. S a törvény Zsigmond urat csakugyan meghagyta*).

Az árvák közül Gáspár korán elhalt. Ferencz pedig a mint serdülni kezdett, elhitte nőrokonainak, hogy mostoha atyja őt tulajdonában megrövidíté. A királyi kamara is beléelegyedett a dologba s rávette a tapasztalatlan ifjút, hogy királyi tekintélynek igénybe vételével, gyámját számadásra kényszerítse. Az ekkép bejövendett összegnek fele az árváé, fele a fiscusé leendett. Rákóczy nem volt idegen a számadástól s csak azt akarta kivinni, hogy az általa fizetend ő összeg az árváé legyen egészen, a fiscus teljes kizárásával**). Hosszas perlekedés után 1602-ben megtörtént a számadás Pozsonyban tehát a kamara előtt, s a kiegyezés is: Rákóczy Zsigmond két falut (Vámost és Pálfalvát) tüstént átadá Mágocsynak kötelezvén magát, hogy ezen kívül neki egy év leforgása alatt ötvenezer forintot fizet, melyre zálogul lekötötte Tarczal városát, hogy ha az összeget ki nem fizetné, a határidő elteltével gyámfia foglalhassa el azt s kielégittetéséig birhassa. Azonkívül csakugyan a kamarának kelle ötvenezer tallért fizetnie***).

*) Botka Tivadar értekezése: Győri Füzetek III-ik k. 3. és 5. II.

**) A magyar országgyűlés levele 1605-ből Bethlen Farkas VI-ik. k. 360 l.

***) Szuhay tanu vallomása Botka cikkében Rákóczy fizetéseit Mágocsynak így adja elő — de a kamaráéról nem emlékszik, az az idézett levélben olvasható, azon különbséggel azonban, hogy Mágocsy számára 40 ezer tallért lefizetett.

De Mágocsy Ferencznek nem fizette ki a lekötött összeget, „objiciálván azt, hogy nem mostoha, hanem édes atyja volt volna, holott mind magát szépen Isten szerént nevelte, jószágát is minden perpatvarosok ellen sok költségével, fáradságával épen megtartotta volna, és hogy a néhai ngs. Mágocsy uram is testamentumában nem egyéb tutorságról való számadásra, hanem csak jószágának épen való megtartására kötelezte volna, és mind azokat beteljesítvén igazán, Mágocsy uramnak semmivel sem tartoznék“ *).

A viszály Magyarország két hatalmas dynastája közt még azután is tartott, hogy Bocskayt a német kormány erőszakoskodásai támadásra kényszeríték, sőt Zsigmond ur részben e mozgalomnak köszönheté, hogy az rá nézve nem lett válságossá. 1605 apr. közepén, épen a megyesi országgyűlés folyama alatt, leszállított az ötvenezer forintnyi összeg tizezerre, sőt utóbb a gyám ennek is leakarta felét alkunni. Mágocsy azonban Tarczalt elfoglalá s kényszeríté mostoha atyját a tizezer forintra nézve őt teljesen kielégíteni. S csak midőn ez megtörtént — pénzzel és jószágokkal — bocsátá vissza Tarczal városát. Ekkor már mindketten új urat vallottak, ki maga is óhajtá a per bevégeződését.

---

*) Szuhay tanuvallomása Győri füzetek III-ik k. 8-ik l.

III.

Buda, elesése óta, az egész XVI-ik században, daczára a megkötött fegyverszüneteknek folytonos volt a csatározás a törökökkel, míg végre az évszáz utolsó tizedében kitört a nyílt háború, melyet közönségesen tizenöt évesnek vagy hosszúnak szoktak nevezni. Soha sem lett volna jobb alkalom a korona háromfelé darabolt országait egyesíteni, de politikai és hadtudományi baklövések lehetetlenné tették. Az eszme megvolt még a háború kezdetén s a végrehajtást meg is kísérelték. Erdélyt önkénytes csatlakozással, a hódoltságot fegyverrel akarták visszaszerezni. Hogy az elsőt elérjék: megnyerték a tervnek Báthory Zsigmondot az ország fejedelmét, meg egy nevezetes pártnak, s magának Bocskaynak — az uralkodó nagybátyjának — közreműködését.

De a mit ezentul tettek, minden, minden oly esztelen volt, mintha épen meg akarták volna azt buktatni. A német párt az 1594-iki utálatos méészárlással fogott a dologhoz. S a milyen eszközökkel inaugarálta tervét, olyanokkal élt a kivitel pontjáig. Tévedéseit, hibáit, az naptól fogva, hogy az egyesülés végrehajtatott, ujakkal menthetetlenebbekkel tetézte a prágai kormány. Való igaz, hogy az egész új korban nincs példa rá, — még a 30 éves háborút sem véve ki — hogy Európában ország annyira elcsigáztatott volna, mint Erdély a XVII-ik évszáz öt első évében. Rendszeres irtó háború folyt ez időben ebhajduk, bolonok, oláhok által úgy, hogy egész vidékek lettek néptelenekké, az ország fele ugaron hagyatott, másik felét Básta szekerével karczolta fel a

paraszt, mert a szarvas marha és ló legnagyobb része Oláhországba vándorolt. S így lön hogy a nép az első év telén korpával, másodikán fűgyökérrel, harmadikán felakasztott gónosztevőknek, ragályban vagy éhen elhullottaknak tetemeivel táplálta magát, a negyedikén pedig családjá tagjai husát mérte. Az ily fokra csigázott nyomort még sulyosabbá tették a hazafiakon elkövetett politikai gyilkosságok s az ország alkotmányának elkobzása, mit Basta 1603 elején s ugyan azon évnek őszén másodizben páratlan cynismussal hajtott végre, nyíltan a rendek szemébe mondván „hogy ők alkotmányukat eljátszották s ezentul per decreta et placeta fognak igazgattatni“*). Minden gondolkodót meggyőzőtt ez eljárás, melylyel egy időben a vallás szabad gyakorlata is eltöröltetett, hogy Erdélyt az absolutismusnak egy olyan bástyájává alakítják, melyből Magyarországra is át fogják azt hozni, s főként hogy ezt amaz ország által szándékoznak féken tartani.

S valóban erre meg is tették az első lépéseket. Egy időben, csaknem egyszerre tették semmivé a szabad vallásgyakorlatot, függesztették fel az alkotmányt s bántották vérig a legtekintélyesebb főurakat. A kassai székesegyház elfoglaltatott s a Tiszavidéki protestans papok üldözőbe vétettek. A törvénykönybe az uralkodó nevében egy a rendek által nem hozott czikk lett igtatva. Illésházy nyakába felségsértési pert akasztottak s menekülni kényszeríték e tekintélyes embert. Rákóczy Zsigmondra mostoha fiát zúditák. Perbe keverék és megsarcolák Homonnai Bálintot és Györgyöt, Gyulafi Lászlót, Bánffy Diénest. S midőn Dobó Ferencz 1602-ben meghalt, örökösait uradalmaitól meg akarták fosztani s tetemes fizetések daczára, függőben tartották a pert. S midőn

---

*) Basta jelentése 1603 febr. Archiv des Vereines für Sieb. Landeskunde IV. k. 2-ik füzet 88 l.

már a séremliek pohara csordultig megtelt, bőszték fel — vesztökre — Bocskay Istvánt.

Senki sem óhajtotta hőbben nálánál, hogy Erdély visszacsatoltassék Magyarországhoz, s többet mint ő ez ügyben senki sem fáradott. Feje volt a német pártnak Erdélyben s létrehozta a prágai szerződést, mely az egyesítést végrehajtá. De műve nem lehetett állandó s midőn a léczfalvi gyűlés notázta, Prágába ment, hogy tanácsosa legyen Rudolfnak az erdélyi ügyekben. Itt szörnyű dolgokat tapasztalt: rögeszmékkel küzdő uralkodót, ki már bábbá lett, hitvány kegyenczeket, kiket a csillagok híveknek mondtak, de kik dölyfös tudatlanságokban a legutálatosabb hibákat követték el. Be kelle látnia, hogy ez uralkodás sokáig nem lesz tartható. S nem is maradt Prágában, hanem — daczára, hogy erdélyi jószágait: Görgényt, Egerest, Kapjont, Sajót visszakapta, melyek megtekintése végett rövid időre Erdélybe ment, s hol a kedélyek elkeseredéséről személyesen meggyőződött, — mélyen elkedvetlenedve magyarországi uradalmaiba vonult s várta az események fejlődését. Nem sokáig kelle várnia, annyira fel volt már zaklatva mind két ország.

S valóban a mozgalom kitörésére minden elő volt készítve: benn az országban a vallásos és politikai üldözések, s künn a törököknél egy kis csapat bujdosó hazafiak által, kik a szerencsétlen brassai csata után — mely Erdélyt derék fejedelmétől Székely Mózesről s annyi jeles fiától fosztá meg — a temesvári hódoltságba vonultak, kikerülendők Básta üldözését. Meggyőződve, hogy hazájok függetlenségét csak úgy fogják kivívhatni, ha a Részeket és a felső megyéket részökre nyerik, megkínálták Nyáry Pált a fejedelemséggel s midőn ez nem fogadta el, megbízták Bethlen Gábort, hogy tegye magát Bocskayval összeköttetésbe, kinek egyik-másik jószág-

gából „fogadott fia“ gr. Barbiano már kiüldüzé a protestans papokat. Bethlen ovatosan, okosan folytatta az alkudozást és a bujdosók Bocskayt még a nyár folytán fejedelmökké választák, aztán az épen az időben kinevezett nagyvezér Lalla Mohammed pártfogását kinyerék. Első beütési kísérletök meghiusult s a Bethlen és Bocskay közt folyt levelezés bánsági parancsnok Rákóczy Lajosnak, a bujdosók egyik legkonokabb üldözőjének kezébe esett. Ennek következtében gr. Barbiano megtámadta Bocskayt s egy várát elfoglalá. Ezzel nyitná lett a háború: a felső megyék s az ország nevezetes része a megtámadott alkotmány és vallásszabadság védelmére kelt, Pezzen hajdui átállották s a német hadak minden oldalon visszanyomattak.

Bocskayt némi török hadak csak hamar megsejítették. Lalla Mohamed oct. 19-én — négy nappal az álmosdi diadal után — beirt Erdélybe, hogy ő nemcsak helyesli, hogy a bujdosók Bocskayt fejdelemmé választák, hanem azon lesz „megtekintvén Szulimán szultánnak kötését, az országnak a német igája alatt való nyomorúságát, hogy a magyar nemzetet összegyűjtvén“ ötet urokká királyokká tegye*). S csakugyan nov. első felében megküldte neki az első athnámét melylyel megerősíté a fejedelemségben, továbbá a beigtatáshoz tartozó diszjelvevényeket: zászlót, kornyétát, két lovat, diszkardot és kaftánt**).

Épen ez időtájt: 1604 nov. 12-én, midőn Kassára ment Bocskay, írta miszlyei táborából első levelét az erdélyiekhez ***). A sokat szenvedett ország még sem e levélre, sem egy utóbb küldött másodikra nyiltan föl

*) Mohammed levele Mikó Tört. Adatok III-ik. 319 l.

**) Török eredeti a Magyar Akadémia birtokában. Egykoru fordítása Hon és Külföld 1842 évf. 91-ik l.

***) Köszölve gr. Mikó által I. k. 213 l. de hibás kelettel. Egy más a Mike ur birtokában levő másolatnak is hibás a kelete.

nem kelhetett. De a mint a tiszai megyék meghódoltak s az erdélyi bánság visszafoglaltatott, éledtek ez ország reményei. 1605 febr. 1-én a székelyek kereszturi részgyűlése Bocskay mellett nyilatkozott, melynek folytán ő sietett is ottani hiveit minél buzgóbb kitartásra ösztönnözni. Ez okból következő levéllel buzdítá a mellette nyilatkozók kitünőbbjeit:

Stephanus Bocskay de Kis-Marja divina miseratione Transilvaniae Princeps, partium Regni Hungariae Dominus et saeculorum Comes etc.

Egre gie fidelis nobis dilecte salutem et favorem.

Meggondolván mind azt mivel tartozzék minden keresztyén ember és a ki igaz magyar, hazájának és nemzetének, mind pedig, mit mutasson és mit kívánjon kegyelmeitektől ez az idő és az alkalmatosság, melybe a német ellenségnek birodalmát nálunk a szent Isten nagy kegyelmességéből ily messze vetette és szabadululásunkban ilyen szép módokat mutatott, mint szintén dicséretes dolognak tarthatjuk azt a ki ehhez a közönséghez, jóhoz, vagy igen későcskén, vagy pedig ugyan semmi uton nem akarja segíteni. Kegyelmed felől pedig bizonyos liveinktől eleitül fogva fülhegygyel nem kicsiny jóakaratot értettünk hozzáunk. Kihez képest nem rösteljük, sőt akarók inteni kegyelmedet, hogy a mit eddig szívében hordozott, azt immár cselekedetivel is bizonyítsa meg, hogy mind maga a min hűségünk alá ne halogassa magát adni s mind pedig egyebeket, a kikben jó módokat talál azon jó utra hozni, sőt ha miben kívántatik nemzetének és hazájának jó szívvel szolgálni, ne láttassék az, hogy kegyelmedet csak az idő és kötelesség hajtja ennek a közönséges jónak keresésére, hanem a magától ingyen való jóakarat, melyet mi is ugy vehetünk jó néven és emlékezetes háládatossággal kegyelmedtől, ha idején korán és szabad akaratból leszen, melyet ha kegyelmed

megcselekedik, hogy e mostani jó intéseinket kedvesen fogadván, hozzánk és a magyar nemzetséghez hűség és igaz jó akaratát mutatja, mi is minden időbeli kegyelmességünket ajánlván kegyelmednek biztatjuk azzal, hogy nem csak e mostani állapotjában marad meg kegyelmed, hanem azon leszünk, hogy a mi jó akaratunkat kegyelmeden kijebb terjeszszük, melyről jó választ is várunk kegyelmedtől. Bene valeat. Datum ex arce nra Sárospatak, die 20 Februari, Anno Domini 1605 *).

E levélre mondhatni szükség sem volt: egy nappal annak kelte után, febr. 21-én a maros-szerdai gyűlés fejedelemmé választá Bocskayt, ki alig hogy erről értesült, apr. elején mint kormányzót Gyulafi Lászlót Erdélybe küldé, s minthogy a magyarországi vármegyék közül 22 őtet uralta: marc. végén Szerencsről, hova bizalmas tanácskozássra ment, kiadá parancsát, hogy ezek követei ugyancsak Szerencsre Rákóczy Zsigmond várába apr. 17-re országgyűlésre jöjjenek össze.

Ő Rákóczyt a mozgalom kezdetén, Básta hadainak távozása után, hívatta le Makoviczáról**), s attól fogva benső összeköttetésben volt vele. Ezt a gyűlést is bizalmas tanácskozás előzte meg a vár urával, Mágocsival, a Homonnaiakkal, Thurzókkal, melyen a teendőket szabták meg, s ehhez képest a rendek végzése is — melynek hozatalában az ott levő erdélyi bujdosók is részt vettek — nagy fontosságu volt: apr. 20-án Bocskayt Magyarország és Erdély fejedelmévé választák s a tényt még az napról tudták az erdélyiekkel általánosan s különösen a székekkel: Akarok — írák ezek — kegyelmeteknek nagy örvendetesen megjelenteni, hogy mikoron ez mai napra

---

*) E levél aláírása: Stephanus Bocskay m. p. Kátay m. p. cancell. Simon Pécsy m. p. — Külczim: Egregio Georgio Orbonás Sedis sicil. Orbai capitaneo ete Fideli nobis dilecto

**) Szuhay tanuvalomása Botka czikkében.

ide Szerencsre, az mi kegyelmes urunknak az felséges Bocskay Istvánnak szép levelire összevgyültünk volna, hogy *communi voto* az elkezdett hadainknak ellenségink ellen való győzedelmes véghezviteléről, és magunknak, országunknak megmaradásáról valami jót végeznénk, minekelőtte az *tractatusra* keltünk volna, *invocato nomine spiritus sancti*, általláttuk azt magunkban, hogy mi, kik mint egy eltévelyedett juhok pásztor nélkül, és kik az német nemzetségnek kegyetlen igáját sok esztendőktől fogván, aranynál drágább szabadságunknak megtörésével, törvényünknek megváltozásával, házainknak, városainknak és falunknak pusztulásával kedvünk ellen nyakunkon viseltük, és most fegyverünk által nem különben akarunk utat nyittani, mint az tengeri haboktól hanyattatott hajók igyekeznek a békességes partra kijutni: általlátuk mi azt, hogy minden végezésünknek erősségek csak abban állana, ha oly fejedelmet, gondviselőt támasztana Isten előnkben, *qui pro aris et focis*, mind *offensive*, mind *defensive* velünk élne és halna. Miért hogy penig mindenikünknek *luce meridiana clarius est*, hogy mindjára az elein is az változásnak, mikor az római császár amaz istentelen, kegyetlen Barbiánus Jakabnak cselekedeti által az maga királyi hűti ellen nemzetünket megkezdte keservesen hitében háborítani, azonnal mérgét először is nagy ártatlanul az mi kegyelmes fejedelmünkön akará kiontania, akarván szép váraitól, jószágától, jámbor keresményitől istentelenül megfosztania, mely mi kegyelmes urunk ifjuságának idejét udvari szolgálatjában eltöltvén, annakutánna kegyelmetek között laktában, mind tanácsával, mind fegyverével mely hasznosan szolgált legyen az r. császárnak, búségesen tudja, melynek mi lehet az emberi társaság között nagyobb bizonyága ennél, az, mikor *cardinálnak* fejedelemségében nem akarván az római

császárnak egyszer kötelezett hűséget megváltoztatni, kész volt inkább gyalázatos halált szenvedni. Ez Barbiánus ő felségével való kegyetlenségében is mind fottig (bizván igasságában) támoszkodott országunknak szabadságára, kész volt az törvényre, kész volt maga elegendő mentségére. De még az sem engedtetett ő felségének meg, hogy maga igaz mentségiért levelet, avagy emberét szabad legyen felküldeni az császárhoz. Látván azért szegény hazánknak megtapasztalható veszedelmire való menését, szabadságunknak romlását, és az magyar nemzetség felől való végezését az kegyetlen németeknek, hogy teljességgel kitöröljenek ez földről, és meggyőztetnének az magyar vitézlő rendek kérésektől, kik még akkor Barbiánus mellett, az római császár mellett voltak, úgy kötötte ő felsége oldalára fel a kardot azokkal együtt, kikkel ez oráiglan minemü szeretettel szolgált országunknak, mely áldási löttének ő felségin az nagy ur Istennek, ezt nem szükség előszámlálnunk, mert azt kegyelmetek is jól tudja. Ez mellett megtapasztaltuk azt ő felségében, hogy az ur Isten bölcsességének igazság-szeretetének, és okosságnak lelkével úgy megajándékozta, hogy mindnyájunknak lelke megnyughatik rajta. Az mi libera electiönk szerint azért nagy örömmel, és nagy egyenlő szívvvel ez mai napon választottuk ő felségét fejedelmünk-ké, ilyen reménység alatt, hogy az ur Isten az ő felsége gubernatiója alatt minden szomorúságinkat örömmre fordítja, kit az ur Isten tegyen ő felségének szerencséssé, nekünk pedig hasznossá. Mivel hogy értettük azt, hogy kegyelmetek is lerázván magokról ez kegyetlen nemzetnek igáját, ugyanezen akarattól választotta, elég hálát Istennek nem tudunk adni; kegyelmeteket kérjük nagy szeretettel, mint urainkat, atyánkfiait, hogy kegyelmetek fejedelmünkhöz, mihozzánk is országostól az jó akaratban maradjon meg, és az kik még

római császárhoz vonznának is, mind szép szóval, mind pedig egyébképen vonja ő felsége hűségire kegyelme-
metek, hogy lehessünk egy membrumok, és kevés magyar nemzetségnek reliquiái szerethessük egymást, örvendezvén szép szabadságunknak, nem különben mint az rekeszből kiszaladott madarak, kérvén arra kegyelme-
meteket, hogy elkezdett dolgainkban mind szép hadaival, mind pedig egyébképen legyen mellettünk. Mi tőlünk pedig, ha az szükség úgy kívánja, kegyelmetek minden időben azt várja, hogy így szép igyenességünk által romlott országink épülhessenek, szabadságunk ujulhasson, és minden szomorúságunk forduljon békességes öröme, kit hogy kegyelmeteknek velünk együtt az szent ur Isten az ő nevének dicséretiért megengedjen, szívünk szerént kívánjuk. Tartsa meg Isten kegyelmeteket. Datum in arce Szerencs 20 april. Anno 1605*).

Az erdélyiekhez ugyanakkor irt levél különösen kiemelte a magyarországiaknak azon való örömét, hogy az eddig elválasztott két ország valahára egyesülhetett, s hogy a fejedelem személyében mind két nemzet oly szépen megegyezett. Kifejezi továbbá azoknak azon óhajtságát, hogy az eddig részökre nem állottakat, inkább szép szóval igyekezzenek lekötelezni**).

Ekkor még Erdély koránt sem volt egészen meghódolva. Nem csak a szászok álltak ellent, hanem a várak is idegen kézben voltak, s a Rudolf által felállított kormánytanács sem jött ki az országból. Sőt azután is, hogy

---

*) E levél aláírása: Gen. Egr. ac Nob. Dom. Vrum, amici fratres et vicini universi Barones, Proceres Magnates et reliqui status et ordines Regni Hungariae pro nunc in Szerencs ad Generalem Diaetam congregati. Czimje Generosis Egr. et Nob. Dnis Capitaneis Judicibus Vicejudicibusque regiis, necnon Primoribus, Primpilis et universati Siculorum Tranniae, Dnis amicis et fratribus honorandis Egy gr. Kemény Jozsef által vett másolatról.

**) Közölve Bethlen Farkas Történeteiben VI-ik k. 255 l.

Radul oláh vajdával kiegyezés jött létre s Kolozsvár és Szamosujvár befogadták Bocskay őrségét, Segesvárt Ráczy György tábornok és német katonák elfoglalva tarták. Közepette e mozgalmaknak Gyulafi meghalt s helyét Petki foglalta el, ki egy az országba siető török csapattal egyesült. E viszonyok szükségessé tették, hogy Bocskay az országba siessen, s daczára, hogy a nagyvezértől is kapott meghívást, hogy Zimonyban vegye át tőle a fejedelmi jelvényeket, elébbvalónak tartá az erdélyi utat. Aug. közepén Rákóczy Zsigmond kíséretében Kolozsvárra érkezett, hova már a hivatalokról leköszönt császári biztosok megérkeztek, kiket ő eléggé kegyelmesen fogadott. Erdélyt Bocskay már magáénak mondhatá egy-két vár kivételével.

Ezek közé tartozott Segesvár, melyet már a fejedelem hadainak főparancsnoka Csáky István ostromolt. Azon időben az ostrom fáradságos munka volt, s Bocskay utasítá Csákyt, hogy igyekezzék a várat feladással kezéhez keríteni. Csáky Imhofot kérte magához küldetni, a németekkel folytatandó alkudozás eszközlésére. Bocskay engedett kívánatának, de következő bizalmas utasítást küldé hozzá: „az kegyelmed jó tetszése szerint — írá — im mi is Imhof uramat reá vöttük, hogy oda kegyelmedhez Segesvár alá megyen, magára vötte, hogy ha csak az németeken áll ott az dolog, azokat ő kibeszéli az várból. De ezt csak kegyelmednek írjuk, hogy mi nem szintén eléggé hihetünk neki, hogy a tractálásnak színe alatt csak egy szót is olyat sugalhat v . . . is többet ártunk vélle, hogy sem mint használnánk. Azért nekünk ugy tetszik, hogy kegyelmed szemben és szóval való tractálást se ott ben az várbán, ha közikben kívánnák, se itt kün, ha valaki onnat belül kijönne, meg ne engedjen, hanem tractáljon csak írás és levél által, azt is pedig meglássa kegyelmed és nyilván értse mit írjon oda be

nekik és onnan minemü válasza leszen. A több vele lévő német társaiban is egyiknek se engedje meg kegyelmed, hogy azok által tractálhassa, hanem innént viszen most véle mi akaratunkból egy Seszker Bálint nevü németet, ki annakelőtte fogarasi udvarbíró volt, és felesége itt Kolozsvárott vagyon, kegyelmed azt is erős hittel megeskütsesse, hogy attól is tartásunk ne lehessen, hogy az dologban akadályt és vétket szerezz. Ezen kívül az többit az kegyelmed Istentől adatott jó okosságára biztuk, hogyha végtére egycáb nem lehetne benne, hanem valamely várbeli németnek szembe kellene lenni Imhof urammal, de valameddig együtt lesznek és beszélnek egymással, csak kegyelmed előtt beszéljenek, és németül tudó magyar hív embere legyen ott jelen, az ki hallgassa és értse mit beszéllenek egymással, hogy az dolognak valamint esze ne vesszen és nagyobb ártalomra ok ne adattassék.

P. S. Csak az ráczokkal és az kozákokkal s magyarokkal végezhetné el kegyelmed jó módjával az dolgot, ha szintén az német nem akarna is, könnyü volna annakutána azokkal az dolgot véghez vinni. Az Simon vajda pej és kék lovárol ne feledkezzék el kegyelmed, ha lehet beszélje ide az jobbikat*).

Az alkudozásoknak csakugyan lett sikere. Rácz Bocskaytól két várat nyert adományul, Segesvár pedig feladatott sept. 9-én a magyar hadaknak. A fejedelem azért sürgette főként a vár átadását mert, Medgyesre sept. 14-ére — maga még e hó 4-én megérkezett oda — országgyűlés volt hirdetve, melyen a fejedelem ünnepé-

---

*) E levél kelete: Datum ex Civitate nostra kolozsváriensi die 20 Mensis Augusti 1605. Stephanus m. p. Kúlczime Sp. ac mfo dno Stephano Csáky de kereztzeg consiliario et generali exercituum nostrarum Capitaneo, fideli nobis honorando. Gr. Keméry József által az eredetiről vett másolatról.

lyesen be volt igtatandó. A szászok teljes meghódolása akkorra már véghez ment, s Bocskay még ez napon meg esküdött az alkotmányra. Itt fogadta Ahmed csauszt is ki a zászlót, botot, kornyétát mint a fejedelemség jelvényeit, átadá neki.

Bocskay, mint egyszersmind Magyarországnak is fejedelme, székhelyévé Kassát jelelte ki. Nem akarván állandón Erdélyben lakni, szükségesnek látta a kormányzói hivatalt továbbra is fentartani. De ő ennek betöltését eléggé ildomosan a rendek szabad választására hagyta, s ezek választása — kétségkívül Bocskay óhajtságával megegyezőleg — a köztiszteletben álló becsületes, de már koros és köszvényes Rákóczy Zsigmondra esett, kit aztán még a gyűlés felesketett, Bocskay pedig eléggé tág hatáskörrel ruházott fel. S e választás a jelen körülmények közt szerencsés volt. Mert Rákóczynak, második neje után, voltak ugyan birtokai s összeköttetései Erdélyben: de ez utóbbiak sokkal kisebb mérvűek, hogy sem neki, a magyarországinak, leendő magatartásában korlátokat szabhattak volna. S főként arra volt szükség, hogy a kormányzó független legyen az erdélyi pártoktól s csek felett álljon, mert a sok szenvedés és nyomor, a hosszas küzdelem és pártviszály a főurakat és nemzetteket sokkal ellentétesebb töredékekre osztá, hogysem bár ki is közülök az ellenpártnak igazságos bírójává lehetett volna. Valóban Rákóczy megválasztása e hangsúly kifejezése volt. De másfelől arra is szükség volt, hogy az új kormányzó a fejedelemnek megbízott barátja legyen, ki hivatalát ennek elvei szerint folytassa, tudja fentartani a rendet, lecsilapítani a felzúdult kedélyeket, kiengesztelni az élesen szembe állított ellentéteket, s kibékíteni a pártokat. S Bocskay megerősítése azért következett be, mert Rákóczy tapintatától csak jó eredményt várt.

A medgyesi gyűlés sok hányatás után, végre békét és nyugalmat adott az országnak. Annak végeztével a német biztosokat, fedezet mellett, Lengyelországba kísérteté. S most már a bujdosók is két hosszú évi távollét után családjaikkal együtt visszatértek az ősi tűzhelyhez.

IV.

Boeskaý Rákóczy Medgyesről Kolozsvárig kísérté. Mindenekelőtt régi barátjának Ecsedi Báthory István orczágbírónak temetésén akart jelen lenni. Azután Patakra ment, hol átvette az ünnepélyes athnamét, mely Erdélynek adóját tíz évre elengedé. Innen ezután fényes kísérettel, nagy haddal a nagyvezérhez volt indulandó, hogy mint Magyarország fejedelme a portai elismerés diszjelvényeit átvegye tőle. E czélból többször sürgette a kormányzót, hogy a hadakat küldje ki hozzá, mígnem harmadizben következő levelet küldött Debreczenből oct. 9-éről: „Kétszer irtunk ennekelötte is kegyelmednek a hadaknak szorgalmaztatása felől, most is minthogy ez esztendei hadakozásunk ennyire elkésett, ez okon kényszerítettünk kegyelmedet ujonnan szorgalmaztatni, hogy a mi rendelésünk szerint, mind lovagot, gyalogot az egész székelységről, azonképen a hajduságot is szorgalmaztassa utánunk kiküldeni kegyelmed. Melyről most is szeretettel intjük kegyelmedet, söt kényszerítjük az egész magyar nemzetségnek javáért, hogy evvel semmit ne késsék kegyelmed, hanem mindjárást éjjel nappal utánunk siettesse; hogy inkább nemzetségünknek megmaradására leghasznosban való szolgálatunkat most lássák és ismerjék, azért szorgalmaztatjuk kegyelmedet ilyen igen e dolog felől. Mert ha a jó alkalmatosságot kezünkéből most ki ejtjük; sok kereséssel sem találjuk meg ennekutána. Azért kérjük serio kegyelmedet, hogy ebben kegyelmed egyebet ne cselekedjék, hanem a hadakat küldvén küldje utánunk kegyelmed. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. Datum ex oppido nro. Debreczen. 9octob. anno Domini 1605*).

---

*) Eredeti fogalmazványról mely Kolozsvártt Mike Sándor ur birtokában van. A hátirat Rákoczyt „Generalem Regni Tranniae“ nevezi.

S Erdély nélkülözhető hadai csakugyan kiindultak: de nem mind, mert főként a közbátorság még nem volt helyreállítva. Az új kozmányzóra nagy teher nehezedett, sok gond, erős munka várt.

Rákóczy Kolozsvárról neje Telegdy Bora kíséretében Fehérvárra tért vissza, mindenek fölött sürgetve hadak kiállítását s a megyesi gyűlésen felvetett adónak beszoolgáltatását Fogarasba, kincstartó Haller Gábor uram kezéhez, „mert az vitézek kik ő felségének és az országnak szolgálnak a pénzt igen sollicitálják“ *). Ugyanakkor intézkedett hogy a megyék és székek hatóságai az apróbb mozgalmakat elnyomják, az utakat båtortalanító rablókat elfogják és a szertebarangoló katonákat megfékezzék. S így lőn, hogy valamennyire megynyughatott a föld népe, bár ananak állapota — habár ez évben semmi nagyobb csapás nem érte is — még mindig borzasztó volt: szánthatott ugyan, annyi év óta végre biztosan, háborítatlanul, de barmok hiányában még mindig maga volt kénytelen húzni a „Básta-szekerét“ **).

Csak egy vidéken dult még a háború tüze: Hunyad megyében, mert Déva még mindig német katonák kezében volt, s mert a temesvári basa a Körörszig terjedő vidéket magának követelve, rabló csapataival Hunyadváraig száguldozott. Rákóczy Fehérvári Jakab deákot küldé hozzá, hogy hitetlenségét lobbantsa szemére s a török hadak csakugyan vissza hivattak. Magának a beglerbégnak is be kelle látni, hogy mennyire jellemzi a török perfidiát, hogy ő épen akkor prédálja Bocskay tartományait, midőn ennek a nagyvezér a rákosi mezőn koronát nyújt át. Mind a mellett a dévai események irányában várakozó állást foglalt el.

---

*) Mike Sándor ur gyűjteményében levő eredetiről: Kelet Fehérvár oct. 2. 1605.

**) Bethlen Farkas VI ik k. 339, 340 ll.

Déva ostromzárolására Bocskay Keszi Nagy Albertet küldte. De nem volt elegendő had vele, a körülszárolást Verebéli János nem végezhetette pontosan. S a németek árulásra gondoltak. De Nagynak tudomása lett a dologról s azt Rákóczynak következő levéllel adta értésére: „Szolgálatomat ajánlom nagyságodnak, mint nagyságos uramnak. Az Ur Istentől nagyságodnak minden jókat kívánok. Nagyságodnak ezt akarom értésére adni, hogy ezen órában jutta ide Déváról Verebéli János, ki minekiünk Bethlen Gábor Urammal ő nagyságával együtt beszélé, hogy a németek fejenként egymás kezén mind megesküdtek, hogy soha a várat magyarnak meg nem adják, hanem töröknek és Lippára az törökért küldöttek, úgy hogy mindjárt jöttön jöjjenek. Azért nagyságos uram viseljen mindjárt oly gondot erre, hogy az ő szándékjok végéhez ne melessen, rendeljen nagyságod mindjárast a székelységből ezer gyalogot, kivel a vár alá szállhassak, mert ehez Hunyadvármegye és Zárándvármegye nem elég. Ez egynehány harminczöt legényt sem küldtem még eddig oda, nem akartam őket mód nélkül ébreszteni. Erről penig nagyságod semmit ne késsék, mert ez oly bizonyos a mint az én levelemet látja nagyságod, hogy öt vagy hat nap mulva török leszen Dévában, ha a székelgyalogot mindjárt ide nem küldi nagyságod. Im azért írom meg nagyságodnak, hogy mind az én kegyelmes uram és nagyságod előtt ment ember leszek, mind most s mind emekutána. Tartsa meg az ur Isten sokáig, jó egészségben ngodat. Datum in Bansa 18 die oct. 1605* *).

Midőn azonban az ostrom mind erősebbé erősebbé lett, a német őrség felhivta Rákóczyt: adjon nekik menedéklevelet, hogy követőket Bocskayhoz küldjék, kivel

---

*) Alaisása „Nagygod jó akaró szolgája Keszi Nagy Albert. Czime: Spect ac Regni Tranniae generalis Capitanco stb. Mike S. ur gyűjteményében levő eredetiről.

a feladás feltételeiről alkudozhasanak. De a kormányzó megtagadta az engedélyt, mert neki teljhatalma van az alkudozásra — s az őrség végre is nov. 11-én bizonyos feltételek mellett Nagy Albertnek adta fel a várat. A német hadakat Rákóczy Nagy Albert és Huszár István csapataival Nagy-Bányáig s innen Bocskay, tisztességes kísérettel, az ország határáig kísértette *).

S most már egész Erdélyt magáénak mondhatá Bocskay. De azért koránt sem volt minden veszély elhárítva. A rákosi találkozás alkalmával Bocskay kötelező iratot adott a nagyvezérnek hogy az 1595-ben visszafoglalt Jenő s Lippa várait s ezek vidékét, ha Erdélybe megy, át fogja a törököknek, adni, kik ezt főként azért sürgeték, mert vallásuk tiltá, hogy a hely, melyben egyszer mecseteik emelkedtek, keresztyén kézben maradjon. Bocskay ez ígéretet húzás-halasztás által remélte kijátszhatni. Épen ez időben, azonban már késő ősszel, a Lippa várbeli ráczok, mert boszuval voltak eltelve a lugosi bán Keresztesi Pál iránt, titkon kiegyeztek a temesvári basával. S ennek következtében a beglerbég, Csulak Ali bég vezérlete alatt, 300 embert küldött a vár alá. A ráczok rögtön felzendültek s utat nyitottak a törököknek a várba juthatásra. Bocskay nem így akarta a dolgot. Még e télen 1606 elején titkárát Pécsy Simont Petneházy István jenei kapitányhoz küldé, általa akarván a várnak csellel leendő visszafoglalását eszközölni. S csakugyan Petneházy egy Száva nevű rácz pap által teljes bűnbocsánatot ígért az árulóknak és ezeket maga részére nyerte. Egy újabb lázadás alkalmat nyújtott a törökök kiverésére. Híjában ostromolta a várat azután a tömösvári basa, nem tudta többé visszafoglalni **).

*) Bethlen Farkas idezett munkája VI-ik k. 339 s 340 ll. V. 8 Bocskay feljegyzései Mikó Tört. Ad. III k. 97 l.

**) Ugyanaz 379, 380 s 393—395 ll.

V.

Bocskay az naptól fogva, hogy fegyverei szerencsájével a német hadak erejét megtöré, s Erdélyt és Magyarországot nagy részét magáénak mondhatá, hajlandónak mutatkozott a békére. Nem is csinált titkot belőle s tőle Mátyás főherczeg megbízottja Forgács Zsigmond még Erdélyben átvette a feltételeket. De még nagy úr választá el őket egymástól, mert Mátyás föltételeit sem ő sem a korponai gyűlés nem fogadhaták el még kiindulási pontul sem. Sőt nagy úr volt közte és a nemesség egy tulzó töredéke közt, kik a dolgot végletekig akárták vinni. Ezekre célzott Bocskay azon levelében, melyet Kassáról 1606 jan. 4-éről irt az erdélyi kormányzónak: „volt a nemeseknek elég ártalmas praktikájok ellenünk, melyet kezünkben is kaptunk, és legyen Istennek hála az ő kívánságok szerint abban elő nem mehettek. A fővezérrel való traktálásunkra — folytatja, már értesülve lévén, hogy a főherczeg az ő mellőzésével próbál kiegyezni — minekünk gondunknak kell lenni, és azon leszünk, hogy elaltatván őket, megcsendesedjenek és megalkudjunk veleik“ *). S ügyelt is, hogy ezeknek sérelmeik ne legyenek: midőn egy hajdu csapat Debreczen tájékán némi török hadakat felpredált, a fejedelem az egri basa panaszára, márcz. 12-ről megbizta Rákóczyt, hogy küldjön hadat azok megfékezésére**).

A Mátyás főherczeggel munkába vett alkudozás ez alatt lassan haladt előre. Az alkudozás egyik főpontja Erdély volt: melynél többet nem igen akart a bécsi kormány Bocskaynak adni, sőt még ezt is elfogadhatatlan

---

*) Győri Füzetek III-ik k. 245 l.

**) Oklevél az akadémiai levéltárában.

feltételek mellett. A febr. 9-én Bécsben létrejött kiegyezési terv szerint Bocskay Erdélyt fogta volna birni, úgy mint Báthory Zsigmond birta: de azért legyen az Magyarországba bekebelezve, fizessen érte Bocskay évenként ajándékot, mint a magyar fenhatóság elismerésének jelét, s halála után ez ország szálljon vissza a magyar királyra: s erre nemcsak Bocskay rokonai, hanem az erdélyi rendek is eskettessenek meg*).

Épen oly kevésbé fogadhatta el Bocskay e pontokat mint a Korponán tárgyalta. De nem akarta maga eldönteni. Marcz. 9-én irt levelével megküldte Rákócynak: „Tudván — ír — az elmúlt időkben a német nemzetség miatt türehtlen iszonyu romlást, akarván mind az két uton, kiben minden respublicának megmaradása szokott kerestetni, mind hadakozás és békeségre való tractálás által jobb állapotot szerezni, haddal is érte valamit próbálnunk kellett. Tractálással pedig minémü kívánságok és resolutiojuk legyen ott fen az erdélyi fejedelemség állapota felől, mineküink is azok igen alkalmatlanoknak tetszenek, akartuk arról per voces liberas az kegyelmetek suffragiumit érteni.“ Ezután áttér azon pontokra, melyek őt mint erdélyi fejedelmet illetik, s kimutatja, hogy még ezek megtartására sem nyujtanak biztosítékot. Kívánja, hogy a rendek tegyék meg rá észrevételeiket s azokat követeik által küldjék meg a Kassán tartandó gyűlésre. Ugyan ezen összehivandó országgyűlés gondjaiba ajánlja a hadfölszerelést is. Kívánja, hogy a székelyek kétezer kopjás lovast s ugyanannyi gyalog veres-haczért, a szászok ezer fekete-haczért, a főurak és vármegyék 500 lovast és ugyanannyi gyalogot állítsanak ki, melyeket Kolozsvár, Deézs, Torda, Maros-Vásárhely és Nagy-Bánya fizetnek. Ezen-

---

*) Katona tomus XXVIII 501 s köv. II.

kivül 500 gyalog és 200 lovas székely szálljon táborba, otthon a kormányzó rendelkezése alatt maradván, sőt a székelyek és nemesek legyenek készen fejenkénti fölkelésre is. Továbbá inti a rendeket, hogy az adó befizetésével siessenek s gondoskodjanak az országos jövedelmek szaporításáról. Végül eme fejedelmi propositiókra egyenként hozzanak végzéseket*).

Mielőtt e levél alapján az országgyűlés összeülhetett volna, marc. 20-áról újabb levelet intézett a kormányzóhoz: „két levelét vettük — írja — tegnapi napon kegyelmednek, egyiket kit az moldvai vajda követé adott ugyan az ura dolgáról, másik ismét az mi ennek előtte való írásunkra az mit kegyelmed felelt. Az minemü közbenvetések estenek eddig az moldvaiak és erdélyiek között, akarjuk, hogy azok az kegyelmed jó ítéleti, és tetszése szerint mindjárt eligazittassanak. Azért valakiket kegyelmed rendel és javal commissáriusoknak, bocsássa el mindjárt bizonyos napra oda az határ közben, a hol az vajdának is legyenek meghitt commissáriusi, és valamit jó alkuvásból eligazithatnak, igen jó, ha miben pedig törvényt kellek látniok, inquirálván ugyanott az dolog felől, igazítsák törvény szerint el, és minden injuriákat szállitsanak le, hogy a jó szomszédság tartassék meg panasz nélkül egymás között. Ezeknek pedig az mi commissáriusinknak teljes tanulságok legyen efféle dolgoknak eligazítására, mind az Háromszék, Csik, Gyergyó és Görgény tartományban, valahol az moldvaiakkal határosak vagyunk, és valamely felé ők az mi birodalmunk alatt valókra panaszolkodnak.

Az másik levelében sokféle dologokról irt kegyelmed. Micsoda rendelésünk legyen az gyűlés felől, eddig már levelünkéből kegyelmed megértette, szükséges az ország-

---

* Győri Füzetek III-ik. 254 l. V. ö. Bethlen Farkas VI. 388. l.

nak sok okokért összegyűlni, és egyéb sem lehet benne, végezzenek, magok és nemzetek javára valamit végezhetnek, abban ha mi differentia maradhatna, Isten kihozván az ország követit, csak legyen teljes tanulságok, mindeneket jó módjával eligazíthatunk; és mostani csendességeket, nem ítélem, hogy oly visszavonás legyen ő kegyelmek között, kivel ő magok felől háborítsák, hanem ha magok javát nem kívánnák. Arról való akaratunkat azért most is csak abban hagyjuk, az mint akkor megírtuk, csak írjuk, hogy érthenők az gyűlés napját, és helyét, hogy az követek érkezhetnének ki idején korán az itt күн való gyűlésre.

Minemű hasznot ígértenek, és mint végeztünk itt күн az só dolgából, már levelünkéből, és az Ráczczal való végezésünkéből megérte kegyelmed, nem lehet semmi tartásunk az Rácztól az vékezés szerint, mert most semmit is kezében nem adunk, annakutána is csak egy darab sót is pénz nélkül nem kíván. Az mi nagyobb zálogot ígért ki főnálljon közöttünk mind az kereskedésnek végéig, magát is harmadossá tőtte az megírt summa fölött az nyereségből; nem is jár egyedül, meghitt magyar emberünk leszen mellette, az mi nagyobb, hitelben semmit sem kíván, hanem kész pénzt ad mindenkor; ha háromszázezer sót egy esztendőben könnyen alá hordhatnak az Maroson, az mint régen volt, még is többet teszen így is az Jakab deák ígératinél. Azért ennek semmi uton nem kell eszét veszteni, hanem inkább módot, és utat kell neki benne mutatni, mint indulhasson meg mennél hamarébb lehet; ez haszonkeresésben kegyelmed legyen segítséggel, neki mi.....nekből, és oltalmazza meg afféle irigy akadályos emberektől, hogy jó ügyekezetinek eszét ne vesszessék.

Flystich Péternek az arany váltásra, és cement gondjaviselésére értjük jó maga ajánlását, kívánjuk, hogy

cselekedésivel is azt teljesítené meg. Az pénz szükségét az mennyire veti, azon leszünk, hogy hamar való napon ahoz hozzá segítsük, ne hagyassa kegyelmed velek az bányák műveltetését. Az zalaknai bányáknak jukasztatását, ha, vagyon ahoz való ember, minthogy azon csak igen kevés ember munkálkodhatik, mint is egy lukasztja oda ben, nem kellene tágitani, lassan-lassan ugyan fizethetnének annyi embernek, a kik azt ásnák, más az, hogy annak ásása is úgy is nem haszontalan, mert abban is találnak jó erekre. — Ha Selmeczből ahoz való mestert kellett hivatnunk, azt is nem halasztjuk sokára, alá hivatjuk. Kegyelmed azért legyen érette mindenképen, hogy az közönséges jóra hol mi haszon lehetne, azoknak keresését ne halaszsa.

Az kénésőnek hasznavételét felette drágán végezte Haller uram, nem mázsájára kellett volna alkunni, mert negyven forintnál az áros emberek is talán nem sokkal veszik följobb mázsáját, hanem miveltenék ugyan mi számunkra, és fizetnének az miveseknek, úgy emlékezünk reá, hogy az előtt tizenkét forinton esett mázsája. De valamint, s valahogy leszen, előljáróban mennél hamarébb akár csak tizenkét mázsával küldethetne ki kegyelmed ide az kénésőben, igen nagy szükségünk volna reá. Mind Haller uramnak és Flystichnek irtunk felőle, kegyelmed is szorgalmaztatná őket.

Volt eleitül fogván minden tehetségiünkkel gondviselésünk az temesvári pasa felől, de hol egy, hol más okát mondják miért áll helyben állapotja, egyik . . . . az ott való háboruságoknak nagy okainak értjük lenni Csókási Mihályt, az ellenséget nem akarja bántani, és vadítani az pandurokat, a hol mi áros népet kaphat, nem resteli maga is kimenni utánok. Minapiban ő maga is kérezik vala föl hozzánk, most irattunk neki, hogy följöjjen, hogy értekezzünk tőle az oda

felé való állapot felől. Azonban kegyelmed küldje alá helyében, az mint kegyelmed is irta Keresztesi Pált, vigyázzon ott jól az végekben, és ha lehet csendesítse le azt az sok mód nélkül való zürzavart.

Bedő István felől is rakva mind az két fülüink vele, mennyit immár hallottunk, sokképen káros annak is abban való maradása, azért kegyelmed ne halaszssa tovább, hanem mindjárást hozzá hivatván, rántsa el róla a kapitányságot tisztességesen, melyben netalán valami jó módot is találhat, hogy egy ideig az idő tájban távol lenne. Az háromszéki kapitányságot pedig kegyelmed ő helyette csak egy emberre ne bizza és ne adja, hanem minden széeknek külön külön kapitánya legyen, egész Háromszéknek üstöke ne legyen csak egy ember kezében sok okokért. Vagyon pedig egy Nagy Menyhárt nevű nemes ember, kinek úgy jut eszünkben, hogy még Szerencsen létünkben adtuk vala egyik szék kapitányságát, ha jól emlékezünk rá Kezdiszékit, kegyelmed azt is alá hivatván, adja annak azt az kapitányságot az mi nála levő levelünk tartása szerint, az más két széket adja ismét ahhoz illendő alkalmas embernek, kinek hűségéhez bizhatunk, hogy se oláhos se németes ne legyen, de székelységgel is tudjon az ő módjok szerént jól alkudni, hogy ellenséget szívünkben ne szerezzon; talám erről kegyelmed Petki János uramtól is értekeződhetik, és hiszünk, hogy kegyelmed mindeneiket jó rendre hozhat közöttök.

Az Déva állapotját szükséges, hogy elrendeljük, de az kiket mostan tisztviselőket értünk azokban lenni, mi is mindeniket ismerjük, sem Verebéli János, sem Váradi mi nekünk nem tetszenek, volt elein magunknak..... sunk velek, az kegyelmed jó tetszését akarjuk érteni, most oly bizonyos meghitt embereket, kiket találhatunk azok helyében, melyeket mihelyt elrendelünk, mind-

járást állapotjokra is méltó gondviselésünk leszen; ottben való embereket rendeljen pedig kegyelmed, hogy az hazafiai ne vethessék, hogy őket hátrahagytuk volna. Haller uram minthogy ott ben inkább ismeri ne talám az embereket, abból kegyelmed valakit alkalmas embert mutathat.

Szüntelen való kapdosását értjük az pandurságnak ott az végekben, akarnók ha valahogy elvadithatnák onnat őket, irtunk ennekelőtte, hogy az praesidiumokat megtöbbitse kegyelmed az végekben, annak fölőtte, mert minthogy hadunk Várad alatt bőven vagyon, Csatári Jánosnak irtunk, hogy Körösbányára szálljon, és vigyázzon az föld oltalmára, el kellene onnat szoktatni az kapdosó pandurokat, kegyelmed is ehez hozzá tartozván, írhat azoknak mihez kellessék magokat tartaniok, minthogy oda kegyelmedhez közelébb lesznek, hogy sem mint mihozzánk. Bene vale cupien: Dat. ex libera Civitate nostra Cassovien. die 20 martii 1606*).

A kormányzó Kolozsvárra apr. 3-ára**) hívta össze a rendeket, kik itt valóban megjelentek. Bocskay aggodalmaiban ezek is osztottak, midőn a már Prágában is elfogadott bécsi pontokról értesültek. Megválasztották a kassai gyűlésre küldendő követeket: Kendi István, Sarmasági Zsigmond főispánokat s Trauzner Lukács kolozsvári polgárt a magyarok, Gáspár János főtisztet a székelyek, Fehér Mihály brassai, és Brassai Bertalan szebeni polgárokat. Utasításba adták nekik, hogy fejezzék ki, hogy ők, a rendek, bíznak ugyan a fejedelemben és tanácsosaiban, hogy a haza érdekében mindent el fognak

---

*) E levél külczime : Spectabili ac magnifico Duo Sigismundo Rákóczy iutimo Consiliario, Regnique nostri Tranniae Locumtenenti et Gubernatori nec non Comiti Comitatus Borsodiensis etc. fideli nobis honoran. Gróf Kemény Józsefnek a Kfvári könyvtárban levő eredetiről vett másolatáról.

**) Michael Weiss Liber annalium 192 l.

követni, mind a mellett kéri őket, hogy Erdély szabad fejedelemsválasztási joga fentartassék, mert ők e joguktól semmi árért sem fognak elállani. Továbbá kijelenték: a székelyek a hadat a kívánt számban fogják kiállítani, a szászok megfelelő összeg pénzt fognak fizetni, s a nemesség is mindent teljesíteni fog, mit csak a jelen inséges időben teljesíthet. S gondjuk lesz végül, hogy bizonyos összeg pénzt küldjenek fel*).

A követek megjelentek a kassai gyűlésen, melyet apr. 24-én reformált isteni tisztelettel nyitottak meg. A tárgyalások apr. 25-én vették kezdetüket a bécsi pontok elolvasásával, mi az erdélyi követeknek alkalmat adott azon felszólalásra, hogy a negyedik az unitária vallás is igtatassék be a pontok közzé. De felhívásuk a rendeknél nem talált viszhangra: ezek csak három valásról emlékeztek, mert Erdély mint önálló ország ügyeivel tüzetesen nem akartak foglalkozni, melynek érdekében Bocskay külön folytatta az alkudozást, azt egyenesen személyére vonatkozóknak tekintvén. A tárgyalások máj. 12-éig folytak, mely nap ujólag Illésházy lett megbizva a megállapított pontoknak Bécsbe vitelével**).

---

*) Bethlen Farkas VI. 395, 66 ll.

**) Schreiber Mihály Korpona követe: az 1606-iki kassai országgyűlés naplója Győri füzetek III. 125 s köv. ll. V. 8. Chorebo (Sinai Miklós) munkájával 39—38 ll.

VI.

Bocskaynak márcz. 20-iki felhatalmazása alapján a kormányzó Nemes Jánost küldte Jassyba, Mogilla Jeremiás vajdához, kitől e tárgyban apr. 30-áról következő tudósítást vett: Hogy nagyságod Nemes Jánost bocsátta ide be hozzánk és tőle izent volna nagyságod, hogy egyszer megigért jó barátságával főképen a mi atyánkfia dolgában meg nem fogyatkoznék, kiről minthogy azelőtt is nem kételkedtünk, ugy most is barátságosan és szeretettel vesszük nagyságodtól. El is higgye nagyságod, a hozzánk mutatott jó cselekedetiről nagyságodnak el nem feledkezünk, hanem voltaképen megemlékezünk mindenekről, a mint nagyságodnak szóval bővebben izentük Nemes Jánostól.

Ir nagyságod a káros emberek felől is, hogy ő felsége akaratóból kész volna nagyságod bizonyos commissariusokat cum plena autoritate bocsátani arra a napra, a melyet mi praefigálnánk, hogy a káros emberek dolga mind egyfelől s mind másfelől eligazodnék. Meghiggye nagyságod ez a dolog Isten előtt is kedves léssen, ha a szegény számtalan káros emberek marhája megadatik, mert felette sok a káros. Innét effelől is semmi fogyatkozás nem léssen a dologban; bizonyos lehet nagyságod, hogy a jövő 21 napjára májusnak azon szerint bocsátjuk ki hét törvénytudó boérinkat oda a határba Vásárhelyre,*) kiknek minden hatalmat is adunk, hogy az ő felsége commissariusival együtt jó módjával végezzenek. Azért nagyságodat kérjük, hogy nagyságod is az ő felsége és nagyságod írása szerént bocsássa a megirt napra minden hatalommal választott com-

---

*) T. i. Kézdi-Vásárhelyre.

missariusokat, a kik mind a két országbeli határokat, mind kétfelől meglássák és in instanti a gonosztevőket megbüntessék, és elvett marháikról a károsokat megelégtessék a mint az igazság és törvény hozza. Tartsa meg az ur Isten nagyságodat jó egészségben sok ideiglen.

Minthogy azonban az erdélyi biztosok még mindig késtek a megjelenéssel, Mogillától Jászvásárból jun. 11-ről következő újabb sürgető sorok érkeztek az erdélyi kormányzóhoz: Az nagyságod írása szerint elbocsátottuk volt az mi meghitt boérunkat Kriszte Vornikot oda be ő felsége commissariusi mellé. Immár a mi boérunk két héttől fogva a szélföldön Tatroson várokozik, minthogy az ő felsége commissariusi onnan az meghagyott helyről elmentenek volna, nagyságodat mint jó akaró szomszédunkat kérjük adja értésünkre mentől hamarabb ha kellessék tovább várakozni az mi emberünknek, avagy micsoda terminust hagy nagyságod az károk feligazításának, nagyságodtól érteni kívánjuk. Tartsa meg Isten nagyságodat jó egészségben. *)

Ezalatt Moldvában lázadás ütött ki, mely a szomszéd Lengyelországból is nyert támogatást. A fejedelem parancsából az ifju Bethlen Gábor 6000 emberrel a vajdával fenálló frigy értelmében annak elnyomására küldetett, ki is a mozgalmat könnyű szerrel elnyomta s gazdag ajándékkal tért hazájába vissza**). Mogilla Jeremiás épen ez időben meghalván, utódjával Mogilla Simonnal a befejezetlen maradt határkérdés tárgyalása újabban szőnyegre került: aug. 2-ről Jászvásárról maga az új vajda is sürgette annak megoldását. A nagyságod levelét — írta Rákóczynak nevezett napról — megadák nekünk, melyben nagyságod reá emlékeztetne minket, hogy kétszer immáron végezés lett volna nagy-

*) Eredetiről mely Mike Sándor ur birtokában van.

**) Bethlen Farkas VI. 396. Bojti Engelnél Monumenta 360 b.

ságoddal a határookban való huzások és vonások eligazítása felől és mind a kétszeri végezés szerint a napot ismét elmulatták volna. Jól reá emlékezőnk mi is a mi Istenben elnyugodt szerelmes atyánkfia idejében az volt az végzés és ugyan elmulhatatlan, hogy ha csak a halál miatt engedtetett volna. A mi pediglen mi velünk való utolsó végezést nézi, valljuk, hogy napot mi is neveztiünk nagyságoddal együtt, ugyanazon huzások-vonások eligazítása leszállítása felől, mely hagyott napra el is bocsátottuk vala jó idején bizonyos meghitt boérinkat oda ki, noha nem miattunk, de minemü akadályok történt volt az oda küldött emberinknek, hogy az napra ki nem mehetének volna, itéljük megértette eddig minden okát levelünkéből nagyságod, mert elhigye nagyságod, mind az oltától fogva, hogy elbocsáttuk vala boérinkat, sok felette dolgokban foglaltosok voltunk és ugyan semmit affélét nem gondoltunk, hogy miattuk a hagyott nap elmúlt volna. Nagyságodat mint jó akaró urunkat, szomszédunkat kérjük, megbocsásson nekünk és mi felőlünk azt elhinné, hogy felette igen bännánk a történeten, holott az a dolog mind a két országbeli szegénységnek felette igen káros, hogy ügybe nem mehetett volna, de mindazáltal a mi elhaladott, el nem múlik semmi okon, mert Isten ellen is lenne és a két országbeliek között is nagy egyenetlenség ezután történhetnék. Ezalatt, hogy nagyságod megparancsolta afféle kárvallott emberek csendességben lennének és semminemü hajtást ne cselekednének, nagyságod mint eszes és bölcs fejedelem cselekedte, köszönjük is nagyságodnak. Azonképen innét is azont várja, nem lészen semmi bántása senkinek, noha csak e napokban is kolozsváriak ez idevalóknak elvonták marhájokat. Hogy pedig római császár ő felségétől levelet hoznak nagyságodnak, akarjuk, adja Isten azt minden jóra nagyságodnak. Mi is

igéretünk szerint, ez egynéhány nap mulva bizonyosan nagyságod elhívén, bocsátjuk főemberinket nagyságodhoz, kiktől minden dolgokra bővebben választ irunk, izeünk is nagyságodnak. Sőt a nagyságod hozzánk megmutatott jó akarataért ugyanazok által mi is tapasztalóképen háladatosságunkat megmutatni akarjuk nagyságodhoz, mint jó akaró szomszéd urunkhoz. Tartsa meg Isten nagyságodat jó egészségben és jó híreket mindenkoron hallhassunk nagyságod felől. Datum in Civitate nra. Jassinensi. 2-die Aug. 1606*).

---

*) Eredetiről, mely meg van Mike Sándor ur gyűjteményében.

VII.

Rákóczynak, kormányzósága idejére, nem kevés gondot adott a belügyek vezetése. A fejedelem, mint levelei mutatják, csak a legfőbb intézkedési jogot tartotta magánál, de csak a mennyiben ezzel az ország alkotmányos jogain csorbát nem ejtett, s a közigazgatás kérdéseit a kormányzó intézte el, egyetértve az ország rendeivel. S éppen ezért nem várták be mindig az ünnepélyes országgyűlések határidejét, hanem némely ügyek elintézésére, hogy az ország közvéleményéről annál biztosabban értesülhessenek, a rendeket úgy nevezett partialis gyűlésekre hívták össze.

Ilyen partialis gyűlést hirdetett a kormányzó Fehérvárról jun. 28-ról kibocsátott körlevelével. „Mivelhogy ő felsége — írta ebben — szorgalmasan parancsolja, hogy ő felsége táblája jeles mesterekkel és törvénytudó assessorokkal, az articulus continentiaja szerint, megépíttessék, annak véghezvitelére s egyéb közönséges jóra nézendő dolgoknak elrendelésére, az országbeli egynehány főurainknak tetszésekből, ad festum beatae Margarethae virginis proxime affuturum, hoc est 13 die instantis mensis julii itt Fehérvárott partialis gyűlést végeztünk celebráltatni. Intjük azért kegyelmedet ő felsége nevével, hagyjuk is kegyelmeteknek, abból az székből megirt napra az régi szokás szerint úgy mint partialis gyűlésben az megirt dolgoknak véghez vitelére ide Fejérvárra teljes authoritással, tanosággal és értelemmel bizonyos attyokfiát bocsássa, kiknek jelenlétében ő felségének s ez hazának javára, adja az ur Isten, minden jót végezhesünk“ *).

---

*) Eredetiről mely Mike S. ur birtokában van.

Az országgyűlés a kitűzött napon csakugyan megnyílt. A rendek azonban csak három napig maradtak együtt, s még e hó 16-án eloszlottak. Mind össze három articulust hoztak: az elsővel a törvénykezés jobb karba helyezését czélozták; a másodikkal a kormányzó azon propositioja következtében, melylyel 500 lovagnak és 500 gyalognak elrendelését kívánja, kivetették azokat a megyék (Fehér, Kükküllő, Kolos, Thorda, Doboka, Belső-Szolnok, Hunyad, Zaránd, Huszt Mármarossal, Középszolnok, Kraszna, Bihar) vidékek (Fogaras, Görgény és Kóvár) városok (Kolozsvár, Enyed, Thorda, Vásárhely, Deéz, Alrudbánya, Egeres, Nagybánya, Kolos, Szék) között, hogy „a szükségnek idején fogvatkozás nélkül és jó módjával készen legyenek,” a harmadikkal a mult kolozsvári gyűlésen kivetett adónak beszolgáltatását sürgették, azon hozzátétellel, hogyha tizenöt nap alatt be nem fizetnék a hátralékban levők, a főispánok a befizetetlen összegre nézve „in duplo maradjanak” s ezt rajtok a kormányzó megvehesse*).

Rákóczy mint intézkedései mutatják teljesen méltónak mutatta magát az ország és fejedelem bizalmára. Tapasztalt, higgadt öreg ur volt, kinek sikerült az országban levő pártok közt kiegyezést hozni létre. Való azonban, hogy e törekvésében a sokat szenvedett ország rendei is segédkezet nyújtottak neki.

Azonban kormányzó és országgyűlés, bár mily bölcs intézkedésekkel vették is czélba a rend és nyugalom megszilárdítását, csakhamar tapasztalhaták, hogy a legyőzött német párt — a folyamatban levő alkudozások daczára — nem hagyott fel a reménynyel, hogy Bocskay uralkodását megbuktathatja. Midőn még a mult

---

*) Az erd. muzeumegylet gyűjteményéből: Josephi c. Kemény Codex Articulorum Dietae III. k.

télen a fejedelem Tokaj feladása iránt alkudozott, Rácz Györgyöt küldte be negyedmagával a várba Rueber kapitányhoz. Rácz hitetlenül járt el a dologban: Ruebert szándékának megmásítására birta, „megbiztatván ezt ezen gonosz életü áruló, és talán mód leszen megsegítésében“ *). S a vár még egy hónapnál tovább tartá magát. E hitetlenségét Rácz később árulással tetézte: alkudozást kezdett Radul havasalföldi vajdával, hogy ez támadjon Erdélyre, sőt itt néhány német párti ellőkelőt, Kamuthi Farkast, Bedő Istvánt, Boronkovich Jánost megnyert a tervnek. A dolog kitudatott s a kormányzó fejedelmi parancsolatra elfogatta a bűnösöket s Kamuthit és Ráczot**) Kővárba záratta.

Nem kevesebb aggodalmat okozott a tatárok beütésétől való félelem is, melyről Rákóczyt Keresztesi Pál káránsebesi bán következő, Káránsebes sept. 18-án kelt levelével értesíté: Akarom nagyságodnak értésére adni az mely itt való nemes ember Gerliczy László ment be Tömösvárra nagyságod akaratjából, tötte hirr é ide felén sietséggel, hogy az mely tatár ment volt tavaly ezen az . . . . . mellé, Csanádnál költözött volna vissza erre felé, az az hire, hogy az vezérrel egybe háborogtanak volna, és hogy az tavalyi nyomon akarnak visszamenni, ha tartóztatása nem lesz valakitől, mert az temesvári törökök elejébe mentek volt. Immár az nagyságod bölcs ítéleti rajta, nagyságod tudja gyors voltokat. Nagyságod vigyáztasson, hogy az szegénységet valami véletlen veszély ne találja. Én Bethlen Gábor uramnak is megírtam, hogy ő kegyelmének vigyáztatása legyen az Vaskapu felől, Dévára is hogy hirt tegyen, vigyáz-

---

*) Sepsey Laczkó Máté kronikája 80-ik l.

**) Bethlen Farkas VI. k. 403 l. fogsága helyéül Szamos-Ujvárt emliti, ellenben a Goebel és Wachsmann kronikája 109 l. s Georg Krausz Traktatus a 216 lapon Kővárt mondja.

zanak az facsati utra; ha újabb hírem érkezik nagyságodnak ismét sietséggel értésére adom. Tartsa meg Isten nagyságotat jó egészségben“ *).

Lehet ez intézkedések következtében, lehet más viszonyok folytán a tatárok ez évben nem látogatták meg Erdélyt, azonban a múlt években dult inség utó bajai ez évben újra — a mint a hidegebb időszak beköszönteni kezdett — érezhetőkké lettek. A gyenge termés következtében**) a rablók újra elharapódzottak, s a közbátorság fentartására, fejedelmi intézkedés következtében, a kormányzó következő körlevelet adott ki: Ő felsége onnan kívül panaszkodik, ez országban a sok gonosztevők, latrok, tolvajok, a drágaság miatt, felette igen megindultanak, seregestől zászlóval járnának, kinek ha elejét nem vennők, nagyobb gonoszság, tolvajlás következne belőle. Parancsolván ő felsége az egész országban levő vármegyékre, székekre, kulcsos városokra elimánk, efféle gonosztevők, latrok, tolvajok egyszersmind kergettetnének minden helyeken. Mi azért az ő felsége parancsolata szerint efféle gonosztevőknek kergetésére, a következő Karácson havának hatodik napját, ugymint szent Miklós napját rendeltük, ki felől a hová szükséges volt minden helyekre elirtunk volt s ezen dolgot értéskre adtuk. Intjük azért kegyelme-
teket, ő felsége nevével injungáljuk is serio, kegyelme-
tek is a megírt napra annak módja és rende szerint a tolvajok, latrok és gonosztevőknek kergetésére a kegyelme-
tek székére kimenvén és kibocsátván, efféle gonosz-
tevőket szorgalmasan megczirkáltasson és megkerge-
ssen s a kik kézbe akadnak minden kedvezés nélkül érde-
mek szerint büntesse, ölesse, akasztassa őket. A közel-

*) Eredetiről, t. Mike Sándor ur gyűjteményéből.

**) Eodem anno (1606) szertelen kevés buza termett Erdélyben, mondja Segesvári Bálint naplója Jakab Elek kiadásában 168 l.

való székekre hirt adván, ha oda szaladnának, reá vigyázzanak és ott is mindjára fogják s büntessék őket. A vármegyék és városok is ezen felül megirt napon megindulnak a gonosztevők czirkálására és kergetésére“ *).

Már jóval előbb jun. 25-én Bécsben Illésházy ildomosságának sikerült létrehozni a békét, melynek függeléké biztosítá ugyan Bocskaymak és férfi örököseinek Erdélyt és a Részeket, de a szabad fejedelmválasztás jogáról mit sem tudott, ellenben Sennyeinek s Kornisnak amnestiát szerzett. A hijányt annyira - mennyire Rudolf császárnak sept. 24-iki nyilatkozata igyekezett pótolni, mely a választás jogát elismerte, de gondolhatólag egyszerű leirati alakjáért a kedélyeket nem nyugtathatta meg teljesen. Azonban a béke létrejötte szükségkép a törökkel való kiegyezést maga után vonta: nov. 11-én megkötötték a zsitvatoroki béke, melyben Bocskay mint békéltető fél vett részt követi által. S az örömhirt: a béke létrejöttét közte és a két császár közt nov. 20-ról körlevélileg tudatta a hatóságokkal: „kin Istennek illendőképen hálákat adván, itt az örömet is meglőttük: akarók, hogy értse kegyelmetek és Istennek, mint ilyen kívánatos dologért, adjon méltó hálákat“ **).

De mind e hálálkodás nem gátlá, hogy némely nem tetszős pontjait szabatosabbá ne igyekezett volna tenni, s e célból Kassára dec. 13-ára országgyűlést hirdetett. Időközben azonban, épen a zsitvatoroki béke létrejöttének napján „a pápás papok (t. i. a jezsuiták) a fejedelem parancsolatjából elhagyják Erdélyt“ s Kolozsmonostor elvételétől tőlők ***). Nov. 22-én pedig, a béke

*) Eredetiről mely Mike S. ur birtokában van.

**) Weisz Liber Annalium 196 l.

***) Segesvári Balint 168 l. Weisz egy nappal későbbre teszi.

következtében, Váradról eltávozott az elcsigázott német őrség, s azt Bocskay katonái vették át *).

Kassára a rendek a kitűzött időre összejöttek. A fejedelem aggodalmait a szokásos propositiók alakjában mutatta be nekik, melyek közt nem csekély súlyt fektetett az Erdélylyel leendő viszony megállapítására. Főként a VI. és IX. pont tárgyalta azt:

Nyilván vagyon az is, hogy nem utolsó támasza a respublicának megmaradásának a szomszéd országokkal való erős confoederatió, bár idegen nemzetséggel legyen is; mentül inkább, miért, hogy a sok hadakozás miatt, és a sok körülöttünk való hatalmas nemzetségekből álló szomszédoknak huzása - vonása miatt, ennyire elfogyatkozott legyön a mi szegény magyar nemzetségünk ő magában: semmi nagyobb erőssége nem lehet, az egymás között való egyességnél és szeretetnél. Azért noha a Tiszán túl való darab föld Erdélylyel együtt, más fejedelemség alá láttatik szakadni, de a minemű hittel való kötelesség Erdély és Magyarország között mostan köttetett, felette hasznos és szükséges, hogy az örökben fön maradjon, úgy, hogy egyik birodalom alatt való is más fejedelemnek személyéhez köteles ne legyen. De az országok egymás között és abban való respublicák egymás javára és oltalmára kötelesek legyenek, és minden ellenségek ellen tartozzanak egymást megoltalmazni. Kiről nem ártalmas sőt szükséges leszen, hogy a következő generális diaetán articulus irassék erről, és hitlevél is keljen egymás között. Az erdélyiek is abból hasonlóképen cselekedjenek.

„IX. Az erdélyi fejedelemség, minthogy a nemes országnak egyenlő értelméből, mostan a Tiszáig Tokajjal,

---

*) Bethlen Farkas VI. k. 444. László Máté 90-ik l.

az régtől fogván Tokajhoz tartozó minden jószágokkal, Beregvármegyének egészen a Tiszán tul és innen való részeivel és ezökön belől Szabolcs, Ugocsa és Szathmár vármegyékkel megöregbítettött, és oda szakadott, és császártól ő felségétől is, úgy mint Magyarországnak koronás királyától örökben minden királyi igazsággal, hittel adatott diplomával nekünk adatt: kívánjuk a nemes országtól, hogy megemlékezvén ennekelötte ezen dologról, ő felségének melettünk való törekedéséről, most is azoknak a részöknek örökben való oda szakadását ott fen a generális gyűlésben articulushoz irassák, és oda adatni confirmálják.“ A rendek, kik dec. 22-ig tanácskoztak együtt, a propositiókat elfogadták s törvénybe iktatásukat a következő gyűlésnek ajánlák.*).

Bocskay még az országgyűlés megnyitása előtt megbetegedett, de betegsége oly súlyossá lett, hogy szükségesnek látta utódról gondoskodni. Ő Homonnai Bálintot jelölte ki, s számára a portáról athnámét is szerzett. Azonban a gyűlés folyama alatt betegsége súlyosodván, dec. 17-én megírta végrendeletét. Utolsó akaratának kifejezésében mohó gonddal igyekezett azon, hogy a munka melyet a befejezés utolsó stadiumáig elvitt, halála után fel ne bontassék. Egy nevezetes bevezetés után melyben felemelkedésének történetét rajzolja, a közügyek körül következő tanácsokkal szolgál:

„Ezeknek utána, mint nemzetemnek, hazámnak igaz jó akarója, fordítom elmémet a közönséges állapotnak elrendelésére, és abból is az én tanácsomat, tetszésemet, igazán és jó lelkiismerettel meghagyom s irom, szeretettel intvén mind az erdélyieket, és magyarországi hiveinket az egymás közt való szép egyességre, atya-

*) A propositiók olvashatók Sinay munkájában s Sepsei Laczkónál. A végzések Sinaynál.

fiui szeretetre. Az erdélyieket hogy Magyarországtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket el ne taszít-
csák, tartsák ő atyafiainak, és ő véreknek, tagjoknak.

Ha a fejedelemségek, a mint szokott lenni, vagy Erdélyben, vagy Magyarországbán változnak, őmagok között a respublicák az egyességet a mostani confederatio szerint tartsák meg, és az idő ha mit hoz, egymás javának engedjenek, és egymás nyavalyáját fájlalják és mindenekben oltalommal, segítséggel legyenek egymáshoz, mert tudó dolog az, hogy a visszavonással, nagy birodalmok is elromlanak, viszontag az egyességgel kicsinyek nagyra nevednek.

Magyarországot és a mi nemzetünket, idegen földről kiszállítván az egyesség erre a szép földre plántálta, nagygyá nevelte, és sokáig virágoztatta. A visszavonás viszontag megszagatta, elrontotta, és ebben a jó napban hozta, a melyben most vagyunk. Szánkban az ízi, az egy néhány esztendőkből micsoda romlást hozott, hogy a magyar egymást rontotta, vágta, minden nemzetségünknek még a nyilván való ellenségünknek is előtte, szidalmunkra, gyalázatunkra; óvjon az Isten minden keresztyén lelkesmeretet annak csak gondolatától is.

Az egyességnek pedig örökös megtartásában, azt az utat látjuk: a fejedelemségek szinte ha változnak is mindenik helyen a szabadválasztás szerint, de a respublicák is soha egymás ellen senki ingerlésiből izgatásából ne törekedjenek, valameddig pedig a magyar korona ott fenn nálunknál erősebb nemzetség-nél a németnél létszen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fentartani, mert nekik javokra, oltalmakra létszen, ha pedig az Isten adná, hogy a magyar korona Magyarországbán, magyar kezéhez

kelne, egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük, hogy attól nemhogy elszakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segéljék tehetségek szerint, és egyenlő értelemből azon korona alá a régi mód szerint adják magokat. Mely dologról ha valaha hittel való confoederatio közöttök lehet, felette igen javaljuk.

A magyarországi állapotot arra hagyjuk, hogy a mint császárral ő felségével végezésünk vagyon, a szerint minden dolgok exequáltassanak, és a szent békeség, melyet egészben véghez vittünk, fel ne bomoljon, hanem megerősíttessék.

Az erdélyi állapotot, minthogy szabados dispositiónk alatt vagyon, noha tudjuk, hogy azon nemes országnak eleitől fogva való szabad választása volt, most is abban ő kegyelmeknek semmit nem derogálván tartozásunk szerint, még is az ő kegyelmek javáért utánunk oly successort nevezünk, kit ő kegyelmeknek javokra, megmaradásokra esmérünk lenni, kire intjük szeretettel ne difficultálják, vegyék ebből a mi jó tetszésünket, és noha mind ifju, mind öreg embereket, és a mi vér szerint való atyánkfiait ez állapotra, méltán magunk szolgálatjának tekintetiért commendálhatnánk: de sok bizonyos okokért, mind ifjuságához képest megért, jó erkölcsü, Istentfélő természetéért, józan életiért, és Magyarországbán régi tekintetes nemzetes uri nemzetiért, ezzel az országgal is Erdélynek hasznos szövetségeért, hogy innen nagyobb gyámola lehessen mindenkor, javaljuk, hogy a nemes Ország mi utánunk, nem mást, hanem a tekintetes és nemzetes Homonnai Bálintot (uramat) vegyék, válaszsák, és esmérjék fejedelemnek. Ha e tanácsunkat megfogadják, sok jót látunk benne, de legnagyobbat, hogy egész Magyarországot ezzel magokhoz kapcsolván, nem tarthatnak ezután örökös megmaradá-

sokra semmi ártalmat, mint eddig vagy Magyarországból, vagy mint szokott volt lenni, csak a két oláh országból is, és minden azokból következő jókat ide ha nem írhatunk is, a nemes országot Isten bölcs ítélettel szerette, magoktól feltalálhatják, és előre elláthatják.“

S most áttér a tulajdonképeni hagyományozásokra. Itt is mindennek előtt Erdélyre gondolt „az erdélyi fejedelemséghez hagyjuk, hogy birassanak Fogaras, Gyalu, Szamos-Ujvár, Várad, Lippa, Jenő, és minden végházak tartományostól.

A koronát is, kit nekünk török császár adott, hagyjuk az ország tárházában, úgy hogy, fejedelemségről fejedelemségre maradjon, és annak kezén tartassék, a ki az országnak ura leszen, azzal a köves szablyával együtt, a melyet adott vele.

Szathmárt pedig minden hozzá tartozó jószágokkal, édes hazánkhoz megmutatandó háladatosságunkért, és hogy a posteritas is megemlékezzék jó szolgálatunkról, hogy a nemes országnak ilyen szép erősséggel kedveskedünk, hagyjuk Erdélyországnak, és abban való nemes republicáknak örökben, intvén ő kegyelmeket és szeretettel kívén, hogy ennek tekintetiért, ő kegyelmek is a mi vérszerént való atyánkfiainak, a kinek mit hagyunk, rendelünk, azokban tartsák meg őket“*).

A végrendelet utolsó részében a székelyek ügyéről sem felejtkezik el. Erdély rendeit inti, hogy ezeket szabadságokban tartsák meg, s viszont a székelyeket, hogy szolgálják hazájokat hiven, „kezőket többé magyar vérrel ne fertőztessék és a nemesség romlására ne igyekezzenek.“ Végül Hommonai Bálint tábornokot „mint-hogy botunk az ő kegyelme kezénél volt“ bízta meg az ügyek vezetésével. A temetés elintézését rá és Nyári

---

*) Az egész végrendelet olvasható Rummy Monumentáiban s Sinai munkájában.

Pálra ruházta: meghagyván Szécsy Györgynek az udvari kapitánynak és Nagy Gergelynek a hajduk kapitányának s az udvari és hadi népnek, hogy mindenben alá rendeljék magokat a generálisnak. Testamentomosokká Alvinczi Péter udvari lelkészt, Örvendi Pál kincstartóját és Pécsy Simon titkárát nevezte ki, mint kik előtt tette végrendeletét is. Ugyanakkor jelen levő híveit s a várparancsnokokat térítvénynyel is kötelezte, hogy halála után Hommonaitól nem fognak elállani.

Tizenkét nappal később dec. 29-én reggeli öt órakor, meghalt egy pénteki napon, valamint három nap hiján ötven évvel az előtt is (1557 jan. 1-én) egy péntek napon született. Betegségét maga is mérgezésnek tartá s azért foglyait „a jövőendő ítéletére bizta.“ Valószínűen Kátaira gondolt, kit hívei még a végrendelet megtétele előtt elfogattak. *) Halála kétségtelenül, nagy veszteség volt, de az államügyeket annyira megszilárdítva s pártját oly fegyelmezett állapotban hagyta hátra, hogy mérgezésével — ha ez csakugyan való — semmi sem lőn elérve.

A fejedelem halálának első perczében — bár életéhez már elébb sem volt remény — a megbizottak haboztak a teendők iránt. Egy pár napig **) titokban

*) Az egykoruak nevezetes része, Bocskay egész környezete Kátai korlátnokot tartá méregkeverőnek. Így Bojtí, Laczkó s Szamosközy kinek adatait Bethlen tartá fen. Bocskay halálát Bécsben már sept. 27-én beszélték, (L. Brüsseli okmánytár III. k. 221 l.) E tényt Laczkó is említi. Hogy vizkorságban volt, az nem szenved kétséget, de ez nem zárja ki a mérgezés lehetőségét. Kátai egész magaviselete, pöffeszkedése melylyel a császárra hivatkozott, csak nevelte a gyanút, mely a bizonyosság színét ölté magára, midőn ez egy hívét Bécsbe indítá. De követe „szépen szoló madarának“ a Malom-utczában elárulta titkát, s az e nő által világoságra jött. A követet Nyári Pál Jászón elfogatta. Gr. Mikó Adatok III. k. 100 l. Bethlen VI. k. 466 l. Kátainak ugy látszik meg nem bocsátot bűne a német kormánynyal való titkos egyetértése volt, mely főként vontá fejére a méregkeverés gyanúját.

**) Bethlen 7. hét napot említ 469 l. De ez nyilván nagyítása a dolognak, mert a biztosok már jan. 3-áról levelet irnak Kapi testvérekhez. Mikó I. 314.

tarták, hogy háborítatlanul tehessék meg a szükséges intézkedéseket, s hogy távol tarthassák a kíváncsiakat. A fejedelem úgy kívánta, hogy tetemei Gyulafehérvárra vitessenek, „nem nagy pompával, sem nem nagy költséggel, hanem a mint a mi állapotunk és a mostani időnek fogatkozása szenved.” De állapota fejedelmi volt s hátra hagyott vagyona is fejedelmi. A temetésnek is, úgy hívék a biztosok, fejedelminek kell lenni. E célból magok bizottsággá alakultak, melyben az elnökséget Nyári Pál vivé **). Homonnai, bár a véghagyomány Nyárral egyenlő rangot adott neki, készakarva ugyan, de csak névleg kivonta magát: ő több, fejedelmi jelölt volt.

A biztosok egész január havát az előkészületekre szentelék: s e hónap már 3-ik napján küldték szét a meghívókat: „intjük kegyelmeteket — irák ebben — hogy a mint kegyelmetek ő felségének éltében, jó igyekezetében mindenkor jelen volt: azonképen mostan utolsó tisztességében meg ne fogyatkozzék, hanem maga személye szerint az ő felsége temetésén jelen legyen; vagy ha mi elmulathatatlan dolgai és betegségei miatt el nem érkezhetnének, készíttse bizonyos embereit, kit ennek a hónap ugymint januáriusnak utolsó napjára bocsásson ide Kassára oly állapottal, hogy innen az ő felsége testével prima febr. velünk együtt megindulván, egész Fejérvárig kísérhesse.”

Halálának 7-dik napján a fejedelmi tetemetek vas koporsóba zárták. Az udvari szolgák, mintegy 500-an feketébe lőnek öltöztetve, a kék és vörös darabontok 300-an, néhány száz lovas és egy csapat önkéntes berendeltettek. A fejedelem halálának híre nagy ingerültséget keltett, a mérgezésről szállongó hír csak nevelte azt, a forrongó kedélyek áldozatául a political hitsze-

---

*) Így irta magát alá a szétküldött közlevelekben.

géssel vádolt Kátai szemeltetett ki, kinek midőn egy a német udvarhoz börtönéből küldött követe elfogatott, a gyanú teljesen megérett. Úgy látszik, hogy Szécsi György, az udvari kapitány, ez alkalommal az elterjedt hírt az udvari nép közt bizonyosságra emelte. *) Másnap viradóra ezek betörték Kátai börtönébe és kihurczolák onnan. Hijában „tiltá ez magát a római császárra“ a város piaczára a kőpelengérhez hurczolák. Hijában rimázkodott, midőn látta, hogy tiltakozását föl sem veszik. Forgács Ferencz a testőrök hadnagya kimondá a jelszót „tisztessége vesztett ároló az, ki e hitetlen áru-lót nem vágja!“ s kardjával fején sebet ejtett. Az udvari nép most „ísról ízre apróra elapritá“ a nyomorultat, úgy hogy özvegye kilencz óra tájban lepedőbe seper-tette össze. Nevét pelengérre akaszták, s kikiálták: hogy ha valaki halálát nem érdemlettnék meri mondani: ha-sonlag fog lakolni **).

---

*) Mikó Ferencz Históriája. Kiadta Kazinczi G. 173. l.

**) Kátait nem a hajduk konczolták fel, s nem Nyári konczoltatta fel. Mikó, Sepsei és Bethlen részletezései kétségtelenné teszik. Nyári csak a kö-vetet hozatta vissza s legfőlebb Szécsivel értett egyet. Mikor történt a poli-ticai bosszú? A két utóbbi sem említ dátumot. Pető Gergely Bocskay halála után másodnapra teszi. Megegyezik ezzel Mikó, de Sinai syllogéja jan. 18-át; Zavodezky Bél Adporatusa 364-ik lapján jan. 27-ét említi. Azonban aligha maradt ilyen későre. Talán leghelyesebb az Ortelius állítása ki ian. 13-ára teszi. 429.

VIII.

Bocskay halála után nagy mértékben előtérbe nyomult a kérdés: ki legyen Erdély fejedelmévé? A testamentomos urak el voltak határozva a fejedelem végakarátát érvényre juttatni. Ők ez által Erdély és a részek létrehozott egységét akarák fentartani, s ekkép biztosítani a kivívott előnyeket és állandosítani a bécsi béke eredményeit. Nem várták, hogy komoly nehézségekre találjanak s velök együtt Homonnai is bizonyosnak hitte felemeltetését mint Bocskay jelöltje. Meg volt győződve, hogy ennek népszerűsége a pontig kiterjed, hogy ő Erdélyről halála után is intézkedhetik. S meg kell vallani sok kilátása volt a trón elnyerésére. Az udvari nép és hadak rendelkezése alatt, az intézkedő bizottság pártján vala, Erdély kormányzójának pedig Rákóczy Zsigmondnak veje volt. Igaz ugyan, hogy „a minden aranynál és ezüstenél drágább jó erkölcsű asszony (1605 elején) angyallá lett,“*) de viszonya ipával még mindig elég jó volt. Aztán Bocskay még életében kieszközlé, hogy a porta utódjává erősíté s mint-hogy erről már nyert is athnamét, bizton hiheté, hogy az most sem fog idegenkedni megerősítésétől, s ezért a Belgrádon tartózkodó nagyvezérhez követséget küldött Széplaki Péter és Dobai Tamás tapasztalt férfiak személyében. Célja volt erős kísérettel menni Erdélybe, s ily okon beparancsolá a hadakat, összegyűjté pártját, felhivta a városokat, vármegyéket, főurakat, hogy csatlakozzanak a temetéshez, mely Kassáról febr. 1-én lesz élindulandó s Gyulafehérvárig tizennyolcz állomást tartand s melynek „sok becsületes kísérei lesznek.“ Főként

---

*) Homonnai naplója Tudománytár 1839 V. k. 176 l.

Erdélyt s kapcsolt részeit figyelmeztette jan. 23-ról a bizottság által, hogy ilyen felháborodott időben, mint-hogy csak egy órában is fejedelem nélkül bátorságosan nem állhat, a temetés után, megértvén ő felségének, az országnak bátorságos megmaradása felől utolsó tanácsát és hasznos rendelkezését, és a mindenható Istent egyenlő szívvel segítségül híván, az országnak régi szokott szabad választása szerint successor felől gondoskodhassék az ország együtt“ *).

Megelőző nap a testamentomos urak Petki Jánosnak a székelység főkapitányának is irtak: „most mi kegyelmedet szeretettel csak arra kérjük, és ő felségétől reánk hagyatott authoritásból intjük is: egynehány dolgok felől találtuk meg most ez időnek állapotához képest az egész székelységet, azokra való szorgalmas gondviselést, és mindeneknek jó exitusát mi csak kegyelmedtől tartjuk; az ur Isten kegyelmedet oly ítélettel szerette, hogy mind az üdvözült urunk méltóságát, s mind a maga böcsületes hivatalát szeme előtt tudja viselni; most mutathatja meg, hogy igaz magyar és igaz hazafia s hazájának nem haszontalan szolgája“ **). Azután tudtára adják, hogy az összes székelységhez is megytőlük levél.

E levél jan. 23-án kelt. „Eleitől fogván — írják — az egész székelységnek tött ígérétét, fogadását ő felsége be akarván teljesíteni (minthogy nem csak fejedeleme, hanem édes atyja is igyekezett lenni ő felsége a székelységnek), irt vala a tisztartóknak, mindenek ellen szabadságokban megoltalmazván, ha mi bántások esnék, ő felségének hírére adnák; a panasz méltó volt-e nem-e, azt mi tovább nem értekezzük; az ő felsége böcsületes testének temetése után az egész ország, és az jövőendő-

*) Thali Kálmán történelmi kalászkok 90. l.

**) Történelmi tár XIII. Torma K. közleménye 96 l.

beli fejedelem előtt ennekutána is kimutatódhatik: úgy volt a dolog, avagy nem. Csak hogy mi, kik ő felségének méltatlan testamentomosi vagyunk, felette szeretettel kérjük kegyelmeteket, hogy kegyelmetek az idő alatt, míg az ő felsége becsületes teste a föld színén leszen, mint ilyen állapotban se egy, se pedig más nyughatatlan elméjü embereknek tanács(ára), szav(ára) semmiben meg ne induljanak hanem várjon mitőlünk, és az ő felsége elrendelésitől; melyet kétség nélkül elhigyen kegyelmetek, hogy az kegyelmetek örökös javára és megmaradására való. Erre is az közben legyen kegyelmeteknek szorgalmatos vigyáztatása, mind utakon, ösvényen, és egyéb helyeken is, ha mi oly practicus emberek, levelek avagy emberek által, ott Erdélyben, vagy idegen országokból is valamit akarnának indítani, kegyelmetek afféléket megfogja, és küldje gubernátor uram kezébe. — Erdélynek fogyatkozott állapotja nyilván vagyon kegyelmeteknél; az ő felsége temetésén, minthogy számos udvara népének kell lenni, élésből hogy meg ne fogyatkoznánk, az mely élest kegyelmetek ő felsége számára összeszedett, felit annak idejénkorán küldje alá Fehérvárra az udvarbíró kezébe jó gondviselés alatt. A másik felével pedig kedvet talál az jövőendőbeli fejedelemnél. Továbbá ezt kegyelmetek igen szeme előtt viselje, ő felsége nem csak Erdélynek, hanem Magyarországnak is fejedelme, kegyelmeteknek pedig ugyan édes atyja volt; mind Magyarországból, Erdélyből, minden városokról, vármegyékről főkövetek, urak és főnépek személye szerint az ő felsége temetésén jelen lesznek. Azért kegyelmeteknek is nem illik, nem is módja ebből magát vonogatni, hanem bizonyos számra hadat kell kegyelmeteknek az ő felsége utolsó tisztessége mellé Petki János urammal kibocsátani“ *).

*) Tört. Tár XIII. Torma K. közleménye 98, 99, 1.

Január 25-éről Pécsi Simon is irt Petkinek reménylve, hogy ezt Homonnai pártjára térítheti: „Most én kegyelmednek az én kötelességem szerént, melylyel kegyelmednek tartozom akarok arról írnom, hogy az mostani változásban tudhassa magát mind a mi hazánknak javára, s maga állapotának előmenetelére viselni; penára, papirosra az időhöz képest mindent nem bizhatok, nem tudván az levelek mint juthatnak kegyelmed kezébe. De ha kegyelmed engemet igaz jó akarójának tart, az Istenért kérem, higgye meg szómat, és fogadja meg is, ne járjon az nyughatatlan elmék tanácsán, kik sem elejét sem utolját nem értvén a dolognak, nem tudják mire nézzen mind az két császárnak akarata, kik immár meg egyeztenek a mi állapotunk felől; én itt mindeneket fundamentumból értek, látok, tudok; azokban való erőtlenséget is hallom; kenyerek is szűken vagyon néme lyeknek, mégis hadakozni akarnak; járjon kegyelmed egy tökéletességgel az igyenes uton, mutassa kegyelmed az mi kegyelmes urunknak hideg teteméhez is azon hűséget mig az földbe tétetik, melyet élteben mutatott; mert ennyi szolgálataért, hogy hazánkat megszabadítá, igen háladatlan volna, valaki ő felségének legkisebbik csontja ellen is tusakodik; egy szó annyi mint ezer, nagy javára látom lenni mind az hazának, s mind kegyelmednek, ha ez intésemet megfogadja, (gu)bernátor urammal, és Haller*) urammal értsen egyet kegyelmed, az határszélébe jöjjön ki előnkbe másfél vagy kétezer emberrel, kire az idő ott ben jobban megtanítja kegyelmedet; a több székelységet is ott ben in officio continuáltatja kegyelmed; az szászság is, és a városok is ezen értelmén lesznek, mert mind az töröktől, s mind német császártól vagyon parancsolatunk reája. És ezeket kegyelmednek oly jó szívből írom, hogy hazámnak

*) Gábor, kincstartó.

együtt kegyelmeddel javát s megmaradását nem különben kívánom, mint a magam javát és életet*).

De csakhamar versenytársa akadt Homonnainak a fiatal Báthory Gábor személyében, ki a fejedelem halála után Ecsedre vonult vissza s kit családi állása intett a fellépésre. Vele ment Imrefi is Bocskaynak egyik tanácsosa, kinek tanácsát követte e perctől kezdve mindenekben. A hajduság kapitánya Nagy András meglőn nyerve s pár nap múlva Bethlen Gábor is udvarába érkezett. Ősi várába érkezése után lépéseket tett a portán is, és jan. 2-ről levelet küldött a nagyvezérnek, melyben mindennek előtt ősei szolgálatára s atyja Báthory István szenvedéseire hivatkozik. „Im az Isten — folytatá — alkalmatosságot adott, hogy mind ő hatalmassága s mind nagyságod olyan kegyelmességét nyújthatja, az minőt az ő hatalmasságának régi elei nyújtottanak az én eleimhez. Mind énnekem alkalmatosságom vagyon ő hatalmasságának, és nagyságának olyan tökéletesen és igazán szolgáljak, mind ez boldog emlékezetű lengyel király Báthory István, az én bátyám szolgált az ő hatalmassága eleinek és ez utána való fő népeknek. Kényszeríttettem annakokáért ő hatalmasságát mint kegyelmes uramat megtalálni, hogy az erdélyi vajdaságot, kire az országbeliekből hivatalom is vagyon, adja nekem ő hatalmassága, bizonyos emberétől parancsoljon, hogy tőlem hallgasson, és zászlóját is küldje meg ő hatalmassága. Kiért mind országostól fejem fenállásáig ő hatalmasságának híven akarok szolgálni. Mivel hogy vérszerént is engemet illet. Könyörgök annak okáért nagyságodnak mint jó akaró uramnak, édes apámnak, kit teljes életemben, mint az szegény Báthory István urambátyám lengyel király Memhet basát atyja

---

*) Ugyanott intézett helyen 100, 101.

helyett tartotta, apám gyanánt ismerék és tartok, mutassa meg ebben hozzám atyai kegyes indulatját és szeretetét, az győzhetetlen hatalmas császárnál szíve szerént igyekezzék és törekedjék azon, ő hatalmassága adja nekem az erdélyi vajdaságot. S végül felhívja a nagyvezért hogy ajánltassa ügyét a porta által a német császárnak s a két oláh vajdának is*).

Azután magával Rákóczyval is bizalmas alkudozást kezdett, s őt a maga részére akarta nyerni fényes ígéretekkel, ajánlatokkal, mi neki annyira sikerült is, hogy ez ügyét a császárnak is ajánlotta. S most Báthory Bethlen Gábort Erdélybe küldé széles körű felhatalmazással s nyílt levelekkel, hogy ott neki pártot teremteni igyekezzék, mely által az országgyűlésen megválasztását keresztül vesse. Különösebben, egy Ecseden jan. 10-én kelt levelével, Petki János megnyerését tette feladatává.

Homonnai figyelmét e készülődés nem kerülte el: Sok hírek után indultam — írja jan. 28-áról**) — hogy kegyelmednek irjak. Ohajtá lebeszélni kezdeményezéséről. „Ne szerezz siralmat a szegény erdélyi atyafiakra. Tudja kegyelmed szabad választások vagyon. Azért ne gyűjtessen kegyelmed reájok hadat. Nincs az urak között csak egy is, a ki azt mondhatná közülünk, hogy sajátja Erdély.“ Ő részéről át sem menne a Tiszán, de „akkor telik ki az ország botjának, zászlójának ideje, mikor szegény kegyelmes uramat a földre teszem“ — és őt ez kötelezte, hogy Fehérvárra fogja kísérni.

Valójában azonban e készülétek kevés komoly aggodalmat okozhattak Homonnainak, mert már az idétt

---

*) Eredetiből m. Mike Sándor ur gyűjteményéből.

**) Mikó tört. Ad. I. 217 l. hibásan ál febr. jan. helyett. Bethlen is közli latin fordításban e levelet helyes dátummal V. Ö. Bojti 262. l.

nemcsak a részekre támaszkodhatott hanem a portára is, mely már akkor meg volt nyerve. Alig értesült Murád pasa a nagyvezér Bocskay haláláról, 1607 elejéről Belgrádból már figyelmeztette a kormányzót, hogy az erdélyi szabad választásba ne elegyedjék: „A minemü barátságunk és kötelességünk — ír — minekünk Bocskay királylyal volt azt igen jól tudod, azért valakit az ország királyául választ, az legyen a király, mi is innét annak ígérjük és engedjük, és valaki leszen nekünk is értésünkre adjátok, és azt úgy becsüljétek és hallgassátok, mint az megholt Bocskay királyt, kit ha az hatalmas császár is meghall, hogy ti az előbbi hűséghez akarjátok magatokat tartani, és tartjátok úgy mint Bocskay király idejében, vegye jó neven tőletek. Te is azon igyekezzél, hogy valakik az te tiszted alatt vannak, esendességben tartsák magokat és háboruságra okot ne adjanak. Illik is hozzátok, hogy ha egy nemzetek és egy nevek vagytok, egymást hallgassátok és egymást szeressétek. Az miképen pedig Bocskay király az hatalmas császár és német király között az békességet szerzette volt, azon legyetek, hogy azt fel ne bontsátok, hanem abban állhatatosak és tökéletesek legyetek, és az mint a szó és az frigy immár meg volt közöttünk, azt semmiképen fel ne bontsátok. Ti pedig régi okos és eszes, látott-hallott, vitéz ember, mi barátunk levén, azon forgolódjál, hogy ott az ország te tiszted alatt levén, ne pusztuljon, hanem minden rend és az szegény emberek is jó állapotban legyenek, és mind vitézlő rend, urak és nemesség egymást értsék és szeretet legyen közöttök“ *). Miután azonban Homonnai követei Dobai és Széplaki megérkeztek Belgrádba s Muradot Bocskay végakarataról értesíték, divánt gyűjte össze

---

*) Az eredetiből; m. Mike Sándor ur gyűjteményéből.

jan. 15-ére melyben elhatározták, hogy Homonnait fogják az erdélyi fejedelemségbe ültetni s három nappal utóbb athnamét is állítottak ki, melylyel nem csak Homonnai lón megerősítve, hanem az országnak is ily értelmű választás végrehajtása hagyatott meg.

Dé Erdélyben sem Bocskay sem Homonnai törekvései nem voltak népszerűek, kivivott önállóságokat nem akarák kockáztatóra tenni s a Rudolf által biztosított szabadválasztásnak érvényt akarának szerezni. S a testamentosoknak intézkedései nem voltak olyan természetűek, hogy őket megnyugtathatták volna. Ezek, az erdélyi rendek megkérdése nélkül, korlátlan hatalommal határoztak eléggé fontos ügyekben, még olyanokban is, mely nem tisztán temetési ügy. S ehez járult Murad levele melyből ők szabadválasztások fentartását olvasák ki. Mind ez azon elhatározásra birta őket, hogy tegyék meg a szükséges lépéseket önálló intézkedési jogaik fentartására s e célból felszólíták a kormányzót, hogy hívjon össze országgyűlést.

Rákóczy Kolozsvárról jan. 12-éről következő körlevelet bocsáta szét: „minthogy oly kiváltképen való dolgok jöttek előnkben, kikben az kegyelmed jelenléte igen kívántatik, melyben haladék sem lehet, kegyelmedet kérjük s intjük is szeretettel mint jó urunkat, barátunkat ez jelen való januárius hónap 22-ik napjára jőjjön Kolozsvárra, holott az mi dolog lesz kegyelmednek eleiben adván, a mi jobb azt cselekedjék.“ S az országgyűlés a kitűzött napon össze ült. Végzései mind ez időre, mind pedig a következőkre nagy fontosságúak voltak. Összes tanácskozásuk azonban nem tartott tovább egy napnál, s az országgyűlési végzéseket még az napon kiállították.

Nos Sigismundus Rákóczy de Felső Vadász, Regnorum Hungariae et Transylvaniae Consiliarius, nec

non Generalis Capitaneus, Gubernatorque Regni Transylvaniae, et Comes Comitatus Borsodiensis etc.: Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: quod pro parte et in personis Dominorum Procerum et Magnatum, Universorumque Statuum et Ordinum Regni Transylvaniae exhibiti sint nobis et praesentati certi quidam articuli in Conventu partiali Claudiopoli ad Diem 22. Januarii Anni 1607. celebrato unanimi consensu conclusi, supplicantes Nobis debita cum Instantia, quatenus eosdem ratos, gratos et acceptos habentes, pro ipsis Dominis Regnicolis in futurum valituros benigne confirmare dignaremur, quorum tenor sequitur hoc modo:

Articuli Dominorum Procerum et Magnatum, Universorumque Statuum et Ordinum, trium Nationum Regni Transylvaniae in partialibus eorum Comitibus Claudiopoli ad Diem 22. Januarii Anno 1607. ex edicto Illustrissimi Domini Gubernatoris celebratis unanimi consensu conclusi.

Minthogy az szent Istennek akarátja ez volt rajtunk, hogy ez mi kegyelmes urunkat, fejedelmünket ez világból kivette, melynek halálával szegény respublicánk csak most is micsoda változás alá kezdett jutni, érezni kezdtük, miért hogy csak most is scissio kezdett lenni hazánkban, hogy azért nagyobb malum a publica calamitáshoz ne következze, végeztük országul: a mi kegyelmes urunknak testét, a még a földbe nem tesszük, és országul fejedelmet nem választunk, eddig választjuk ez mostani partialis gyűlésünkhen Gubernátor uramat ő nagyságát magunknak Gubernátorul ilyen conditióval:

1. Miért, hogy ő nagyságát a megyesi generális gyűlésben, úgy mint maga személyében, generálisul és gubernátorul ex nostro omnium consensu hadta volt, ő nagyságának is dependentiája csak ő felségétől volt,

úgy mint ő felségétől constitutusnak, melynek az ő autoritása állott fenn, a míg a constituens fejedelem volt, és balálával az autoritása megszűnt, szükség, hogy ő nagyságának gubernátor uramnak denuo oly autoritást adjunk, hogy az ő nagysága méltósága az országtól függjön; kinek az ország per reciprocam commissionem, minden illendő obsequiumra köteles legyen, kívánjuk azért országul ő nagyságától, sőt kérjük is, hogy ne difficultálja ő nagysága a gondviselést, melylyel eddig volt, és melyben mind hazánknak, s mind külön külön mindnyájunknak szolgált és fáradozott, sőt erre magát hittel kötelezze, hogy valamik az hazánk javát illetik, szorgalmatosan azon igyekezzék, az hazát és az nyomorult országot mindennemű reá következő nyavalyáktól pro viribus oltalmazza, és mellé választott tanácsival egyetemben egyet értvén, minden hasonlásnak, szakadásnak, erőszaknak és pártolásnak eleit igyekezzze venni in tempore, az végházakra főképen és az szomszédságnak barátságának megtartására szorgalmatos gondot viseljen, és mindeneket, az ki ez hazának békességes állapotját nézik, arra viseljen főképen gondot, jószágot és egyéb efféle inscriptiókat, donatiókat, consensust senkinek ne adjon, nisi summa necessitate urgente, és a tanácsoknak consensusából, quantum ad inscriptionem, pro publico et patriae bono; fizetése és minden egyéb adminiculantia ő nagyságának megjárjon azután is, mint ekkedig in prodicta autoritate, mindezekben pedig ő nagyságának immediate autoritása legyen, mindenféle törvénytelenységnek, insolentiáknak, pártolásoknak és egyéb vétkes személyeknek, főképen contra turbatores publico pacis patriae et quietis, servatis de jure servandis, adhibito etiam promissorum Consiliariorum consensu; hogy pedig mindezeknek végbevitelében ő nagyságának nagyobb módja lehessen, holott a pénz

nervus rerum gerendarum, valahol ő nagysága a fiscus-nak vagy jövedelmét avagy summáját értheti, mind tisztartóknál mind egyebeknél, kikeresvén számvétellel és egyéb jó móddal exigálhassa. Ha pedig ő nagysága kezéhez valami egyéb jutott volna is, azonképen cselekedjék ő nagysága, kiváltképen pedig ítéli ő kegyelmek, országul, hogy Haller uramnál fog valami lenni, melyet ő nagysága autharitate tőle exigáljon, et ad publicas Patriae necessitates convertáljon.

2. Miért, hogy pedig ő felsége is ő nagysága mellé tanácsokat rendelt volt, hogy mind erre inkább elérkezzék ő nagysága, most is bizonyos személyeket rendeltünk ő nagysága mellé, kik continuusok legyenek, hogy ő nagyságát minden reá következő nyavalyából subleválhassák, minthogy közelebb is laknak, non cassatis neque abrogatis coeteris Consiliariis, et in casibus necessariis consulendis: a választott személyek pedig ezek: Sennyei Pongrácz uram, Haller Gábor uram, Kornis Boldizsár uram, kiknek ő nagysága segítséggel legyen itt való létekbeli költségekből.

3. Ez mái nap, ki januariusnak 23-ik napja, értettük derékképen gubernátor urunk ő nagysága propositiójából mind az urunk ő felsége halálát, mind az magyarországi uraink atyánkfiainak a testnek temetése felől való akaratjokat, mely ilyen: hogy 1-a februarii akarnák Kassáról elindítani ide Erdély felé solita és ugyan Regia pompa, minthogy méltó is ilyen jóltett urunkat, fejedelmünket méltóságosan temetni; de minthogy kíváncsítatik mitőlünk is országnl úgy eleiben készülnünk, hogy mind a keresztyén fejedelmek előtt jó hírünk nevünket meg ne gyalázzuk, a mi szeretetünket pedig ő felségéhez holta után is, és becsületünket megmutathassuk, szükség, hogy mi is méltó becsülettel igyekezzünk lenni az ő felsége testének becsülettel való befo-

gadására. Minthogy pedig, hogy ilyen apparatus mind időt, mind pedig egyéb készületet kíván, ezeknek mindeknek cum tempore kell meglenni, annál is inkább, hogy a sok különb különbféle hadak miatt ez az ország immár közel tizenhárom esztendőől fogva úgy exhauriatott, hogy a lakóinak sincs csak a mindennapi falatja, ilyen hirtelen az ő felsége teste eleiben, mely ily becsületes comitivával instruáltatott, semmiképen nem készülhetünk, végeztük, hogy mindjárást ő nagysága póstán írja meg az odaki való uraknak, a kik a test mellett vagynak most rendeltetve, hogy a napot halaszszák, és abból, mikor lehessen indulniok, innét várjanak, holott a dolognak mindenképen való terminálásának itt kell meglenni, hogy mindenek legitime et bono ordine fiant. Hogyha pedig a magyarországi uraknak, vel propter distantiam loci vel alias necessarias causas, a testet onnét mozditani kellene, hozzák Szathmárra, mint-hogy élést is bővebben oda takartanak volt, az hely is hozzánk közelebb és a behozatásra is nagyobb comoditásunk lehet. Erre valaminemü választ tesznek nekünk országul, gubernator uram reá vigyázzon, ha valami olyan praetextust eszében veszen, communicato cum Consiliariis, minket országul, ha kívántatik a közönséges nyavalyának eltávoztatására, semmiben meg ne kéméljen.

Főképen pedig első vigyázása arra legyen ő nagyságának, hogy mind a belső mind külső, vagy nyilván, vagy szín alatt való bántóktól, báborgatóktól bátorságossá tegyen, és ha mi oly kívántatnék, in tempore hirré tegyen, hogy a gondviseletlenség, vigyázatlanság és készülletlenségnek niatta, véletlen veszély rajtunk ne essék.

4. Miérthogy pedig az országoknak békességgel való megmaradására való gondviselés nem utolsó a többi

között, a szomszéd fejedelmekkel való szövetségnek és barátságoknak megoltalmazása, tetszett szükségesnek lenni ő kegyelmeknek egész országu, hogy minél hamarébb ő nagysága gubernátor uram mind a két Oláhországban követeket expediáljon, melyek ő nagysága és ország képében mind a mi megholt kegyelmes urunknak halálát és annak napját megjelentsék, mind pedig az országnak szomszéd barátságát és minden dolgokban való jó akarátját solenniter, instar praedecessorum nostrorum, megjelentsék, offerálják, kívánván ő tőlük is, hogy miképen az ő eleik a mi eleinkkel nem csak békességben laktak, de a közönséges békességnek rontóinak velünk együtt ellenségei voltak, és affélék ellen közön segítséggel egymást oltalmazták, mostan is, ha a mi hazánknek (minthogy az embereknek elméjük változandók) oly ügyünk esnék, melyben az ő segítségek kívántatnék, a respublicát inkább segítsék, hogy sem mint valami privatust hazánk ellen promotealni.

5. Holott pedig a mi hazánk állapotja Isten után derékképen a portától függ, értjük pedig ilyen amolyan lengedező hirekből, hogy még most is volnának olyan immaturus competitori az országnak, kik nem ad publicum bonum, hanem ad privatam ambitionem complendam törekednének, mennél hamarébb lehet, ő nagysága az hazafiaiból a portára követeket csak könnyű szerrel expediáljon, a kik ő nagysága és az ország nevével instáljanak a fényes portánál, hogy a hatalmas király afféle privatusoknak instantiájára botot, zászlót az országról ne adjon, sőt a mint az elmúlt esztendőkbén bizonyos atyánkfiainak ő hatalmassága arról költ levele által bizonyosan meg is ígérte, és ugyan assecurált hitlevelével, a kit az ország választ, azt ő hatalmasságának akkor országu megjelentjük, kit instar praedecessorum suorum bottal, zászlóval megerősítsen.

6. Miért, hogy az mi eleink, kik az hazát feliciter gubernálták, mindenkoron a keresztyénséghez egyességet, obsequiumot mutattanak, végezték ő kegyelmek, hogy azon jó módot követvén, ő nagysága, gubernátor uram mindjára a keresztyén császárhoz is követet küldjön, mely által ő felségét találja meg, hogy a mi képen annyi keresztyén vérontás után in salutarem pacem coalescált mind Magyarország, mind Erdély, ő felsége Erdélynek is elvégzett conditióit méltóztassék observálni, a mi főképen a libera electiot illeti, és ne engedje ő felsége, subditusi által hogy felbontassék, valami illegitima aspiratióknak általa meg ne háborittassék, sőt ha kik olyanok volnának is, kik magokat contra electionem liberam in Regni Dominium ingeralni akarnák is, ő felsége sua autoritate azokat compesálja és afféle igyekezetekben remorálja.

7. Tetszett ez is, hogy gubernátor uram megtanálja efféle főembereket és urakat, a kik szolgájok és levelek által itt ben való embereket és urakat megtanálnák, és magoknak suffragiumot és pártot kerestek, hogy efféle clandestina machinatióktól megszünjenek, és holott az országnak mind a két császártól szabad választása vagyon engedve, az mikor annak ideje lészen, és generális gyűlést hirdetnek, ha mi kívánságok lészen, becsületesen, nagy levél által találják meg az országot, és ekképen az Istentől és a sok jámbor ítéletitől várván vegyék a magistratust; holott Istentől vagyon mind igaz és törvény szerint való fejedelemség, ne szidalmaztassák az idegen nemzetségtől is mind magokat s mind nemzetségünket. Ha pedig az olyan privatusok meg nem szűnnének afféle alattomban való practikáktól, mind leveleket s mind követeket intercipiálván, annak módja szerint megbüntesse, kiről mind városokon, mind vármegyéken és székelysége, és egyéb minden afféle neve-

zetes helyen való tiszttartóknak parancsolja, hogy effélékre gond viseltessék szorgalmatosan.

Ha ki pedig az olyanokat megfogja, valamit nálok talál, az megfogó személyé legyen, ha pedig meg nem fogná, vagy valami szín alatt elbocsátaná, vagy eligazítaná, *tanquam hostis Patriae et publici boni eversor in nota perpetuae infidelitatis convincaltassék.*

A kik pedig vagy várakat intercipiáltak, benne is vagynak, és immár levelek által titkon népet gyűjtenek *contra publicum Regni Statum*, mostan is gubernátor uramnak hivataljára be nem jöttek, avagy útjokból visszatértek, végezték ő kegyelmek, hogy ő nagysága gubernátor uram *ea autoritate*, melyet ő nagyságának országul adtunk, mindjárt hivassa *ad obsequium*, kik ha eljönnek *ad 10. diem a dato litterarum*, mostani vétkek bocsánatban legyen, *sin minus, pro hostibus Patriae agnoscaltassanak és annak büntetését incurrálják.*

8. Tetszett ez is, hogy Kővárban és mind Szathmárban, egyéb helyekre is országul írjunk Pernyeszi Gábornak és Bocskay Miklós uramnak, hogy a minemü reposituma, kintse és egyéb, akárminemü névvel nevezessék, az megholt fejedelemnek volna, azt *sub fidei custodia* megtartsák, és senkinek instantiára, se törekedésére ki ne adják, se senki parancsolatjára, hanem a következő fejedelemnek, kit az ur Isten nekünk rendel, annak *fideliter praestálván*, fordittassék közönséges szükségére.

Annak felette Bocskay Miklós uram minden tehetségével azon legyen, minthogy talám azt a helyet a kinek most ő kegyelme kapitánya, resignálni kell Németországnak, Erdélynek sok szép lövő szerszámi lévén benne, hozassa bé idején ide Erdélyben Kolozsvárra, kit ha nem cselekednének ő kegyelmek, ezután is ez országra nem vethetnek, hogy időnek idején *admonitu-*

sok nem voltanak felőle, mert az ország ezután is magára gondot visel.

9. Rendelték ő kegyelmek egész országot a portára való követségnek subeálására Balázsi Ferencz uramat és Horváth Mártont melléje, hogyha az úton, vagy betegsége vagy egyéb akadály találkoznék, subleválja.

A magyarországi urakhoz való követségnek felvételére rendelték Sarmasági Sigmond uramat, a székeség közül Dersi Pétert.

10. Tetszett ez is országot, hogy ő nagysága egy főemberét, országunkbelit expediáljon plena authoritate, ki mind végházakat, mind pedig egyéb az országhoz való erősségeket visitáljon meg, és az tiszttartókat, mind kicsinyt s mind nagyot, az ujonnan választott gubernator urunknak és az országnak való hűségére megeskessen, hogy mind a várat s mind a benvalókat, mind pedig míg az ország fejedelmet választ, senkinek a kezében ne adják, hanem gubernator uramnak és az országnak tartsák meg.

11. Miért, hogy országot a mely követeket Kassára választottak, az időnek rövid volta miatt az testnek elindítására való időre nem érkezhettek, minthogy oly készséggel nem jöttek volt ide a gyűlésben, hanem innen még házokba kell menniek, tetszett ő kegyelmeknek országot, hogy gubernátor uram egy gyors póstát küldjön Kassára az urakhoz, ki a követeknek meneteléről bizonyossá tegye, minekelőtte a testet elindítanák, azért kérjük ő nagyságát, mindjárást végbe vigye az ő kegyelmek deliberatióját.

Nos itaque praemissa supplicatione dictorum Dominorum Procerum et nobilium, aliorumque Ordinum trium Nationum praefati Regni Transylvaniae clementer admissa, praemissos universos articulos modo praeallegato nobis praesentatos, praesentibus litteris de verbo ad

verbum inseri fecimus, omniaque et singula in eisdem contenta Gubernatoria auctoritate nostra acceptavimus, approbavimus, ratificavimus, et confirmavimus et tam nos ipsi observabimus, quam per alios, quorum interest, observari faciemus. Datum Claudiopoli in Comitibus partialibus, Die et anno supra notatis.

Sigismundus Rákóczy *).

E határozatok fő célja volt az ország önállóságát megővni. Általok az erdélyi ügyek vezetése elválasztatott a visszacsatolandó megyék igazgatásától s a magyarországi bizottság befolyása ellensúlyoztatott. Hogy pedig a fegyveres beavatkozás is lehetetlenné tétessék s a majdani szabadválasztásra külső csapatok pressiót ne gyakorolhassanak, kezökbe vették a temetés vezetését is a perctől kezdve, melyben a menet az erdélyi határokhoz volt érendő. De minthogy ez még magában nem nyújtott kellő biztosítékot, szükségesnek látták a magyarországi urakat egy bevégzett ténnyel állítani szembe s e célból lehetőleg sietve megválasztani a fejedelmet, s összsze gyűjteni az ország hadi erejét. A kormányzó már jan. 26-án kibocsátá körlevelét. Főként ez utóbbit illetőleg sok súlyt fektetett a székelyekre, kikhez következő körlevelet küldött: „a hazának közönséges és eltávozhatatlan szüksége kényszerített, kegyelmeteknek ismét írának és generális gyűlésre hivatnók; minthogy pedig olyak a dolgok, melyek a kegyelmetek jelenlétét kívánják, intjük kegyelmeteket és auctoritate nostra superinde adtributa hagyjuk és parancsoljuk, hogy az országnak régi módja és szokása szerint, abból a székből nyolcz főembert melléje választna kegyelmetek, hoc est in toto tized magával kapitány és királybíró uraim ide Kolozsvárra ad 8-am diem februarii jelen legyen kegyel-

*) Erd. muz. (*Josephi Com. Kemény Codex Articulorum Diætalium Transilvæ Tom. III.*)

metek, holott magunk is Istenünk segítségével jelen levén kegyelmetekkel egyetemben, a hazának szükséges dolgai felől szólva, végezhesünk minden jót a magunk és az országnak megmaradására. Minthogy pedig az megholt urunk ő felsége testét beindítják, szükség oly apparatussal jönni kegyelmeteknek, hogyha kíváztatik ugyan innét a testnek becsületesen való befogadására eleiben mehessen. A miképen pedig az elmúlt napokban végeztünk volt kegyelmetekkel az alattatok való löfőseget, drabantokat és szabad székelyeket kihozván minden székekből, ugyanazon felül megirt napra, tudniillik, nyolczadik napjára februáriusnak Vásárhely táján táborba szállítsa kegyelmetek három hétig való éléssel, hogy ha mire kellek készen lehessenek és oda mehessenek a hova a közönséges szükség kívánja, mely napot kegyelmetek semmiképen el ne mulasztson, hanem a megirt helyen jelen legyen, hogy valahonnan valami kára és fogyatkozása az országnak ne következék: sub amissione libertatis, vitae ac omnium bonorum“ *).

---

*) Eredetiről m. Mike Sándor ur gyűjteményéből.

IX.

Sok mozgalom, zaj, készülődés után végre elérkezett a temetésre rendelt határidő. Az első napot — febr. 1-sejét — az előkészületek vették igénybe. Másnap pénteken — végzetteljes nap a fejedelem életében — végbe ment az ünnepély, melynek csak kassai részlete 35 ezer forintba került. Az udvartól az Erzsébet-egyházig a gyászba öltözött gyalogság, mögöttük a kék és vörös darabontok állottak. Elöl ment az egyházi rend, halotti éneket énekelve, azután a főuri és nemesi udvari inas-ság, a kassai községtanács, azután a követek. Utánok három felékesített lovat vezettek s ezeket a lovasok, négy trombitás és rézdobos követték. Következett három uszályos-gyásszal eltakart ló, ezután a gyászoló udvari nép gyász fegyverekkel, élükön Szécsi Györggyel s a dobosokkal és trombitásokkal. Utánok három lovas urfi ment, kik a magyar, erdélyi és családi czímerekkel ékesített gyászlóbogókat tarták, utánok a tanácsurak: Thurzó, Czobor és Rhédei, — Mágocsy, Tököli és Homonnai György, ezek után Homonnai Bálint, Nyári, Pál és Báthory Gábor mentek. Egy inas felfordított fekete zászlót, utána egy másik a fejedelem buzogányát, egy harmadik a szultántól nyert koronát *) egy negyedik meztelen kardot vitt: mindnyájan fekete bársonyba öltözve. Sennyei Pongrácz fekete selyem s a fejedelem aranyos czimerével ékesített zászlót tartá — mely a sirra

---

*) Bocskay ezen koronája a bécsi udvari kincstárban őriztetik, s 527 aranyat nyom. L. Jankovics értekezését F. M. orsz. Minerva 1828-ik évfolyam 1662-ik lapján, 1610-ben Homonnai halála után került oda. Szól róla az 1609. XX. t. Háza 1856-ig eredeti állapotában megvolt. Lásd Kaschauer Chron. 109 l.

volt teendő. Következett a rokonság, egy aranyzott ezüst lap a fejedelem czímerével. A fejedelem nehéz selyemmel bevont koporsóját, mely fölött a brassói polgároktól kapott korona ékeskedett, a főurak vitték. A koporsó után mentek a testamentomos urak, a főrangú nők, a beláthatlan néptömeg. A ravatal a székesegyházban fekete selyemmel volt bevonva, valamint a székek is. Halotti tanítást Alvinczi Péter udvari pap, magyar szónoklatot Rimai János udvarnok és tanácsur, latint az ifju Tököli Sebestyén tartottak. A szertartás végeztével száz hajdu őrizés végett az egyházban maradt *).

Másnap — febr. 3-án — megindultak a koporsóval Fehérvár felé. A menet több mint ötezer emberből állott s „inkább hadnak, mint tisztesség tevő gyülekezetnek nézett ki.“ Velök volt a két Homonnai, Báthory Gábor, Nyári Pál s számosan a főurak közül. De csak lassan haladtak. Febr. 5-én még csak Tállyán voltak, honnan Homonnai következő levelet intézett ipához: „nagy gondokkal kiindulánk uram Kassáról, szombaton első napon Színán, másodszor Visolyban, ma pedig itt Tállyán megszállván, az útnak nehéz volta miatt lassan járhatunk, ki ha meg ne késlel, holnap Isten hírével Tokajban, azután Kállóban, azután Báthorban akarunk naponkint sietni; Tokaj állapotját jó móddal akarom hagyni etc. Az Imrefi, mint a ki életét megunta és jószágát kockára vetette, nem nyughatik, eléggé megesmerhetette magát, de ha nem fog egyezni Isten tanácsával az Imrefi practicája, nem jól lesz dolga ha kegyelmed akarni fogja. Számát akaratom szerint nem irom ez mostani póstától meg kegyelmed vitézeinek, de nem nagy haddal noha igen szép válogatott kopjas seregek-

---

*) Bethlen Farkas VI. 478. V. 8. Han. Chronik 294. Ortelnis 429.

kel és kék s fekete szép gyalog vitézekkel ballagunk jó rendtartások között, bizonynyal higgye kegyelmed sok ezer hajdutól nem félünk, Isten velünk lévén. Nyári Pál uram, Czobor Mihály, Barcsay János velünk jönnek be. Török István uram és Homonnai György uram is még eddig velünk voltak, Mágóczy Ferencz uramat vagy egy hétig nagy nehezen marasztattuk Kassán, Hoffmann és Serényi Ferencz uramékat mellette rendelvén az vigyázatra, és hogy az commissárius urak ha elérkeznek, szóval tartsa, még az temetségről való megtérés legyen. Homonnai Istvánt nem szintén egészségben hagytam uram az hurut miatt, de az ur Isten megkönyörül rajta és kegyelmednek, kegyelme elhiggye, kedve szerént való szolgája legyen, mihelyt kegyelmed megismeri.

Mi mindnyájan kegyelmedtől várunk valamit, kegyelmed parancsol azt tevők leszünk. Az ur Istennek szent áldása legyen kegyelmeden és adja, hogy láthassam kegyelmedet jó egészségben *).

Ez napon megérkezett a temetési menetelhez Sarvasági a januári országgyűlés követe; küldetése nagy felháborodást okozott — s a Tokaj febr. 6-án kiadott válaszbán, melyet Homonnai Bálint, Czobor Mihály, Barcsay János, Alvinczy Péter, Örvendy Pál s Pécsy Simon az egyetemes kíséret nevében irták alá, azt épen nem is titkolák. „Sarvasági Zsigmond uram — irák — megadta nekünk a kegyelmetek levelét, melyet becsülettel és szeretettel elvévén, a mellett ugyan ő kegyelmétől való követséget is megértettük. Bizonynyára akartuk volna, hogyha az követséget és az állapotát is az szent Isten különben adta volna hallanunk és értenünk, mindazonáltal az mint ő szent felsége rendelte annak ugy

---

*) Eredetiről Mike Sándor ur gyűjteményéből.

kellett lenni. Az mi azért az követséget illeti Sarmasági uram mi állapottal és móddal legyünk, mindenképen szemeivel jól látta. Tudván azért, hogy az ő kegyelme szavának hitele és foganatossága vagyon kegyelmeteknél, viszontag minden dolgokról szóval izentünk ő kegyelmétől bőségesen kegyelmeteknek. Mi immár útban vagyunk az ő felsége böcsületes testével, nem is szenvedí az állapot, hogy az útunkban mulathassunk, hanem útunkat continuálván, kegyelmeteket intjük és kérjük felette szeretettel, hogy a miképen ennekelőtte az ő felsége becsületes testének temetésére való convocatoria levelekkel és a jövőendőbeli successor választása felől is kegyelmeteket országul levelünk által, certificáltuk igyekezzék magát kegyelmetek mindenben ahhoz szabni és tartani“ *).

Épen ez időben kezdtek gyülekezni Kolozsvárra a febr. 8-ára összehívott rendek. Ott volt Bethlen Gábor is mint Báthory Gábor ügynöke, ki hozzá Macskási Ferencz által egy nagy csomag, a rendek egyes tagjaihoz irt leveleket küldött át. Bethlen egész tevékenységét felhasználá **), hogy a Rákóczyhoz hajló uralkodó hangulat ellenére az ecsedi főurnak pártot teremtsen. Osztogatá a leveleket, a befolyásosabbakra kegyelmek ígéretével igyekezett hatni, nem kimélte a rábeszélés minden fogásait. „Erős és vigyázó fejedelem kell, nem

---

*) Eredetiről Mike Sándor ur gyűjteményéből.

**) Fellépett-e Bethlen Gábor? Bethlen Farkas szerint — igen, s csak midőn azt látta, hogy magának nem teremthet pártot lépett át a Báthory pártjára. Ez állítás igen valószínűtlenül hangzik. Bojti — ki Bethlennel sok helyt még a szavakban is megegyez (tehát mindketten Szamosközyből merítették) és Mikó világosan írják, hogy folytonosan a Báthory pártján volt. Sőt maga Bethlen F. is bőven leírja az ecsedi találkozást a levelek küldését stb. Bethlen eszesebb államférfi volt, hogy sem ilyes kísérletet rögtönzött volna. Kemény János plane Macskásival együtt a Homonnai párthívének tartja.

egy kegyes kimerült öreg, ki nem fogna egyéb lenni tuskónál.“ S midőn úgy hívé, hogy már itt van pártja, leütazott, hogy a vidéki nemességet is megnyerje.

Ez alatt a bécsi béke azon pontja, mely Bocskay halála után a három megyének és váraknak visszacsatlását határozta el, végrehajtatott. Nyolcz nappal a Bocskay tetemeinek kivitele után (febr. 11). Thurzó György és Farkas Zsigmond Kassára érkeztek *). „Gyulai István szót adá nekik a várfokról — mond Laczkó — mely dologért kicsinyen mulék, hogy feje nem esék.“ Az ország biztosa Mágocsy volt s ez másnap Kassát feladta. Ugyane biztosok febr. 19-én Tokajt is átvették s „az ország ismét Rudolphus császárhoz hajla.“ A várak és megyék visszacsatlása által Homonnai erejének fő forrásától lön megfosztva, de az napon melyen Tokaj feladatott, veszté el a fejedelemséget, melyért már ez idétt egy harmadik versenytárs is sorompóba lépett: a magyar király, vagyis ennek nevében Mátyás főherczeg, ki Bécsből jan. 27-éről levelet intézett az erdélyi rendekhez. „Értesülvén — ír — Bocskay fejedelem haláláról ő cs. k. felségének nincs hőbb óhajta, mint hogy a sokat szenvedett Erdélyországa valahára megnyughatnék. E czélból erősítette meg ő felsége, még méltóságának csorbájával is, a bécsi békét. Nehogy azonban valamikép Erdély, addig is még uj főről lehetne gondoskodni, valamely fondorlatokba sodortassék s Magyarországtól mintegy fejétől elvágassék, szükségesnek látta ő, a főherczeg, a rendeket egyenként biztosítani ő felségének mint magyar királynak kegyelméről s jó szándékairól s inteni, hogy ha valamely fondorlatok támadnának is őrizzék meg hűségöket, s türelemmel várják be ő felségének hatá-

---

*) Sepsei Laczkó, Mikó III. 116 Révai de Sacra Corona, Forgácsot és Dóczit említi. De Istváni és Thurzó is Forgácsról szól csak. Lehet azonban, hogy Dóczy is ott volt.

rozatát, mely rövid idő múlva be fog következni s melyet ő intés helyett tudat velők *). Válaszát e levélre Rákóczy febr. első napjaiban egyszerű futár által küldte fel: leplezetlenül megírta, hogy kik és minő eszközökkel igyekeznek a fejedelemséget kézhez keríteni, de hogy az ő maga hűsége törhetlenül áll.

Mátyás levele eléggé homályosan volt tartva arra nézve, hogy Erdély rendei ne tudják, hogy mit akarnak Bécsben és Prágában? Ánnyit mindamellett világosan mutatott, hogy valamit akarnak, s céljuk időt nyerni és rávenni a rendeket, hogy egyelőre várakozó állást foglaljanak el. Nem tudhatták világosan: szemeltek-e ki valakit, talán épen magát Homonnait, kinek a fejedelemséget megakarják szerezni, vagy Erdélynek visszacsatlását akarják-e megkísérteni? de abban bizonyosak voltak, hogy akármelyik következze be a kettő közül, kivívott önállóságuk nem fog fenmaradni.

A más két föllépő versenytárs közül Báthorynak nem volt pártja. Ifjunak tartották s Báthory Zsigmond uralkodásának következményei sokkal elevenebben éltek emlékekben, hogy sem gyermek fejedelmet óhajtottak volna, különben is erdélyi jószágai visszaadásának ígéretével lecsendesíték. Másnemű aggályaik voltak Homonnai irányában. Bár Bocskay örökösévé nevezte is ki, senkinek sem tetszett a férfin, ki sereg élén közeledik, s ki a trónt hagyományozás útján akarja elnyerni. Nem személyében, de trónra jutása módjában hiányzott a biztosíték. Nem érdemeit, nem fényes nevét vonták a rendek kétségbe, de alkotmányos érzületek lázadt fel. Nem uralkodói képességét latolgatták, hanem hogy már előre folyamodott a törökhöz kineveztetéseért. Aztán ha elismerik az ajánlat érvényét, ő a fejedelem

---

*) E leirat latin eredetije meg van Mike S. ur birtokában.

nem fog a törvényektől és alkotmánytól függeni, mert
: nem azoknak köszöni fölemeltetését.

.Másként gondolkodtak Rákóczyról. „Tapasztalták
becsületességét“ írja az egykoru Fuchs *), „kegyes öreg
ur volt“ mondja Krausz **) s Szamosköri után Bethlen
Farkas is magasztalásokkal halmozza. Az önállóság
megmentésének egy módját látták: ha őt teszik meg.

---

*) Trausch kiadása I. k. 236. l.

**) Kemény József kiadása Fundgruben I. 216. l.

X.

A pártok már a januári országgyűlésen ki voltak egyezve, s azon határozat, mely eltiltá a főembereket, hogy alattomos uton megbizottjaik által magoknak szavazatot s pártot keressenek, nem csak Báthoryt illette, általánosan mindenkinek szólt. Sennyei, Szilvási, Petki, Haller, mindnyájan koros főurak, a közvéleményt oda hajlították, hogy mindenki egyező értelemmel Rákóczyt óhajtá fejedelmének. A magyarországiak fondorkodását úgy hívék, legjobban megfogják hiúsítani, ha az ő jelölteik ellenében épen egy magyarországit állitanak.

Rákóczy febr. 8-án megnyitotta az országgyűlést, s felhivta a rendeket a fejedelmi választás tényének végrehajtására. Ugyanakkor azonban eléadta a rendeknek, hogy a meghalt fejedelem végrendeletében meleg szavakkal ajánlotta nekik Homonnai Bálintot. S azzal elhagyta a gyűlés termét: a piaczi nagy templomot.

Távozása után megkezdődött a tanácskozás — de rövid ideig tartott, A kormányzót közfelkiáltással fejedelemmé választották. Rákóczy aligha volt erre elkészülve, legalább a hozzá küldött ünnepélyes követség előtt öregségével, betegségével s az őt kinzó köszvényes fájdalmaival mentegetődzött. Buzgóan, könyezve kérte azokat, hogy adják másra szavazatokat *). De okainak el kell némulnia a közóhajtás előtt: mert a szabadválasztás féltett elve másképen nem lesz fenttartható, mintha a választást elfogadja. S ő végre engedett.

Ez úgy ilyen módon el lévén rendezve, az ország-

---

*) Bethlen Farkas VI. 353—83 l. V. 8. Segesvári naplójában. 169 l. Jakab Elek jegyzésével.

gyűlés előtt még egy más nem kevesebb fontos és nevezetes munka állott, a választás biztosítása. Erre czélzottak a gyűlés által hozott törvényczikkek:

1. Az felséges Istennek eltitkolt és végezett tanácsa ez volt mindenkoron, hogy minden országokat és birodalmakat, mikor neki kedve s akaratja, változás alá veti, és a mikor ő felségének tetszik, fejedelmeket emel és el is vészén, miképen az elmúlt siralmas időket keservesen említvén, az mi büneinkért gyakorta való változást, nagy romlást szenvedve az mi szegény országunk is, mikoron pedig a nagy sok fluctusokból szintén ad salutarem portum kezdettünk volna emergálni és a szent istennek súlyos kezét rólunk elvételni reménylettük volna, megáldván bennünket eszes, bölcs és gondviselő fejedelemmel, kevés ideig örülhattünk neki, hanem elvevé tőlünk.

Minthogy azért a mi kegyelmes urunknak, fejedelmünknek siralmas halála arra juttatott, hogy esmét de Principis electione kellett gondoskodnunk, kit Istennek reánk való gondviseléséből fel is találtunk, noha ilyen hamar is voltak immaturus competitorok, de mind azáltal meggondolván azt, hogy ennek előtte is a mi országunk csak a maturus fejedelmek idejében floreált és gubernáltatott sok ideig való jó és csendes állapotban, mostan is urunknak ő nagyságának Rákóczy Zsigmondnak, ki ennekelőtte is köztünk mind a mi megholt urunknak idejétől fogva az országnak gubernátora volt, eszét, elméjét, mindenekhez való jó magaviselését, országunkban jó gondviselését, az hadakozó dolgokban experientiaját és különb, különbféle virtusit, kikkel Isten ő nagyságát felékesítette, megtekintvén, communibus omnium votis et suffragiis áldását a szent Istennek implorálván, választottuk fejedelmül magunknak, remélvén, hogy ennekutánna is ő nagysága kegyelmes és reánk való

gondviselésével szegény hazánknak oly oltalma leszen, hogy szegény hazánknak nemcsak sok ideig való megmaradására, de a nagy romlásból való épületire is leszen.

2. Miérthogy pedig a mi magunk veszedelme tett minket cautióba, végeztük ezt is a mostani generális gyűlésben közönséges akarattól országul, hogy ennekutána is semmi nemű időben, sem a mi posteritásink immaturus és gyermek fejedelmet ne válasszanak, se választhassanak, hanem maturus és idoneus embereket, hogy többször se reánk, se reájok is az Istennek szörnyű átka ne szálljon, mint most mi rajtunk volt, ki miatt hazánk teljességgel elpusztula.

3. Végeztük ezt is országul, hogy egyéb országoknak jó szokásokat követvén, kik jószágokat országokban idegeneknek birni nem hagynák, itt is azért ő nagvsága Erdélyben és Erdélyhez incorporáltatott Magyarországnak részein kívül valóknak jószágot, tisztelet tanácsnak hírével adhasson.

4. Miérthogy in omnibus rebus publicis Regni et Provinciüs sola civium concordia conservatrix omnium statuum et veluti mater existit, qua res parvae crescunt, magnae vero discordia dilabuntur, egynehány esztendőttől fogva nagy siralmas veszedelmünkkel vettük eszünkbe és igen megtanulók, mit nemzen vagy szüljön az egyenetlenség, főképen az oly dolgokban, melyek a közönséges állapotokat egyenesen illetik, mert a fejedelmeknek sok változási és indirectum dominiumjok mind innét származnak, hogy egyik nemzet a másik ellen vagy per factionem vagy per apertam vim fejedelmet vagy emelt vagy promoteált, a fejedelemségre aspiráló embereknek is okot adott, hogy a fejedelemségre igyekezett menni largitionibus, sollicitationibus, clandestinis machinationibus, egyik nemzetséget a másik ellen melléje vonván az hizelkedő beszédekkel és melléje kötözvén;

hogy azért ilyen veszedelmes dolgok eltávoztassanak, sőt még annak occasiói is teljeséggel deleáltassanak: végeztük azért országul, három nemzetül, generális gyűlésünkben *communibus votis et suffragiis, summa et prompta voluntate et applausu*, ezt az *salutaris paxot* és *concordiát*, hogy egyik nemzet a másiknak köteles legyen hittel, hogy *in publicis et arduis negotiis et potissimum Principis electione legitime et bono ordine* fienda egyik a másiknak magát nem opponálja, sőt per *successionem* pártolástól *contra regni publicum Statum, Patriae pacem et emolumentum privato ausu* semmit nem igyekezik, sem publice, sem privatim, sem manifeste, sem aliquo exquisito sub colore, hanem *totis viribus summam legem, populi salutem ante oculos ponet* és arra a célra néz és omnibus viribus contendál, hogy *pax et tranquillitas in patria conservetur*.

Hogy pedig ezek megállhassanak et perpetuum firmitatis robur sortiantur, tetszett uti praemittitur, hogy minden nemzetség közül magyarországi atyánkfiaival egyetemben az fő-főszemélyek, tudniillik a tisztartók, úgy mint a felső rendtől a tanácsok, annakutána a vármegye ispánjai az ő melléjek választott személyekkel a nemesek közül, a szegénység közül pedig a kapitányok és királybírák a választottakkal egyetemben, a szász uraink közül a polgármesterek, királybírák és székbírák, ezen kívül a szabad kerített városok, úgy mint Kolozsvár, Thorda, Enyed, Maros- és Kézdi-Vásárhely, Várad, Bánya, Deés, Karánsebes, Lugos, Huszt és a több szabad városok, erős hittel megesküdjének a véllek való választott személyekkel esztendőnként juxta *mutationem officiorum*, hogy a megírt czikkelyekben mindenkben és annak híven megtartásában megáll, és feje fenállattáig, jószága és marhája fogytáig megoltalmazza egyik nemzet a másikat minden afféle közönséges nya-

valyájában, és ellenek való factiójokban, egymás ellen nem szakadoznak, fejedelmet titkon való factióból, conspiratiókból egymás ellen nem emelnek, sem nem promoteálnak, hanem mind a három nemzetségnek egy értelméből igyekeznek mindenekben, a mi az haza javát nézi, hiven és igazán elmenni sub poena perduellionis, az az hitetlenségnek büntetése alatt.

A tisztartók pedig, a kik itt megesküsznek, cum delegatis suis, székes helyeken az alattok válókat ezenképen universos et singulos megeskettessék, hoc per expressum declarato, hogy a felyül megirt tisztartók változván, a successora denuo et ex novo reá eskettessék, ezenképen minden várbeli tisztartók, akárki birodalma alatt légyen, egyelőször az országnak, azután a fejedelemnek megesküdjék, ha pedig az hitet detractálja, meg nem akar esküdni, az olyan tanquam publicae pacis turbator, in nota perpetuae infidelitatis convinctassék.

5. Végeztük azt is, hogy ő nagysága a régi boldog emlékezetű fejedelmeknek példájokat követvén országunk mindenféle dolgaiban tanácsnak értelmét adhibeálja és mindeneket azoknak tetszésével cselekedjék.

6. Noha az elmúlt gonosz időkben a székelységtől mind a köztük való nemesség, mind pedig az egész lakosság sok iszonyú hallatlan és türhetetlen nyomorúságot, kárt és boszúságot szenvedett, mindazáltal az sok köztünk való egyenetlenségnek, visszavonásnak végét akarván vetni, és a szép egyességnek, békességnek örülni, végeztük országul, hogy Mihály vajda bejövételétől fogva az megholt kegyes urunk választásáig, ha mi potentiák, dúlások, fosztások, kóborlások és egyéb violentiák utrinque estenek, teljességgel sopiáltassanak, úgy, hogy egyik fél is a másikat azért ne perelhesse.

7. Noha mineküink erdélyieknek ennek előtte is

volt végezésünk, hogy *ratione novarum violentiarum et aliorum litium brevis juris processu prosequi solitarum*, ha ki perelni akar szabad legyen vele, vagy a táblán kezdi, vagy a vármegye székén az 1597-ik esztendőbeli articulusok *continentiái* szerént, de miérthogy akkor Magyarországnak Erdélyhez incorporáltatott részei tőlünk elszakasztva voltak, arra való articulusok azokat nem *comprehendálják*, végeztük azért, hogy a magyarországi uraink s atyámfiai is azonképen *ratione quarumlibet Causarum brevi processu juridico terminari solitarum* szabadok legyenek véle, ha a táblán kezdik-e vagy a vármegye székén pereket, a kit a vármegye széke befog.

8. Panaszolkodnak a szász uraink, hogy az úton járók közöttök a mostani szűk időben is felettébb való dűlást, kóborlást, tékozlást cselekesznek, a szegénységet nem a mostani szűk időhöz képest illendő gazdálkodásra kényszergetnék, veréssel sanczoltatnák, tetszett azért, hogy ezután minden rendek pénzeken éljenek, se a szászszágon se egyéb helyeken való szegénységet ne sanczoltassák, ha ki pedig különben cselekszik, szabad legyen az olyan útonjárót megfogni, akár micsoda rend legyen, urunk avagy ő nagyságától arra rendeltetett ember kezében érdeme szerint való büntetésre vinni.

A mi urunk ő nagysága vagy ország dolgaiban járó póstákat nézi, azoknak *salvus conductusok* legyen, melyben *specifice* meg legyen írva, hányad magával megyen udvartól, hogy az úton többet ne *adsciscáljanak* ha többet magával lenne, pénzen éljen, gazdálkodással azoknak ne tartozzanak.

Miérthogy pedig némely pósták útjokat elvégezvén azon *salvus conductussal* *fraudulenter* élnek, és mintha útra akarnának menni, egyik faluról a másikra járnak és magokat tartják, hogy azért *efféle fraudulentia* eltávoztassék, végeztük, hogy a *salvus conductus* csak egy

útra használjon, de azért az útonjárónak szállást adjanak és pénzekért gazdálkodjanak.

Végeztük ezt is országúl, hogy a megholt urunk temetése után egy bizonyos napon Maros-Vásárhelytt generális gyűlés legyen, az hol országúl mindennemű szükséges dolgairól végezzünk és articulásokat csináljunk, a gyűlés végződven ugyanott mindjárást, minden brevis törvénynek appellatiók revideáltassanak *).

A gyűlés folyama alatt a rendek elkészítették jelentéseket is a portára, melyben a választás végrehajtásáról tudósítják a szultánt s egyszersmind a kiadandó athnámé feltételeit is elibe terjeszték. Bevezetésökben kimutatják, hogy az országnak szabad fejedelem választási joga van s azután folytatják: „Ha ki pedig oly találatnék, ki az hatalmasságod fényes portáját, az ország híre és akarata ellen, futná az fejedelemségért vagy maga személyében vagy szolgálja által: könyörünk hatalmasságodnak, hogy helye ne legyen, sőt megbüntettessék érte.

Ha pedig oly találatnék, ki erővel fejedelemségét az országnak magának akarná venni, vagy el is vötte volna, míg hatalmasságodat megtalálnók felőle, hatalmasságod azt botjával, szablyájával meg ne erősítse, hanem az több Istenben elnyúgott császárok példáját követvén pénzével, népével megsegítsen minket annak kiűzésében.

Miérthogy történt ilyen dolog is rajtunk, hogy csalárdúl Mihály vajda reánk jöven fejedelmünket kiűzé székéből, az fényes portát megtalálván, botot, zászlót nyere magának, kivel hamissan élt az ország nagy romlására, és az német királynak hűségére.

---

*) Erdélyi Múzeum (Josephi Comitatus Kemény Codex articulorum Diaetaliū Transilvaniae Tomus III).

Ezen is könyörgünk hatalmasságnak, hogy ország és akaratja ellen senkinek hatalmasságod botot, zászlót, szablyát ne adjon, se adasson, hanem az fejedelem választása után, az országtól beküldött követek által erősítse hatalmasságod bottal, szablyával az országtól választott fejedelmet.

Azon is könyörgünk hatalmasságnak, hogy semmi új szokatlan dologgal ne bántasson hatalmasságod, hanem elégedjék meg hatalmasságod is az régi Istenben elnyúgodott hatalmas császároknak rendeltetett adományunkkal.

Miérthogy hatalmasságod Istenben elnyúgodott édes atyja, az hatalmas szultán Mehemet császár, kegyelmességéből megtekintette volt az mi romlott állapotunkat, és adónkat 10,000 aranyra szállította volt, mint szultán Szuliman idejében, hatalmasságnak is könyörgünk mint hatalmas urunknak, császárunknak, hogy hatalmasságod is az mi hűségünket megtekintvén, arra engedje és semmi egyéb ajándékkal ne bántassunk, a mint az hatalmasságod athnámé-levele tartja, kit az magyaroknak ittlétekben adott volt hatalmasságod.

Annak felette ő hatalmasága kegyelmességéből országunknak romlott állapotját megértvén, mely az németek miatt esett országunkban, ő hatalmasága könyörülvén rajtunk és az országbeli szegénységen, 10 esztendeig engedte vala meg adónkat.

De miérthogy mostan kétszeresen elromlott országunk az Székely Mozes megverése után, ki mellett egész országúl az németre támadtunk volt, mi miatt nagy rómlás esett rajtunk, úgy annyira, hogy sok élhel haló ember vagyon benne, könyörgünk hatalmasságnak mint kegyelmes urunknak császárunknak, hogy először hatalmasságod tekintse az Istent, azután az mi nagy romlásunkat és hűségünket, és engedje meg

adónkat 20 esztendeig hadd épülhessenek az hatalmasságod szárnyai alatt.

Hatalmas győzhetetlen császár, nekünk kegyelmes urunk, nem kételkedünk abban, hogy hatalmasságod az mi határinkban, melyben az Istenben elnyúgódott hatalmasságod édes atyja minket meghagyott és athnámélevelével meg is erősített, hogy hatalmasságod is meg nem hadna, noha hatalmas császár valami hitvány kastélyokat az békesség alatt, kit elfoglaltanak akkor, mikor az hatalmasságod ellenségére, az németre ment hadával Bocskay István király, kit ugyan magunk adtunk volt kézhez, hogy német kezében ne essék, könyörgünk hatalmasságodnak, hogy kegyelmesen elejében vévén mind az hatalmas, Istenben elnyúgódott Melmet császár hozzánk való kegyelmességét, mind pedig az mi hűségünket hatalmasságod, és adja meg azon határral és kastélyokkal, melyeket hatalmas császár meg is ígérte volt Bocskay István királynak az hatalmasságod fővezére, miérthogy az hatalmaságodnak nem káros, de nekünk kárunkra vagyon fölötte, miért hogy pusztítják az szegénységet belőle, el is pusztították, hogy pusztán áll az föld, ember nem lakja miattok.

Miháld, ki csak egy palánk, kit csak vigyázásnak okáért csináltak volt a magyarok, ben vagyon a mi határunkban, kit soha az hatalmasságod elei sem birtak; könyörgünk hatalmasságodnak parancsoljon, hogy kimenjenek belőle, mert mi ott palánkot nem akarunk tartani.

Bokchiát hatalmas császár magunk adattuk az temesvári Haszán basa kezébe hit alatt, hogy nekünk ismét megadja, mikor Isten beviszen Erdélyben, cselekedtük azért, hogy német kezébe ne essék, könyörgünk hatalmasságodnak, hogy az végezés szerint hatalmasságod parancsolja megadatni.

Világosvár, kit valami ráczok adták kézben,

hatalmas császár csak egyedül magának vagyon, az többi miénk kerülete, miérthogy az nagyságod Istenben elnyúgodott édes atyja, nekünk athnámé-levelével adta mind ezeket: hatalmasságod is kegyelmességéből adja meg, kit hatalmasságodnak teljes életünkben híven meg-szolgálhassunk, mint kegyelmes urunknak császárunknak.

Hatalmas győzhetetlen császár, minthogy találtatnak az végekben oly basák, békek, kik az hatalmas-ságod országát pusztítják, raboltatják, hatalmasságodnak könyörgünk, hogy mikor megtaláljuk hatalmasságodat az felől, vagy az hatalmasságod fényes portáját, hatalmasságod kivitesse és meg is büntesse őket érette.

Az hóldoltatás miatt sok pusztulásunk és nyugtalanságunk vagyon. Hatalmas császár, könyörgünk hatalmasságodnak mint kegyelmes urunknak, császárunknak, hogy hatalmasságod parancsoljon erős parancsolatjával az temesvári basának, gyulai, zonoki békeknek, hogy ne hóldoltassanak, hanem maradjanak az hatalmasságod üdvözült édes atyjától adatott határon meg.

Az két Oláhország miérthogy szomszédságunkban vagyon, könyörgünk hatalmasságodnak mint kegyelmes urunknak császárunknak, hogy ha mikor kívántatnék, hatalmasságod parancsolja meg, hogy az erdélyi fejedelem levelét látván, mindjárt fejek vesztése mellett az hatalmaságod híveit Erdélyt megsegítsék személyek szerént hadakkal.

Az rabokat hatalmas császár az mint hatalmas-ságod athnámé-levelében megigérte volt, mostan is könyörgünk hatalmasságodnak mint kegyelmes urunknak császárunknak, hogy hatalmasságod parancsolja megadatni, mert hatalmas császár, az sok pandúrság teljesen elpusztította az földet, lopva is által hozták az szegénységet, nagy rabságban tartván őket. Könyörgünk hatal-

masságodnak, mint kegyelmes urunknak császárunknak, hogy parancsolja meg erős parancsolatjával basáknak, békeknek, hogy bocsássák szabadon őket, hadd üljék meg az földet, ne legyen pusztán, mert hatalmas császár mind ez óráig sem szüntek meg az rablástól az törökök, tatárok, pandúrok.

Az hatalmasságod fényes portájára fejedelmüinktől vagy országunktól jövő követeket böcsülettel lássák, az dolgokért az hatalmasságod fényes orczája eleiben vigyék, hogy érthesse hatalmasságod az mi hűségünket és kérésünket.

Az kapitihajának az hatalmasságod rendelése szerint táplálására való megadassék, mint Bocskay király idejében.

Az mi az áros emberek dolgát illeti, hatalmas császár miérthogy hasznos az hatalmasságod jövedelmének, könyörgünk hatalmasságodnak, mint kegyelmes urunknak, császárunknak, hogy az régi szabadság szerint engedje szabadon járnio, és ha hol az hatalmasságod országában károk esnek, vagy faluk határán, vagy város határán, azon városbeliek, falubeliek tartozanak az károkról megelégiteni az kárvallott embereket.“ Végül mind e kérésekre, kívánságokra kegyelmes válaszáért esedeznek *).

Valószínű, hogy a januári orssággyűlés által kinevezett követek, Balassi és Horváth, megvárták ez okmányt, s csak midőn elkészült indultak el vele az portára.

Ekkép febr. 11-ig bevégezvén a legsürgősb dolgokat, a választás végrehajtását a szokásos ünnepélyes formákkal közzétették. Másnap febr. 12-én volt a szokásos beigtatás a piaczi nagy templomban, hol Rákóczy

---

*) Egy gr. Kemény L. által vett másolatról.

letette az esküt, hogy a szabadválasztást, az ország jogait, kiváltságait, az aranybullát elődjei adományozásait, megtartja s az ország szokása ellen semmi újítást sem hoz be **).

Ezt követte a rendek hódolása.

---

*) Rákóczynak az Approbatában nincsenek más conditiói, mert ezek — mondja nevezett törvénykönyv — „juramentomában vannak inserálva.“

XI.

A mint Rákóczy elhatározta magát, hogy átveszi a fejedelemséget, minden irányban kellő erélylyel fogott a működéshez. A gyenge és beteges öreg, kinek egy íze sem volt fájdalom nélküli, de ki azért sok lelki erőt és gazdag tapasztalásokat vitt a trónra, tudta, hogy mennyi küzdelmet fogadott el a trónnal. Aggály - teljes napok elébe nézhettek a hazafiak. A zsitvatoroki béke még nem volt végrehajtva: tehát Erdély önállóságának elismerése a porta által kétségbe vonható *). S vajjon nem lesz-e a rögtönzött választásra háboru a felelet? De Mátyás főherceg s a magyarországi urak magoktartása iránt sem lehettek az első perczben tisztában. Vajjon fogják-e ezek a mult évi sept. 24-iki okmányt oly kötelező erejűnek tartani, hogy ellenére mit se kísértsenek meg? S ime a porta és a bécsi kormány egyetértenek abban, hogy Homonnai legyen a fejedelem. De ha Homonnai lesz a fejedelem, hová lesz az önállóság, melynek helyre állítása oly sok küzdelembe került? Ez elv megmentéscért fogadta el a beteges öreg a rendektől rárakott terhet, ezért tagadta meg a rokon köteleket — s a történelemnek meg kell vallani őszintén és becsülettel küzdött érte.

Mindenek előtt a teendőik iránt jött tisztába. Kornizs Boldizsárt a temetési menethez küldé, utolsó intéssel, hogy az ország határát át ne lépjék. Azután Báthory ügynöke Bethlen Gábor ellen fordult, kinek a végre-

---

*) A béke VI-ik pontja a bécsi békét erősíti meg, tehát közvetve Erdély függetlenségét is elismeri. S valóban a bécsi és stambuli udvarok közt e pont felett is volt meg hasonlóság. Hammer Gesch. des Osm. R. 2-ik kiad. II-ik k. 719 l.

hajtott választásról nem volt tudomása s azért folytatta működését. Még csak Tordára érkezett, hol hasonlólag a Báthory-párt szervezésével foglalkozott. Rákóczyt komornyikja Barna István figyelmeztette Bethlen kolozsvári működésére, s az öreg most elég gyorsan határozá el magát cselekvésre. Katonaságot küldött utána, elfogatta Mocskásy Ferenczcel együtt s lánczokba verette. A közügyek igazgatója, a nála talált levelek nyomán, felségsértéssel vádolta — s elmarasztaltatását kérte. De a fejedelem megkegyelmezett neki, csak Hunyadvárától fosztá meg, melyet ő visszaadott régi birtokosának a hunyadmegyei főispánnak Enyingi Török Istvánnak *). Ugyanakkor Macskási Ferencz is vissza nyerte szabadságát **). Maga Báthori nem minden hátulsó gondolat nélkül nyugodott bele az eseményekbe. Febr. 13-án, mielőtt tehát még a választásról biztos tudomása lett volna, de jól sejtve, hogy ez rá nézve nem leend kedvező, vissza küldé Kamuthy Balázst „kegyelmetek — ír a rendeknek

---

*) Hunyadot Török István 1605-ben veszítette el. Zálogba adta Bethlen Gábornak, midőn a szerencsi gyűlés alatt notáztatott s Hunyadmegyei főispánságától megfosztatott az egész uodalommal 12,000 forintért. (L. Smidt Stamburg der Hunyade 29 l. s a II. és III. okmányt) Török már 3-án vette kezébe, mely napról köv. reversalist adott magáról: „Én Enyingi Török István, Hunyad vármegyének örökös ispánja, esküszöm az mindenható Istenre, ki atya, fiu és szent lélek teljes szentháromság egy bizony Isten, hogy én az tekintetes és nagyságos Felsővadászy Rákóczy Zsigmondnak erdélyi fejedelemnek és Erdélyországának mindenben igaz, és hű leszek, sem titkon sem nyilván ellenek soha nem járok, hanem mindennekbe javát, és megmaradását követöm, tehetségöm szerint, kiről adom ezen jelen való leveletem, pecsétém és kezem írása alatt a megnevezett erdélyi fejedelemnek ő nagyságának, és Erdélyországnak.” Ugyan ekkor Szemere György a vár gondviselője továbbá Szilvási Péter és Horváth György, Török István urunknak-ő nagyságának Hunyadvárában hűtös porkolábi Rákóczy Zsigmondnak fejedelemnek hűséget esküsznek, „és az mi oly dolgot értenénk, ki országunknak avagy az fejedelemnek ő nagyságának ellene való volna, idejekorán hírré tesszük.” Mind három oklevél eredetiről Mike Sándor ur gyűjteményéből.

**) Bethlen Farkas, VI. 283—5, Bojti 264—5, Mikó 176 l.

én felőlem csak úgy gondolkodjék, hogy valamiben kívántatni fog kegyelmeknek és annak az hazánnak szeretettel szolgálók. Noha neheztelém az kegyelmeknek panaszit, kiket méltatlan szenvedek, az mint eddig jámbor szolgálmtól, kit ti kegyelmeknekhez küldöttem, meg is értett. Mert az keresztyén indulat is arra vezérel, nem az, hogy hazánnak romlására igyekezném, de sőt hazánnak rontói ellen, ti kegyelmeknek és hazánnak szép szabadsága mellett, se jószágomat se életemet nem szánom. Noha az is kívántatott volna, hogy az én Istenben elnyúgott boldog emlékezetü kegyelmes uramnak és atyámfiának tisztességes eltakarásában jelen lettem volna. De hogy német nem-jóakarónknak én felőlem való spárgálások úgy ne találtassanak, vitt ez ok is reá, hogy be is nem akarok menni.“ Azonban saját szolgálatát bőségesen ajánlá a rendeknek *). S ezzel egyelőre Báthory igyekezete véget ért, daczára, hogy az már Bécsben is némi figyelmet keltett.

Mátyás főherczeg febr. 12-ről válaszolt Rákóczy utolsó levelére melyet — mint láttuk — egy futártól küldött fel. „Vettük testvérünkhez a császárhoz címzett leveledet, s tovább küldtük volna, ha csak a futár nem sürget, hegy azt felbontsuk s választ tegyünk rá. Örömmel értesültünk hűségéről s vonzalmadról, s arról mit Erdély állapotáról s a versenytársak törekvéseiről írá. Jól érzed, hogy senkinek sincs az országhoz annyi joga mint ő felségének, s ezért ő még saját méltóságának félretételével is fog e zavarok lecsendesítésén munkálhi, hogy Erdély s egész Magyarország valahára megnyughassanak. A mi egyébíránt közbevetésedet s kérésedet illeti — Rákóczy mint láttuk eleinte Báthoryt ajánlotta Mátyásnak, Rudolfnak — miután az egyszerü futár által nem

---

*) Eredetiről mely K. Papp Miklós barátom tulajdona.

igazitható el, bár méltó volna, hogy magok a rendek ünnepélyes követséget küldjenek, mindazáltal a levelet tüstént ő császári felségéhez testvérünkhez küldtük. Addig is ügyeljetek, nehogy újabb zavarok támadjanak, s minden maradjon csendes állapotban, addig is míg ő felsége határozata bekövetkeznék“ *).

Ekkor már ez álláspont túlhaladott volt: s hogy erről Mátyás fölvilágosítsa, s őt a dolgok új rendjéhez hajlítsa a fejedelem Szécsy Jánost küldötte fel Illésházyhoz Bazinba, s Mátyáshoz Bécsbe.

---

*) Latin eredetije Mike S. ur birtokában.

XII.

A temetési menet az alatt folytonosan közeledett. Huszár Mátyás Krasznamegyében Lamperton találkozott azzal, s e helyből febr. 12-ről Homonnai következő levelet irt ipához: „az kegyelmetek Huszár István uram által küldött levelét böcsülettel vöttem s megértvén általa a ti kegyelmetek iratását, mindazokkal egyetemben, a kikkel illet a kegyelmetek irását közlenem, eléggé nem csudálhatjuk ki akarta s akarja is elhíttetni tikegyelmetekkel, hogy mi hadi készülettel s kegyelmetek állapotja háborításával mennénk a mi szegény üdvözült kegyelmes urunk testével kegyelmetek közé, holott mi velünk sem földnépe sem pénzen fogadott vitézlő sereg nincsen semmi olyan, a ki hadikészületet jelenthetne és mutathatna magába, hanem az ő felsége fizetett udvari népe kívül, kiki olyan szerrel megyen csak be, az mint az mi kegyelmes urunk testének tisztességét ítéltük, hogy böcsületében viselhessük. Mert a mi böcsületünkre is néz az, hogy az ő felsége utolsó böcsületit, e nyomorult hazánk állapotjában is, a mint lehet rendében viseljük. Kiváltképen pedig a minemű tisztben és állapotban én voltam ő felsége után, tisztem szerént nekem kellett erre főbb gondot viselnem s egyebeknek jó példával lennem, hogy az ő felségéhez való hív szolgálatomnak, és utolsó böcsületiben is, jelét mutathatnám. Megyünk ezért ti kegyelmetekhez, mint bízott urainkhoz, barátinkhoz és egy testből vérből álló atyámfiainhoz, hogy kegyelmetekkel együtt az ő felsége becsületes testét, oda kísérhessük, a hova ő felsége maga rendelte s intézte temetését. Attól az ur Isten megőjjön pedig bennünket, hogy mi a kegyelmetek csendes állapotját, országa s hazája rendtartását, avagy szabad electióját

is megháborítanók, sőt ostorát is bocsássa az olyan elmékre ő felsége, a kik zürzavart, háborut, s romlást akarnának valami dologgal kegyelmek között indítani. Mert noha mi más fejedelemség alatt élünk, de ugyan egy testek vérek vagyunk, s egyképen fáj a kegyelmek romlása s nyavalyája az mi szívünknek is. Kérjük azért ti kegyelmeket, hogy kegyelmek is atyafiú iszeretettel és barátságos elmével várjon minket, s egy akaratu böcsülettel is viseljen a mi kegyelmes urunk teste eltakarítására való gondot kegyelmek. Mely temetést véghezvivén, senki nincsen oly közülünk, a ki kívánczozva ne igyekezzék vissza hazájába térni. A mint pedig maga is írja kegyelmek, hogy nem hiszi mind azt a mit felőlünk hirdetnek, akartam volna s meg is szolgálnám kegyelmeknek, ha csak annyira való hitele sem volt volna ezekről kegyelmeknek, a mely hitel ez írásra indította kegyelmeket. Mert valakik megyünk a mi idvezült kegyelmes urunknak köteles szolgálai, oly móddal és szívvel megyünk ti kegyelmekhez, hogy kegyelmeknek (ennél nagyobb hijába való hírek ellen is) jobb ítéletet kellene felőlünk viselni, kik kegyelmeknek minden egyéb háborgatók ellen is oltalommal ígérkezénék és akarnánk lenni, nemhogy magunk akarnánk véteni, és állapotjában ti kegyelmeknek akadályul lenni. Szenvedje barátságos és atyafiúi szívvel kegyelmek a mi kegyelmek közé való menetelünket, s tulajdonítsa a mi becsületünknek is, hogy a mi kegyelmes urunk testének kíséretében, a mi kis értékünk szerint, meg akartuk adni kegyelmek között az ő felsége böcsületit, kivel mint igaz szolgák hivatalunk szerint is tartozunk, ajánlván kegyelmeknek is mind fejenként a mi atyafiuságos szolgálatunkat“ *).

---

*) Eredetiről Mike S. ur gyűjteményéből.

Ugyan e napról s épen e tárgyban a testamentos urak is küldtek levelet az erdélyi rendeknek: „A mi nézi — irák — a mi kegyelmes üdvözült urunknak testamentomát, és jó tanácsát a successor felől, azt soha a libera electió ellen nem vitattuk, hanem szeretettel kértük az csendesen való várakozásra mindeneket az ő felsége temetéséig, és az országgyűlésig, ígérettel sem adománynyal senkit arra nem szorgalmaztatván, kire az mi hivatalunk szerint, melyre ő felségétől biztattunk, illet megemlékeznünk; de mikor az electionnak idejére jut az nemes ország: suffragál-e az ő felsége tetszésének az ország consensusa, avagy nem? az nem tovább mi igazgatásuuk, hanem csak az mennyire kegyelmetek commembrumának tartjuk magunkat, fejedelmet is mi nem választottunk; mert tudjuk hogy azt nem ilyen három ember, hanem Isten, és az egész országnak consensusa választja. — Mindazonáltal igen akartuk volna, ha vagy csak egy szóval mostani állapota felől az országnak, és az partiális gyűlésben lött végezés felől mi is informáltattunk volna, de nekünk azokról Sarmasági *) uram semmit nem szólván, addig semmit az kegyelmetek végezéséről nem érthettünk.

Azt pedig mindeneknek felette csudáljuk, hogy kegyelmetekkel valaki fegyverrel és haddal való menésünket elhitette, és hogy az haza szabadsága ellen (kinek felállításában az mi kegyelmes üdvözült urunk mellett való jelenlétünkkel mi szolgáltunk legtöbbet, és arra való levelek is kezünkbeu vannak) az ország romlására mi indítottunk volna, és vinnénk innét nagy hadat; ha voltaképen valaki az mi menésünknek végére ment volna, mirőlünk kegyelmetek különben gondolkodott volna. — Mert semmi egyéb hadat mi nem viszünk az ő

---

*) Zsigmond az ország küldöttje a fejedelem végrendeletének végrehajtóihoz.

felsége fizetett udvara népénél, kiknek tisztessége nem mutatta, hogy koporsójáig el ne kísérik. Az urak is, kik velünk jönnek az ő felsége obtestatiójára, háladatosságot akarván mutatni utolsó tisztességében, semmi egyéb hadal nincsenek, hanem csak magok szolgálival, a mint illik olyan rendbeli uraknak járni, kísérik az ő felsége becsületes testét. — De sem hajduság, sem földnépe, sem semmi fizetetlen hadak mivelünk nem lesznek. Ne is adja az ur Isten, hogy az mely szép szabadságát hazánkunknak mi is verünkkel, halálunkkal is tartozunk megpecsételni, az ellen mi valakit fegyverre indítsunk“ *).

Utjokat azonban folytatták s febr. 14-én Goroszlón voltak, melyen túl a temetési menet a tulajdonképeni Erdély határába ért volna. Itt találkozott a menettel Kornis Boldizsár, a fejedelem és ország követe, ki őket Rákóczy Zsigmond megválasztásáról értesíté, s tudatá velök, hogy a fejedelem összeparancsolá seregeit s készen várja őket hadával. Azért bocsássák el a feles kíséretet, mely a kimerült Erdélynek csak terhére lenne. De a főurak és kevés kíséret szívesen fognak láttatni. Homonnai, a reményében csalatkozott Homonnai belátta, hogy e percz nem alkalmas igényei végrehajtására. Kétség kívül már volt tudomása, hogy a portán pártját fogják s volt reménye, hogy Mátyás főherczeg sem ellenzendi, ha Erdélyben megválasztják. De akkor midőn mind két véd-hatalom felől biztosítá magát, elmulasztotta a leglényegesebbet; magának Erdélynek megnyerését. Aztán meggondolá, hogy a fegyveres kíséretnek országengedelmel nélkül való bemenetele, akkor midőn a választás már megtörtént, az erdélyiek részéről ellenállást s polgárháborut idézend elő, melynek kimenetele anynyival kétesebb, mert Erdély egész erejével kellene

---

*) Történelmü Tár XIII. 100. 111. II.

küzdenie. Jobbnak látta hát engedni a kényszerűségnek, nem erőszakolni az Erdélybe menetelt s visszatérni Nyárával és saját kíséretével. Ez utóbbi azonban Czoborral a temetési menet nevében Goroszlóról febr. 14-ről Kornis által következő válaszszal tudatá a feltételek elfogadását: „megértettük a kegyelmetek bőséges irását, a mi kegyelmes üdvözült urunknak becsületes testének oda be való kísérésének módja felől, kiről most is ugyanazont irhatjuk a mit annakelőtte, hogy mi, mint-hogy semmi ellenséges szándékkal soha ahoz az országhoz nem voltunk, hanem inkább valamiben módunk és alkalmatosságunk lehetett, mindenben szeretettel szolgálunk neki, most is hivatalunk szerint semmi egyéb gondolkodásunk nem volt s nincsen is, hanem csak sok érdemes szolgálataért, utolsó tisztességében hálados-ságunkat akarván megmutatni ő felségéhez, a mennyire mostani idő szenvedí, az ő felsége testének fejedelmi becsülettel való eltemetésénél, melyet véghez vivén a kegyelmetek dolgaihoz minekünk kevés vagy semmi igazgatásunk nincsen s nem is leszen. Hogy pedig ilyen szent szándékunkban a szomszéd országok előtt is mindnyájunknak gyalázatára ok ne adattassék, noha bizony egymás között való szép egyességünkhöz ez nem illet, sem kívántatott volna, de hogy kegyelmetek mihozzánk gyanus szívvél láttatik lenni, hogy azt elvethessük magunkról, az urakban mi közülünk itt elmaradnak és a seregekben is, mind lovakban, mind gyalogban, megtérnek; megyünk csak úgy a mint kegyelmetek kívánta, kocsikon, mint uraknak szokása járni, magunk szolgálival, semmi egyéb had az ő felsége fizetett udvari népénél mi velünk nem levén, ki mellett hitünk szerint assecuráljuk kegyelmeteket, hogy mi az ország ellen semmi gonosz szándékkal nem megyünk, sem igyeke-zünk lenni; de minthogy kegyelmetek ilyen nyilván

való okot adott elsőben az egymás között való gyanakodásra, kinek a mint írjuk, nem illet sem kellett volna lenni, mi is hasonlóképen az egész országtól hittel való assecuratiót kívánunk, hogy kicsinytől fogva nagyig valakik az ő felsége testével bemegyünk, se személyekben, se akármi névvel nevezendő javakban bántások és tartóztatások nem leszen. Ha ki magyarországi Erdélyben valami állapotra vagy szolgálatra akar maradni, szabad legyen vele, ha pedig ki akar jönni, azonképen. A hitlevelet kegyelmetek megküldeni ne késlelje, hogy az időnek rövid voltához képest elkezdett utunkat az ő felsége becsületes testével continuálhassuk és ne kétlessünk másképen gondolkodunk az állapot felől. Gubernátor uramtól is pedig hasonló hitlevelet várunk, hogy szerezzen és küldjön kegyelmetek. Tartsa meg Isten kegyelmeteket mindnyájan sokáig jó egészségben *).

S most a tetemet Czobor Mihály és Szécsi György vették át, kiknek Rákóczy Lajos, a Zsigmond testvére szerzett menedéklevelet. A meghalt fejedelemnek 13 szekérre rakott kincse pedig — azok közt a törököktől adott korona is — a főurak zsákmányává lett, míg Homonnai a kapcsolt részekben megfészkelte magát.

Az új kíséret pedig febr. 17-én Kolozsvárra érkezett **), honnan a fejedelem, főurak s töméntelen nép ment elibe. A tiszta ég rögtön viharossá vált s a fényes kíséret szép fekete hadak, lovagok, zápor hullása közt vitte a tetemet a piaczi székesegyházba. Febr. 18-án saját papjai tartottak isteni tiszteletet, s azután közszemlére tették ki a tetemet. Mindenkinek szabad volt mellé menni, nézni és siratni. Másnap a nagy templomban a

---

*) Eredetiről Mike Sándor ur gyűjteményéből.

**) Toldy kis kronikája Tört. Tar VI. 261 l. Segesvárl Bálint 169 l.

koporsó mellett felolvasták végrendeletét, s azután elindították a tetemeket, a fejedelem, neje, a főurak nagy száma, s a kolozsváriak közül is roppant tömeg a menethez csatlakozván. Békáspatakja mellett újra megállott a tömeg: a kolozsváriak sirva vettek búcsút s fordultak vissza. A menet folytatta útját Fehérvárig, hova febr. 21-én érkeztek meg, s a tetemeket a fejedelmi palota közelében levő egyházban tették le. Másnap febr. 22-én helyezék el a sírboltba, melyben elődje Báthory Endre bíbornok s testvére Bocskay Erzsébet (Báthory Kristóf neje) nyugodtak. Ott feje felett helyezék el a fekete zászlót s vakolták a falba az ezüst lapot. *)

---

*) Toldy úgy viszi — Rimay életrajzában — hogy Bocskay siriratát is — Bod Tymbaulesében és Bethlen Farkas közlik — Rimay készítette.

XIII.

Homonai ügyét kiválóbban Belgrádban a nagy vezérnél mozdították elő a testamentomos uruk, tudva hogy ez intézi a portai dolgokat. Az állandó követnek Kőrösi Istvánnak — még jan. 2-ról nem jelentettek többet Bocskay halálánál: „most vagyon csak gondunk az előttünk álló dolgokra, és az mit ő felsége mi reánk méltatlan hiveire bízott. Minthogy pedig az dolgok felette nagyok, hazánknak és nemzetségünknek örökös javában járnak, mi reánk pedig ő felségétől felette nagy és erős kötel alatt bizatott, tudjuk, hogy kegyelmed is igaz magyar, és hazája szerető, az mi kegyelmes urunknak pedig nem csak életében, hanem holta után is hagyományának jó őrzője, — itt sem bízhattuk a dolgot Dobai Tamásra különben, sőt meg se akartuk neki jelenteni, hogy addig ki ne tudódhassék, hanem azon esküdtük meg, hogy valami a levelekben leszen, és ott kegyelmeddel együtt megérti, abban minden tehetsége szerint híven és igazán eljár, szolgál, titokban is tartja valamедdig titoknak kell tartani; kegyelmednek sem az levelet, kiben az derék dolog vagyon addig meg nem adhatja, sem semmiről neu tractálhat, hanem elsőben arra, az mit az levelekben talál mint ő felségének utolsó dispositióját és testamentomát kegyelmed teljes tehetségével segíti, és a mely követséget az levelek által Dobai Tamással együtt most mi kegyelmedre bizunk, abban híven, igazán és szorgalmasan eljár; melyre kegyelmed tisztí és mostani hivatalja szerint köteles, hogy ez szerint cselekedjék, egész nemzetünk javára pedig magától kellene reá menni. Más az, hogy mikor ezt a dolgot az más levelünkből fundamentumig megérti, egy szava

sem leszen, hogy kegyelmed nem javallaná, — mert ezt Isten úgy rendelte, és véghez kell menni. Az dolognak pedig erős és bizonyos ratióit az másik levelünk-ből kegyelmed megértheti bővebben; de azt minthogy hiütel való kötelesség nélkül meg nem jelenthetjük, ez levelünk csak arra való, hogy először a mire mi itt kötelesek vagyunk, kegyelmed is azonra hiütel legyen köteles; mert az uraknak jobb részek noha nem értik az dolgot, de tudván ő felségét, hogy igaz magyar, és hazája szerető ember volt, inkább mind megesküdtek, — kegyelmed is higgyen minekünk, Isten velünk lévén mindnyájunkkal, bizony nem kicsiny előmenetelére leszen kegyelmednek, melyben nekünk is módunk vagy on és leszen“ *),

Körösi panaszkodott is e miatt leveleiben: noha pedig — írja. febr. 9-én a testamentomos uraknak — sem kegyelmetek, sem Dobai Tamás uram énnekem meg nem jelenti azt az bizonyos fejedelmet, az melyet ő felsége testamentomában hagyott, mindazáltal az mely főembert Haszszán agát az fővezér Murat pasa ő nagysága ide küldött, az ki az kegyelmetek levelét, és az Dobai uram levelét 7 februarii énnekem megadá, nyilván mindeneknek beszéli, és mind az pasák beszélük; én is pedig nem titkolhatom, sőt ugyan akarom is, hogy nem titkolják, hogy ha volna valami akadály, és valakitől valami ellenkezés, tartozzanak meg szándékukban és higyjék el, hogy teljességgel véghez ment az uj fejedelemnek választása, és helyére való állása; hogy pedig kegyelmetek ilyen nagy kötelességre és hitre kényszerített volna engem az dolognak megtudása felől, higgye kegyelmetek, hogy az én szegény állapotom szerint igaz magyar vagyok, és szeretem is hazámat; olyan nagy

---

*) Történelem Tár XIII. k. 93—94 ll.

hit és kötelesség nélkül is szinte úgy szolgáltam volna hazámnak s nemzetemnek mint igaz szolga, ennek-utána is pedig valamig az ur Isten a lelket testemben tartja, igaz és hű akarók lennem, sőt ugyan életemet sem szánom hazámért letennem. Ezeknek utána én csak azt mondom, hogy valakit az ur Isten rendel az szegény nemzetünknek fejedelmévé az mi megholt boldog emlékeztűi kegyelmes urunknak testamentuma szerint, tegye az ur Isten boldoggá, szerencsésé, hosszú életűvé.“

Azután figyelmezteti őket „hogy felette igen vigyázzanak Havasalföldre, mert onnét igen félő, hogy az székekkel és szászokkal valami practicát ne kezdjenek; én is pedig most parancsolatot veszek az tatár Hán fiára (mert a Hán otthon nincsen) Simeon*) vajdára, és az Duna mellett való pasákra, békekre, hogy minden hadakkal készen legyenek, és vigyázzanak, és hogy ha valamit értenek Havasalfölde felől, mindjárást rajta legyenek; azonképen igyekezem azon is, hogy mind az erdélyi urakra, nemesekre, városokra és a székeklyekre, hogy az mi megholt kegyelmes urunk testamentuma szerint való, és az országtól választatott fejedelemnek hívek legyenek, mint szinte ennek előtte is volt az szokás, hogy az országban parancsolt az hatalmas császár az új fejedelemnek állapota felől, hogy minden rend úgy tartsa, félje, becsülje, mint oszágnak törvény szerint való fejedelmét“ *).

Irt külön Nyárynak is: „nagyságodat tudom az ur Isten jó ítéllettel, és bölcs elmével szerette, én is úgy mint hazám és nemzetem szerető ember irok nagyságodnak az én méltatlan voltomra, és kérem is az nagy-

---

*) Havasföldi.

**) Történelmi Tár XIII. 106—7 l.

ságodat, hogy nagyságtok egyet értsen az magyarságnak megmaradására, valamiképen az német kezében ne essék ismét az ország; mert nagyságos uram gondolkodnunk kell az németnek rajtunk jövődöbeli bosszuállásáról; az törököktől el ne szakadjunk; mert noha némely másképen érti, de az töröknek nem törött el az ő szarva“ *).

Annyival pontosabban voltak a dologról Dobai és Széplaki, a belgrádi követek, értesite, kik a nagyvezérnél Homonnai ügyét buzgóan képviselték. Alig hogy megérkeztek, s tudaták urok halálát a nagyvezér szultáni berátot iratott a testamentomos urakhoz Homonnai megerősítéséről: „Az én tervem — irá ebben — és szándékaim, valamint a fényes portán, jó barátim s ellenségeim előtt egyaránt nyitva vannak, annyival inkább azok előtt, kik barátságos indulattal közelitnek felém. Így a szóban forgó egyén előtt is, kit midőn alázatos tisztelettel járult megbecsülhetetlen fejedelmi kegyelmeségem s jó akaratom bőségesen áradozó forrásához, császári határtalan nagylelkűségemmel Erdély és Magyarországok királyává és fejedelmévé tettem s neki ugyan e czélból ünnepélyes berátot s császári levelet küldettem. Ennélfogva mihelyest tisztelet parancsoló fényes rendeletem oda érkezik, a magyarság vezérei, kapitányai, a nemesség, felsőbb és alsóbb renden levők őt azonnal fejedelmöknek s királyuknak ismerjék, szavainak, parancsolatának engedelmeskedjenek. Valamig ő az én megbizottaim által tett kötés, eskü és szövetség iránt tartozó tisztelet megadásában s szolgálat készségében állhatatosan megmarad és meg nem restül: nyugodalma és békessége külső és belső ellenségei ellen mindaddig meg lesz oltalmazva. A magyarság engedetlenkedő

---

*) Történelmi Tár XIII. 109. 1.

vezéreit s egyéb főembereket okos előrelátással, kedveskedéssel, előzékenységgel igyekeztek a nevezett király részére megnyerni; az egymás közt uralkodó torzsalkodás és ellenségeskedés figyelmeteket el ne kerülje; az ország dolgait rendetlenségben tartó zavarok megszüntetésén pedig a mint csak töletek telik, — rajta legyetek. Magatokat mindenben az ennekelőtte három részről is adott athnamékhoz tartsátok, nehogy a németnek a békekötés és szövetség megszegésére okot szolgáltatassatok. A felől is bizonyosak lehetnek, hogy ezen mostani királynak szava és minden kérése, épen úgy mint a boldogult István királyé, általam kedvesen fogadtatik s azonnal meghallgatásra talál; a kinek is mostan egy pompás botot s egy győzödelmes zászlót küldöttem. Leveletekben nyilvánított kérésetekhez képest a moldvai s havasföldi békeknek szóló császári parancsok szintén elküldettek *).

Ugyan ekkor egy más berát Homonnaihoz is ment melyben elmondja a szultán, hogy a testamentomos urak tudassák a portával Bocskay halálát s ez uttal „emlékezetbe hozzák — írja a berát — hogy a boldogult neked, mint a ki fényes portámnak próbált hive, a szegénységnek oltalmazója, rangra születésre mindenkinél nemesebb, előrelátób s főfő polezra méltóbb, a boldogult nővérének sógora **), legtitkosabb dolgaiban meghitt embere vagy — s mint a ki azon athnamében is, mely fényes portánkról az ő kérésére adatott ki és a királyságnak az ő halála után leendő betöltéséről szól, az ő halála utánra utódjául vagy kijelölve: az általunk kegyelmesen neki ajándékozott győzödelmes zászlót és drágalatos botot végrendelete értelmében sőt még halála

*) Feridunbég gyűjteményéből fordította Szilády Áron.

**) Homonnai második neje palocsai Horváth Kristina, Bocskay Krisztina az István nővérének férje palocsai Horváth György.

előtt átaladta. Ennek következtében miután tudtára adtam Murad basa nagy vezéremnek, . — ki ennekelőtte győzelmes hadaim vezére volt s kinek dicsőségét Allah nevelje! — hogy téged úgy is mint a magyar főemberek közt rangra, születésre nézve legelsőt, de különösen miut fényes és magas portámnak hűségese és kitartó szolgálját folyvást növekedő s kifogyathatlan császári kegyelme-ségem jeléül, felséges elmém elhatározásához képest, méltónak ítéltelek arra, hogy az említett István király helyét halála napjától kezdve betöltsed s Erdély és Magyarországek királya légy: számodra a szultáni berát és császári diploma megküldetett. — Mibelyt ezt kezedhez veszed, a boldogult helyét mind a királyságban és fejedelemségben, mind pedig a hozzám való igaz barátságban azonnal elfoglald; az ő számára adott athnamé tartalmát tiszteletben tartsd, a határszéleknek s tekintélyemnek oltalmazója légy, a hűségben, szolgálatkész-ségben meg ne fogyakozzál, barátunknak barátja, ellenséguinknek ellensége légy; a veled ellent tartó magyar főembereket okos előrelátással s kedveskedéssel magad részére hódítsd, hogy ezek is Magyarország oszlopaivá váljanak s engem erről tudosíts, — átalában pedig azon légy, hogy magadat az egész magyar nemzettel megkedveltesd *).

Az ily módon megígért athnamé még e hó 3-ik tizedében (jan. 19—29) kiállittatott. Musztafa kapucsi basa s egy ünnepélyese török követség lönnék megbizva. hogy azt a szablyával, bottal, zászlóval Homonnailhoz vigyék. Velök jöttek ennek követei Dobai és Széplaki is, kik visszatérő ujtokban értesültek a febr. 11-ik választásról, s e tény megdöbbentette őket. Ugy gondolkodtak, hogy mind az athnamé, mind a jelvények Erdély fejedelmét illetik, de ez a választás után nem Homonnai.

*) Feridunbég gyűjteményéből fordította Szilády Áron.

És a mily híven szolgáltak eddig, oly könnyen elállottak tőle. Jónak látták a viszonyokhoz simúlni, hűségöknek egy adandó jele — úgy hitték — le fogja a fejedelmet fegyverezni. A jelvényeket hozó követtség fejét Mustafa kapucsi basát rábeszélyték, bogy az athnamében a Homonnai nevét Rákóczyéval cseréltesse fel. Ugy lón: a tihaja kivakarta az első, s helyébe irta a második nevet *). Ekkor Temesvártt megállapodtak s Vajda István lúgosi bánt értesíték, hogy a bot és zászló ott van Temesvártt a kapucsi basánál „az erdélyi fejedelem számára“ **).

Rákóczy Kolozsvártt febr. 17-én kapta meg Vajda levelét s elragadtatása nem ismert határt, „Éljen azért — ír á ez napról a kapucsi basának — az hatalmas császár, egy napját Isten tegye ezerré, és az nagyságos vezérbasa is, hogy ilyen főgondja vagy on Erdélyországra és jó akar atja hozzánk, mivel hogy az országnak ennek szabadsága vagy on arra, hogy ő maga válaszszon magának fejedelmet, fel is találta, és minket az Istennek vezérletéből emeltek eleikben. Ez okáért nagyságod semmit nem tartozván jött est jöjjön az bottal zászlóval, mi az mi fejedelmi szónkra fogadjuk nagyságodnak senkitől semmi bántódása nem lészen, sőt az köztünk való frigy et és békességet kívánjuk és akarjuk nagyságod jelenlétével erősebbé tenni, és az hatalmas császár köntöséhez ragaszkodván, akarjuk országot birni és igazgatni és az mint ennekelötte való boldog emlékezetű fejedelmek az fényés portához tartottak híúséget, mi is minden úton azt akarjuk követni.

---

*) Ez alig lihető dolog valóban úgy volt. Bethlen Farkas adatát VI. k. 493 — nem csak a kassai biztosok levele, Mikó III. 121 l. erősíti meg, hanem a Mátyás és Murád közt váltott panasz levelek is. Hammer II. 719. Kazy I 69. a Mustafa megérkezését a temetés napjára teszi. Szerinte Rákóczy Lajos a vaskapuig kísérte volna.

**) Rákóczy Zsigmond levele febr. 17-éről.

A temetési menettel Kolozsvárról Rákóczy is Fehérvárra ment. Épen azon napon, melyen Bocskayt a sirboltba helyezék, febr. 22-én fogadta Mustafa agát és Huszain efendit szokatlan ünnepélylyel, s bontotta fel az athnamét, melynek azonban, ha másként tudomása sem lett volna is róla, már tartalma meggyőzhette, hogy nem az ő számára volt kiállítva: „ennekelőtte. — írja ez — a mi császári méltóságunktól és fényes portánknak kegyelmességéből, Erdélyországnak és Magyarországnak királyságát Bocskay Istvánnak rendelvén, ki ez árnyék világból az más világra költözvén, az kimult királynak tanácsai, főrend, szolgálai, és Magyarországnak tös gyökeres fiai, vitézlő népe és az egész országnak mindenféle rendi, és a mi fényes portánkhoz, diván házunkhoz igaz hűséggel hallgatók, magok között gyűlésekben megegyezvén, az szent názareti Jezusnak vallásában igaz, és az egész kereszténységben is, és hirrel névvel tündöklő tekintetes és nagyságos Rákóczy Zsigmond az mely dolgokhoz kezdettél Isten tegyen jó szerencsésse.

Mivel hogy az mi diván házunkhoz és fényes portánkhoz, néhány időtől hasznosan és igazán szolgálta, vitézségedben, igazságodban, vigyázó gondviselésedben, és hitednek, hűségednek megtartásában semmi fogyatkozás nem találtatott. Annak az hűtlevelünknek tartása szerint, az melyet az megholt István királynak adtunk volt hogy valakit utána fejedelemnek javallana hagyni maga helyében, az lenne, kinek tökéletességét és igazságát, melyet császári méltóságunkhoz megmutatott, ahoz képest hitele lévén nálunk szavának, mint szintén magának éltében, most is azonképen főbotunkat, és kegyelemzászlónkat az számára küldöttük, hogy az enyét ő felsége helyett király és fejedelem legyen.

Az magyar uraknak nagygya, eszesi és főrendi, az mint immár ide tudtunkra adták is, leveleket kül-

döttek az magok kívánsága szerint, mi is mind botot zászlót és hitlevelet, az erdélyi fejedelemségre, magyarországi királyságra az Ramazán hónapnak hatodik napján (1605 jan. 15) ezen levelünk erejével adtuk és engedtük, hogy ennekutána, az felséges Bocskay Istvánnak helyében Rákóczy Zsigmond királya, az egész magyar nemzetségnek és Erdélynek fejedelme, gondviselője legyen. Valamint az mi boldog emlékezetű és üdvözült lelkű ősünk szultán Szulimán idejében, frigy és hitlevél kötötetett közöttünk, azon hozzánk való híúségét ennekutána öregbiteni igyekezzed. Az mi méltóságunk jó szerencséjére minden dolgaidat egy tökéletességgel igazgatván, barátunknak barátja, ellenségünknek ellensége igyekezzél lenni.

És így Erdélyországnak és Magyarország tartományának minden jó kapitányi, és minden főurak, tisztviselők és az országnak minden rend népei, lovag és gyalog vitézlő népek és az egész községnek egészsége, azoknak mind kicsinynye, nagygya, mind fejenként magoknak fejedelmeknek ismerjenek, és királyoknak tudjanak. Parancsolatod és szód, hagyásid ellen ne ingadozzanak, és minden visszavonás nélkül, mint fejedelmeket becsülven hozzád hallgassanak“ *).

Mind a mellett Rákóczy azon hittel, hogy a dolgot sikerülend kiegyenliteni semmi agályt sem árult el, s végrehajtá a beigtatási ünnepélyt, melyek végeztével a kapucsi basát ezer arannyal s két serleggel és a követségnek többi tagjait is rangjokhoz mért ajándékokkal jutalmazta meg. S hogy az örömnnyilatkozatból mi se hiányozzék testvérével Lajossal a vaskapuig kísértette.

Rákóczynak azonban nem sokára tapasztalni kellett, hogy a kiegyenlítés nem leend oly könnyű mint ő hivé:

*) Hivat. fordítás Mike Sándor ur gyűjteményében. Egy más később időbeli fordítása meg van a nemzeti muzeumban.

a porta megerősítéséről hallani sem akar, és a Belgrádba visszaküldött követe Horváth Márton s a vele együtt jövő Ali efendi semmi kedvező választ sem hoztak magokkal a nagyvezértől: „kedves atyámfia, barátom — írá ez — igaz hogy ennekelőtte az régi hatalmas császároktól, az erdélyieknek erről athnamé-hitlevelek volt, de az hatalmas császárhoz az erdélyiek kardot vonván, elbontották azt az athnamé-hitlevelet, és Erdélyt német kezébe adták, hanem Bocskay István király Erdélyt fegyverével, szablyájával vette meg mind Magyarországgal együtt, kiért az hatalmas császár ez Bocskay Istvánt sok jó szolgálataért az hatalmas császár előtt való becsületért, az magyarországi királyságra és az erdélyi fejedelemségre koronával idvözlötte, zászlójával, botjával egyetembe, és az hatalmas császárral és az ottmán nemzetséggel, ilyen végezése, kötése volt hogy ellenségünknek ellensége lészen, barátunknak barátja. És az hatalmas császár is hűséges szolgálatját vévén, viszont azt fogadta, hogy minden kincsével, hadával, szükségének idején megsegíti, nem hagyja, sőt mikor az hatalmas császár képe az királyságra megkoronázta, oly végezésünk volt véle, hogy valakit ő maga helyett utána királyságra választana, hagyna, az korona annak kezínél maradna, ki szintén olyan hűségesen szolgálna az hatalmas császárnak, mint szinte maga. Mely dologról Bocskay István király közt és a mi boldog emlékezetű, Istenben nyugodt Memhet pasa atyánkfia közt hitlevél is költ volt. Az én szerdárságomnak elején is, levéllel és hittel közöttünk ezt megerősítettük, az hatalmas császárnak is ezt értésére adván, kegyelmes választétele volt, hogy valakit hagyna helyébe az lenne király. Annak pedig testamentoma szerint az királyság Homonnai Bálintnak hagyatott: mi is ezt az hatalmas császárnak értésére adván, hogy Homonnai Bálintnak,

mivel az botot, zászlót, szablyát. és a császári öltözetet megküldöttük, az hatalmas császár tőlünk jó neven vévén, helyén hagyta.“ Azután inti: nyilván való dolog légyen nálatok, hogy az hatalmas császár parancsolatja szerint, az Bocskay király testamentoma szerint, véghez kell a dolognak menni, és az hatalmas császár parancsolatját kell fogadnatok. Az ur Istennek nagy kegyelmességéből kedves barátom Rákóczy Zsigmond sok időket láttál, sok jót, gonoszokat értél, eszes ur és tanácsos ember vagy, és főúr vagy, cselekedjél oly jót, hogy háboruságra ne menjen, és köztetek vérontás ne támadjon, ebből a szegénység ne romoljon, sőt az két ország között, az mi az békességhez illendő, mindenben azon törekedjetek. Istenért kérlek az királyságnak hagyj békét, kiváltképen azért, hogy ti köztetek Homonnai Bálinttal atyafiság és fiaság vagyon s így a régi köztetek való köteles atyafiságot kevés dologgal fel ne bontsátok, hogy ennek megbántása miatt sok háborúságtok ne következék, sőt inkább az ti jó gondviselések alatt, az hatalmas császár kegyelmességéből, a ti házatoknak s országtoknak minden jó megmaradást szerezzetek és Homonnai Bálinttal úgy végezzetek, hogy ő szintén mint az előbbi fejedelem, magyarországi király lévén, nagyságod is erdélyi gubernátor, az hatalmas császárnak így szolgáljatok.“ Végül azonban hajlandónak mutatkozik kiegyezés útján is elintézni a dolgot: „nagyságod Homonnai Bálinttal atyafiak vagytok, valamelyitek az fejedelemségben marad, minekünk nincs ellenünk, csak hogy köztetek, háboruság ne induljon, és az ti köztetek való háboruság miatt az ország és a község ne romoljon, hanem valamint s valahogy az két országnak akaratjából megigyenessedjenek, vagy ő avagy nagyságod egyiteknek a fejedelemség kívánásnak békét kell hagynotok*).

*) Mike Sándor ur gyűjteményéből.

De Rákóczy egyáltalában nem volt hajlandó ilyen könnyen felhagyni igényeivel, melyeket jónak látott újra részletezni: „A mi nézi — hangzott válasza — az én állapotomat és ez országba fejedelemségre való választásomat, mint volt és lőtt, arról nagyságodnak ezelőtt is bőven irtunk és izentünk, kiról most is azt a választ tehetjük, hogy ez az ország csak azt uralja, az kit ő maga szeret és választ, nem is távozik el a boldog emlékezetű császároknak kegyelmességétől, holott régen szultán Szulimán idejétől fogva való athnamé-levelek vagy on az ő igazságokról, nem is vesztették ők azt el soha semmi időben, mindannyi változásban is, az mint nagyságodnak eleiben adták. Meglátja azt nagyságod, hogy annak az embernek nem sokára, mind nagyságod előtt s mind az hatalmas császár személye előtt megfeketül az orcája, a ki azt adta nagyságod eleiben, hogy Erdélyország azt akkor vesztette el, mikor az némethez állott, mert ha nagyságod megtudakozza, soha az erdélyi urak, nemesség miolta az hatalmas császárok köntöséhez ragaszkodott, János király idejétől fogva el nem szakadott az hatalmas császár hűségétől, lehet hogy egynehány ember visszát vont, és imide-amoda pártolkodott Zsigmonddal együtt, mint szinte most is a hatalmas császár birodalmába is vagon gonosz ember ugyan a török nemzetség között is, ki az közönséges jóhoz nem tartván magát az hatalmas császár országát pusztítja, és külön is ért nagyságtoktól. Itt is az országban lehet valami rész, hogy másfelé tartott az hatalmas császár hűségétől, de azért az országnak jobb része ugyan az hatalmas császár köntöséhez ragaszkodott mindenkor.“ S itt egyes tények felsorolásával mutatja az ország hűségét s némi bosszúsággal folytatja: „azért itt a Bocskay István testamentomának semmi helye nincsen, mert miképen az

hatalmas császárok testamentomába soha sem öcscsének, sem bátyjának nem hagyhatják az birodalmat, hanem csak az tulajdon fiának marad az birodalom: azonképen az német császár is, minthogy nem hagyhatja egyik atyafiának is az ő országát, mert hatalma nincs reá, szinte így is Erdély szabad ország lévén, és elejétől fogva az hatalmas császár hűségét tartván, az ő hatalmassága athnamé-levele tartása szerint, csak azt uralja a kit ő választ. Hogyha azért országunkkal együtt az mi hűségünket az hatalmas császárnál előveszi nagyságod, igaz dolgot cselekeszik, mert mi egyébire immár semmire nem nézünk, hanem csak az hatalmas császár fényes portájára, kinek mind magunkat, mind országunkat, igaz hűséggel kötelezzük. Az mi pediglen az Homonnai Bálint királyságát nézi, ki felől nagyságod nekünk ír, én felőlem bár király legyen, mi az erdélyi fejedelemséggel megelégedtünk, kit az Istennek akaratajából és jóvoltából, az hatalmas császár után nem kardunkkal, hanem ország választásából vettünk. Az kik pediglen karddal, vérontással igyekeznek fejedelemséget venni magoknak, azokat az ur Isten soha meg nem áldja *).

Ugyanakkor Lippa és Jenő megadására is térítvényt adott. Musztafa is Huszáin kezibe „valamint hogy üdvözölt praedecessor kegyelmes ur Lippa és Jenő városoknak, minden kastélyaival, hozzá tartozó palánkokkal, és munitióval hatalmas császárunk kezéhez való assignálása felől quietantiát adott volt, assecurálván az által az török nemzetet, ugy én is ezen formában cum omnibus appertinentiis assignálok, ha megmaradok a fejedelemségben, csakhogy assecuráltassam én

---

*) Mike Sándor ur gyűjteményéből.

is a portától arról, hogy soha Homonnai Bálintot a fejedelemségben nem acceptálja, így mi is szónknak állunk, semmiképen soha meg nem másoljuk“ *). E leveleket Hatvani Zsigmond által tüstént a portára indítá.

Ily hangu levelezések azonban az ügyet korántsem fejezték be.

---

*) Ez okmánynak egy másik fordítása meg van Rozsnyay munkájában is.

XIV.

Homonnai Goroszlóról Husztvárába ment, melyet Bocskay végrendeletileg neki hagyományozott, melyet Bornemisza Jósza deák várnagy kétkedés nélkül fel is adott. Ipa, a fejedelem egyezkedésre hívta fel, de ő nem akart más áron mintha ez a fejedelemséget átadja, s a kezdet alkudozás érvénytelen maradt. Rákóczy most kettőzött erélylyel igyekezett magának támpontot szerezni a részeken is. E czélból, miután a februári végzés értelmében, marc. 18-ára Vásárhelyre országgyűlést hirdetett, Fehérvári Istvánt Kővárba küldé, hogy Pernyeszit a várnagyot a vár feladására, meghódolásra s az országgyűlésen leendő megjelenésre birja. Tagadó választ nyert: „Fehérvári István — írta Pernyeszi marc. 13-áról — az nagyságod levelét megadván énnekem, kiben nagyságod int engemet, hogy mint hazafia jelen lennék ez következő vásárhelyi gyűlésen ez jövő márc. 18-ik napján, jelesben, hogy köteles volnék Kővárral egyetemben én is hittel az országhoz. Az mint azért ez minapi válasz-adásomból megérthette bőséggel nagyságod, minemü kötelem legyen nekem az ő felsége testamentomához, arra az kötelemre jól emlékezem, kell is emlékeznem ha jó lelkiismeretemet helyén akarom viselni: mert az mint én látom, egyebek is az kik hasonló kötélsen vannak velem, azoknak az példájokkal, a kik abban való köteleket idő nap előtt megváltoztatták, nem igen indittatnak, hogy ők is megváltoztassák köteleket: hogy lehetne azért (nagyságod én nekem megbocsásson) hogy idő nap előtt erős hitem mellől eltávozván, azon ítéletet viselnék s hordoznék fejemen, az mely ítéletet

értem, hogy azok felől mondának, az kik megmásolták abban való erős köteleket etc. Ez elmúlt nyáron az szegény megholt kegyelmes uram, minekutána birodalmának felvetette volna az ő kimulása után való fundamentomát, az ő tulajdon maga házában oly erős reverzálist vón tőlem Kassán, bizonyosan irom nagyságodnak, az kit most kebelébe hordoz az ő felsége proclamált successora, kiből bizonyos idővel feselhetek csak ki etc. Minthogy azért nem csak én vagyok ebben az kötélben, hanem egyebek is vannak, az kik az ő hasonló hiteket s kötelességeket nem akarják hirtelen okkal s mód nélkül is letenni, nem méltatlan dolgot kívánok én nagyságodtól, hogy nagyságod ebbe lelki sérelembe való dolgot ne kívánjon idő nap előtt tőlem is, de várja csendesen azoknak erről való tanácsát is el nagyságod, az kik ebben ezen állapotomból való dologból is az közönséges hazánknak hasznát véghez vihetik, kin hiszem az ur Istent, hogy nagyságod is megcsendesedik etc. Tartsa meg az ur Isten nagyságodat sokáig jó egészségben“ *).

Annál készségesebb volt Pernyeszi Homonnai irányában, kinek a várat, midőn ez pár nap múlva oda ment, kezébe bocsátá. Ő mindenek előtt a részekre támaszkodott és magyarországi pártjára. Ettől, főként Illésházytól, várta hogy a bécsi udvarnál Rákóczy igyekezeteit meghiusitandják, jól tudván, hogy Mátyásnak is a már élessé vált családi versengésben épen Illésházy pártjára van kivált szüksége. S valóban ezek, a fegyveres beavatkozás kivételével, minden más erkölcsi támogatásra el voltak tökéelve s a mint Illésházy az

---

*) Eredetiről Mike Sándor ur gyűjteményében. Ugyan itt van Pernyeszinek egy másik levele 1606 dec-ből, melyből látszik, hogy Rákóczy már mint kormányzó feszült viszonyban volt vele.

erdélyi fejedelem-választásról s Homonnai kiutasításáról értesült, nem minden neheztelés nélkül írta Trencsénből márcz. 12-éről Rákóczynak: „Senki sem lehet oly vak, a ki azt által nem látja, hogy ha Erdélyben török férkezik, hát Magyarországnak el kell belőle veszni. Im már azért, ha ezen az úton, a kit végeztünk, megtarthatjuk Magyarországnak és a keresztyénségnek javára, micsoda lelkiismeretű magyar az, a ki hazájának és a magyar nemzetnek javát és megmaradását inkább ne kívánja, hogynem a maga hasznát? Azért kegyelmed jól meglássa mind az eleit, mind a középit, és a végét is ennek a dolognak jól megrostálja kegyelmed, maga vagy gyermekei hasznáért kárt ne tegyen kegyelmed az országnak, se penig új háboruságot és új veszedelmet ne indíttson a szegény országnak. Meggondolja azt is kegyelmed, hogy immár mint szintén én, kegyelmed is elhajlott a délről, beteges is, de legfőképen az Istennek ítéletitől féljen kegyelmed; az igaz keresményét is, szép gyermeket is e miatt kegyelmed szerencsére ne vesse: bizonynyal higgye kegyelmed, hogy az ur Isten igaz bíró.“ És viszont alább „a mint látom immár mi magyarok és kegyelmed leszen az egyik, ki felbontja. Sokkal könnyebb háboruságot indítani, hogy sem békességet szerezni. Megérnénk most egyszer véle, mennyi nyomoruságot és pusztítást szenved szegény hazánk, bátor ne inditanának többet. Ha kegyelmed okot fog adni hozzá, hogy ezt a végzést, kit én végeztem, megbontja kegyelmed, méltán az egész magyar nemzet, valamig a kegyelmed nemzetségében egy tart, méltán halálos ellenségeknek tarthatják és átkozhatják őket. Azért kegyelmed értsen egyet Homonnai urammal és alkudjék meg vele, hazánknak javát és megmaradását nézze kegyelmed, nem csak a maga hasznát és becsületét. Ehez a kegyelmed cselekedetihez képest

Báthory Zsigmond is Prágából elindult, oda megyen Erdélybe, kegyelmed őrizkedjék tőle“ *).

E közben értesült Homonnai s a magyarországi párt, hogy az annak szánt jelvények Rákóczy kezébe kerültek. Nagy volt felháborodások s a magyar urak Kékedi Györgyöt és Csató Imrét, Hommonai pedig Budai Istvánt küldék a nagyvezérhez, hogy ezt a történetekről értesítse, és számára orvoslást szerezzen. A kívánt elégtételt megkapta: a nagyvezér a kapucsi basát „iszonyu kinos halállal (noha nagy summa pénzen váltotta volna meg életét) ölette meg; a deáknak pedig, ki a Homonnai uram nevét kivakarta a levélből, a fél kezét elvágatta s fejét vétette.“ A fejedelmi jelvényeket pedig számára újból útnak indítá. Az új jelvényekkel a budai basa defterdárja kereste őt márcz. 16-án Ungvárott **). Nem találta meg: Homonnai már ekkor Kővárban vala. Visszatért hát Budára, a nélkül, hogy tovább kereste volna, mert más fontos feladat megoldása várt rá: Érsek-Ujvárra kelle értekezletre mennie.

Ez időben Homonnai s a magyarországi urak és a porta nem jártak egy úton. Azok politikáját a bécsi békekötésben ki kötött várak átadása jelzi. Homonnai csak a békés Erdélynek és részeinek akart fejedelmévé lenni. Ő e részben pártjának, mely főként magyarországi főurakból állott, teljesen alárendelte magát. — De nem úgy a török. Ez a Bocskay által birt összes területek székén kívánta őt látni. Használható ürügy volt a kéznél: a zsitvatoroki béke nem volt végrehajtva s az ajándékok nem lőnek kiszolgáltatva. A két fél közt élénk

---

*) Sepsei László 118. l. — Valóban Báthory Zsigmond útnak indult Prágából, hogy elfoglalja a fejedelmi széket, de meghallván a választást visszatért.

**) Sepsei Laczkó 119. l. kö. Bethlen F. VI. 504 l.

levélváltás keletkezett ez és egyéb sérelmek felett, s egy perczig úgy látszott, hogy fegyvernek kell döntenie. Azonban nem engedék, hogy a dolog végletékre menjen, s egy újabb kiegyenlítő értekezletet határoztak, mely Érsek-Ujvártt meg is tartatott. Épen azon defterdár, Ahmed tihaja, ki Homonnainak a jelvényeket megvitte és Illésházy vezették azt s márcz. 28-án létre is hozák. *).

---

*) Hammer 2-ik kiadás: II-ik 720. l.

XV.

A márcz. 18-ára hirdetett országgyűlésre mind Homonnai mind Rákóczy bőséges készüléket tettek. A fejedelem Fejérvárról márcz. 14-én indult el Kornis Boldizsárral, kit még márcz. 5-iki levelével felhívott, hogy e hó 13-ára Fejérvárra jöjjön, hogy együtt mehessenek Maros-Vásárhelyre *). Esős tavasz volt, s a roppant árvizek miatt nehezen haladhattak **). Mindamellett a kitűzött időben megérkeztek s a fejedelem megnyitá az országgyűlést, melynek feladata lett volna megoldani a függő kérdéseket, szervezni az alkotmány-nak némely megingott alapját. A gyűlés kezdetben nyugodtan folytatta tanácskozásait s mindenekelőtt az adó kérdését tárgyalá. E közben márcz. 20-án megérkezett Moldvából Simon vajda követe Marosi György alkorklátnok, a vajda levelével melyben ez örömet fejezé ki Rákóczy megválasztása iránt, s azon megbiztatással, hogy a fejedelem és vajda közt állandó barátságot s szövetséget kössön ***).

De ez elismerés miatti öröme koránt sem volt zavartalan. Épen ez időben érkezett meg Homonnai megbizottja Macskásy Ferencz urának leveleivel.

Az első, a credentionális, ekkép hangzott: Nos Comes Valentinus Drugeth de Homonna Regni Hungariae Consil. et gener capitaneus, comes in Huszt, Cotumque Zemplenien. et Marmarosien. perpetuus comes. Ez mi levelünk mutató jámbor hű szolgánkat Macskási

---

*) A meghívó levél Mike Sándor ur birtokában van.

**) Nagy Szabó memoriále 102. l.

***) Az eredeti latin levél mely márcz. 1-ső napján kelt. Mike Sándor ur tulajdona.

Ferenczet küldöttük be az ti kegyelmetek böcsületes gyűlésiben, hogy kegyelmétől is singillatim minden erdélyi városok követi, fundamentomából valló állapotunkat megértvén tőle, szabhassa megmaradásához való állapothoz az mi kegyelmetekhez való keresztyén jó szándékunk szerint kegyelmetek is magát.

Meghívén ezért ez megnevezett szolgánknak szavát kegyelmetek, bocsássa oly válaszszal hozzánk, hogy az mi kegyelmetekhez magunk előtt viselő igyekezetünkéből kegyelmeteket haszonnal örvendeztető úton szabadon járassunk jövőendőben, és az tőlünk jókat váró kegyelmetek reménységében ne fogyatkoznék is meg kegyelmetek, referálván kegyelmetek ezeket az kegyelmetek polgártársainak és város igazgatóinak, Istennek gondja viselésében ajánlván ti kegyelmeteket; Datae ex arce nra Kővár 17 mens. martii Anno D. 1607 *).

Épen ezen napon, april 17-én, keltek a többiek is. Az első szóllott magának a fejedelemnek: A kegyelmed utolsó Husztban nekem hozott levelére való választételemet, reménylem, hogy eddig Balog István szolgám megadhatta kegyelmednek Most sem irhatok azért egyebet, hanem azon egy természetben élő fia vagyok kegyelmednek, a ki voltam eleitől fogva kegyelmedhez. Mely magához való jó kedvet és engedelmet, hogy megtartsam kegyelmedhez kegyelmeden áll nagy részint. Ne halaszszon azért tovább való időre kegyelmed, hanem ha mi jót akar kegyelmed velem cselekedni a gyűlésben, mutassa meg, hadd nyugtassam mind a magam s mind az egyéb emberek elméjét és ítéletét meg. Minél hamarébb cselekszi és teljesíti be kegyelmed nekem való magaaajánlását, annál nagyobb dicséretet nyer hírének nevének, s annál épebb kedvet fordul magához és gyer-

---

*) Eredetiről mely Mike Sándor ur birtokában van.

mekihez bennem is kegyelmed, s nagy dicsőségére leszen kegyelmednek, egyéb sok jó hasznoknak kegyelmedre és gyermekire való következés nélkül is, ha kegyelmed kénytelenység nélkül, tulajdon jó kedvéből per manus ereszti hamar kezemhez, és cédál is abban a hivatalban énnekem kegyelmed. Ha pediglen ezen keménységben mégyen el kegyelmed s idő haladékkal való reménységem kezd csak hordozni engemet, abból a hosszú reménységből következő kétség és reménytelenség igen kegyelmed ellen való dolgokra kezdi elmémet fordítani, s meg is kezdi a kegyelmedhez való természetemet, nagy szívem fájdalmával kénytelen, bennem változtatni. Mert bizonyos legyen kegyelmed benne, hogy ha én cedálnék is, és semmit nem indítanék is Erdély ellen, vagynak kivülem is olyak, a kik meg nem hagyják nyugodni ott kegyelmedet, csak várják azt, mit akar kegyelmed én velem végezni és ajánlásának mint is akar megfelelni; immár lássa kegyelmed, jobb-e idegennek abban a dologban előmennüi, a ki sem kegyelmednek, sem én nekem nem kezd talán kedvezhetni, vagy oly jó fiúnak a birodalomban beszállani, a ki az apát megbecsülhesse s gyermekivel együtt kedvét kereshesse. A nagy haladékkal azért kegyelmedet kérem, ne nevelje bennem a magához való kedvetlenségemet, de vessen oly igaz ajánlása szerint való módot előmbe, ugyan ezen gyűlésben való végezéséből kegyelmed, hogy az Istennek szent kedve is, az emberek tetszése és ítéleti is nyughassék meg életünknek egymás szeretetével való táplálásán és legeltetésén. A szegény romlott országra s a meg epedett községre ne hozzon Isten előtt számadásra való romlást és epedést szántsándékból és akarathból kegyelmed, előzze is tanácscsal meg idején a következendő sok gonoszt, átokkal és szidalommal magára való sirást és rivást, meggondolván gyermeket és nemzetséget jó gondolattal

kegyelmed, miben maradhatnak a kegyelmed mind idővel s betegséggel igen megepedett és erőtlenedet élete elenyészése után. Ezt a Huszttal, Kővárral, Váradal, Szathmárral és a többivel való birodalom-elszakadást egyesíttse vérontás nélkül össze, kegyelmed és a magyar nemzetségnek szerencséje nevedezésében ne tegyen kegyelmed akarva való akadályt, nyugodtassa a fegyvert is meg nemzetünk között, és abból a jó hirt nevet ragaszsa magára, hogy vérontás nélkül adta énnekem, fiának, a birodalmat kezembe kegyelmed, kinél kegyelmednek bizony nem lehet koporsójáig szebb gyönyörűsége és koporsójában is bővebb dicsősége, ha kegyelmed jól gondolkodik felőle. Többet kegyelmednek én nem írok, arányozván, hogy az a legnagyobb határ, a kin a kegyelmed elméjének meg kell csendesedni és a közönséges hasznot maga jó hire nevére építeni“ *).

De maga sem hitte, hogy e felhívásának eredménye legyen, s sokkal kimerítőbben írt a rendeknek: „Szükséges volna sok okokra, azok között pedig kiváltképen a kegyelmetek szerencséjében és békességes állapotjában megmaradása felől való fundamentomra nézve is eddig írásommal megtalálnom ti kegyelmeteket, de értvén, hogy az Isten egybenhozza ti kegyelmeteket e mostani kegyelmetek tetszéséből rendelt gyűlésnek helyére és napjára, jobbnak tetszék ebbeli gyűlésében velemmel együtt és közönségesen fejenként ti kegyelmeteket, az én kegyelmetektől való kívánságimról, megtalálnom, hogynem külön való helyen, nagyobb idő haladékkal házánál ti kegyteket requirálnom és certifiálnom, kívánván az ur Istentől e mostani kegyelmetek gyűlésének oly józan tanácscsal való processusát és dirigálását, kiből a kegyelmetek szerencsés állapotjának

---

*) Eredetiről mely Mike Sándor ur birtokában van.

terjedése és megnyugodott csendes életében való növekedése is állandó gyökeret és fundamentomot vetessen magának kegyelmetek között.

Az Istenben elnyugodt, üdvezült kegyelmes urunknak fölöttelező ügykezeseti vala arra, hogy kegyelmetek közé való bemenetelével annak az országnak állapotját helyére állassa és az igazságnak administrálása által mindennemű dolgokat jó fundamentomon építtessen fel kegyelmetek között. De az ő felsége hosszú betegsége egyéb sok jó dolgokra való igyekezetét is félben hagyatta ő felségével. Mely dologban való progressusának nagy akadályt látván, midőn azok között élete megmaradása felől való kétségben is esett volna, értelmes uraknál való tanácskozással arra való eszközt és módot hoz előkeresni, melylyel ezt az ő maga személyében megfoglyatkozott közönséges ország hasznára néző állapotot megörvösölhassa és felépíthesse.

És pedig Istennek akaratjából és szent áldásából, értékemen és állapotomon igen megnyugodott igaz magyar urfi lévén, semmiről sem gondolkodtam kevesebbet, minthogy hivatalomon kívül való állapotot keressek és sorsomnak hátrahagyásával fejedelemséget kívántam volna magamnak, hanem sok idővel értettem azután, hogy ő felségének ezen nyugodott meg, nagyértelmű urak tetszésével, a tanácsa, hogy birodalmában én lennék ő felségének successora. Mely felőlem elrendelt tanácsát s végezését noha mind a keresztyén s mind a török nemzetségnek fejedelmi approbálták s megnyugodtanak is bennem ő felségek; úgy viseltem azért e közben magamat, hogy az igaz út kívül nem igyekeztem ennek e felőlem decernált állapotomnak a fészkére és nyugodalomára oly vakmerően s hanyathomlok mennem, a ki vagy a kegyelmetek közönséges jótetszését, országa törvényrendit, haza szabadságát és immunitását, vagy

az ur Istennek kedvél, akaratját, keresztyéni életemnek hivatalát, jó lelkiismeretemet, szelidségben és alázatosságban viselt hirem-nevemet is megsérthette és bonthatta volna.

Ugy indultam vala azért az idvezült kegyelmes urunk teste mellett kegyelmetek közé, hogy ezekhez való életem-szabását bőségesen megesmertettem volna ti kegyelmeteknek, élt volna ebben felőlem való jó tetszésével kegyelmetek; hol pedig valamit különbözött és idegen dolgot talált volna bennem, abbeli felőlem való sententia is követte volna méltó móddal s illendő idővel szabadságosan ti kegyelmetek.

De ez ellen kegyelmetek *praejudicio temporis, occasionis publicae pacis, meae item ipsius et comitatum meorum personae dignitatis*, a mint nagy hirtelenségből, minden mi vélekedésünk ellen, az én vén apámnak sokszor követségben bizatással kötelezett ajánlása ellenkezésével, méltatlanul cselekedik rajtunk. Nem tagadhatom, hogy sziv-fájdalommal ne viseljem és orvosságot is hogy ne keressek ellene mind azokkal egyetemben, a kik a fájdalmat talán megamnál is nehezebben szenvedik és viselik. Mert azt tudván, hogy a mely igen illetlen egy embernek valakinek tulajdonítani azt a dicsőséget és hirnevet, melyet sokan érdemlettek, és közönségesen kerestének, szintén olyan vétek és illetlen dolog mindenre közönségesen ott neheztelni és mindeneken boszut állani kívánni, a hol a boszuállásra s büntetésre ketten vagy hárman adtanak okot.

Ebben az én dolgomban is azért bizonyosan hivén, hogy ti kegyelmetek közül némelyeket *ipsum privatum commodum*, tulajdon haszonkeresés, némelyeket a közönséges jónak meg nem gondolása, dicsősége s hiru híre és név kereseti, sokakat pediglen *praecontexta mali opinio* vívén félre a közértelemtől, nem engedhette, hogy a ti

kegyelmek közönséges megmaradására szép nyugodal-
mára és hasznára fordult állapotot megbecsülje s annak
kívánatos gyümölcsét is élje. — Mit mivelhettem azért
egyebet, minthogy a kegyelmek megromlott hazáját
több romlással nem terhelvén, valami időt engedjek
afféle száguldó elméknek megnyihítésére, a melyeknek
a boldog állapotot boldogtalansággal, a nyugodalmat
nyughatatlansággal, épülhetést romlással és pusztulással
akarnák terhelni. Kérem azokáért ti kegyelmeket,
mint bizodalmas uraimat, kedves barátimat és szerel-
mes atyámfiat, kegyelmek vessen itt határt most az
igaz tanácsnak és a közönséges megmaradásnak utaira
e mostani gyűlésében figyelmeztvén, az én kegyelmek
állapotján való igyekezetemet becsülje meg. A mely
szolgálatom által Váradnak, Husztnak és Kővárnak s a
több végváraknak is, kik én birtokomban vagynak
Szathmárral egyetemben, vegye szeretettel inkább haza
s országához való incorporálását is, hogynem azoknak
elszakadásából közönségesen kegyelmekre követke-
zendő romlását s haza megemésztő pusztulása által
erdőről erdőre az ártatlan községnek ártalmatos bujdo-
sását s abból szív és lélek keserítő özvegyek árvák
sírását rívását. A hol pedig mostan ez én keresztyéni
kéresem és intésem szerint maga közönséges megmara-
dására fel nem éberül s meg nem zabolazza a felvetett
fundamentom ellen száguldó elméket, protestálok Isten
ő felsége és ti kegyelmek közönséges szent gyűlekezeti
előtt, oka annak a jövőendő történetnek én ne legyek,
a mely váratlan és kedvem ellen való történetből a
kegyelmek siralmas hazája teljességgel való meg-
emésztését és epedést fog vallani. Annyiban is vagyok
immár a dolog, hogy vagy akarom, vagy nem, de tisz-
tességem és becsületem mellett sokaknak kényszeríté-
séből el kell az előttem álló állapotban annyival bát-

rabban járnok, hogy a felvetett fundamentomon, tam divino quam humano jure én méltán építék és építeni is fogok, nálam levén az építésnek instrumentomi és eszközi. Adjon oly szeretettel való keresztyéni választ azért énnekem ti kegyelmetek, melylyel az én keresztyéni kgyhez. való szeretetemet és kegyelmetek hazájának hasznára szolgálni való tökéletességemet ölelhesse által kegyelmetek s nyughassék lelki örömmel való testi boldogságának bővölködésére is meg én melettem, az én keresztyéni kegyelmetekhez való szándékomon kegyelmetek. Az Istennek nagy nevéért az ártatlanokat az ártalmasokkal ne nyomoríttassa velem kegyelmetek, kik kedveért minden méltó boszut és szivemmel ellenkező igyekezetemet kivetvén elméből s megbocsátván mindeneknek, a közönséges jónak avval a szívvvel szolgálok, a mely szolgálatra való szívet akkor készítettem ti kegyelmetekhez, mikor az ur Isten értenem adta először, hogy az én kegyelmetek között való lakásommal kezdi a ti kegyelmetek boldogságos csendességét és boldog örömmel váró békességét szárnyára állítani; ki hogy szárnyára állhasson és árnyékot is tarthasson a ti kegyelmetek epedett voltának és sokféle nyomoruságának hévségében kegyelmetek fölött, adjon arra való egy szívet és gondolatot a szent Isten ti kegyelmeteknek, ki kegyelmeteket vele egyetemben minden nemzetségeknek kedvére és örvendeztetésére tartsa meg az ő nevének dicséretére való csendes és békességes életben. Ezeket azért akarám írnom ti kegyelmeteknek, hogy kegyelmeteknek a hasznos és idvesség gondolatra utat nyithassanak, és hogy a magam lelkiismeretét is felszabadithassam, a mellett hogy a kegyelmetek jövődében felőlem való panaszolkodhatását is megelőzzem; soha, mondván, minket egy szóddal és leveleddel sem találtál és certificáltál, nem értettük semmi szándékomat,

nem kívántál soha semmit tőlünk s nem requiráltál is semmiből meg minket etc. Az ur Isten az én bizonyságom, hogy én kegyelmeteket még Kassáról illendősegesen requiráltam volna egynehányszor, hogy a kegyelmetek értelméhez szabhattam volna gyalázat-vallás nélkül magamat, ha az én szerelmes apámnak sok ajánlásával és hitével való biztatása nem előzött volna meg a kegyemtekkel való tractálásom szándékában; de két dolog rahívott engemet ő kegyelme, sietett izeneti és írási által, adván értésemre, hogy minden dolgomat elvégezte ti kegyelmetekkel és minden vizáltatást egyességre hozott és állatott hozzám kegyelmetek között: s kinek hihettem volna inkább e dologban, mint apámnak! Ugy híven az ő kegyelme írásának és izenetinek, a több velem kegyelmetek közé indult urak s urfiakkal egyetemben, hogy senki semmit nem kételkedhetett, sem ő kegyelméhez, sem kegyelmetekhez. Mely dologgal való megjátszodtatásomat és tréfálásomat bizony sem azok el nem szenvedik, a kik abban a megtréfálásban részesültek, sem én, a ki neve mellett ezt a tréfálást szenvedte velem egyetemben ő kegyelmek. Senkinek ezért kegyelmetek nem köszönheti a kegyelmeteken történendő romlást és hazájok veszedelmét, ha elejét nem veszi idején kegyelmetek, hanem az én szerelmes apámnak, a ki kegyelmetek híre nélkül oly nyilván tractált én velem az én kegyelmetek közé bizonyos és bátorságos állapotomra való bemenetelem felől, hogy onnan felül Bécsből is, Illésházy urammal egyéb tanácsos urak is úgy üdvözlöttek, mint kegyelmetek között székében ülő fejedelmet, soha nem gondolván, hogy ő kegyelmek, alattomban való más tractája lévén, az én böcsületem és az ő maga biztatása, sok hívása ellen, én nevemre sokaknak ugyan Erdélyhez tartozóknak approbálásával fundált és épített fejedelemséget magának ragadja és

praeoccupálja, kiról, kegyelmetek legyen bátor ő kegyelme között és én közöttem köz fogott birái, cselekedhetett ő kegyelme? és én állhatok-e el mellőle nagy gyalázatomra? kivel a szomszéd országok és fejedelmek is rakvák?

Értheti pedig ezt is kegyelmetek, hogy Perneszy Gábrriel uram az idvezült fejedelem hű szolgálja és atyafia, megemlékezvén az ő hitéről és köteléről, melylyel az ő felsége exprimált kívánságához lelki üdvössége és tisztessége veszedelmeztetése alatt volt kötelezett, Kővárt a benne való reponált jókkal egyetemben én kezembe adta s böcsülettel is fogadott ő kegyelme be a helybe; kegyelmetek azért azzal a nótával, melylyel fenyegetik ő kegyelmit, ne terhelje és egyébképen is se személyének se jószágának ártani ne igyekezzék, kiből méltó panaszolkodása lehetne ő kegyelmének s az ő kegyelméhez tartozóknak. Mert azzal több ingerlésre ad okot és magával téssen a maga állapotjában akadályt és fogyatkozást kegyelmetek. Idővel esméri és veheti eszében még kegyelmetek, hogy a kegyelmetek javára és hasznára esett az én e helyben való beszálásom is, csak akarjon avval a haszonnal élni és épülni kegyelmetek, kiből a kegyelmetek ellenkezésével kára és ártalma is lehet ti kegyelmeteknek. Minden kárnak és ártalomnak eltávoztatására és a haszon elfoglalásra való tanácsot s gondolatot oltson azért a szent Isten kegyelmetek elméjében, hogy engemet kedves válaszzal is értessen, és ezen emberem által, a maga javára, kegyelmetek“ *).

Ugyan ekkor biztatásokkal s ígéretekkel fordult a székelyekhez, mivel — hogy tisztelendő székely barátim és atyámfia az kegyelmes Isten mintegy megváltóul adta,

---

*) Eredetiről mely Mike Sándor ur birtokában van.

mindnyájan kegyelmeteknek és nekünk Magyarországon lakóknak, az idvezült kegyelmes urunkat előnkben, az kegyelmetek szép szabadságát is helyén hagyta, s míg éle kegyelmeteket abban megtartá s oltalmazá és mint édes atyjok úgy viselé egyebek között hozzájok magát, kegyelmetekről holtá után is sok gondot akarván ő felsége viselni, tetszett beteges ágyban, hogy kegyelmeteket s az kegyelmetek szép szabadságának felépítését és megoltalmazását rám bizná, melyekre ugyan nagy átok alatt is testamentomában kötelezett is, ez felett minden Erdélyhez tartott végeket s az koronát, az császárokkal való kötéseket s minden javait nálunk hagyott, s mind az maga s mind egyebek ítélete szerint, az erdélyi fejedelemségre méltónak ítélte, melyben az török és az német nemzet is engedett s confirmált is; az én atyám is peniglen Rákóczy Zsigmond egynehány hitlevelével ugyan hívott, kényszerített, siettetett sok biztatások által, az kinek mint apámnak hittem is, kegyelmetekkel való dolgaimat is rá birtuk, vélvén hogy velünk azt a biztatást cselekszi az kegyelmetek és az egész ország értelméből akaratjából s azért nem találtuk meg leveleinkkel kegyelmeteket. Azért látván immár ki miatt és mint esett az fogatkozás mind mi tőlünk mind kegyelmetek felől, mint-hogy immár mi ilyen nyilván való dologban nagy gyalázatunkkal semmiképen hátra nem állhatunk s nem is akarunk, akarók kegyelmeteknek magunk levelünk-ből értésére adnunk, hogy az idvezült kegyelmes urunk erős átok alatt kötelezése miatt, lelke és tisztességem sértése alatt kötelesek vagyunk az kegyelmetek szabadságának felépítésére és épen megtartására. Ha az mint hozzánk való jó akaratjokat doctor uramtól s egyebektől is sok felől halljuk, ti kegyelmetek is viszont úgy mint kegyelmes atyjoktól hagyott jó gondviselőjük mellett,

egy értelemmel és akarattal hiven mellettünk lesznek, és mint mi az kegyelmetek javára, kegyelmetek is az mi hozzánk való hűségre köteleseknek tartják magokat: azért Isten minket az kegyelmetek országában bevívén, ígérjük, doctor uram kívánván ezt kegyelmeteknek nagyobb bizonyosságért tőlünk, ez levelünkben arra magunkat azzal az szent igaz hittel, melylyel az élő Istennek tartozunk, hogy kegyelmeteket szabadságokban fejenként mind végig megtartjuk, az üdvözült kegyelmes urunk utolsó parancsolatja szerént, s ha mit ő felsége el nem végezhetett volt, azt is első alkalmatossággal elvégezzük, s ha mit javokra tudunk adni, kívánságok szerént, a közönséges jóért, azt is megadjuk. De viszontag kívánjuk mi és kegyelmetektől, hogy az üdvözült kegyelmes urunk az mi kegyelmetekhez való szeretetünket és kedvünket és oltalmakra való igyekezetünket megbecsülvén nieltóképen, mindjárt minden haladék nélkül mellénk jőjjenek Szathmár felé, az hol egy keveset bizonyos okokért fogunk várakozni. Ha penig kegyelmetek az üdvözült urunk magok felől való jó gondviselését s mind penig az kegyelmetekhez való nagy kedvünket és indulatunkat egyebekért háládatlanul megvetik, mi az Isten előtt okai ne legyünk, hanem ő magok minden romlásoknak, melyek esnek rajtok, mert ha kegyelmetek mellénk nem jó, annyi néppel kell mennünk, hogy ha szintén akarnók is az kegyelmetek szép és gazdag hazájokat, melyet eddig eszesen megoltalmaztak, romlástúl és praedálástól meg nem oltalmazhatnók; várjuk azért késedelem nélkül kegyelmeteket mint vitéz atyánkfíát és barátinkat szeretettel s kételkedés nélkül, hogy az dolog minden derék zürzavar nélkül mehessen véghez s a mi bemenetelünk is, noha még most is nagyobb rész tartja velünk, inkább ne láttassék senkinek ország szabad választása

ellen lenni. Legyen Isten kegyelmeikkel fejenként, és megmaradásokra való egyes elmével szeresse kegyelmeiket“ *).

A dolog nagy felháborodást okozott. Rákóczy le-tartóztatta Macskásyt ki egy gyékényszövő asszonynál volt szállva s megtiltá, hogy lakását elhagyja és azt is, hogy valakivel érinkezésbe bocsátkozzék **). A rendek aggodalmát a portai ügyek állása különben is fel-ébreszté s most Homonnai levelei nagy mértékben ne-velék azt. Az okból a szervezés mnnkátát későbbi gyűlésre halaszták, a helyett figyelmöket a szükséges előintézkedések megtételére fordíták ***). Mindenek fölött Magyarországra küldtek egy követséget, mely ott a dolgokat a rendekkel egyenlitse ki. Azután a portára Balassi Ferenczhez új útasítást küldöttek, hogy a nagy-vezér haragját igyekezzék lecsendesíteni. Továbbá Szil-vási Boldizsárt a havasalföldi s azután a moldvai vaj-dákhoz küldék, hogy ezekkel véd- és daczsövetséget kössen. Végre Sarmasági által felhívták Báthory Gábort, hogy e mozgalmaktól tartsa magát távol s Homonnainak ne nyújtson segéd kezeket. Maga Rákóczy Kálnoki Já-nost és Simon deákot Kővárba, Szuhayt a magyar urak-hoz küldé egyezkedés végett, s a gyűlést „nagy hábo-rodással“ eloszlatta †).

---

*) Eredetiről mely Mike Sándor ur birtokában van.

**) E miatt „magát megunván a gyékénybordába üle, és a gyékény bordába tanulta a gyékény szövést a szövő asszonytól“ mondja nagy Szabó Ferencz 102 l., ki maga is gyakran ebédelt vele.

***) Weiss Naplója: Fundgruben III. 497. V. 8. Bethlen Farkassal, ki-nek azonban chronologiai rendje nagyon zavaros, bár az egykoru naplók-ból teljesen tisztába hozható.

†) Bethlen Farkas VI. k. 503. Weiss annales 197. Eredeti levelek Mike Sándor és Papp Miklós urak birtokában.

XVI.

Homonnai maga sem ringatta magát azon reménnyel, hogy Macskási követségének valami fényes sikere lesz s azért ugyanazon időben hadi készüléteket is tett, el lévén tökéelve, hogy követelésének fegyveres erővel is érvényt fog szerezni. Kővárban, az ott letartóztatott tapasztalt, de jellemtelen Rácz Györgyöt maga részére nyerte, zsoldos hadakat fogadott a kapitányokat vendégelte, bízta kérkedve mondván nekik „Erdély süvege kezemben, bizony meg is viselem“, s máskor „a török enyém s a németnek is megfogtam köntösit“, azután emissariusokat küldött Erdélybe, kik ott a népet izgassák a „tőkefejedelem“ ellen, készítsék elő Homonnai és Rácz beütésére *), s sergeinek összegyűlési helyül Szathmárt jelölte ki. Főként a székelyeket akarta megnyerni s márcz. 19-ről újabb levelet intézett hozzájuk: „elhittük, tisztelendő és vitézlő székely atyánkfiai és barátim, hogy az mostani országgyűlésében kibocsátott meghitt szolgánktól kegyelmeteknek minden székre küldött levelünket immár ti kegyelmetek elvették, s meg is értették. Mindazonáltal mégis, hogy mi mind Isten s mind emberek előtt mentek legyünk, az kegyelmetekhez való nagy jó indulatunkból intjük és kérjük fejenként ti kegyelmeteket, hogy minden idegen gondolatot, vélekedést, kételkedést kivetvén szivekből, egyebeknek ellenünk való gonosz tanácsokat is kegyelmetek ne kövesse, sőt minden késedelmet hátrahagyván, az mi ke-

---

*) Kézdiszékben Alsó-Csornátonban eszközölt vallomások 1607 júniusban. Mike Sándor ur birtokában levő eredetiről. Rácztól azért Rákóczy elvette Gyalut s azt Sennyeinek adományozá.

gyelmetek felől való jó előbbi ítéletünk szerint, az maga javáért mentől hamarébb jőjön kegyelmetek valamennyi számosan Szathmár felé előnkben, hogy az ti kegyelmetek jelenletével, kevesebb vitézlő népet kellessék innét Magyarországból velünk bevinnünk, ki miatt az romlott ország felette megbántódhatnak és nagyobb romlásra juthatna, kit ha kegyelmetek megcselekedik engedelmesen, fogadjuk tökéletesen, hogy kegyelmeteknek édes atyja gyanánt gyámola és gondviselője leszek, kegyelmeteket minden szép szabadságában, szokott hazája törvénye rendiben úgy megtartjuk, hogy abban kegyelmetek napról napra fog épülni és nevedezni, kiról ugyan hittől való kötelet is vetek ti kegyelmetekkel, csakhogy adja módját meg kegyelmetek annak az én kegyelmetekkel való kötelemnek, hogy én az ti kegyelmetek szabadsága megőrzésére s öregbitésére szorgalmatos gondviselő legyek. Meglátja ti kegyelmetek, hogy én úgy eljárak abban, hogy kezek felemelvén fog fiuról fiura Istennek hálát kegyelmetek adni. Az Isten kegyelmetek gondviselésére állatott engemet elő. Ha lesznek valakik pedig, a kik mi ellenünk megkeményedvén az mi hozzájok való nagy szeretetünket és kedvünket megutálják, protestálunk ujabban ez levelünkben, hogy mi ugyan semmit nem késvén mindazáltal bemegyünk, de a mi magok avagy más miatt rajtok fog esni, ők kegyelmek Isten és emi erék előtt okai. Édes maradékok is áldjanak érte *).

Ugyanakkor Homonnai a hajduság megnyerését is munkába vette. Nagy Andrást csakhamar megnyerés s egy másik kapitánynyal Szilasy Jánossal alkudozásba bocsátkozott, kit márcz. 30-án még mindig Kővárból

---

*) Eredetiről mely Mike Sándor ur birtokában van.

értekezletre hívott meg: „látogassa az ur Isten kegyelmedet mind az vitézekkel egyetemben boldog szerencsével. Az vitézlő Nagy Andrástól két rendbeli levelét vöttük kegyelmednek, melyeknek egyikében emlékezik kegyelmed arról mivel azt értette volna, hogy kegyelmedre nekünk nehézségünk volna. Ki legyen az nem barátunk az ki kegyelmednek felőlünk azt adta eleiben nem tudjuk, de afféle közképü ember, akkor kegyelmednek felőlünk bátor egyebet beszéllett volna, mert tudván azt, hogy kegyelmed az szegény üdvözült kegyelmes fejedelmünknek is kedves és hű szolgálja volt mind végig, csak arra képest is ne engedje Isten, hogy énnekem kegyelmedre valami nehézségem lehetne; más az penig úgy vetnők mi meg, s még úgy sem ez kegyelmetek barátságát, ha Magyarorszáiban sehol böcsületes kenyere az vitézlő rendnek nem volna, avagy soha nem lenne. Mi felőlünk csak úgy gondolkozzék kegyelmed valamig csak egy czipónk, csak egy ital borunk leszen és uraságunkban tart, mi mind addig kegyelmetek és az egész vitézlő rend baráti leszünk; kegyelmed bizonyos legyen benne, hogy három avagy négy nap mulva Szathmárba indulunk és azután Isten akaratjából valami nap oda érkezőnk, kegyelmedtől kedvesen és nagy barátságosan vesszük, oda való menetelünkre vigyáztasson reá, és beszélgetésnek okáért jójjön be nagy bizvást hozzánk, sőt akarnok szívünk szerént, ha néhány vitézlő kapitány és hadnagy barátinkat kegyelmed melléje vévén úgy jönne hozzánk, azokat is mint kegyelmedet, szinte oly böcsülettel várjuk, látjuk. Beszélgetvén kegyelmetekkel ismét házához bocsátjuk kegyelmeteket. Értjük, hogy Rákóczy Lajos oda kegyelmetek felé mi ellenünk járó dologban sétálna, mely dologban még szintén bizonyosak nem vagyunk, eddig felőle ezt el sem hihetjük, de ha szintén úgy vagyunk is, mikor

ideje lészen oly erős kötött levelet mutathatunk kegyelmednek, hogy ha csak egy napért való ideig jár is ő kegyelme mi ellenünk való dologban, soha az Istennek kemény büntető ostorát ebbeli cselekedetiért el nem kerül. Nem akarók kegyelmedtől ezt is eltitkolnók, ne talán ez idő alatt értette mindazonáltal kegyelmed: minden órában várjuk hozzánk az török császár követét, nem messze való útban vannak immár hozzánk kik micsoda követségben jőjjenek s hoznak-e valamit mi számunkra magától meggondolhatja kegyelmed. Isten Szathmárba vivén bennünket, az dologról is ott bővebben érthet kegyelmed tőlünk, szintén mostan nem tudunk, kegyelmednek micsoda ujságot irnak erről, mivel Rákóczy Zsigmondnak nem lehet semmi jó reménysége az török császár segítségéhez, méltatlan ügyében oda fel az német császárhoz ő felségéhez folyamni akarván, az minemü levelet mostan Illésházy uram Rákóczy Zsigmondnak onnat feljül azon dologról küldött, kezünkben akadván az levél, kegyelmednek is mint barátunknak pontról pontra való mását ihon írva küldöttük *), melyet megolvastatván kegyelmed, a mi igyekezetünknek fundamentomon való építését csak ebből is jó módon eszébe veheti kegyelmed. Isten kegyelmedet mikor velünk szemben juttatja, akkor mindenekről bőségesen beszélünk kegyelmeddel, mostan kegyelmedet az ur Istennek gondviselése alá ajáljuk s kegyelmed minket higgyen jó akaró barátjának lennünk **)

Ezen kívül még Báthory Gábortól is kért segílyt: „tekintetes és nagyságos ur, énnekem szerelmes fiam uram. Adjon az ur Isten kegyelmednek lelki és testi szent áldásokat. Reménylem, hogy az sok hegyek között

*) Ez Illésházynek Trencsin márcz. 12-én kelt levele közölve Mikó adatok III. 117. l.

**) Minutáról mely Mike S. ur birtokában van.

ingyen sem tudhatja kegyelmed, az kegyelmed apja, szegény legény szolgálja hol jár. Tartozván azért hiti kötelessége alatt Pernyeszi Gábriel uram, hogy Kővárt kezemben adja, ebben minden jó véget értem hála az ur Istennek. Ilyen hírt is írhatok kegyelmednek, hogy Macskási Ferenczet beküldtem volt az én szép sánta apámhoz, és azt az ország törvényén kívül megfogta, rabbá tette. Szinte most Simon deák vagyon itt és Kalnoki János, kiket Macskási uram helyett én is ingyen vendéglem az kővári veres borral. Minthogy penig én kegyelmednek életemig jó akarattal szolgálnom akarok, mutassa ezzel jó akaratját és édes fiaságát, hogy két száz lovas vitézét és két száz gyalog vitézét ne szánja több vitéz szolgálai közül kiszakasztani ideig és ha mire kell s megtalálandom kegyelmedet, legyenek mellettem, bizony meg-szolgálom ha élek kegyelmednek. Ennek felette Imrefi János uramat bocsássa hozzám mindjárt, mely atyánk-fia által bizonynyal higgye kegyelmed minden jókat véggezhetünk. Felette kérem kegyelmedet“ *).

De hogy e felhívásának annál biztosabb sikere legyen azt Kis-Várdára küldte Nyáry Pálhoz, ki azt márcz. 31-ről következő ajánlattal küldte el Báthorynak: „Ezen órában hozának nekem leveleket Homonnai uramtól, melyek között im kegyelmednek és Imrefi uramnak is ir. Az én levelemben kéreti kegyelmedet, mint eleitől fogva régi jó akaró atyafiát, kegyelmed nem mutatván hozzá való semmiben gonosz akaratját, az jó atyafiuságot continuálná kegyelmetek mutuo egymás között. Budai Amhát bégtül és az előbbi egri olajbégtül küldött a vezér Homonnai uramnak leveleket és nekem is, hogy más botot és zászlót küldött volna Homonnai uramnak, melyekkel immár Budán vannak és minden képen je-

---

*) Eredetiről mely Mike Sándor ur birtokában van.

lentik levelek által, hogy beviszik Homonnai uramat az vajdaságra. Azért mivelhogy az Isten és az fejedelmek közakarattjokból Homonnait akarják bevinni, kegyelmedet kérem mint jó akaró atyámfia, egy másnak ne igyekezzék ártani semmiből kegyelmetek, mely által az országban is háboruság következne. Én Isten látja szivemet, minthogy kegyelmetek mindketten atyámfia, egyaránt szintén a mi jót mint Homonnai uramnak kívánnék, de ha így akarja az ur Isten kegyelmed ne szándékozzék semmiben ártani neki, lám ha előmegyen is kegyelmed atyjafia, azután is szolgálni igyekezik kegyelmednek az mint levelében ajánlja magát. Az kassai congregatióban, az mostaniban, az volt az hire, hogy ez ide ki való fejedelemséget is ambiálná, kiben semmi nincs. Im azért én megírtam oda fel az fejedelemnek. Egyéb dolgokat is miben legyenek, minden voltaképen megírtam.“ S végül, utóirat gyanánt, következő játszi sorokkal ismétli ajánlatát:

„Uram ne legyen
kegyelmed idegen.

Homonnai uram kívánságától“ *).

De Báthory néhány nappal az előtt, hogy a leveleket kaphatta volna, már lekötötte magát az erdélyi rendeknek, s különben is még mindig jobban áhitozá a fejedelemséget, hogysem hajlandó lett volna arra mást segíteni vagy bármi irányban lekötöni cselekvési szabadságát. Ezért válaszolá Sarvasági által, még ama levelek kelte előtt, Ecsedről márcz. 28-án az erdélyi rendeknek: „az kegyelmetek nekem küldött levelét megadám nekem Sarvasági uram, melyet szeretettel vettem és bősülett mint jó akaró uraimtól és atyámfiaitól, kiből minden részeiben az kegyelmetek írását, és az

---

*) Eredeti, mely Mike Sándor ur birtokában van.

mellett Sarmasági uramtól való izenetit is bőségesen megérttettem. Az kegyelmetek hozzánk való igaz atyafiuságát, jó akaratját kiben nincsen is kétségem, igyekezem úgy mint bizodalmas uraimnak és atyámfiának megszolgálnom. Az mely dolog felől mostan kegyelmetek megtalált sem ebben, sem penig azután valóokban valamire elégséges vagyok, én bennem kegyelmetek meg nem fogyatkozik, kegyelmetektől semmiben magamat és az én szolgálatomat életemig meg nem vonom. Ha Isten éltet kegyelmetek atyjafia akarok lennem. Kegyelmeteknek viszont én is Sarmasági uramtól mindenekről bőségesen szóval izentem“ *).

---

*) Eredeti mely K. Papp Miklós ur birtokában van.

XVII.

Homonnai beütési szándékát sokan a magyarországi főurak közül sem helyeselték, kik a dolgot — valóban helyes felfogással — belvillongásnak s pártviszálynak tartották, s kik épen azért Kassán márcz. 23-án gyűlést tartottak. Az erdélyi ügyek a tanácskozások fontos részit tevék. Már akkor tudták a főurak, hogy Homonnai a hajdukat biztatja, maga közül gyűjti, hogy Bocskay Miklóst rávette, hogy Szathmár várát ki ne adja, hogy a törökkel barátságosabb lábon áll, mintsem azt a haza biztossága megengedné. Mind e dolog nem egyezék meg a rendek czélzataival. Hogy Homonnai erdélyi fejedelemmé akkor lenni, arra szemet hunytak s az általa elfoglalt Kővár és Huszt ügyét nem tárgyalák. De megtilták a hajduk zavargásait és gyűlésezéseit s elrendelék, hogy vagy rendes zászlók alá sorakozzanak, vagy kerületökbe térjenek vissza. Thurzó Györgyöt megbizák, hogy Homonnaival egyenlittse ki a függő kérdéseket, Bocskay Miklóst pedig felszólíták, hogy Szathmárt haladéktalanul adja át*). A rendeknek hát — mint e tények mutatják — komoly szándékuk volt végrehajtani a bécsi békét és a nyugalmat nem engedni megzavartatni — ám ha szép szerével elnyerheti Homonnai a fejedelemséget, ők nem fognak utjában állani.

Ez volt magyarországi urak gondolkodása a némileg megváltozott viszonyok következtében, s szemben az újabb helyzettel. S Szécsy épen e napokban meritett reményt, hogy azon főurak gondolkodása is változni

---

*) Kovacsics Suppl. III. 355. Istvánffy 521. l.

fog, kik Mátyás közvetlen híveihez tartoztak. Pozsonyból márcz. 24-éről irt levele legalább erre mutat. „Nagyságodnak — írta — csak ezt akarom megírnom, hogy én Isten hírével huszonnegyedik napján ennek a hónapnak Illesházy urammal szemben voltam Bazinban és jöllehet, hogy az mint másoktól értettem, az előtt Homonnai Bálintnak dolgát oltalmazta, de megértvéu én tőlem az nagyságod választása mint lett az fejedelemségre, és hogy minemü jó szándékkal volt nagyságod Homonnaihoz, mint Isten dolgának itéli lenni az nagyságod választását, és ugyan ő maga is kére, hogy Bécsben fölmennék és Mátyás herczegnek is ugyan az szerint megbeszélném: mert voltak, vagynak is mostan is párttartói Homonnainak, kik megértvén én tőlem is a dolgot inkább megcsendesedjenek; én azért holnap Isten hírével Bécsben megyek és az mint jobban tudom éleiben számlálom a herczegnek az mint nagyságod a memorialét énnekem adta az szerint. Az egri basának is egy levele érkezék hozzám útomban Rima-Szombatban, melynek én irtam volt valami faluk állapotja felől, az végiben az mint írjon Homonnai Bálint felől, és nagyságod felől, im kiirattam ez kis czédulában. A derék levelet fölviszem Mátyás herczegnek és megmutatom neki, hogy Nyári Pállal most is az törököt futják az fejedelemségért, mert ha ők nem sollicitálnak az török kétség nélkül csendességben lenne, de ha valami zűrzavar támad is, ők lesznek okai. A mi választ teszen Mátyás herczeg, ha módodom leszen kitől a levelet megküldöm, nagyságodnak megírom. Im nagyságodnak szóval is izentem Dezső uramtól. Az ur Isten sokáig éltesse nagyságodat is“ *).

Szécsy e leveléhez volt mellékelve az egri basától

---

*) Eredetiről mely K. Papp Miklós barátom tulajdona.

küldött levél illető pontja: „az magyarországi fejedelem, az felséges atyámfia Homonnai Bálint királynak az hatalmas császáruktól királysághoz illendő parancsolatja megjött, hogy ha Rákóczy Zsigmond az királyságod el nem hagyja, az nagyságos vezér basa minden országban leveleket küldött, hogy ha el nem hadnája, igen is megbánja.“

De ha a helyzet a törökök részéről nagy mértékben fenyegető volt, Szécsynek Illésházy pártja iránti reménye is nagy részben teljesületlen maradt. A dologban főfontosságú az volt, hogy ezek nem hihették, hogy Rákóczy őszintén fog Mátyás pártjához csatlakozni — pedig ez a közte és a Rudolf közt fen forgó viszályban lényeges volt. Épen ez az oka miért munkáltak ők a kassai végzéseik után is Rákóczy ellen. Mert ők, s egyenesen saját érdekek szempontjából, kétségtelenül szívesen látták volna pártjuk egyik legkitünőbb tagját Homonnait az erdélyi trónon: szívesebben, mint az agg Rákóczyt, s kétségtelenül részök volt benne, hogy ennek megerősítéséről Bécsben nem igen akartak hallani. Szécsy márcz. 26-án érkezett fel ide, Mátyás által márcz. 27-én fogadtatott s mindössze annyit tudott kieszközölni, hogy ígéretet nyert, hogy mint maga ír márcz. 28-án Rákóczynak „irnak mindenről Nyáry uramnak és Homonnainak, hogy csendesen legyenek.“ Ezentúl épen nem voltak hajlandók elismerni fejedelmül, sőt Mátyás márcz. 30-án kelt válaszában Rákóczynak fejedelemmé választását még csak tudomásul sem vette, s ezt egyszerűen borsodi főispánnak czimezé: „megértettem — ír neki — mit az erdélyi ügyek állásáról Szécsy Tamás által ízenél. Nem kétkedem ugyan hírségedben testvérem a császár iránt, s nyilatkozatodban, hogy azt épen megtartod s mind ezt magán érkeked felé helyezed a sokat nyomorgatott hazáért, de intelek,

hogy korábbi figyelmeztetéseim jussanak eszedbe s a császár határozatát, melynek megérkezésére naponként számítunk várd be; mindenek felett ügyelj, hogy új zavarok és mozgalmak lábra ne kapjanak, miként ezt korábban megírtuk Báthorynak és Homonnainak^{*)}.

E válasz kétségtelenné teszi, hogy a magyarországi urak Homonnai ügyét még nem látták elejtettnek, sőt úgy látszik, hogy ők még mindig számítottak rá, hogy Mátyás pártfogását kinyerendik, melylyel aztán fegyver hatalom nélkül is bevihetik kedvenczöket Erdélybe. Azon hittel, hogy Rákóczyt visszalépésre bírhatják, miután a múlt havi levelezések nem vezettek kívánt eredményre, írt Illésházy apr. 9-én neki: Akar-nám — mondja ebben — és méltán is köllene mindnyájunknak kívánni, hogy már egyszer az mi hazánk megcsendesednék, és mi magunk ne adnánk okot, mint ez ideig, romlásának. Innen az német pártról csak hallgatnak, és várakodnak, de ha kegyelmetek okot ad hozzá, bizonynyal higgye kegyelmetek, hogy nem csak Erdélynek, de az egész Magyarországnak romlása következik; igen méltó azért, hogy kegyelmetek ne csak az maga hasznára nézzen, hanem hazánk javára, és megmaradására is. És valamint s valahogy lehet alkudjék meg kegyelmed Homonnai urammal; ő neki is bőségesen írtam, hogy azt cselekedje, meg alkudjék kegyelmeddel; nem tagadhatjuk azt meg, hogy Erdélyben soha nem volt szabad választás, hanem mindenkor az magyar koronától függött; nem is lehet egy országban két király De minthogy most az töröknek is kedvét kell keresni Erdély végett, az erdélyiek választása nincsen azért ok nélkül; de nem köllene arra hozni a dolgot, hogy török császár adjon vajdát bele, mert

---

^{*)} Eredeti latin mely Mike Sándor ur gyűjteményében van.

szinte úgy fog járni Erdély is a török miatt, mint Moldva és Havasalfölde, attól félő.

Az budai pasa irt énnekem, megolvastattam az kegyelmed szolgáljával; azt írja, hogy tudatlanságból adta az csausz kegyelmednek az ajándékot, mert Homonnai uramnak küldték ők az ajándékot, nem kegyelmednek; és igen fenyegetődik, hogy reá mennek Erdélyre, és be viszik Homonnai uramat, kinek én igen irtam, hogy azt ne cselekedje, mert kegyelmed megalkuszik Homonnai urammal ő nála nélkül is. — Azért kegyelmedet kérem, hogy kegyelmed ne hertelenkedjék, és legyen azon, hogy vigye békességre ezt a dolgot; hiszen Homonnai uram is kegyelmed fia; az mennyi időben immár kegyelmed vagyon azt is meggondolja kegyelmed; és azt is, hogy gyermekinek is nagy gondot hagyhat kegyelmed; és az igaz keresményét is az tündérország miatt el ne veszesse kegyelmed; mert ha az régi kronikákba tekintünk is, mert az erdélyi dolog még az magyar királyok idétt is forgandó volt. Nám az ideig kegyelmed minden dolgait megtudta mértékelni, ebben is cselekedjék kegyelmed úgy, az ki hazájának javára és jövőendő megmaradására essék; mert ha valamit intéz oda kegyelmetek, félek rajta, hogy az békesség is felbomol, az kit az törökökkel végeztünk; mert még innen az császár az török császárnak be nem küldte az ajándékot, mind halogatja; úgy gondolom én, hogy az persiai hadak miatt vagyon az tartóztatás; még az ide való végházakat is nem szintén csendesítettük le, mert még fizetést bele nem vittek. Azon köllene lennünk nekünk magyaroknak, hogy új tüzet ne gyujtanánk, mert az két császár között nekünk fog több jutni benne, hogyan másnak; most megérnök egyszer vele az mint elpusztula országunk. Azért az minthogy kegyelmed eszes és okos ur, úgy cselekedjék kegyelmed hazája javára,

és megmaradására nézzzen többet, hogy nem az maga hasznára, avagy az Homonnai uram ifjuságára. Irtam Homonnai uramnak is elég szorgalmatosan és kegyelmeddel megegyeződjék“ *).

Azon törekvésnek, mely Illésházy e levelében talál kifejezést, még nagyobb nyomatékot akartak adni azzal, hogy Rozsnyóban ápril. 19-én gyűlést tartottak, melyen épen arról tanácskoztak, hogy hogyan vezessék Homonnait be a fejedelemségre, s melyen a császár biztosai Thurzó György és Forgács Zsigmond, valamint Szuhay, a Rákóczy megbízottja is jelen voltak. Másnap apr. 20-án újabban irtak és izentek Szuhay Gáspár által Rákóczynak. Elmondák, mint fő érvet, hogy a törököt sohasem fogja megerősíteni, sőt hogy hadakat indít Erdély ellen. „Kérjük annakokáért kegyelmedet — folytatták e levelökben — az Istenért is, kegyelmed mint atya szerelmes gyermekével, úgy igazgattatván fő, eszes, okos emberek által, végezzen minden jót, egymással szépen megalkuván, s ő felségének először mindeneket hírré adván, jöjjön ki Erdélyből kegyelmed s az országnak ő kegyelmét (t. i. Homonnait) commendálván, vigye be a vajdaságra, mely kegyelmednek sem gyaláztatja, sem pediglen kissebségére nem esik, azt jól látjuk. De minthogy a töröknek ő kegyelméhez való declarált jó akaratját nyilván eszünkbe vöttük, és a botot, zászlót immár el is hozták ő kegyelmének s Egren vannak véle, csakhogy addig, míg kegyelmed végez ő kegyelmével, nem acceptálja: kérjük mégis kegyelmedet, holott jól látja azt kegyelmed, soha kegyelmednek nem akartunk gonoszat, hanem mindenkor javára voltunk és igyekeztünk, mind magának s mind az egész országnak csendes megmaradását és

---

*) Történelmi Tár XIII. 121—423, 1.

javát is, mind peniglen e mostani hazánkban való szép békességet jól meggondolván: szálljon magába, és addig, míg én Thurzó György ő felségének Mátyás herczeg urunknak bizony és kiváltképen való hivataljából felmegyek Bécsbe, holott ő felségének mindeneket proponálván s diligenter eleibe adván, értésére kell adnom, — végezzen mindenjót ő kegyelmével, ő kegyelme pedig ad ulteriorem usque suae Mattis resolutionem csendességben lészen, és a kegyelmed salvus conductusára is be nem megyen. Mert ha kegyelmed addig semmi bizonyost ő kegyelmével nem végez, a botnak is és zászlónak kezéhez való vételét kényszerítettnek megengedni ő felségek.”

S valóban a főurak Thurzónak bécsi útjától sokat vártak. Nem a porta volt az, melyre ők a fősulyt helyezék — mert tisztában kelle lenniök, hogy a viszonyok változtával, a visszacsatlást megtörténte után, ez könnyen elfogja Homonnait ejteni. Ők Mátyás útján, magyarországi segélylyel akarák ennek ügyét előmozdítani, hogy benne jövőendő czélzataiknak biztos támasza legyen az erdélyi trónon. De Rákóczy ügye már határozottan jobbra fordult.

Szilvási Boldiszár előbb a molvai vajdával s ezután rögtön a havasalföldi hospodárral megkötötte a véd- és dacz-szövetséget. Nem sokkal utóbb Balassytól is kedvező híreket kapott. A nagyvezér ugyanis a magyarországi megyék visszacsatlása kérdésében nem értett egyet a magyarországi urakkal, de azt sem várta, hogy az ország úgy nyilatkozzék Rákóczy mellett. Könnyen kivitte tehát nála Balassy, hogy ez csauszokat küldött Homonnaihoz, kik által meginteté, hogy tartózkodjék Erdélyt haddal támadni meg, sőt igyekezzék ipával a fejedelemségi kérdésben kiegyezni *).

*) Weiss naplója : Trauschenfels Fundgruben 197. l.

Rákóczy e híreket Fogarason vette, hova a vásárhelyi gyülestről ment, s hol Homonnainak és a törököknek követeit fogadta. Kiegyezés ugyan egyik féllel sem jött létre, de arra már is biztosabb kilátásai voltak. Fogarásból, két heti mulatás után, visszatért székhelyére Fehérvárra s a vihart már is annyira lecsendesültnek tartotta, hogy innen máj. 7-éről országgyűlést hirdetett: „az elmúlt vásárhelyi gyűlésünkről — írá körlevelében — e szegény haza belső dolgai helyben állatásának mi okból kellett a nemes ország jó tetszéséből hátrább maradni, nyilván vagyon kegyelmednek, melyet ugyanakkor az ország jó végezéséből szent György napjára halasztottuuk vala. Most Istennek nagy kegyelmességéből afféle akadályok előlünk elvétetvén, ugyanazon dolgoknak helyben állatására való jó alkalmatosságot nem akarván elmulasztani, hanem inkább mentől hamarébb annak régi szép formáját, minden rendek közibe behozni igyekezhvén, tetszett tanácsinkkal együtt ezeknek a dolgoknak jobb módjával való elvégezésére közönséges országos gyűlést hirdetniünk kolozsvári városunkban e jövendő junius havának tizedik napjára, holott mi is Istennek segítségéből személy szerint jelen leszünk. Intjük azért kegyelmedet szeretettel a felül megírt helyre és napra, a régi jó szokás szerint személye szerint oly készülettel legyen jelen, hogy ugyanakkor mindjárt a kegyelmetek eleibe proponálandó dolgokat előlvén Istennek szent hírével, kegyelmetekkel egyenlő értelem-ből tractálhassuk oly módjával, a mely a szegény hazánk megmaradására alkalmasnak fog tetszeni; hogy így országunknak sok időtől fogva való akadályi jó rendre hozatván, annakutána a jó Istennek vezérléséből minden rendek közt az igazság legyen szabados folyásában“ *).

---

*) Ere detiről, mely Mike Sándor ur gyűjteményében van.

Minthogy azonban az országgyűlés eleibe óhajtotta volna az alkudozás eredményeit terjeszteni, május 20-ára összehívta tanácsurait Fehérvárra. Itt elhatározták, hogy mind Rudolf császárt mind a szultánt követséggel fogják megtalálni. Ennek alapján Rákóczy Veres Dávidot s Weiss Mihály brassai tanácsost a portára, Sennyei Pongráczot pedig a császárhoz küldé. A prágai udvarnál Rákóczy fejedelemségéről hallani sem akartak, de ettől kevesebbet is tartottak. A fényes kapu megengesztelését pedig — mióta a nagyvezér nem mutatkozott idegennek — elérhetőnek hitték. Sem a fejedelem, sem a tanácsurak az ország jogaiból egy talpalatnyit sem akartak engedni, s gazdag ajándékok kíséretében szorgalmazták a követek által, hogy a szultán adjon athnámét a szabad választásról, s küldje el a szokásos jelvényeket. Ne engedje továbbá, hogy mint Murád basa tett, a kinevezés jogát bitorolják, sőt intézkedjék, hogy a basák minden egyes esetben segéljék az országot. De Erdély fegyveres erejét se vegyék igénybe, sőt az országon se vonuljanak át. A mely bég jó szomszédságot nem tartana velünk, tétessék mazullá (azaz birtoka vesztetté). Moldvabányát és Boksányt *) Krassó vármegyében, s Világosvárat, melyek Erdély határában vannak, s melyekből a vitézek messze vidékre járnak ki rabolni, minthogy a szegénység szétszalad, adassa vissza a padisah. Sürgessék végül a tizezer aranyat tevő adónak tiz évre elengedését **).

Sőt Homonnaihoz is küldött követet Pécsi Simont, ki által őt személyes találkozásra hívta fel. Homonnai

---

*) Weiss Mudva és Bokesiának írja, Bethlen F. az elsőről nem szól, de az utóbbit Bocskának nevezi. De hogy az általam említett két hely értendő, az kétségtelen. Mindkettő, a Bocskay mozgalmak alatt került török kézre. Világost a rácok árulták el.

**) Az utasítás olvasható Weissnál fenn idézett helyen.

ettől nem volt idegen s Nagy-Bányáról május 30-áról következő választ küldte ipának a fejedelemnek: „az áldott úr Istentől nagyságodnak lelki testi bő áldását minden szent javaival megadatni kívánom. Az Jehova Isten, a ki mindeneket teremtvén, azokkal bir, ha az én szívemet az ő szent neve dicséretére, hazánknak szabadságos megmaradására, arra vezérlette, hogy az nagyságod kedve keresésére Péchy Simon uram által izeneti szerint, nagyságoddal való szembenlétemre bizvást bemenjek, mind kicsiny, mind nagy dolgokat, s kiváltképen az két hatalmas császárnak reám való vigyázatját, sok különb különbféle tanácsokat, ingyen csak gondolatomban sem tartnám, tiszta szívvel nagyságod parancsolatja szerint való engedelmességgel a sok rágalmozó nyelvek ellen, mind a nagyságod és én ellenem való gonosz akaróknak szarvok szegésére, az nagyságod méltóságának örülvén, utamban vagyok: nagyságod is elébbi minden engedelmességre szoktatott fiát s szolgáját, várjon ugy, minden idegenséget szívéből kivetvén, mindenekről nagyságoddal bizvást szólhassak. Az nagyságod méltóságát, Erdélyországnak is megmaradását, nemhogy cselekedetemmél rontani akartam, az egész magyar nemzetségnek nyavalyáira, de ha kívántatnék, s nagyságod parancsolná, nagyságod és az erdélyországiak mellett, véremmel is tiszta szívvel szolgálni akarok.

Vagy két szóval, nagyságodnak izentem is Csermelyi György jámbor szolgálmtól, tudom nagyságod helyt ad szavamnak. Adja az ur Isten nagyságodat találhassam jó egészségben“ *).

Homonnai csakugyan bejött Erdélybe pünkösöd első napján Kolozsvártt volt, honnan utját másnap folytatta

---

*). Eredetiről Mike Sándor gyűjteményéből.

Fehérvárra *). Az atyafiui szívélyes viszony e találkozással helyreállt köztük, Homonnai lemondott igényeiről a fejedelemséghez s ezt be is jelenté a nagyvezérnek, de Bocskay koronáját magánál tartá s Husztot és Kővárt sem bocsátotta vissza ipa kezei közé. Az első Homonnai magán tulajdonának nézte, s különben is ezeket a magyarországi párt a jövő eshetőségek végett saját hatósága alatt kívánta tartani.

---

*) Segesvári Bálint naplója 169. l.

XVIII.

Rákóczy jun. 9-én érkezett Kolozsvárra, s 10-én megnyitá az országgyűlést. Másnap — jun. 11-én — a rendek óhajtasához képest még egy próbát tett, hogy Pernyeszit Kővár átadására bírassa: „jóllehet ennek előtte is egynehány levelünkben megparancsoltuk volt kegyelmednek az régi jó fejedelmeknek példájokat követvén, hogy az elmúlt generális gyűlésünkre, mind hűségednek megmutatásáért, mind pedig az ország javára és megmaradására való végezéseknek és tractálásoknak okáért kegyelmed okvetetlen tartozzék udvarunkban jelen lenni. Mostan pedig immár ugyan nem tartoznánk azzal, hogy kegyelmedet újonnan hívatnok. De megtekintve — az országbeli három nemzetnek, a mi hiveinknek kegyelmed felől való alázatos könyörgéseket, újonnan ex super abundantia hagyjuk és parancsoljuk kegyelmednek, hogy látván ez mi levelünket mindjártást minden okvetetlen kővári házunkat, kit kegyelmed ez ideig tisztül birt, mineküink resignálja, és maga is hűségének megmutatásáért, ez mostani generális gyűlésünkben itt Kolozsvárott személy szerint tartozzék compareálni. Asscurálván kegyelmedet, hogy békével minden bántás nélkül ide jöhet kegyelmed, kit ha kegyelmed cselekszik jó, ha nem ennekutána az mi az törvények processusa azt követjük“ *).

A rendek — mi alatt követei oda jártak — jun. 24-éig tanácskoztak. Magán és közjogi tekintetben e 15 napig tartó gyűlés egyaránt nevezetes volt. Az

---

*) Eredetiről Mike Sándor ur gyűjteményében.

1594-ik undok vérengzés után az 1595-iki április 16-án megnyílt országgyűlés divatba hozta a *jus ligatumot*, mely szerint a lemészároltak utólag becssteleneknek s vagyonaik elkobzottaknak nyilvánítottak *), a nélkül, hogy a törvényes örökösök ezeket kereshették volna. „Nagyságod közinkbe küldött propositiójából megértettük nagyságod reánk való kegyelmes gondviselését nemcsak az külső dolgokra való vigyázásában, hanem az szent igazságnak, mely ez mi országunkban egynehány esztendőttől fogva exulált, fölkeresésében és megköttözött törvényeknek megszabadításában“. S ennek értelmében mind azon adományozásokat, melyek Gálfi János és Gyulai Pál törvénytelen haláluk óta a törvényekkel ellenkezőleg tétettek, érvényteleneknek nyilváníták. Egyszersmind a törvénytelen birtokosok beperlésének módját is elhatározták. De hogy a kúszált birtokjogi viszonyok rendeztessenek: csak az igazságos új adományok hagyattak érvényben. Ellenben a Mihály vajda, Basta és Székely Mózes adományai érvénytelenek. Ezzel azonban csak enyhítve s nem volt végkép eltörölve a *jus ligatum*. S mi utóbb is végzetessé vált, Báthory a tavaszi ígéretek daczára sem nyerte vissza uradalmait.

Még fontosabbak voltak a többi végzések.

A szabad vallásgyakorlatot teljes érvényében meghagyák, azonban a többi izben kiűzött s ujra befogadott jezsuitákat száműzzék. Szilvási, Kornis, Kálnoki, Béli s

---

*) „Melylyel praeculáztatott az igaz haeresektől is és successoroktól, hogy törvény szerint és igazságos praetensiókat ne prosequálhatnák“, azaz a tulajdonképi *jus ligatumot*, „a rabságban vagy köttélben tartott igazság.“ Mondja az Appr. Part. IV. Tit. XX. Art. 4. De az Apr. itt nyilván való tévedéssel, az 1608-iki Rákóczy alatt hozott törvényre hivatkozik. Mondom nyilvános tévedéssel, mert két gyűlés határozatát forrasztja egygyé. Ugyanis mind az 1607. jun. 10-iki (bevezetés), mind az 1608. sept. 21-iki (tehát Báthory Gábor alatti) gyűlés eltörölte a *jus ligatumot*. Az első kiadták Kemény és Kovács. Erd. Tört. T. II. 92, a második meg van az akademia kézirati gyűjteményében. (Teleki Erd. országgyűlési Art.).

más kath. főurak tiltakozása ellenére *). A kath. papoknak egyházi szertartások végrehajtására szabad legyen a városokban — Várad kivételével — bemenni, de csak a szertartás tartama idejére.

Görgény az ország vára — „mely más kéznél van” — vétessék vissza. A zászlós urodalmakat eltörölték. Jövőre a vármegye ispánja mindenütt gyakorolhassa hivatalos jogait.

A viszontagságos idők alatt az ország nagy pusztulásnak volt kitéve. „Sok faluknak csak az helye van, némely faluban egy kicsin, két, három vagy négy ház maradt meg, abban is, kiben vagyon ember, kiben nincs: hogy ha afféle elpusztult helyek megkezdenek telepedni, hat esztendeig szabadosok legyenek az adófizetésből és szolgáltatásból”.

A szabad hajdu név az országban ezelőtt is gyűlölt és rettegett volt, „nem az ország, hanem a maga javát kereste, mihelyt egyik rend (azaz csapat) megtöltözött, az mingyárt eloszlott és az országnak soha semmit sem szolgált”. Az ilyen „dúló, fosztó, kborló bujdosók” az országból kiirtassanak, sőt a szabad hajdu név örökre eltöröltessék, a hajdukapitány vagy hadnagy számtízessék, „hanem nagyságod hópénzes szolgát tartson, kik hópénzükön éljenek. A székelység is ha felkel, ne szálljon a lakságra vagy százsásra, s ott ne mulasson, ha kell is szállnia”. A székely veres darabontok pereiket a székbirák előtt folytassák.

De e gyűlés figyelme még sok minden féltre kiterjedt. Szőnyegre került a szökött jobbágyok, dézmák, harminczadok, kereskedés, só ügye, rablók, orvosok, a nemesség elől elzárkozó városok, háborukba elegyedő

---

*) Az óvástétel Mike gyűjteményében, latinra fordítva Kazy: Hist. Hung. I. 90—92. I.

papok, mesterek, deákok stb. A kapcsolt részekre kiterjeszték az erdélyi perrendtartást. A fejedelem — tekintve az országos inséget s a gabona drágaságát — a dézma-árendát elengedte, de a rendkívüli követségekre tett költségeinek megtérítését követelte. „Könyörgünk — válaszolák a rendek — nagyságodnak halaszsa ezt a dolgot a jövőendő gyűlésre; akkor a költségnek sumája is nyilván fog lenni. Ez alatt a szegény község is alkalmas lesz a fizetésre, holott mostan éhelhaló levén, semmi terhet reá nem vethetünk.“

Nem kevésbé fontosok a fennforgó zavarok ügyében hozott végzések is: egyikkel Bocskay végrendeletét nyilvánítják semmisnek: „az mi az nagyságod propositionját nézi az szegény megholt fejedelmünk testamentoma felől, melyben vagyon valami emlékezet Erdélynek némely részei felől, tetszett országul három nemzetül: miérthogy a szegény megholt urunk és fejedelmünk Erdélyben semmi kívánságunkat végbe nem vihette morte praeventus, mindenek csüggőben voltak, mindenféle rendtartások és fő személyeknek, tanácsoknak választások: eatenus az erdélyi fejedelemség ő felségénél igen mance volt; mert ő felsége az erdélyi urak és tanácsok előtt, kik sui juris nem voltak, hanem sub ipsius testantis potestate, et alioquin ha sua solemnitate lett volna az testamentum, de rebus mobilibus duntaxat et bonis propriis, et sua virtute acquisitis tehetett volna testamentomot ő felsége, de aviticis vero contra successores legitimos nem testálhatott volna; eatenus itaque testamentum invigorosum est“.

A Homonnai-féle ügyben — melynél a várak kérdése még mindig függőben volt — következőleg végeztek: „a mi penig Husztot és Kővárát illeti, melyről emlékezik az vénség kit Isten köztünk megmarasztott, mennyi vérontással, sok veszedelmekkel applicáltak volt

Erdélyhez, és az országnak sok költségével építették és erősítették; most is nagyságodnak lenne kegyelmes gondviselése országával egyetemben: hogy mennél hamarébb az privátusoktól megszabadítván, az országnak restituáltatná, mint ilyen végházát, és az országnak két fő bástyáját. Ebben penig tetszett ez is az nemes országnak, hogy minekelötte egyébre mennének, mégis Homonnai uramat ő nagyságát mind nagyságod és az ország képében találják meg solenniter fő személyek által: ő nagysága megtekintvén, hogy az ilyen országházát, kik az országtól privátusoknak nem adattak, sem adni nem engedtettek, most is semmiképen nem engedtetnek, tovább való veszélygés nélkül — az közönséges igazságra tekintvén — eresztené meg az országnak; venné az országnak jó akaratját inkább, hogynem mint kedvetlenségét.

Végül minthogy Pernyeszi Kővárt a megintés daczára sem adta ki, nótázása megújittatott: „miért hogy az sok változások miatt, melyek immár egynéhány esztendő forgásában az országot forgatták és zurták, zavarták, annyira nagy vakmerőségre vitték az embéeket, főképen váraknak és erősségeknek tisztartóit, kapitányit, hogy sem az hazának javát, sem az fejedelmekhez illendő engedelmességet nem tekintvén, csak az magok hasznát követvén, minden gonoszságba, hazájok és fejedelmek ellen való hitetlenségbe hanyathomlok rohanak. Tetszett azért országul: hogy miképen az generális gyűlésünkben az törvénynek folyása szerint Pernyeszi Gábort azért, hogy hogy hazája és ez országnak legitimus fejedelme ellen cselekedvén, az ország fő végházát Kővárat idegen kézbe ejtette, és egyéb úton is az országnak békességes állapotját perturbálta, örök hitetlenségbe ítélte, annak rendi és módja szerint; azonképen ennekutána is valaki ilyen avagy hasonló vétek-

ben találtatik, senkit ki nem vévén, ő nagysága ezen formán megbüntesse, hogy az jámbor az hitetlentől megválasztassék, és az kit az virtus valami jóra nem viszen, azt gonoszságnak cselekedésétől az büntetés tartóztassa meg“.

A gyűlés eloszlása után jun. 25-én Rákóczy a Bocskay Miklóstól elvett Vécset Bornemisza Boldizsárnak adományozá. Kevéssel utóbb a fejedelem és ország követei Kún Gáspár és Spaczay Gáspár Ungvárra mentek Homonnaihoz, kitől jul. 22-éről „atyafiságos barátságának és szolgálatának“ ígétét hoztak magokkal némi szóbeli felvilágosításokkal, hogy ő a várakat nem adhatja ki *).

Mialatt a követek odajártak, julius elején bejöttek Gyula-Fehérvárra a magyarországi urak megbízottjai, hogy a függő kérdéseket elintézzék. De nem voltak felhatalmazva végezni a várak ügyében, s kiegyenlítni a viszályos kérdéseket. Ily módon minden eredmény nélkül útaztak vissza a tanácsurak következő válaszával: „a mi illeti in genere a legátiónak meritumát, nyilván megtetszik, hogy Erdélyországnak mind három nemzetihez bocsátták az követeket és annak minden rendeihez, itt penig mostan, sem generális, sem partiális congregáció nincsen, hanem vannak csak az nemesség közül egynehányan, kiknek t. i. juxta formam brevioris processus valami pörök volt és vagyon, perelget; ő nagyságoknak és ő kegyelmeknek az felsőmagyarországi urainknak, atyánkfiainak ilyen nagy és derék választ nem tehetünk. Holott ezek az dolgok mind közönségesképen, mind in particulari, melyet az követek ő kegyelmek proponálnak teljességgel in generali congregatione omnium ordinum trium nationum Tranniae

---

*) Homonnainak Ungvárt jul. 22-én kelt levele, mely meg van Mike Sándor urnál.

procludáltattak és determináltattak, ő nagyságok és ő kegyelmek az dilatiót nehézkedvén ne vegyék, kérjük ő nagyságokat és ő kegyelmeket. Ez alatt penig mi felőlünk úgy gondolkodjanak mint igaz magyarok, s ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek jóakaró szolgálai és atyjokfiai felől.

Az mi az *jus prohibitum*ot és annak vagy felszabadítását vagy ad *tempus dilatióját* illeti, miért legyenek ő nagyságok és ő kegyelmök a felől ilyen szorgalmatosak okát nem látjuk, holott ő nagyságok és ő kegyelmek sem *pro*, sem *contra* nem *interessatusok*, sőt sem kárát, sem hasznát nem veszik, és *intra fines trannicos* vagy on annak mind *vigora* mind *vigora* (ig y) melyet ő nagysága a mi kegyelmes urnnk fejedelmünk *pro tempore cum iis quorum interest*, úgy dirigál, hogy sem *inconvenienter*, sem az hazának kárával ne legyen.

A hol ő nagyságok kegyelmek instálnak Bocskay Miklós uramnak atyánkfiának legált jószág felől, abban is urunk ő nagysága nemcsak semmit nem cselekedett bizonyos okok nélkül, de még *privata autoritate* sem művelt semmit, *sine regni consensu et assensu*, melyről ő kegyelmének igen szépen irt mind az ország partiális gyűlésében Enyedről, mind urunk ő nagysága *privatim*, mely írássokkal úgy tetszik *contentus* lehetett volna Bocskay Miklós urunk atyánfia is, holott azon jószágot, ugymint Vécset ennekelötte is birták magyarországi urak, de *cum obsequio et obligatione ad principem trannniensem*. Most is úgy kell lenni, mert az ország nem hisszük, hogy az régi rendtartást valami *novumert* megváltoztathassa. Miben láttassunk penig az bécsi végezésben impigálni nem látjuk, de erről is generális gyűlés és ország hire nélkül nem tehetünk választ.

Az mi nézi az Pernyeszi Gábor mellett való törekedését nagyságtoknak. és ő kegyelmeknek, miérthogy

a mint szokott lenni afféle casusokba, mindenek servandis de jure observatis, condemnáltattak in publica et generali congregatione, mostan arra semmi aditusunk nem lehet az három nemzetnek consensusa nélkül. A mint penig értjük az mi kegyelmes urunk fejedelmünk, pro principali sua autoritate nám személyének is megkegyelmezett, úgy viselheti kegyelme magát mind hazájához, mind kegyelmes urunkhoz, hogy cum tempore a többi is adjicientur ei.

Az nagybányai dolog penig miben álljon azt jól tudhatja nagyságtok és ti kegyelmetek, hogy fere ab hominum memoria ide birattatott Erdélyhöz, miért akarja nagyságtok ti kegyelmetek mostan elszakasztani, nem látjuk micsoda szeretetből és hozzánk való jóakaratból kívánhatja nagyságtok és ti kegyelmetek. De minthogy erről és egyebekről solennis legátusunk vagyon császár ő felségéhez, onnét kell várnunk ő felsége mint resolválja magát. Holott most is Kővár és Huszt oda vagyon mitőlünk privátusoknál“ *).

---

*) Eredeti fogalmazvány Mike Sándor ur birtokában, melyet Rákóczy sajátkezűleg több pontban megigazított, s melynek végéről a következő pontot ki is húzta: „az mi az pozsonyi gyűlésre való küldést nézi, arról is mert Sennyei Pongrácz uramnak főlegátusunknak instructiója vagyon, quantum et quousque kellessék procedálni, mikor Isten azt az időt elhozza, hisszük annak gondját viselni. Minekünk minden igyekezetünk mint jó fiuknak ebben lehet, hogy az mi eleinktől és atyainktól maradt jó módot, melylyel az hazát békeességben és nagy boldogul birták most is kövessük, és a mennyire Isten és az idő engedi az ő rendekhez szabjuk magunkat.“

XIX.

Rudolf császár jun. 24-ére Pozsonyba országgyűlést hirdetett, melyre az erdélyi rendeket is meghívta, hogy azon követek által képviseltessék magokat. De a határnap, mielőtt a leirat leérkezett volna, változást szenvedett, s egy utóiratban a császár már azt tudatja a rendekkel, hogy a gyűlés megnyitása aug. 25-ére halasztatott *). Sennyei Pongrác, ugyan az, ki május havában Prágába küldetett, lön megbizva, hogy a gyűlésre menjen el, s ott főként a részek kérdésének tisztába hozását sürgesse és mozdítsa elő.

Sennyei felment Prágába s ott szívesen fogadtatott. A viszály már sokkal elkeseredettebbé lett a két testvér: a császár és Mátyás főherczeg közt, hogysem annak békés kiegyenlítésére gondolni lehetett volna. S minthogy a főherczeg és magyarországi pártja Homonnai ügyét mozdíták elő, a császár és prágai tanácsosai Rákóczy Zsigmondhoz hajlottak, kinek ügyét unokatestvére Lajos is — egyike a császár feltétlen híveinek — buzgóan képviselé. Egyiknek úgy, mint a másiknak az volt kilátása, hogy Erdélyben a jövő műveletekre támpontot nyerjen. Ez volt oka, hogy Mátyás szívesen támogató Nyári Pált s ez ösztönzé Rudolfot, hogy astrologiai s alchimiai munkálkodásai megszakasztásával a fejedelem követét elfogadja.

Az elfogadás jul 5-én történt. Sennyei előadása főként küldetése czéljára vonatkozott. Mindenekelőtt a császárnak hosszú és boldog uralkodást kívánt. Nem

---

*) A meghívó levél eredetiben Mike Sándor ur gyűjteményében. Maga a leirat kelt május 10-én, az utóirat június 15-én Prágában.

szükség — folytatá — elmondani, hogy mennyit szenvedett Erdély, mert azt szavakkal nem is festhetni le. A helyett ura és a rendek kérelmeit terjeszti elő. Azzal hogy — mint ezt a főherczeg utján már két ízben is kijelenték — ő felsége tudta nélkül választottak magoknak uralkodót, a rendek korántsem akartak ő felsége méltóságán csorbát ejteni. Ezt a kényszerűség hozta magával. Kéri ő felségét, hogy azon jogokat és kiváltságokat, melyeket Erdély és a részek élveznek, tartsa fenn csorbitatlanul, hogy fejedelmöket ismerje el törvényes fejedelemnek s adja meg neki az őt illető czimet, hogy versenytársait, főként Homonnait, mint ki török segélyre támaszkodik, s keresztyén vérontástól sem irtózik, korlátozza — megemlékeztvén uroknak hajdani hí szolgálataira. Kéri továbbá ő felségét: adjon komoly parancsot Homonnainak, hogy Husztot és Kővárt bocsássa vissza, hogy ugyan ő azon kincseket, melyeket lefoglalt, melyeket pedig a megboldogult fejedelem Erdélynek hagyományozott, továbbá azokat is, melyekre Kővárban tette kezét, haladéktalanul bocsássa ki. S végül, hogy azon összegeket, melyeket biztosai erdélyiek-től vettek kölcsön, fizettesse vissza ő felsége *).

A császár e fölterjesztésre kedvező választ adott, a mennyiben reményt nyújtott, hogy Rákóczyt fejedelemnek el fogja ismerni. Mert a prágai udvarnál ez időben nem kevesebb czéloztatott mint a bécsi békének — legalább Magyarországra vonatkozólag — megsemmisítése. Épen ezért a fogadást megelőző napon a bécsi békének nyilvános ellenzői: a gyűlölt Forgács esztergomi, s a még gyűlöltebb Szuhay kalocsai érsekké nevezettek, s Rákóczyval is Homonnai ellenében szívesen

---

*) Romy Monum. II. 341, közli Sennyei előterjesztését. A küldetés idejével Weiss adatából tisztában lévén, világos, hogy jul. 5-ike csak a felterjesztés, a illetőleg fogadtatás napjára vonatkozik.

Szilágyi. Rákóczyak I.

folytatták a megkezdett alkudozásokat. Ily körülmények közt zavarólag hatott a kiegyenlítés czélba vett munkájára, hogy a Pozsonyba hirdetett országgyűlés, mely hivatta lett volna a részek és várak kérdésében dönteni s hova Rákóczy Kemény Boldizsárt fel is küldé, eloszlott anélkül, hogy összeült volna *). Kemény onnan Prágába ment, hogy a Rudolffal való kiegyezés létrejöttét siettesse. Sennyei' teljesen kedvező választ mind az ideig nem tudott nyerni. S végre is sept. 10-én vissza bocsátá Kemény Boldizsárt anélkül hogy az egyezkedést teljesen befejezhette volna. „Nem szükség — írta Petkinek a korlátnoknak — hogy sokat irjak kegyelmednek, Kemény Boldizsár uram mindeneket megtud mondani, mint legyen az ide való állapot. Az én ide való késedelmeknek főképen való okai nem egyéb, hanem az mint kértem vala kegyelmeteket csöndességben lenni addig, még én ismét kegyelmetekhez az válaszszal viszsza megyek.

Az sok mutatók mindegyik, mind másik dologban az tartóztata meg, im mindenekben hírek vagyon. Az mint kegyelmed engem admoneál, hogy meg ne fogyatkozzam az hazának, hanem valóban hasznosan forgaszam az haza javát, — bizonyos legyen abban kegyelmed, hogy semmit nem praetermittáltam, ezután sem állok hátra; de itt nem mehetünk erővel. Én úgy veszem eszemben, Erdélyt úgy tartják itt, mint sajátjokat; mitől legyen, azt nem tudom. Nem hiszem uram, hogy énnekem mostanságával innét szabadulásom, és válasszom legyen. Igen nagy dolognak tartják az postulatumokat, ahoz képest, az minemü akaradjok legyen. Bizony igen bánatos szívvel vagyok, súlyosnak is tetszik eddig való mulatásom, de ámbár úgy lenne, csak

---

*) Kazy I. 69. 1. hibásan Kemény Jánost ir. V. 8. Bethlen VI. 508.

volna jó reménységem, hogy mehetnék kedves válaszsza-
l kegyelmetekhez“ *).

Keménynél hamarabb visszatértek a portai követek Veres és Weiss. Ezek jun. 27-én érkeztek meg. „Ugyan ez nap — írák Petkinek jul. 10-éről — Szkiderben általmenvén az pasához, szembenvoltunk kívánságunk szerint. Ide való jövetelünket felette igen kívánták és várták. Miért hogy ők mégis in suspenso voltak, és kedvesben láttanak volna, ha hamissággal az füleket be nem dugták volna, ki miatt bizony nem kevés disputálásunk volt, mert hazudtatást is szenvedtünk az igazmondásért. Mindazáltal áldott legyen az ur Isten, ugyan hozzánk kelle térni, és az ország egyességéből választott fejedelemnek engedni, javallani is az országnak megmaradására; ígére is magát, hogy minden dolgainkban jó törekedő leszen az hatalmas császárnál, ő avval elmene másnap.

Az kepeteli vezérrel Mustafa pasával 28. juni voltunk szemben, ki jó kedvvel láta, s jó szókat is ada; de még mind ez ideig is az hatalmas császárral való szembenlétünk nem lehetett, minthogy az tengeren tul való multságiban volt foglalatos, és a lengyel követeknek is, miért hogy előbb érkeztenek ide nálunknál, utjok volt az előbb való szembentétellel nálunknál, kik 8. julii löttének szemben a császárral; nekünk 10. napján kellett volna szembenlennünk, de az multságának okáért vasárnapra halasztotta“ **). Ez nap jul. 15-ike volt. De a szembenlételnek nem lett kívánt eredménye, s eléggé kedvezőtlen volt a hosszas alku-
dozás után kinyert válasz: „nem csak hogy a kívánt

*) Tört. Tár XIII. 128, 129 ll. Kazy Hist. I. k. 70. l. azt írja, hogy Rudolf és Rákóczy közt létre jött a kiegyezés. De csak a mennyiben Rákóczyt elismerte. Hogy az egyezkedés még ekkor függőben volt, mutatja a fennebi levél, s a szövetség csak később kötött meg, ha ugyan megkötött.

**) Történeti Tár XIII. 123—124. ll.

várakat nem adja vissza a török, hanem még Lippát és Jenőt is követeli“. Egyéb ígéret és ok mellett keveset nyomtak a latban, mert e várak átadására Rákóczy komolyan soha sem gondolt. E sok tekintetben terhes körülmény, továbbá az ügyek lassu menetele, a felső magyarországi urak ellenállása, a várak át-nem-adása, a bizonytalanság leverőleg hatottak Rákóczyra. A családi versengés, mely a prágai és bécsi udvarok közt folyt, elkedvetleníték. Ő inkább Rudolfban bízott — de annak csillaga naponként hanyatlott. Kilátása, hogy a kormányon megtarthatja magát, nem voltak oly biztosak mint maga is hitte eleinte. Meg kelle győződnie, hogy benn az országban is van egy párt, mely mindig dolgozik ellene *), s hogy a pénztelenség és a végházak rosz karban tartása miatt az ország ellenállásra képtelen. S hogy legalább e bajon legyen segítve, aug. 24-én kiadott körlevelével sept. 21-ére összehívta a rendeket: „A mindenható ur Isten csendességet adván az országban minden felől, minthogy az elmúlt kolozsvári gyűlésünkben az sok fogyatkozás súlyosága miatt kegyelmetek semmi contributióra nem mehet, halasztván alkalmasbb időre. Az mint eleitől fogván szent Mihály napban megkellett lenni az rövid gyűlésnek, még mikor az végházak tűrhető állapotban levén az ő magok jövedelméből fizethettek benne levő lovag, gyalog vitézeknek. De az mint mostan minden tartományok elpusztultak senmikiépen az ország segítsége nélkül az végházakat el nem tarthatjuk, holott mostan is lippai jenei vicekapitányok, hadnagyok több egynehány kastélybeli vitézekkel egyetemben jelen vannak, szorgalmaztatván bennünket fizetésekért. Azon közben az két hatalmas császártól is követünk érkezvén, értse kegyelmed az

---

*) Tanuvallomások Mike Sándor ur birtokában.

két hatalmas császárnak az országhoz való jó akaratját. Mindezekért a tanácsurak jó tetszéséből az előbbeni jó szokást követvén, szükségképen rendeltünk Enyedre, ez jövődő szent Máté napjára, azaz szeptembernek huszonegyedik napjára egy rövid országos gyűlést; kegyelmedet szeretettel intjük, hagyjuk is, az megirt helyre és napra az régi mód szerint minden okvetetlen jelen legyen, hogy mindaz felől megirt szükségekre való contributió felől, mind pedig az két hatalmas császár közt, ha mi oly dolog jönne előnkben, ki minket is illetve országul, arról is kegyelmed közönséges értelemről végezessen minden jót*.

Báthory már ekkor tett némi előleges lépéseket arra nézve, hogy leendő megválasztatásához egyengesse az utat. Közbenjárója és fő tanácsadója Imrefi János volt. Mindenek fölött a jus ligatum teljes eltörlését akarta munkába venni, s e czélból a nevezetesb erdélyi államférfiakkal, főként Petkivel, egyezkedésbe bocsátkozott. Aug. 20-áról Diószegről írta Imrefi Petkinek: „a jus liga dolgában valamire én kegyelmednek feleltem, és maga is az mint kegyelmednek irt Báthory uram ő nagysága, abból kegyelmed meg nem fogyatozik, csak kegyelmed is meg ne fogyatkozzék, mehessen végben; mert kegyelmed Báthory uram felől így gondolkodjék, hogy soha nem láttam még, hogy valakinek csak szóval mit ígért is, hogy állatja szerint be nem teljesítette volna; azt sem láttam, hogy adását meg bánta volna, és retractálta volna; én is penig kegyelmednek igaz atyafia lévén, kegyelmednek meg nem fagyatozom, hanem mind az prókátorle-velet megszerzem, mind az káptalan előtt való fassiót, és az prókátorlevelet mennél hamarébb be is küldöm kegyelmednek.

De kívántatik három ez dologban: egyik hogy az reá (bizott) hivatal fogyatozás nélkül legyen; másik

hogy az utrom is igen jól legyen csinálva; harmadik hogy az testiseket is úgy szedjék, hogy fogyatkozás nélkül legyenek, így mehet véghez “*”). S egy szept. 15-én kelt másik levelében, mely hasonlólag valószínűleg Petkinek íratott, visszatér erre. Báthory bizonyos küiküllei részjóságot neki inscribált: „adjon az ur Isten — írja erre vonatkozólag — szerencsét uram hozzá kegyelmednek, és az maradékának is, és kegyelmed is, és az maradéka is hálálhassa meg az urnak, s az posteritásának is; az ur is penig ezután is többel is kedveskedhessék kegyelmednek. Az mint kegyelmedhez való indulatját látom, soha kegyelmed meg sem fogyatkozik benne, csak hogy kegyelmed is ne fogyatkozzék meg ő nagyságának, s az ő nagysága dolgainak; kiben meg is nyugodott ő nagysága én általam az kegyelmed felől való assecurációmban. Az Istenért kérem kegyelmedet, kegyelmed ez mostani gyűlésen is viselje úgy előtte az jus liga felszabadulását, hogy ha kívántatik valami az articulushoz, semmit hátra ne hagyjon kegyelmed, szólván, beszélván Kendi István urammal is felőle; sőt talán ugyan kívántatott volna az articulusban is annak az igének nevezet szerint benne lenni, hogy az mely jus liga Fejérvárott Zsigmond fejedelem által (ugy tetszik anno millesimo quingentesimo nonagesimo quinto) lött gyűlésben íteltettenek és jus ligában csináltattak: az az articulus teljességgel in ea parte annihiláltatott s abrogáltatott volna; mert némelyek mégis contrariumot disputálnak, hogy az mostani Kolozsvárott lött gyűlésben ige szerint nincs, hogy az jus liga felszabadult legyen.

Jóllehet az én ítéletem szerint én azt itélném, hogy az mint az az articulus vagyon, elégségesképen vagyon, de kegyelmednek nem árt erről Kendi urammal beszélgetni, s mind penig az mesterekkel; jóllehet minthogy

---

*) Történelmi Tár XIII. 127—128. II.

sok embereknek ellene vagyon, kiváltképen Bihar vármegyében, noha ez ugyan csak egy vármegye inter voces, de ott benn is találkozhatnak némely emberek. Ha arányzák a mesterek, s kegyelmetek is, hogy elégséges az elmúlt kolozsvári articulushoz, hogysem mint nagyobb zaj támadjon belőle, ha csak abban kell hagyni, az kegyelmetek jó ítélleti csak meheszen véghez“ *). Egy záradékban pedig Báthorynak több kegyelmét is igéri.

Ily törekvések mellett a helyreállt nyugalom nem szilárdulhatott meg. Erről a fejedelemlennek ha másként tudomása sem lett volna is, Csukáth Lénártnak Debreczen sept. 19-éről irt leveléből meggyőződhetett: „kegyelmes uram bizony nagy szeretettel, az nagyságod parancsolatja szerint, az nagyságod jó egészsége látni örömet bementem volna, de én igen beteges állapottal vagyok, hanem im Verebély uramát bebocsáttam nagyságodhoz, mely nagyságodnak igaz hive s jámbor vitéz ember, mégis alázatosan könyörgök nagyságodnak, mint kegyelmes uramnak szép nemes országgal végezvén, mert végházaidban való vitézek igen megfogyatkoztanak a nagy fizetelenség miatt, lenne meg az övéké nagyságos uram, mert úgy szép az végház a hol az fizetett nép dicsérettel szolgál az ő urainak hiven; ugyan ezen levélvivő vitéztől küldje meg nagyságod hópénzöket, mert én nem tertőztathatom főképen az gyalogot, mert tárházom nagyságos uram nincsen, hogy országnak ilyen végházát tarthassam; nagyságodért kegyelmes uram ez enyémet is kiosztottam az ki lehetett, többire mégis nagyságod báron csak 50 gyaloggal s 50 lovasal, mert bizony el nem érköznek az vigyázásra, tudom sok panaszokat tesznek az nemes uraim is, hogy elunták az istrázsa állást; én protestálok kegyelmes uram először az felséges Istennek, azután nagyságoddal szép

---

*) Történeti Tár XIII. 130—131. II.

nemes országgal, hogy ha valami történnék az országnak szép végházának, oka semmi nem egyéb hanem az fizetlenség, mert az fizetetlen népet ember ott nem hordozhatja a hol akarják, hanem ott jár a hol életét keresheti. Hiszem, mert kegyelmes uram sok dolgokkal találják meg nagyságodat, főképen Petneházi sokat tökéletlenkodik az elfoglalt jószágok felől mely nem övé; azért tudja nagyságod kegyelmes uram nekem nem enyém hanem nagyságodé s az szép nemes országé, magamnak gazdagságot sem űzök, mert ha ajándékot köllött volna elvennem, magamnak avval köllött volna kedveskednöm, szép költségnek szörít tehettem volna, de aval országnak nem használtam volna, ne is adjon az ur Isten nekem oly pénzt, hogy uramnak kárt tegyek, országomnak szép házát avval pusztítsam; az elfoglalt jószágokat nagyságod országostól senkinek meg ne engedje, mert jövődőre az háznak szép haszná leszön. Elhittem nagyságos uram, hogy az német császártól jött követe nagyságodnak és az országnak, ott sok szép hizelkedő szókkal illették, minthogy az német nemzet eleitől fogva álnok csalárdsággal rakva volt, most annál inkább mesterkedik mindönbén, hogy miképen az magyar nemzetet elszakaszthatná az hatalmas császártól, hogy azelőtt való ígát ismét nyakunkra vethetné melyre Isten ne segítse, rajtok esött gyaláztatot, hogy megtorolhatná; eleitől fogva azt is tudja nagyságod az pápa tagja, az pap urak nekünk Isten anyaszentegyházának romlására igyekeztek, most is titkon azt követnék, az mostani Pozsonyban felmenetelekben is az álnok Daróczy Ferencz s Alagi Ferencz titkon mind az Isten anyaszentegyháza ellen igyekeztek, mint jött el az ország onnat, tudom nagyságodnál nyilván vagyon.

Eleitől fogva kegyelmes uram az kik az ő hitökben megállottak, igazán az ur Isten azokat megáldotta, s megis oltalmazta, s most is ha az hatalmas császárral megtartjuk frigyünket s hitünket, bizony megáldja az ur Isten nagyságodat fejedelemségében. Szép dolog mind az két hatalmas fejedelemnek méltóságát megadni, de bizonynyal irhatom nagyságodnak sok esztendőől fogva nem volt magyar nemzetnek szebb böcsületi mint most, ha megtartjuk igazán Istentől engedett szép frigyet, mert noha nagy két hatalmas fejedelem az, de hadat egymás ellen nem mernek indítani, mert mind a két fél rettegi az magyar nemzetet, nem tudja melyik mellé csatolja magát, így az ur Isten csendesen marasztalja országunkat, csak az magyar nemzet ne adjon okot reá; mely csendességért engedje meg az felséges ur Isten, hogy az nagyságod kegyelmes gondviselése alatt maradhasunk csendesen nyomorult országunkban *).

Sept. 21-én megnyílt az országgyűlés. Ily viszonyok közt a jus ligatumnak eltörlését nem merték komolyan indítványozni. Ellenkezőleg „az országnak státusi — mondja az Approbata — vevén eszekbe, hogy a megalunni láttatott tűznek szikrája a hazának felháborodásával kezdene újabb lángot vetni, kényszerítetttenek azért ismét azon elébbeni karba állatni, s tovább való menetelét újabban meghatározni“ **).

E határozat következtében, daczára a tavasszal adott ígéreteknek, Báthory őstől maradt jószágai nem adattak vissza, s az ügy tárgyalása más időre halasztott. Azon kiüöl gyűlés a kívánt adó kivetésével foglalkozott ***) s sept 24-én eloszlott, anélkül, hogy teljesen

*) Eredetiről, mely meg van Mike Sándor ur gyűjteményében.

**) Approbata P. IV. T. 20. A. I.

***) Hon és külföld 1842-ik évfolyam, 267-ik l.

meg lett volna nyugtatva, mert sem a portai, sem a prágai követek által elért eredmények nem mutattak kellő biztosságot a jövőre. Sőt mennél inkább emelkedett Mátyás hatalma, s mennél jobban szállt alá a Rudolfé, annyival kevesebb volt Rákóczy kilátása is, hogy székekben megtarthatja magát. Ily körülmények közt Homonnai teljes visszalépése folytán Báthory Gábor, ki főként ősi jószágai vissza-nem-adását vette zokon, eljöttnek hitte az időt, hogy a fejedelemség megszerzésére komolyabb lépéseket tegyen. S e céljai elérésére ismét és főként Imrefi János Bethlen Gábor közbenjárását vette igénybe.

XX.

Bethlen Gábor tavasz óta, egy időn át csak szemlélője vala az ügyek folyamának s a küzdelmektől távol tartá magát. Most elérkezettnek hitte az időt, hogy ahoz menjen, kit Erdély jövőendő fejedelmévé szemelt ki. Fogyatkozott állapota volt, „mert — írja Mikó — elkölt kezéről Hunyad s nem vala semmi jószága a pusztá Ilyénél egyéb. A fejedelemtől elbúcsuzék és kimene Ecsedbe Báthory Gáborhoz, szolgálja lévén“. T. i. már korábban az őrség parancsnokává nevezte őt ki Báthory, s most nagy becsülettel fogadá és Aranyos-Medgyessel megajándékozá „maga, felesége és szolgálai tartására“. Megérkezése alkalmul szolgált a terv létesítésén kettőzött erélylyel munkálni: békés uton, pusztá alkudozások által rábirui Rákóczyt a lemondásra. Az ország hangulatát jól ismerő Bethlennek biztos adatai lehettek, hogy a korábbi kudarcz nem fog megújulni. Egy, valószínűleg nem váratlanul de épen a kellő időben felmerült körülmény nagy mértékben előmozdítá az ez-iránti czélzatokat.

Ez volt a hajduk támadása.

A hajduk még mindig együtt voltak, még mindig várták, hogy a bécsi békének őket illető pontja teljesedésbe vétessék. Már Homonnai is kaczerkodott velők, sőt ezek ragaszkodásuknak több jelét mutatták. De Homonnai, ki nagyravágyása mellett sem tagadta meg pártját, soha sem használta fel őket másként, mint-hogy általok nyomást gyakoroljon, sőt a kassai határozatok óta, mely ezek leszállítását elrendelé, még kevésbé látszott reájok támaszkodni. De mióta Rákóczy a német udvarral kibékült, s ennek következtében a szultánnak

teljesen meg sem nyert kegyét elveszté, mióta az hasztalanul sürgette a zsitvatoroki béke pontjainak teljesítését, a kikötött ajándék és követ küldését, mióta az uralkodó ház tagjai közt kitört viszály nyilvánosságot lett, mintegy titkos kéz ösztönzésére a hajduk is mozogni kezdtek. Ez a titkos kéz a porta volt.

„Rákóczy Zsigmondra pedig a porta haragját — írja Nagy Szabó — vagy hogy úgy mondjam, valami kedvetlenségét vetette volt. Csak egy levelében találtak egy szokatlan phrasest, melyet a diván eleibe adtak volt, s úgy contemnálták a nagy istenes jámbor és Isten féltő fejedelmet“. E szokatlan „phrasis“ németessége volt, „kit itt benn a portán — mondja Borsos Tamás önéletrajzában — Görcsi Mehemet basa ő maga — már ekkor befolyásos államférfi, utóbb nagyvezér — megmondott magamnak, hogy ő támasztotta fel a hajdukat Rákóczyra, hogy németes volt“. A terv kivitelével Ali, budai basa bizatott meg, s a percz erre igen kedvező vala. A vég-házak rosz karban voltak, az őrség el akar széledni, mert nem fizettetik, élelmi szereket nem kaptak, mert nincs hitel, mert a régieknek árával is tartoznak még. Ily viszonyok közt kezdtek a hajduk főemberei Budára mengetni bizonyosan hivatta, hova pedig a jelszó — semmi kétség benne — Konstantinápolyból érkezett *). S midőn már itt a terv el volt intézve, a hajduság, a szolnoki bég s más törökök Debreczenben oct. utólján gyűlést tartottak s elhatározzák, hogy a Szikszó alatt levő népséggel itt táborba szállnak s királyt fognak választani **). E nép már oct. 20-ika óta zajlongott ***), és várta, hogy a fölkelés jelszava megadassék. Ennek megkapásáig kapitányai Nagy András és Elek János az aggódó Rhédei

*) Mátyás levele a császárhoz. Hatvani III. 232. l.

**) Forgács és Dóczy levele Mátyáshoz. U. o. 231. l.

***) Sepsei Laczkó 123. l.

Ferenczet minden áron meg akarák nyugtatni. Ne higgyen — írák neki — a kerengő híreknek. Ők hivei a töröknek de szablyát vonzanak a németre mely nekik ellenségek, és rajtok halnak meg. Ők nem urálnak mást mint magyar fejedelmet *).

A hajdu mozgalmak hírére Erdélyben a rendek Kolozsvártt tanácskozásra gyűltek össze, hogy a szükséges intézkedéseket megtehessék. Tanácskozásaik folyama alatt vették Báthorynak oct. 31-én irt levelét: „Én is egyik ország tagja és hazája szerető ember lévén, kívántatik az tőlem, hogy ha mit hazánknak romlására és kárára értek lenni totis viribus kegyelmetekkel egyetemben mi is az országunk és hazánk háborgatóinak és romlására igyekezőinek ellenek álljunk, az olyanoknak eltitkolója se legyek. Tudom kegyelmeteknél is alkalmasént nyilván vagyon immár országunkban az hajduknak hazánk ellen való insurgálások, de minthogy bizonyosb lehessen kegyelmetek is benne, akarom én is certificálnom felőle kegyelmeteket. Az bizonyos hogy feltámadtak, szándékokat pedig valóságosan sem az ő felsége commissáriusának, sem penig az vármegyének nem jelentik. Immár ugyan felesen is vannak, micsoda indulattal és szándékokkal legyenek, ember nem tudhatja. Azt immár vöttük eszünkbe, hogy vagyon tutorok, kitől rendeletek és biztatások vagyon, de akár ki legyen az nem hazájának jó voltán igyekezik. Kegyelmeteket annak okáért mint jóakaró uraimat és atyámfiait szeretettel kérem, előtte viselvén kegyelmetek hazánknak ezelőtt való elmúlt esztendőkbén nagy iszonyu romlását, hogy azt eltávoztathassuk, az országban vigyázzon és legyen országul készen, ha országunknak romlására ismerjük valami indulatjokat, szándékukban őket elő ne

---

*) Történelmi Tár XIII. 133. I.

bocsássuk, ellenek álljunk; nincsenek pedig jó indulattal. Én is kegyelmekekkel minden országunk előmenetelire és hasznára való dolgokban egyetérték. Mint hazafia kegyelmekekkel egyetemben hazánknek igazán is akarok szolgálni“.

„P. S. Forgács uram is készen vagyon, Tókajhoz akar szállani, az vármegyék is minden felé gyülekeznek, minthogy igen is parancsol nekik Forgács uraim szünetlen. Én is készen vagyok, kegyelmekek pedig meglátja, meg is mutatom azzal, hogy hazám szerető ember vagyok, ha kívántatik s látom kegyelmekekre való gonosz szándékokat, és indulatjokat, jószágom és életem fogyásáig kegyelmekek mellett leszek, valamiben kegyelmekek az én szolgálatomat kívánja, azzal mutatom meg, hogy hazafia vagyok, fejem fenállásáig kegyelmekektől szolgálatomat meg nem vonzom. Hogy pedig Erdélyből hivatom szolgálmat, kegyelmekeket kérem valami gonoszra ne magyarázza, mert ha kívántatik az mint ennekelőtte is egynehányszor magamat ajánlottam kegyelmekeknek, velek egyetemben kegyelmekek mellett életemet elfogyatom“ *).

E perczben Rákóczy még nem tudá, hogy kinek keze támasztá fel a hajdukat? Ő nem Báthoryra, hanem Homonnaira gyanakodott, s a mint ez arról értesült, nem késett ipát nov. 13-án felvilágosítani „Értettem bizonyosan — írá Ungvárból — némely levelekből és bizonyos emberektől is, hogy némely rövid elméjű embereknek elméjek az hajduknak hitvány, módatlan zenekonájokhoz képest minemű egyenetlen itéletben legyenek némely emberek felőlem, kik ellen tudom nagyságod az én jó híremben nevemben mindenek ellen oltalmazóm; mindazáltal azok ellen, az kiknek szüle-

---

*) Eredetiről Mike Sándor ur gyűjteményéből.

tések hozta az nyughatatlan elmét, sok irogatást, és kémség színe alatt hamis izengetést: akarom nagyságodnak jó lelkiismeretem szerint (kinél nagyobb gazdagságom nincs is) elmémet nyilatkoztatnom. Bizonyára semminemű tractám, sem titkom az fellázzadott, mód nélkül országunkban szélyel nyargaló hajdasággal egy csepp sem volt, s nincs is; bizonyosan is írhatom nagyságodnak: császáruk ő felsége udvarában tisztességes szolgálatban, egy puskával karddal örömesben enném kenyeremet, hogysem mint hazánk s nemzetünk ellen támadtakkal barátkozván, avagy magamat kezükbe adván. Ennen magamtól akarom, hogy nagyságod ezeket értse *).

Ipa, mire a levelet megkapta, már volt értesülve a dolgok valódi állásáról. Nehány nappal elébb új követett küldött Báthoryhoz, Maczasdit, kitől ez már leplezetlenül megírta neheztelésének okát. „Megadá nekem az Rákóczy uram jámbor szolgálja Maczasdi uram, az kegyelmetek levelét, melyben írja kegyelmetek, hogy nyilván volna kegyelmeteknél is az ide ki való hadaknak feltámadása, kér is kegyelmetek azon elébbi kegyelmetekhez való jó akaratomat mutatván leszállitanám az hadakat. Mód immár ezeknek leszállításában nincsen; mert nem csak hat ezeren, inkább hiszem hogy tizenhat ezeren is vadnak. Sőt magamnak is kengyelben félláb om; magam szolgálmat Ecsedbe hivattam, az Tiszán innét való vármegyéket is felültettem; mindenképen készen vagyok, az Tiszán tul is mind készen vannak az vármegyék. Nemzetemmel egyetértvén, országomnak akarok szolgálni azok ellen, kik hazámnak ellenségei lesznek. Látom azt, hogy jámbor szolgálatomnak, s kegyelmetekhez való igaz hűségemnek semmi tekinteti és haszna nem volt; s nincsen is ke-

---

*) Történelmi Tár XIII. 141. 1.

gyelmelek előtt, az mint szokták mondani: gratia praeteriti nulla laboris erit. Mennyi költséggel, fáradsággal szolgáltam ez elmúlt esztendőben is én kegyelmeleknek, jól tudhatja kegyelmelek, mostan is azon ember volnék, ha kegyelmelek vette volna tőlem. Mert annyi szolgálatomnak jutalma nem azt érdemlette volna kegyelmelektől, hogy kegyelmelek aequalissá tegyen az ott benn levő erdélyi atyafiakkal, hogy törvény szerint adassék meg nekem is azon őstől maradt jószágom; de ha immár úgy lett is, az erdélyieknek causájok elővé-tetett, és jószágok meg is adatott, az enyém pedig más terminusra haladott, ki mikor lehessen csak Isten tudja, az pedig nekem mely nehéz lehessen, megírni kegyelmeleknek nem tudom; de bizván Istenben, hiszem az nekem megadatik“ *).

A fejedelmi udvarban e nyilatkozat nem kis aggodalmat keltett s most Báthory barátai igyekeztek annak hatását ellensúlyozni. Főként Lónyai István, ki nov. 9-éről Perecsenből ír Petkinek: „Azért bizodalmas jó akaró uram, ha szintén valami idegenséggel irt legyen Báthory uram is, nem egyébként tulajdonithatja kegyelmelek, hanem, hogy semmi dolgaiban nem lehet bizonyos; én sem lehettem pedig még ez ideig szemben vele, jóllehet bizonyos embereitől izentem ő nagyságának, hogy én sok jó akaró barátit, és szolgálit ismertem lenni kegyelmelek között. Az ur Istent hívom pedig bizonyosságul, hogy én sem értettem ő nagyságától is Erdélyországhoz, sem pedig Erdélynek az urához semmi gonosz akaratot és szándékot, hanem csak im most az kit az kegyelmed irásából gondolkodom. Maczasdi uram ismét, hogy ezen elmene, szembe volt velem, ő jelenti, hogy az ur szóval is bosszankodott volna neki az

---

*) Történelmi Tár XIII. 134—135. II.

törvénynek elhaladásával, s igazsága megtartásával. Annak mondanám, hogy meg se mondjon eféle boszankodást, minthogy még ingyen sem értette Báthory uram is abban semmi állapotát; jóllehet ha mi eféle idegenséget szólt, vagy irt legyen kegyelmeteknek is, abban hordozta csak az ifiu elme, minthogy minket haza sem várván, idő előtt lött az ő nagysága boszankodása, vagy idegenséggel való írása, melynek nem kellett volna lenni.

Azért kegyelmedet bizodalommal, szeretettel kérem, hogy kegyelmetek mindenben csendes állapottal legyen, és ne ítéljen abból ártalomra való idegenséget, minthogy nekem a végre ő nagysága felől semmi gonosz reménységem, sőt csak gondolatom sincs annak előtte vele való beszélésem és értelmem szerint“ *).

S más nap ujra irt: sok szóval most kegyelmednek nem irhatok, de az kegyelmed írása és jó intése szerint nekem oly gondom vagyon az jó csendességes és békességes állapotnak megmaradására, tehetségem szerint, az mire az jó úr Isten reá segít, mint az magam életének megmaradására; csak hogy megitélheti azt kegyelmed az elkezdett dologban mely nehéz legyen az várakozás, kiváltképen ifiu embernek, és ilyen bizonytalan változó felindult időben; kinek szinte mert legnehezebb az várakozásra, ilyen felindult és zendült állapotban nem tud mihez tökéletesen bizni és fogni az várakozásnak bizonytalan reménységeért; holott már az felindult nép is nem késnek dolgokban, ha mely felé mit akarnak, ki mind csak veszedelmünkre való, akár mihez kezdjenek is. Nincsen az csendesítő vagy ellenek álló, kik egymásra nézván csak veszedelmünk az jele. Az én kicsiny, vékony értelmem szerint, ha az jó úr

---

*) Történelmi Tár. XIII. 138. l.

Istentől lött volna rendeltetvén, ebben nem kellett volna a hosszú haladék. De legyen úgy az mint az jó úr Isten rendeli; és az kegyelmetek bölcs ítéleti, és kedves akarata leszen: én kegyelmednek igaz jó akaró szolgálja és atyafia vagyok; ha mi áldással az úr Isten az kegyelmetek elméjét megvilágosítja értesen kegyelmed ujabban, bizonyosb állapottal, kiben ha jobb módot, és áltabb utat találunk, fáradjunk és munkálkodjunk egy értelemmel benne, hogy az úr Isten kegyelmesen mutasson és adjon módot ez felindult háborunak lecsendesülésében. Mert bizony naponként öregbedik gyülekezetek, nem csendesedik, kit bizony soha nem remélhettem csak akkor is, hogy az előbbi levelemet irtam kegyelmednek, hogy ilyen öregbölését hallani felindulásoknak, az mint most hallom“ *).

A mozgalom nemcsak az erdélyieket, hanem Mátyás párthíveit is aggasztá. Annak mindjárt keletkezésekor három követet: Kőrösyt, Csikót és Bolykit küldték a budai basához, kinek első válasza nov. 1-ről határozottan tagadta részességét. De a mint élesebbé lett a mozgalom ő is nyiltabban irt: „Csudálkozik azon, hogy az urak, az ország ő tőle akarják az hajduságnak feltámadását megérteni, holott azok is magyarok, és ő atyjokfiai. Az hajduság énnékem panaszkodik, hogy Bocskay király az minemű helyet és nemességet nekik adott, abban őket meg nem tartják. Ez feltámadásnak oka semmi nem egyéb, hanem az övéket akarják kézhez venni; én mindazáltal az előtt is intettem őket, hogy lecsendesedjenek, várakozzanak, magam emberét is innen Budáról az szolnoki békkel oda küldöttem hozzájuk, hogy csendességben legyenek, — de az urak és az ország ad okot arra, hogy le nem csendesednek.

*) Történeti Tár. XIII. 139—140. II.

Mert az minemü fenyegető leveleket az urak irnak nekik, melyeket énnekem küldöttek, és én Mátyás herczegnek felküldöttem, azokból kitetszik, hogy nem én vagyok az oka. Hanem im még is azt cselekeszem, mind emberem által, mind levelem által megtalálom őket, és csendesitem. Az urak is ő nagyságok szépen irjanak nekik, mind Homonnai, Mágocsi, Nyári Pál, és az commissarius urak ne fenyegezzék őket levelekben mert ha valaki haddal azokra támad, — minthogy azok eleitől fogva Bocskay fejedelem mellett voltak, én nekem az hatalmas császár megparancsolta, hogy az magyarokat őrizzem, oltalmazzam, — nekem is fel kell mellettek támadnom“ *). Ekkorra a felsőmagyarországi biztosok Dóczy és Forgács is megtették a szükséges intézkedéseket. Érintkezésbe tették magokat Rákóczy Zsigmonddal, intve őt, hogy kötelezettségétől el ne álljon. Parancsot küldöttek a megyékre, hogy fölkeljenek, Báthory Gáborhoz, hogy zászlóaljaival siessen a hajduk ellen, míg maga Forgács Tokajnál készült táborba szállani. Még előrelátóbb volt maga Mátyás. Nem tartott ugyan e tél folytán nagyobb veszélytől, de azért a végvárak parancsnokaihoz rendeletet küldött, hogy főként a Dunánál őrködjenek; valamint a megyékhez is nov. 9-éről rendeletet küldött, hogy hadi lábra álljanak. Írt a budai basának is, kinek működését jól ismeré, intve őt, hogy a hajduk pártolásától álljon el. De mivel a protestatiók — más gonoszok megelőzői — szóval és írásban már megtörténtek, utasította Thurzót és Homonnait, hogy nyugtassák meg őket, ha lehet szép szerével.

A közben a hajduk czélzatai mind világosabban nyilatkoztak. A debreczeni gyűlés után, mely feladatához képest már is erős izgalmakat támasztott, főnökeik

---

*) Történeti Tár. XIII. 144—145. II.

Budára mentek — kik közül öten ott maradtak, többen pedig az emrakhorral — istállómaster — s más előkelő törökökkel Szolnokba utaztak. Helyre akarják állítani Magyarországot úgy mint Bocskay idejében volt s Homonnait királylyá tenni, ki még nem nyilatkozott ugyan, „de tettei után ítélve — írá Mátyás — félelmes, mert mint nőtlen ifju, nagyratörő lélekkel bír“. „A tűz — írá máshelyt — nagyobbra nőheti magát, mint Bocskay idejében volt!“ Számok naponként növekszik, ez idétt már hatezer volt, észrevétlenül tűnnek fel és le, elfogdossák, s soraikba állítják a huszárokat. Már is Szikszóig nyomultak s más helyekkel együtt elfoglalák. Előhaladásuk borzasztó pusztítással jár s a felsőmagyarországi biztosok. Dóczy és Forgács nem hiszik, hogy másként rendre utasíthatók volnának, mint fegyveres erő által. Mátyás még gonoszabbat sejtett: megrohanni Érsekujvárt s a roszul védelmezett végvárakat és innen az örökös tartományokba ütni, ezt hitte fölkelésök céljának *). Egy csapatjuk — magának Nagy Andrásnak vezérlete alatt — elfoglalta Putnokot s egész Tokajig barangol. Thurzó ezen nem rég nyert birtoka közelében rosz szomszédoknak tartva őket, visszanyomta ugyan **), de ez épen nem gátlá a felkelés terjedését.

Ily körülmények közt küldék a felsőmagyarországi biztosok Kékkedit és Bornemiszt alkudozás végett a hajdukhoz. Hasztalanul. Ezek kijelenték, hogy addig meg nem nyugosznak, míg Magyarországnak királya nem lesz, sőt azzal sem gondolnak, ha Magyarországból kiűzetnek — a hódoltságban már van számukra föld biztosítva. Ekkor már egészen fanatizálva voltak. A bécsi

*) A fenebbi források Hatvaninál III. 233—239. l.

**) Kazy Hist. I. 70. l. Nem tesz ugyan fel más dátumot, mint az 1607-iki évet, azonban ez esemény nagy hihetőséggel a hajduk Kassa alá vonulása előtt volt. Összevetendő Petővel ez évről.

békével vallásszabadságukat is megtámadva látták, és egyes papok, mint Foktői Máté, nem kis részt vettek a fölkelés terjesztésében. Már nov. 22-én Kassa alá mentek, követelve, hogy a hidon szabad átvonulás biztosíttassék számukra. Nem merék megtagadni a biztosok, nehogy a várost ostrom alá fogják. S most a hajduk a szomszéd falukban széledtek el. A veszély valóban nem közönséges volt. A biztosok levelei egymást érték Mátyás főherceghez s ez viszon pénzért és segélyért mindannyiszor sürgette bátyját, a császárt. De a császár nem bízott sem a főhercegben, sem a főurakban s kéz alatti intézkedésekhez folyamodott. Az erdélyi fejedelemmel való összeköttetését akarta felhasználni s ennek testvérét, Rákóczy Lajost megbizta, hogy igyekezzék a hajdukat az ő részére megnyerni *). Fölösleges kísérlet! a hajduk már ekkor más részre, előnyösebb szövetségre vetették szemeiket.

Báthory Gábor a felső magyarországi biztosok felhívására dandárjával, mintegy 3000 emberrel s tarackokkal átmenvén a Tiszán, Tarczal és Tokaj közt táborba szállott **). E hirre a hajduk felkészültek, hogy őt vagy részökre nyerjék, vagy megütközzenek vele. Báthorynak még ekkor őszinte szándéka volt leültetni őket: „lova hátán forgolódván — mondá maga később — minden népével, sem költséget, sem fáradságot nem nézván, szeretettel szolgált és mindenképen azon volt, hogy még akkor az inségtől megszabaduljon az ország“. Azonban csak maga volt táborban, a megyék dandárai mindig késtek, német sereg sehol sem volt látható, a főurak váraikba vonultak vissza, s ő egymaga a már 8000-re nevedezett sereggel nem lett volna képes megmérkőzni. De ideje sem lett volna: mert már első

*) Rudolf jelentése a német birodalom rendeihez Hatvaninál III. 306. l.

**) Sepsei Laczkó Mikónál III. 123. l.

napjaiban táborba szállásának — nov. 30-án — az egri basa leplezetlen őszinteséggel megírta neki a mozgalom eredetét: „tekintetes nagyságos fiam, így magyarázza meg magának és értse meg a hajduknak ezen fölkelését vagy csoportozását, nincsen az sem nagyságodnak, sem a magyar nemzetnek kárúra; és a jó Isten látja mi sem voltunk soha és nem vagyunk a magyar nemzet kárára, valamiképen áll hatalmas császárunknak ígérete, a míg csak fejünk megfog lenni, sohasem állunk el a magyar nemzettől. Hasonló okból ezek a hajduk győzhetetlen császárunknak fejet hajtottak és ruhájába kapaszkodtak. És mindenestre itt a szomszédságban szükséges, hogy nagyon ne bántogassuk a hajdukat és ne zavarjuk tudván, hogy a ki őket hadal támadja meg, ellensége az a hatalmas császárnak. Így tudja meg tekintetes fiam ezen tanácsomat stb“ *).

E levél minden esetre intéssel szolgált Báthorynak, hogy támadólag ne lépjen fel és erre alkalmas ürügye is volt, mert mind Magyar- mind Erdélyország biztosai már útban voltak, oly utasítással látva el, hogy próbálják meg a hajduk békés leszállítását. A magyarországi biztos maga Homonnai Bálint, az erdélyi sarmasági Zsigmond volt. A találkozás a hajdu vezérekkel a Kis Hernád mellett Ináncson történt, Muharem tihaja (deák) jelenlétében.

Itt vette Homonnai ipának Rákóczynek dec. 21-én irt levelét, melyben ez a dolgok állása felett panaszkodik, s innen küldé dec. 22-éről válaszát: „Az ur Istentől nagyságodnak minden jókat és jó egészséges boldog hosszú életet kívánok megadatni. Az nagyságod nekem küldött böcsületes levelét tegnapi napon nagy szeretettel és kedvesen vettem: melyben nagyságod

---

*) A levél Hatvaninál III. 243. l.

engemet atyai kegyes indulatjából int arra, hogy ötven, hatvan és hetven esztendő embernek elméjéhez szabván és rendelvén magamat, tűrjek és szenvedjek; bizonyára egész életemben, s most is a tűrésben és szenvedésben nem kevés részem volt. Az mint pedig nagyságod is írja, miérthogy az öreg, okos és bölcs tanácsos és elmés ember most igen szűk és ritka, miről irhatok bővebben én is nagyságodnak, mint azoknak szűk és ritka voltokról? Mert az emberek most igen ifjak, s ahoz képest gyenge értelműek.

Mindazáltal én úgy igyekszem magamat viselni, hogy az mi kegyelmes urunknak, fejedelmünknek, és koronás királyunknak, az szenséges római császárnak, sőt édes hazánknak s kedves nemzetünknek, magyar nemzetből való, igaz, tökéletes, hív és álhatatos, engedelmes szolgálja lehessenek, az mint el is kezdtem. De ha az ur Isten az nagyságod méltóságodat idegen országban való állapotra nem rendelte volna, az nagyságod személyének köztünk való jelenléte kiváltképen most igen kívántatnék, bár nagyságod parancsolna mindnyájunknak *).

De kiegyezésről az akkori hangulat mellett szó sem lehetett: „ők, mondák a hajduk, nem uralják a németet, mert nem az ő nemzetökből való, másodszor, hogy pápista bálványozó, harmadszor, hogy semmi fogadását meg nem állja és az Bocskay István adományát sem teljesíti be, az kire kötötte magát, hogy megadja bécsi végezés szerint. Azért magyar fejedelmet akarnak uralni. Így levén czekek — folytatá Szamosközi előadását: — ugyanott Homonnai Bálint uramat akarák fejedelemmé választani, de teljességgel recusálta. Nyolcz egész napig mikoron így veszekedtek volna és látnák

---

*) Eredetiről Mike S. ur gyűjteményében.

mind Sarmasági uram, az erdélyi fejedelem képében való orator, mind pedig Homonnai uram, hogy semmi képen meg nem állhatnak, ötven napig való frigyet vetettek egymás közt, hogy eddig mind két fél csendességben legyen. A frigynek első napja kis karácson — azaz 1608-iki új év első napja *).

S most Báthory és párthivei elérkezettnek hitték az időt, hogy Rákóczyval alkudozást kezdjenek, melynek célja ezt lemondásra bírni. Az első ajánlatot, hogy a függő kérdéseket — értve Báthory erdélyi uradalmait — biztosok által intézzék el, szívesen megragadák Ecsedben. S Lónyai nem késett válaszolni még nov. 17-én hogy „Imrefi nem szánja fáradságát bemenni, mivel kegyelmek bizonyosban tractálhatna ez romlott hazánknek jó állapota felől.“ Mert ezen ügyes férfiú volt kiszemelve az első lépések megtételére.

Imrefi a Báthoryaknak régi hive volt, ki a Gábor érdekében mindjárt Bocskay halála után fellépett, s kit mint láttuk — Homonnai ezért meg is feddett. Jól ismerék az öreg legnagyobb gyöngéjét: uradalmi szaporítása körül nem igen válogatta az eszközöket. Emelkedését házasságának köszönheté. Ez nyújtott módokat, hogy középbirtoku nemzeti urból nagyságossá, a ropant makoviczai s más uradalmak birtokosává lehessen, Elérte a legnagyobbat, mi előtte elérhető volt, de aggul-tan, közsvényesen, betegség által kinzatra s most már egy eszmének élve, hogy családi felemelt fényét letűnni ne engedje. Mégis most is, mint fejedelem az országban „mely még akkor igen szegényes pusztá vala“, s melyet egy inséges év csapásai sujtottak „a mi kincse az országnak kezébe akadhat vala, azt Barna István komornyikjától igen kiküldözi vala Magyarországba“ **).

*) Saamosközi levele György deákhoz. Erd. O. Tört. Társ. II. 124. l.

**) Borsos Tamás önéletrajza Erd. O. tört. Társ. II. 36.

Mert nem ragaszkodott annyira a trónhoz, mint urodalmaihoz, nem annyira a népszerűséghez, mint a vagyonhoz. Hogy ő három fejedelemnek az ősapja *), azt meg sem álmodá, csak azt tekinté, hogy három kiskoru fiúnak az apja, kiket az ország első birtokosai közt akar látni. De ez azok előtt, kik őt trónjáról le akarák tuszkolni, nem volt titok, s tervöknek, ha sikert akartak, ezen kelle épülni.

Imrefi nem lehetett valami kellenies jelenség. Borsos Tamás „hosszu nyaku, megfonyadt“ embernek nevezi, de ki azért sima nyelvű udvaronez volt. Jobb követet nálánál találni sem lehetett volna, ki a fejedelem helyzetét és körülményeit igen kitudta aknászni. Pártja urának már volt Erdélyben s most sokan a főurak közül is hozzá csatlakoztak: mint Kendi István, fia a lefejezett Sándornak, Erdély nagy államférfiának, s Kornizs Boldizsár, ki a katolikus szüléktől származott Báthoryban vallásának támaszát vélte feltalálni. Imrefi mindenre tudta alkalomszerűleg figyelmeztetni a fejedelmet. Öreg ember ő már életének vége közeleg s halála nem kis zavarokba fogná Erdélyt dönteni. Igaz, hogy Rudolf elismerte, de mi értéke ennek, midőn a főherczegek s a császár közt kitört a viszály, és ő Mátyástól s a prágai udvartól megerősítését nem várhatja s vajjon nincsenek uradalmi veszélyeztetve, melyek a magyar király ditiójában fekszenek? Azután a Weiss és Veres által hozott válasz is nem rejti e veszélyes összeütközés magvát magában, midőn a török Lippa és Jenő iránti követeléseivel nem akar felliagyni? mert egyaránt veszélyes e kérdésben engedni vagy dacolni. Jobbnak látta tehát Imrefivel tényleges alkudo-

---

*) I. Ferenczet, ki soha sem uralkodott, nem számítva ide, t. i. a két György és II. Ferencz.

zásokba bocsátkozni. Annak alapján Szádvár és Sáros várakat jelölte ki, melyeket Báthory számára Csáky István özvegyétől szerezzen meg.

Imrefi aztán is több ízben megfordult nála. S mennél erősebben tartá magát a mozgalom, az öreg fejedelem annál hajlandóbbá lett visszavonulni magányába. S végre is elfogadta az Imrefitől ajánlott uradalmakat.

XXI.

A hajduk zavargása, a magyar- és erdélyországi főurak közt czélba vett közös működés Rákóczyt Váradra szólítá ki. Mint előre kiszámittatott, az nem közészerű hatást gyakorolt rá. Itt várta be a fegyverszünet létrejöttét, innen indította követeit Szilvási Boldizsárt és Pécsi Simont Báthory Gáborhoz, hogy a megkezdett alkudozást vele befejezzék s miután Bánfi Dénest, a Báthory Gábor sógorát a váradi kapitányságból elmozdítá, s hogy a fontos őrség kétes percekben hízekben legyen, ennek helyére Rhédei Ferenczet nevezte ki, visszatért Gyulafehérvárra „Déva felől a belényesi úton sok veszélyek közt.” De a hajduk a fegyverszünetet nem tartották meg hitlevelök daczára sem. „Nem kegyelmeznek — panaszkodtak a felső magyarországi biztosok — sem kornak sem nemnek. A gabona- és bortizedet, melyet a sok eső miatt hamaríbb nem lehetett szállítani, elfogdosták úgy, hogy mi a végeket sehogys láthatjuk el. Számok parasztokkal és másokkal naponként növekszik s a népet annyira magok részére vonták, hogy ezek uraiknak az engedelmességet és szolgálatot megtagadják. Sok év óta nem volt az ország ily nagy veszedelemben!” A veszély pedig még sem volt oly nagy, mint hívék: egy nappal e levél kelte után, jan. 24-én, mondá Illésházy az országgyűlésen a hajdu mozgalmak felett aggódó Czobornak: „mit félsz, három napig semmivé teszem” *). Népszerűségére számított-e Illésházy? vagy tudta már, hogy a hajduk a Báthory Gábor zsoldjában állanak s maga is részes volt a dologban? Alkalmasint mindkettőt latba vetette.

*) Országgyűlési diarium Kovacsics Script. Minores. I. 236. l.

Mert a hajduk már valóban Báthory pártjára mentek át a Homonnaiéről, daczára, hogy éppen ez időben alkudoztak az ő követek: Farkas András, Nánási István és Kis Pál — kik kapitányjok Géczy András nevével jártak — és sürgették a portán, hogy erősítsék meg Homonnai, kiket a hajduk készek bevinni Erdélybe, kivervén a Rákóczy-pártiakat onnan. Marcius 4-én e követeket jól fogadták, majd kaftányokkal, forgókkal ajándékozták meg, melyeket ezek kevélyen kalpagjuk mellé tűzték *). Későn már — mert otthon másként alakultak a viszonyok.

A fegyverszünet idejét Báthory felhasználta a hajduk lekötésére, kiknek száma már akkor megközelíté a tizennégy ezret. Részéről az alkudozásokat Imrefi vezette, a hajduk kívánságait Foktú Máté kálvinista pap, s a mozgalom egyik vezére által küldék hozzá. Ha Báthory elnyeri a fejedelemséget, tegye Nagy Andrást zászlós urrá és váradi kapitánynyá, Elek Jánost, az alvezért, nagyságossá s valamely vár urává **) „az pápistákat ne szenvedje se tanácsában se udvarában, se tisztviselésében; mert ezek nem lehetnek hivek az fejedelemnek“ ***). E feltételek tulzottak és elfogadhatatlanok voltak. De a kiegyezés mégis létrejött, „Báthory magának kötelezte az hajduságot“, s hogy terveinek teljes mértékben biztosítsa őket, Nagy András mellé maga részéről vezérnek Imrefit nevezte ki †), ki a vezényletet tényleg át is vette.

Ez alatt Imrefi ígérekkel, biztatásokkal megnyerte Pekrit, a korlátnokot, Bethlen pedig magában

*) Hammer II. 721. Kazy I. 70. l.

**) Bethlen Farkas VI. k. 52. l.

***) Pázmány Péter 8t szines levél, a második levél bevezetésében.

†) Borsos Sebestyén önéletleirása 36. Hoffman jelentése 128. l. Mindkettő az Erd. O. Tört. Tárában II. k.

Erdélyben növelte Báthory pártját s szerzett neki híveket ajándékokkal, ígéretekkel. S midőn meglehetősen előhaladt és figyelmeztette Rhédei Ferenczet „azon kell lennünk, hogy a dolog ne haladjon“ — épen e miatt Báthory sietve hívatta Medgyesről Ecsedbe *), hogy az alkudozásokon jelen legyen, melyek az országgal és Rákóczyval folytak. S ez nem sokára kedvező véget ért: az ország meg fogja választani Báthoryt, s a kívánt feltételek alatt a jó öreg Szádvár és Sárosvárakért a fejedelemségről le fog mondani. Aztán a magyar és osztrák rendek közt (a pozsonyi országgyűlésen febr. 2-án) aláíratott a híres frigylevél, mely végre is Rudolfnak koronájába került és Mátyásnak trónt szerzett. Tehát a kettős cél, melyért nem összegyűltek a hajduk, hanem melyre fölkelésöket ügyesen felhasználák, a teljesedés pontján állott. Csak a végrehajtás hiányzott s ezért még egyideig fegyverben kellett maradniok.

Mind ez aggasztá az erdélyi rendeket, kik közül már sokan átállottak Báthory pártjára, s ezek ujabban megírták, hogy Báthoryt meg fogják választani, csak hogy a hajdukat Erdélyre ne vigye. Báthory meg is ígérte azt következő válaszával, melyet Ecsedről febr. 23-áról küldött be: „Minden jókkal szeretettel leszen az jó Isten kegyelmetekhez. Az kegyelmekkel s mind penig Rákóczy urammal való előbbi végzéseinak szerint Dengeleghy Mihály és Csuka Gergely uraimék által való mostani jó választételét mint urainnak jóakaró atyámfainak megszolgáalom kegyelmeteknek. Az kegyelmek kívánsága szerint immár az gyűlés-napig elvárakozom, de kérem kegyelmeteket, kegyelmek ne halogassa. Itt kinn is az szegény hazát hadainkkal ne rontassuk, mert Kassától fogván az Meszesig az földet be-

---

*) Bethlen levele Rhédeyhez, Medgyes febr. 10. 1608. Tunyogi gyűjteményében.

fogták; az végezés szerént megparancsoltam mindjárt az kapitányimnak, kik Erdélyország határán vannak, hadastól, hogyha életeket szeretik, az határokon belől az vitézekben ne bocsássanak és semmi kárt ne tegyenek, mert büntetetlen nem szenvedem; az mi pedig illeti a kegyelmetek követe hozzám bocsátása felől való kívánságát, hogy arról is assecurálnám kegyelmeteket, fogadom az én hitemre, hogy valamikor, és valamely követeket kegyelmetek hozzám küld, békével visszabocsátom és bocsáttatom kegyelmetekhez. Ez mellett két *salvus conductus* is küldtem kegyelmeteknek, hogy békességesb és tanácsosb útok lehessen mind ide jöttökben és visszamenetekben. Chey . . . István és Nemes János uraimék által szóval is izentem kegyelmeteknek. Ez felett az én atyafiságos szolgálatomat ajánlom kegyelmeteknek“ *).

S midőn ily módon Erdélyből már teljesen biztos kilátásai voltak, a magyarországi urak közül azokat, kiket az öreg Rákóczy sújtott, jószáguk visszaigérésével hódította maga részére, s főként Bocskay Miklóssal következő hitlevél alapján egyezett ki: „Nos Comes Gabriel Báthory de Somlio Comitatum Crasnensis et de Szaboch Comes. Adjuk tudtokra mindeneknek az kiknek **) jelentvén az mi levelünknek rendiben, hogy látván hozzánk igaz atyafiságos jóindulatját és szeretetét az mi sógorunknak az tekintetes és nagyságos Bocskay Miklós uramnak, melyet ő kegyelmében kétség nélkül megtapasztalván, mi is akarván azon atyafiui szeretetönket mutatnunk ő kegyelméhez. Arra ígérjük magunkat ő kegyelminek, hogy ha Isten az Erdély fejedelemségnek székében őltet, mi is minden Erdélyben levő várait, kas-

*) Eredetiről, Mike Sándor ur gyfjtem.

**) Az eredetiből ki van felejtve az „illik“ szó.

télyit, udvarházait, és azokhoz tartozandó minden jószágit, valamelyeket szegény boldog emlékezetű fejedelmünk Bocskay István urunk adott ő kegyelmének, azon igazsággal birni engedjük, benne meg nem háborítjuk, sőt inkább oltalmazzuk. Azokat is az melyek Rákóczy uram ő kegyelmétől mostani vajdaságban elfoglalt, módomban levén benne, és alkalmatosságom adatván reá, mindenestől fogván restituálom ő kegyelminek. Kinek nagyobb bizonyosságára és erősségére adtuk az mi levelünket kezünk írása és pecsétünk alatt. Datum ex Arce nostra Eched Die Vigisime Octava febr. Anno Millesimo Sexcentesimo Octavo.“ *)

A hajduság rakoncátlansága ez alatt is folytonosan tartott. „Az urak jószágát szabadon birták, a nemességet elnyomták, a községet megemésztették“ — panaszkodnak a biztosok Hoffman György, Barkóczy László és Lónyai András, kiket a magyarországi biztosok leültetésök végett febr. végén Báthory Gáborhoz küldöttek. A biztosok előadása hosszas volt, kimeríték minden okaikat s végre is megigérték az ináncsi feltételek teljesítését. Báthory nem biztatta őket, de nem is utasította el, hanem vígaszképen megmutatta egyezkedését az erdélyi fejedellemmel s nem nyomaték nélkül emelé ki, hogy a Rákóczyval volt confoederatio megtartását ő is kívánja. Azután a biztosok Imrefit hívták magokhoz, kézbesíték a nemes ország levelét és sok szóval intették, „hogy ő kegyelme intímus consiliarius levén ő nagyságának úgy tanácsolja az urat, ki legyen Istenünknek tisztességére és hazánknak megmaradására“. De bármennyit beszéltek is a biztosok, bármennyi ígéretet vettek is, nem sok hajlamot vettek észre a hajduk leszállítására. S valóban annak csak közelgett, de még nem jött el az ideje.

Rákóczy márcz. 3-ára országgyűlést hirdetett. Bá-

---

*) Eredetije az erd. Muzeum kéziratában.

thory követői Bánfi Péter, Macskási Menyhért, Petheő István is jelen voltak ezen, hol a közhangulatot urok irányában teljesen kielégítőnek találták. Marc. 5-én Rákóczy a nagy templomban a rendek előtt bejelenté lemondását, hosszan számlálván elő okait. Ezután elhagyta a templomot s harmad napra, marc. 7-én, nejével és három fiával elutazott magyarországi uradalmaiba.

A dolgok azután gyorsan fejlődtek: Báthory még e hónapban megválasztatott s beigtattatott az erdélyi fejedelemségbe.

Épen ily szép renddel lőnek végrehajtva a hajdu fölkelésnek magyarországi érzélatei is. A török biztosokkal marc. 28-án Érsekújvárt megújított a zsitvatoroki béke, melynek meg nem tartása lényeges oka volt a támadásnak. Egy nappal előbb, marc. 27-én, kiadatott a hajduknak a budai basa és a magyarországi kormányzó biztosai részéről a hitlevél, melyben ezeknek követelései megadattak s mely szerint általános bűnbocsánatot nyertek, és a Bocskaytól nyert birtokaikban és szabadalmaikban megerősítettek *). A hajduk erre — apr. 19-én **), leszálltak, de soraik közül hat ezer ember azon sereghez csatlakozott, melyet Mátyás a pozsonyi frigylevél és határozatok ellen tiltakozott bátyja megtámadására Prága felé vezetett.

*   *   *

Rákóczy lemondása után nem sokáig élvezheté a nyugalom napjait. Ősi birtokán s születése helyén Felső-Vadászon még azon 1608-ik év dec. havának 5-én meghalt. Tetemeit nagy pompával temettette el Szerencsen 1609. jan. 21-én özvegye Telegdy Bora.

*) Mind a két okmány Katonánál XXVIII. k. 792. köv. II.

**) Sepsei Laczkó Mikónál III. 123 l.

MÁSODIK KÖNYV.

I.

Midőn Zsigmond urat a gyászoló gyülekezet a szerencsi templomba örök nyugalomra kísérte, még legidősb fia György sem töltötte be 15-ik életévét. Nagy szerencsétlenség az árvákra nézve, kik az északkeleti megyék leggazdagabb urai közé tartoztak, s annyival nagyobb, mert azon megyék többi urai: atyjok versenytársai, még jól emlékeztek, hogy melyik várát, melyik uradalmát mikor és kitől szerezte az öreg? Az ősiségi törvények mellett, még olyan árváktól is, kikre nem szerzett, de ősi vagyon maradt sokszor, igen sokszor pereltek vagy foglaltak el birtokokat amaz időkben — annyival inkább siettek Zsigmond ur irigyei és versenytársai felhasználni árvái kiskorúságát. Sokan léptek fel különböző czim alatt, különböző követeléssel s a temérdek per roppant áldozatokat kívánt: a többi közt Szádvárt a nádori bíróság Pethe Lászlónak ítélte s Makovicza elvesztését új vásárnak kelle megelőzni. Mintegy két évvel Zsigmond ur halála után Mágyocsy Ferencz is kezdé az ifju nagyságosokat „impetálni“, mondván: „olyak veszik el zsirját, hasznát a Rákóczyak jószágának kiknek senmi közülük nem volna hozzá; énnekem nagyobb közöm lévén ahoz, minthogy az én jószágomból szereztetett, én is a mit elvehetek elveszek a Rakóczy-ifjakon“ *).

---

*) Szuhay vallomása Botka becses czikében: Győri Füzetek III. kötet, 7-ik l.

Ő azon ötvenezer forint hátralékát követelte az árváktól, melyre nézve atyjokkal már egyszer nemcsak kiegyezett, de ki is elégítettett.

De György urfiban már korán mutatkoztak azon tulajdonak, melyek őt utóbb is oly nevezetes emberre tették: kitartó szívósság s egyszersmind a körülményekkel megalkudni szerető hajlékonyság. Talált módot a csorbát oly módon ütni helyre, melylyel birtoka, s mi ezen időben azzal egy jelentésű volt, hatalma tetemesen megnövekedett — szerencsés és irigylésre méltó házasság által.

A főurak gyermekei ez időben korán felléptek a közpályán. Rákóczy György már husz éves korában borsodi főispán volt s ugy látszik ez időben lépett első házasságra egy Bethlen leánynyal. Összeköttetései Erdélylyel már birtokainál fogva és erdélyi születésű édes anyja által is tetemesek voltak — e házasság növelte azokat. Röviddel utóbb meghalt neje, s ő másodizben, alig néhány héttel mostohaanyja halála után, 1616. apr. 18-án, nőül vette Serkei Lorántfi Zsuzsánnát *).

Zsuzsánna művelt, emelkedett lelkű, és rendkívül gazdag hölgy volt. Leánya Lorántfy Mihálynak s Zeleméry Kamorás Borának. Két nővére volt: Mária, ki utóbb Györgyünk testvéréhez Zsigmondhoz s Kata, ki előbb Aliához, utóbb Apafi Istvánhoz ment férjhez. A Kamorás család a Dobóktól származott le, s Lorántfy Mihály nemzetségének utolsó férfi sarja volt. Kezén roppant vagyron gyűlt össze a Kamorásokéból s Dobókéból. Mindezek koronája a pompás sárospataki uradalom s fejedelmi vár, mint a Dobók hagyománya 1608. nov. 10-én a szepesi kamarával kötött egyesség útján lett nejének birtokává. Lorántfy neje meghalt 1610 előtt s meg maga

---

*) Kazinczy Ferencz: a Rákóczy-ház, Felső-magyarországi Minerva. 1826. évfolyam 950. I. V. 8. Sepsey Laczkó gr. Mikó kiadása 150. I.

is 1614. nov. 26-án, leányait második felesége Andrásy Kata gondjaira bízván.

A sárospataki uradalmat sem Lorántfy, sem Rákóczy, — ki maga is annak fővárába költözött át — nem bírhatták háborítatlanul. Mind Mihály urral mind György urral elkeseredetten pereltek a Zeleméry rokonok s több ízben busásan meg is fizettették őket: mignem 1629-ben Eszterházy Miklós nádor közbenjárására, újabb 29 ezer forint lefizetése után, örök béke jött létre Rákóczy és a rokonok közt. Az első megtartá a várat s uradalmát, melyre — valamint a tokajira s tarczalira is — 1630-ban, 313 ezer forint lefizetése mellett, királyi adományt nyert *).

---

*) Sepsey Laczkó 143. l. Nagy Iván családai VII-ik k. 173. l. és IX-ik k. 606. l. A Dobók vérsége Botka Tivadartól, Új Magyar Múzeum 1860. évfolyam. II. k. 172. l.

II.

A magyarországi párt, Rákóczy Zsigmond lemondása után, épen oly hévvel küzdött Báthory Gábor ellen mint a mekkorával ennek bukása után Bethlen Gábort akarta félre tolni. A személy kérdése, hogy kinek részére eszközöljék azt: Homonnai Györgynek, Prépostvárinak vagy Sarmaságinak, alárendelt érdekű volt, s csak annyiban birt fontossággal, mennyiben a magyarországi párt Erdélyt a fejedelem személye által akarta függő állásba hozni. De Bethlen minden tervöket meghiusítá s midőn a harmincz éves háboru kitört, ő már székében szilárdul fílt.

Sőt Bethlen már ez időben a magyarországi pártnak egy nevezetes részére támaszkodhatott. Az naptól fogva, hogy Homonnai Bálint, nem sokkal végleges visszavonulása után meghalt, sokan más szemmel tekinték az erdélyi ügyeket. A tervezett felforgatások lényegesen a protestantismusnak eme főfészke ellen is voltak intézve, s a Rákóczyaknak szükségkép el kelle válni a Forgácsoktól, Homonnai Györgytől. Rákóczy György az ellenzék fejévé lett — s Sáros-Patak megint központja volt annak, mint a boldog emlékü Perényiek idejében. S Bethlennek e fészkekből valóban lényeges szolgálatokat tettek: megbénították a beütési kísérleteket, sőt néhányat azok közül a megyei gyűlések erélyes magatartása következtében, még csírájában elfojtottak. Bizonyos, hogy e párt magatartása még a békekötésekre is befolyással volt, s sokat tett arra, hogy mind a két nagyszombati értekezlet a fejedelem hatalmát s birtokát a részekben kijebb terjeszté.

Midőn a harmincz éves háboru kitört, a katolikus

és protestáns rendek Magyarországon is ellenségesen álltak egymással szemben. Az 1619-iki országgyűlés tusái még élesíték az ellentétet, s annak eloszlása után Rákóczy György és a Thurzók ujabban Bethlenhez fordultak segélyért, kit az iránt a csehek is több ízben megkerestek, s kiknek részéről az alkudozások folytatásával Zmeskál Jaroszláv volt megbizva. De ez időtt Ferdinánd is tett — bár közvetett — lépéseket nála oly ajánlattal, melyben első sorban a Rákóczyak voltak érdekelve. 1619 júliusában „Dóczy András — írja Bethlen maga *) — Károlyi Mihályt hozzám küldte egy credentiaálissal, mely mellett kívánja vala tőlem magamat declaráljam, mivel érti király, hogy engemet, né mely nyughatatlan elméjü urak és egyéb rendek is sollicitálnának ő felsége ellen való fegyverfogásra azonképen az csehek is; és noha ő felségével nem volna semmi ismeretségem s confoederatióm, mindazáltal praedecessorával való végezésim szintén úgy tendálnak ő reája mint arra a ki velem concludálta a conditiókat; jól tudja azt is, hogy offendáltattam praedecessorának némely tisztviselőitől melyet magok sem javallottak azokban, és érti, hogy abból nem kicsiny idegenséget is concipiáltam volna ellenek, melyre nézve szükségesnek látja, hogy végére mehessen, micsoda effectussal akarom magamat ő felségéhez viselni, sőt ha kívántatnék, hogy inkább ő felsége ellen insurgálásra igyekező embereknek refrenálásokra ha hadat bocsátok Dóczy mellé és magamat in propriis terminis contineálok: ő felsége mind magamhoz s familiámhoz oly és annyi jó akaratját, liberálítását mutatja, melyet sem elgondolni, sem elhinni, tudja, nékem nehéz volna; többi között ugyan-

---

*) Bethlen levele Alvinczy Péterhez, eredetiről mely Mike Sándor ur tulajdona.

akkor inspecie az Rákóczy György és Zsigmond jószágokat Patakkal együtt jure perennali ígérte Dóczy király nevével Károly által.“

Az ajánlat kecségtető volt s annak elfogadása Ferdinándra nézve kiszámíthatatlan fontosságuvá leendett: mert egy időben nyeri meg magának Erdély fejedelmét s teszi tehetetlenné a magyarországi ellenzék és protestantismus egyik, bár fiatal, de már is tekintélyes fejét. De Ferdinánd roszul számított: Bethlen nem az az ember volt, kit bár mily fényes ajánlattal nemzetének és vallásának megrontására lehetett volna birni. Az napig mig Ferdinánd ez ajánlatait elébe nem terjeszté, habozott, ingadozott, mert ő a magyarországi statusok közül senkit sem sürgetett, hogy sorsa emelésében segélyére legyen, melylyel ő meg volt elégedve s tulajdonát sem volt hajlandó kockára vetni. Sőt még akkor sem volt hajlandó kilépni, midőn a magyarországi urak saját magok s a nemzet veszélyeztetését elibe terjeszték, tudósítván őt az ellenök tervbe vett gonosz czélzatok felől. „Sokat gondolkodtam — írja maga — magamban mit kellessék cselekednem, mert considerálván magam erőtlenségemet, semmi comparatiót nem találtam arra való, hogy egy római császárral feltegyek, az magyar nemzet természetét pedig ha meggondoltam, egyebet annál nem találtam, az minemü gyalázatban inconstantiajok miatt jutottam, egyességeket magokban ha megtekintettem semmit olyant nem találtam, az hadakozáshoz való kedveket, sem Istenünk tisztességének, igaz tiszteletinek és vallásunknak és szabadságoknak, és magok becsületes jó hírének, nevének őrzésére, oltalmazására benne fel nem leltem, hasonlóképen continuálását az hadakozásnak féltem hogy akkor hadják, szakaszszak félben, az mikor leginkább kívántatnék, mert az mint kedvek ugy erejek is nem lévén hozzá,

féltem hogy mind magamat és kicsiny fejedelemségemet, benne levő minden renddel utolsó veszedelembene ejtsem. Igazán írom, hogy kételkedtem is azoknak az uraknak minden ígéretekben, és nem is mertem volna csak az ő kérésökre biztatásokra felkelni, suspicálkodtam szavokban és quaerelájokban is, hogy nem mind volnának igazak, értvén és tudván csak kevéssel ez előtt az 17 conditióknak praestálásokra, observálásokra, mely erős hittel kötelezte légyen magát az új királyok.

De Károly követsége, a Dóczy útján tett ajánlatok véget vetettek habozásának. Ez győzte meg őt, hogy a protestantismus ügye Magyarországon csakugyan veszélyben forog s főként ez birta rá, hogy kételkedését, habozását legyőzve a magyarországi dolgokba elegyedjék. Maga írja Alvinczynak: „ez a követség (t. i. a Károlyé) csinált hitelt nálam az urak sok esedezéseknél és szegény Szemeskál követsége *) s az kegyelmed biztatása bátorított az magyar nemzetnek akkori veszedelmes állapotjában való segítségére in persona hogy menjek, az minthogy minden rettegető, megtörténhető s fejünkre árvizképen omolható félelmes gondolatimat meggyőzván, magamnak egy categorica resolútiót vévén, személyemet, életemet, fejedelemségemet, nemzetemet kockára és az szerencsének állhatatlan és változó kereke forgása alá bocsátván, magamat az hatalmas Istennek kegyelmes gondviselése és atyai oltalma alá bízván, az magam kicsiny seregével és értékecském-mel megindulék segítségekre, nem úgy mint had szokott járni, hanem ahoz képest póstakép érkeztem“ **).

Mert Bethlen mig el nem határozza magát fontolgtató, sőt talán habozó — de a kivitelben mindig gyors és

---

*) T. i. Csehországba Friderik királyhoz.

**) Bethlen Gábor eredeti leveléből. Mike Sándor ur gyűjteményéből.

határozott volt. S e tulajdonsága mint mindig úgy most is nagy hasznára vált.

Mielőtt Bethlen elindult volna, a mozgalom Magyarországon már kitört. Első jelensége volt ennek, hogy Rákóczy György, Szécsy György s mások is „a vármegyék akaratjából s megegyezéséből“ hitlevelet küldének neki. Az előintézkedéseket Rákóczy tette nagy buzgalommal s ügyesen. „Egy néhány napokon — írja egy évkönyviró *) — sokat fáradoza, vigyáza és nyargala az Isten anyaszentegyházának megmaradásáért“. Aug. 25-én Szécsyvel tanácskozott Enyiszkén, 26-án már a hajdukat szervezé s következő napokon másfelé is fogadott hadakat. Titokban, valamint a katolikus urak Homonnai és Dóczy is titokban nevelték hadaikat, s erősíték váraikat.

Dóczy azonban Rákóczy készülődését megsejtette s kérdést is intézett hozzá e tárgyban, hogy miért gyűjti a hadat „holott az országnak háboruja nincsen?“ Rákóczy válasza a valóság eltakarása volt. „Én nekem mostan Patakon az udvar népénél egyéb hadam nincsen.“ Nem is volt Patakon — hanem másutt, jegyzi meg ugyan azon évkönyviró.

S bár különben magok is készültek, a mozgalom kitörése meglepte a katolikus urakat. Sept. 1-én Fáy Péter a cserhádi s Hernád melléki ifjúsággal felterve Jászsót, az egri püspök és káptalan az időszerénti székhelyét. Ugyan az napon Rákóczy is Terebest akarta megtámadni mint a hol Homonnai hadai táboroztak. De megkésétt s Homonnainak ideje volt menekülni. A helyett hát ő összegyűjtött hadával Kassa alá indult.

Kassa egyetértett a „defensorokkal“, mert a „jószágból búzát vitettek vala be Kassára és a szekereken

---

*) Sepsei Laczkó Krónikája Mikó II. k. 215, 1.

titkon fegyvert; az ifjuság pedig a szekerek mellett egyszer is másszor is beszivárga“. Sept. 3-ára virradólag — ez nap indult el Bethlen is Kolozsvárról — a bíró s Rajner Menyhért tanácsos, ki a mozgalom vezetésében fő vala, fegyverre szólíták a népet s a czéhbelieket az ő vártájokra s a bástyákon levő államásaikra rendelék. Másnap reggel a megrettent Dóczyt benn maraszták s estére az ágyuk szállására voltak szegezve. Sept. 4-én lelőn tartóztatva Dóczy, s többé nem hagyható el a várat, melynek előjárói már egyezkedésbe bocsátkoztak Rákóczyval. Az sept. 6-án ért véget s Rákóczy még ez napon megszállta Kassát. Tisztartóját Csernel Györgyöt s udvari hadnagyát elküldé a „király képeért“. Dóczy nem akarta Cserneléket követni: neki, mondá, Rákóczyval semmi köze. Arra mondá Csernel: „meg kell uram annak lenni, mert nagyságod fogoly és rab“. — „Kié?“ kérdi Dóczy. — „Az országé és az erdélyi fejedelemé. Oldja le nagyságod oldaláról a kardot“. — „Nem én, mert a római császár kötötte az én oldalomra a fegyvert, azért lássa ki oldja le az én oldalomról a kardot“. Futamék mindjárt Ibrányi Mihály leoldá Dóczy oldaláról a kardot s a maga nyakába veté. Azután Rákóczy szállására kísérek — mint foglyot. Sept. 8-án Patakra vitetett Dóczy — „bezzeg mondá másképen akartam én ide jöni“ *). Ugyan az napon Kassán két jezsuita s egy katolikus pap leváratott **). Ez alatt a fejedelem is oly gyorsan haladt elő, hogy sept. 18-án már Patakon volt, hol a vár ura tiszteletére fényes lakomát rendezett. Három nap mulva megnyílt a kassai

---

*) Sepsei Laczkó 217—220. ll. V. 8. Caschauer Chronik ; 112. l. Tutkó : Kassa város 123. l. Ortelius Redivivis 65. Botka Tivadar: Országos gyűléslet 285. l.

**) 1860. apr. 5-én mind hárman a szentek közé soroltattak.

országgyűlés, melyen Bethlent a rendek „előttökjáró-jokká, főgondviselőjökké, fejökké“, Rákóczy Györgyöt pedig Felső-Magyarország generálisává választották.

Utja a fejedelemnek azután is valódi diadalut volt. A tiszavidéki protestans népség uszott az örömben s lelkesedése határt sem ismert. „És akkor — írja Bethlen — in ferventi a mint mellettem kezdettek vala fogni minden rendek, az dolgot ha úgy bátor csak két esztendeig continuálják vala is, nagy reménységem lehetett volna az ur Istenben, hogy az németnek nehéz igája alól az egész magyar nemzet felmenekedik és minden állapota restituáltatik, mert egy ember-halál nélkül Dunán innét való erősségek magokat megadák, magok nemzetével nem akarván vérhullás által tula-kodni. A koronát is, annyi és olyan egybeszokott tanult régi praesidium ellen is a felséges Isten az ő nagy hatalmát és egyszersmind ehhez a néphez való irgalmas-ságát megmutatván, mind olyan erős viadal által is 40 vagy ötven vitéz szolgálóimnak halála által kezünkben adta vala, 2800 németben háromszáz nem maradván, a derék ármádája is császárnak mely szégyennel mennyi kárral kényszerítették általfutni előttünk a bécsi hidakon nyilván constál“ *).

Homonnai Terebes alól, minthogy „megérzé a sáfrány-illatot“, az ország határa felé vonult eleinte hadaival. Lengyelország széléről azonban ezek, sőt udvarnépe is, visszafordultak. Ő maga Varsóba menekült III. Zsigmond lengyel királyhoz, Ferdinánd császár sógorához. Ennek két nővére Anna és Konstancia voltak egymásután nejei a lengyel királynak, s ki ily módon bevonva lévén az osztrák érdekekbe, Homonnai tőle segílyt és támogatást várt. Talált mind a kettőt s

---

* Bethlen Gábor fennebb is idézett levele.

már oct. elején hire járt, hogy amaz a menekült kozák hadakkal siet az ország felé, hogy várai Barkó és Jessenő alól Bethlen embereit elkergesse. Ennek folytán Rákóczy oct. 4-én felülteté a hajdukat.

S valóban elővigyázata helyesnek bizonyult: oct. 6-án vette a lengyel királynak sept. 15-én kelt levelét. Tudatja vele, hogy levelek által értesült az ő hadfogatásairól. Ő e híreknek hitelt sem adott mignem biztosabb tudósításokat vett. Figyelmezteti, hogy veszedelmes dolog az ilyen merény, melyet az Istenek sem hagynak büntetlenül. Közte s az osztrák ház közt, továbbá a magyar és lengyel birodalmak közt szoros kötelék van, mely lazábbá épen nem tehető. Inti azért, hogy az ilyen zavargásokkal hagyjon fel. Gondolja meg mennyire utálatos az ő vállalata s mennyire vészt hozóvá lehet az *). Rákóczy válasza rövid volt: mindazt, mit ő felelhetne, fel fogja találni azon levelekben, melyeket az ország rendei ez előtt irtak neki s az ország követei a viszonyokról bővebben fogják értesíteni. Hiszi, hogy ez értesülések véleményének megváltoztatására birandják**). Rákóczy itt azon követeket értette, kiket az ország rendei a kassai gyűlésből — sept. 26-án — küldtek a lengyel királyhoz s senátorokhoz.

A mivel a lengyel király fenyegetőzött: a beütés csakugyan megtörtént. Homonnai volt a lengyel és kozák hadak vezére, ki egy előre bocsátott levelében „Rákóczyt nagy negédesen csufolja vala, boggy bogár után indult“. Negédessége ezuttal nem látott kudarczot: hadai nov. 22-én találkoztak a Rákóczy hadaival a homonnai mezőn.

*) Bethlen Gábor levelezési könyve Mike Sándor ur birtokában, közölve Sepsei Laczkó által is valamint a Vereins Archiv I. k. 295.

**) Sepsei Laczkó 234. Bethlen és a lengyel király közt e tárgyban hosszas levelezés volt. Egy pár olvasható Hatvani: Brüsseli okmánytára IV-ik k. s Katonában. Több kiadatlan meg van Bethlen levelezési könyvében.

A hajdukból álló magyar elősereg megveretett s Rákóczy maga, ki épen nem birt hadvezéri tehetséggel, mindjárt a csata elején visszavonult. De „a had gondviselő és előtte járó nélkül csak fejetlen láb“ s a magyar sereg megveretett. Homonnai diadalja teljes volt. Nyomában felkeltek az oroszok s most a lengyelek ezekkel vállvetve rablák, égeték, pusztíták az országot, főként a Cserhátot. Homonnai nov. 30-án Kassa alatt volt — de a fontos várat nem bírhatta feladásra. Ez alatt Rákóczy is gyűjtötte hadait, Bethlen Szécsyt sereggel ellene indítá — melynek megérkezését a hadait fizetni nem tudó Homonnai nem várta: lengyeljeit dec. 16-án kivezette az országból*).

Bethlen emelkedését Rákóczy e kudarcza nem hátráltatá. 1620. jan. 8-án Magyarország fejedelmévé, aug. 25-én pedig királyává választák. Sőt meg is akarták koronázni: de ő tartva a rendek állhatatlanságától „nem meré“ — maga használja e szót — felvenni a koronát. A következmény igazat adott neki. S ő e tényre jóval később is boszusan emlékezett vissza és egy levelében, melyet Alvinczi Péternek irt, nagy horderejű tényeket sorol elő s élénken ecseteli az eseményeket**). E levelében miután diadalait s az ország ezen való örömét felsorolja, folytatja: „de mi következik csak hamar nagy véletlenül, csodálkozásra méltó és minden nemzetnek abból való tanulásra egy aczéltükör helyett lehet. Mert a nagy ferror nagy hirtelen megváltozék az emberekben, a hadakozást megunák, az uri és nemes rend mindjárt látván és vón eszekben, hogy nem egy két hét alatt mehet végben hazájoknak egy római császár keze alól való szabadítása, nem a német idejében szokott forma szerint kell hadakozniok zsoldosok állatások által, hogy

*) Sepsei Laczkó gr. Mikó kiadása 242—6. l.

**) Bethlen levele 1627. apr. 3. Mike Sándor ur birtokában.

magok honn nyughassanak, hanem személyekben való praesentiájokat kívánják az hadakban, és nem akkor mehetnek haza a mikor akarnak, fáradságot, nyughatatlanságot sőt vérek ontását is kelletik hazájokért netalám szenvedni, megsokallák, bokrosan kezdenék tanácsot tartani; de annálinkább elrémülének meghallván az prágai infelix pugnát, exinanimis facti sunt quam plurimi és némelyek quaesitis coloribus házokhoz kezdenék búcsuzni, némelyek kétségben esvén Kain módjára az istennek hatalmas ereje és gondviselő irgalmas-sága felől, palatinussal conjugálák magokat és veszedelmekre conjurálának, nem emlékeztén meg az én ő érettek felvett hadakozásomról, életemnek periclitásáról, mindnyájan eloszlanak, magamat hagyának kevés fizetett néppel, és erdélyi hiveimmel, mintha azzal immár magokat solválhatták volna az német előtt, hogy ha nekem utolsó ruinám következett volna is, az mint ezt minden rend immár elhitte vala. Az nagy kétségbeesés miatt mint állattam strázsát, és éjjel nappal mint harczoltak az megnevezett kevés vitézeim császárnak Bukoival levő egész ármádája ellen, hatodfél holnapig tartóztatván őket Magyarországból való irruptióktól, kegyelmetek jól emlékezhetik reá, mert jut eszemben, hogy az karácsony ünnepén kegyelmed is Szombatban nálam volt, és mikoron elől, oldalul és hátul gyújtott nagy tüzet bátorságosnak lenni láttam volna, kényszerítetttem alájönni Kassára, circa 13. vagy 14. máj. érkezvén, 18 junii onnét mely néhány magammal kényszerítetttem kiindulni hallván az ellenségnek Putnokhoz érkezését, Kassa alá menő szándékát, hogy annak obviálhassak és reám nézve az statusokat is serénbe tehessem mellém való jövetelre: kegyelmed jól emlékezhetik arra is; de az kevés napok alatt is volt-e nyugodalmam Kassán, Isten és kegyelmetek ítélje meg. Bornemisza János hí-

vünket mely nagy főtöréssel indithattam Ujvár segítségére, rajta esett infortunium miatt újabb segítséget mely nehezen, s mennyi gonddal, búval conscribálhattam melléje, kikkel felmehessen, Ujvárnak megtartásában mennyi éjjeli nappali fáradságom volt, sok aranyimat és munitiót néhány izben expediáltam Ujvárban, de ennél keservesb és nehezebb vala, hogy amaz gyalázatos grátiát (melynek kezdete is az vala ha jól emlékezem reá, et si absque ulla praebita occura etc.) minden statusok örömmel elvészik vala, nem gondolnak vala semmi gyalázatos hirben, névben való eséssel, hazájok szabadságának labefactatiójával, az isteni igaz tisteletnek vallásnak megromlásával, eszekben sem jut vala az előtt 9 és 10 hónappal concludált unioról (melyet az pápisták igazán neveztek volt unni jónak) Ferdinánd császár királyságának in aeternum renuntiálásáról, meg sem emlékeznek vala akkor, hogy én választott királyok vagyok, mert körmökre égett vala, és nem hihetik vala abból az labirinthusból való emergálásokat különben, hanem ha császár hírsége alá redeálnak ismét és liberae dispositioni ejus submitálják magokat mint az morvaik. Mely akkori bolondoskodásnak ha én Isten vezérlése által egyedül nem állok vala ellene és reá bocsátám vala őket, s megengedtem volna elvételt annak az gyalázatos és minden szabadságoknak az által való örökké elnyomatandó grátialevélnék, bizony nem különben jártak volna eddig az morvaiaknál, bécsieknél és ausztriaiknál. Gondolkodjék az aránt kegyelmed, hogy ha magamat megengedtem volna koronáztatni, mennyivel vallottam volna nagyobb szégyent, semmivel nem volna mostan az én állapotom is jobban az Fridericusénál quod ad status Regni Hungariae adtinet, mert penitus eram desolatus, sőt sokan ellenségünkke lőnek azok közül, kik ezelőtt Ferdinánd császárt, maga követinek hallásokra vaklinak és nem

tudom micsoda gyalázatokkal nem illetik vala, kik közül némelyeket magam torkoltam meg érette. Kassáról való megindulásom után az ur Isten az ő nagy hatalmát akarván megmutatni én általam erőtelen és tudatlan férge által, azt az nagy ármádát és abban bizakodó felfuvalkodott nagy embereket megszégyeníté, megrémíté, elfuttatá, dissipálá, az 35 ezer emberből (kik Ujvár alá jöttek vala) 9400 mehetett el az én elérkezésemig, az többi elveszett: ki egy ki másképen. Pozsony alatt annak is jó részét az Isten az mi fegyverünk által végzé el, mi voltunk Isten által az győzedelmes felek, még is 18 gyűlést tartának az urak és vármegyék, erőltetvén hogy én kérjek császártól békességet, mely kívánságnak nem látván fundamentomát, sőt igen nagy gyalázat nélkül, hogy az nem is lehetne, nem annuáltam ő kegyelmeknek, sőt totus contrarius voltam, várván az jó occasiotól, melyet látván, hogy cselekedni nem akarok, akaratom ellen is eloszlának mellőlem: legelőször is Rákóczy György uram jöve haza feleségének feje fájására is, avagy partusára. Látván, hogy sem az magok javára, tisztességére, sem az én becsületekre nem néznek, hanem utcumque csak lehessen békességek semmivel nem gondolnak, kényszerítettém az gyalázatos conditiók szerint császárral megbékélni nikelsburgi tractatus idején; nem úgy ment az mint én kívántam volna végben, ha az tatár had szintén kelete korán nem érkezik vala, mert minden egyenetlenségeket, intentumokat, és hadakozáshoz való kedvetlenségeket az magyar nemzetnek császár és tanácsi jól értették, tudták azt is, hogy Ujvár és Pozsony alá erővel vitték őket, sőt az gratia-levelet mely örömmel acceptálták volna, melyre nézve tudta császár maga hatalmát őrzeni, ha mi Istentől nekünk engedtetett aurea occasióval élni sem akartunk sem tudtunk; mely

nehezen retineálhatánk Kassa városát kezünkönél, jól tudja kegyelmed, mennyit ígérnek vala érette, bizony nem az proventusáért, sem hozzájuk való szeretetekért, hanem boszujoknak rajta való ultióknak kívánságáért. Ezeket szükség kegyelmednek in memoriam revocálni és ha conscientiose considerálja az állapotoknak series szerint való cursusokat, mindjárt feltalálják, hogy nem az mostani tractatus által concludált gyalázatos békesség szerzette elméjekben az gondolatot, és szivekben az félcimet azoknak, kik az mostani végezéseinket kárpálják mi bennünk és nem tudom mit nem keresnek alatta, hanem az nikolsburgi tractára való kényszergettetésem vevé el minden dicsőségét, jó hírét, nevét az magyar nemzetnek, azt tudni illik, melyet Isten én általam állatott vala helyére nekik, mert az feljül elszámlált megunakozásból, és hadakozáshoz való kedvetlenségből származott vakmerő engedetlenségek, személyemnek tőlek megvettetése kényszerített akkor engemet azoknak az gyalázatos conditióknak subscribálására, kiknek az egész ország statusinak plenipotentiarius követ commissariusi fejenként annuáltak, sőt magok instáltak, könyörgöttek nékem acceptálásokért, mert bizony szómra irom soha én azokra nem léptem volna örök gyalázatomra electionis renuntiálásával s az többivel, de látván, hogy ha nem renuntiálok is elállanak mellőlem, kénytelen voltam vele. Nem volna csoda azért, ha szintén valamit mostan kárommal avagy gyalázatommal engedtem volna is, mert első dolgaimban így hagyattattam el és így deponáltam, sőt megfosztattam electioniómtól ő kegyelmek miatt“.

S a későbbi hadjáratok eredménytelenségét, sőt veszteségeit is kiválóan a magyarországi urak magatartásának rója fel. „Másodszori expeditiómban — folytatja — mikoron conte de Monte Nigro császártól Ma-

gyarország elrontására expedíaltatott volna, senki nem akarván elhinni csak azért, hogy ez hadtól immunisok lehessenek, nem jövének el velem magok megtartására, akkor annyi nyereségem lőn, hogy slesiai ducátusimat oda kelle hagynom és a végek intertentiókra obtineált 50 ezer forintnak 20 ezerét oda vesztém. Im mostan mikoron ez a hatalmas ármáda az Vágon is onnét levén, hogyha az ur Isten véghetetlen irgalmasságából idegen nemzetekkel bennünket nem uniólt volna, humanitus loquendo mostan Magyarország nyomorultabban volna Csehországnál is, mert ha a szelid olajfának. magok nemzetének nem kedveznek, mintnem extirpálnák nagy kegyetlenséggel nemzetünket? bizonynyal hiszem, hogy zsidók avagy cigányok módjára bujdosnánk mostan“.

De túlnyomólag Rákóczy irányában van elkese-redve, kit pedig csak nem régen is annyira kitiüntetett, hogy épen őt nevezte ki fejévé azon követségnek, melyet jegyeséért Brandenburgi Katalinért küldött, s ki ily módon „a fejedelem képét repraesentálta a solemnitásban, és mind a juramentumot deponálta s mind a matrimoniumnak külső árnyékát véghezvitte a fejedelemasszonynyal ágyra kevés ideig ülésekkel“ *). S épen ezért annál boszusabb volt rá a fejedelem, mennél nagyobb veszélyt várt lanyhaságok miatt a hazára, előre lévén értesülve, hogy Wallenstein az országot akarja elfoglalni. „Noha — írja e miatti boszuságában — tudtam és experiáltam a magunk nemzetének minden természetét, szokását, de constientiám sérelmével hazám veszedelmét nem akartam én is úgy nézni, mint Rákóczy uramék, hanem amint lehetett igyekeztem az Istenek segítségéből obviálni, és elfordítani nemzetünkről a

---

*) Kemény János önéletírása. Szalay kiadása 79. 1.

fogták; az végezés
 az kapitányimnak.
 hadastól, hogyha
 az vitézekben ne
 nek, mert bünt
 illeti a kegyelm
 kívánságát, ho
 fogadom az é
 követeket ke
 csátom és b
 salvus con
 kességesh
 és vissza
 uraimék
 az én
 teknek

S

kilátá
 kike
 hód
 ve
 b
 s

veszedelmet, melyre magam elégtelenségét tudván, kényszerítetttem azoknál segítséget szerezni oltalmunkra, a kikenél lelhettem, de mikoron úgy is a szép alkalmatosságot a nemes és uri statusok sokképen felkeresett tanácskozásokból való practicájokkal, és némelyeknek az ellenséggel való colludálások miatt elvesztettük, és elő nem mehettünk dolgunkban, a győzelemmel miatok nem élhettünk, az idő is elrekesztvén a hadakozástól, a mely conditiók szerint transigáltam, nem a jó akarat, sem nemzetünkhez való idegenségem, hanem a nagy kénytelenség cselekedtette velem.“

E boszus hangulatának adott kifejezést Bethlen egy másik levelében is, melyet Fehérvárról 1627. máj. 1-ről irt Rákóczynek: válaszul ennek egy kérelmére, hogy őtet a császár hűségére a lőcsei béke értelmében leteendő eskü alól mentse fel; „kegyelmed levelét — írja — vévén értjük abból, mely igen difficultálja császár ő felsége kívánságára ujabban juramentumát praestálni, kire semmi okot nem adott volna, kívánja tőlünk, attól valami úton és módon megoltalmaznánk. Magunk is recognoscáljuk azt, hogy kegyelmed császár ellen mi tudtunkra semmit nem cselekedett, sőt a mikor *absque ulla laesione constientiae et honoris sui*, igen méltán velünk együtt hazánk utolsó veszedelmére bejött, igen erős és nevezetes, sőt csaknem egész országnak opiniója szerint győzhetetlen ő felsége ármádájának opponálására fegyvert foghatott volna is, magát attól megtartóztatván, vesztegülésével hátul nézte; ez okon magunk sem látjuk semmi ratióját, miért kellene kegyelmednek hitet hitre rakni, kire semmi okot nem adott; melyre nézve nem itéljük szükségesnek, e contra károsnak, hárhozatosnak nem látjuk, mert valaki igazán esküszik, szokták mondani, hogy áldozik; sokszor mond-

tuk, mondjuk most is, hogy sem az előbbeni, sem ez mostani hitet senki nem difficultálhatná méltán, mert az justificatoria conditio, (melyben úgy kötelezte minden rend magát hittet, az két fejedelem közt végeztetett conditiónak megtartására hogyha acsászár is azokat és az országot is minden szabadságában megtartja, magunk is ezen conditióval subscribáltuk és pecsételtük diplománkat) igen megigazít mindeneket, mind Isten előtt constientiájában, mind az világ előtt becsületiben. Ez világon minden keresztyén és pogány fejedelmek és országok között receptum axioma vagy regula az, hogy violatis conditionibus violantur et pacta. Hogy pedig violáltatott volt ő felségétől az velünk és az országgal kötött frigye, Alvinczi uraimnak írott levelünket megolvasni ha kegyelmed nem resteli, csak abból is elhiheti, azután is ha melyikünk meg nem tartja és állja, fegyverrel kelletik magát annak az másik ellen oltalmazni, és Isten is az igaz fél mellett lészen s kétség nélkül azt teszi győzedelmessé; magam felől bátran ígérjük minden tehetségünkkel igyekeznünk megtartására, és studio semmi okot felbomlására nem adunk, nem is kívánjuk senkitől, hogy mellettünk támadjon hamis ügyünkben, sőt szabadságot adunk ellenünk való támadásra mindennek.

Ezeket kegyelmed értvén és ha consideratióban veszi mint kellessék cselekedni olyan maga arbitriumában, és ha difficultálja, mivel okot nem adott az ellen, a mint iránk, két médiuma lehet annak elkerülésében: 1-ső, hogy ilyen méltó rátiókkal levele által magát mentse az commissáriusok előtt, melyeket hogy ő felségének értésére adjanak kívánja tőlök, mert reméli, hogy ha méltó mentségét megérti, nem fogja tőle újabb maga megkötelezését kívánni. De ha méltó igaz mentségén ő felsége kegyelmednek nem acquiescál, ugyan

kivánni fogja ezután is, nincs róla mit tenni, kegyelmed magát ő felsége előtt suspitióban nem akarja azzal hozni. Ha pedig gondolná, hogy ez az rátió semmit nem használna császár előtt, ez az második mód, hogy üljön szekérben és jöjjön be hozzánk, azt felelvén tisztviselői az eommisáriusoknak, hogy sietséggel hivattuk kegyelmedet, és az alatt dolgokat elvégezik s elválnak, ezután ha requiráltatik az más részről azért, miért nem praestálta, az első mentséggel élhet, és ha minket requirálnak felőle, megtudunk felelni. Mindazáltal valami ebben magának jónak tetszik, azt cselekedje, mi kegyelmedet nem erőltetjük semmire“ *).

Midőn Bethlen e levelét írta, már javában folytak a béke-tárgyalások Szőnyön a magyar király, a porta, s az erdélyi fejedelem követei közt. A kiegyezés létre is jött, sőt ratificáltatott is az — daczára, hogy Bethlen annak meggátlására mindent elkövetett. A tevékeny s nagy tervein egész lélekkel csügghető férfit ez nem csüggeszté el. Minthogy szövetkezése az unióval, dánokkal, hollandiakkal meddőnek bizonyult be — új terven dolgozott. Sógorát, Gusztáv Adolfot, ösztönözte fegyverfogásra, s maga egy a lengyelekkel kezdendő háborúra gondolt, melynek valószínű vége az ő lengyel trónra emeltetése leendett. De a végzet könyvébe másképen volt beírva. Vízkórságba esett, s betegsége napról napra súlyosult. Ily körülmények közt 1629 derekán értekezett Rákóczyval s a magyarországi főbb urakkal Váradon, Murteza pasával Debreczenben s elkészíté végrendeletét. És mégis még ez időt is annyira bizott felgyógyulásában, hogy sept. 6-án Apafi Györgyöt főkövetül küldé a portára, hogy ottan leendő hadjáratára

---

*) Bethlen levele Mike Sándor ur birtokában. A fejedelem sajátkezű minütája.

a szükséges intézkedéseket megtegye *). Apafi sükerrel járt: nov. 27-én kiadatott a fermán, hogy Bethlen első hívására a budai basa összes erejével segélyére menjen **). Már későn. Bethlen nov. 15-én megszűnt élni.

---

*) A fejedelem utasítása: az Erd. Muz. Egylet birtokában. Gr. Kemény Eredeti levelek IV-ik k.

**) Török levél a felséges kir. kormányzék levéltárában.

III.

Bethlen halála esetére az ország rendei 1626. máj. 24-én fejedelemmé Brandenburgi Katalint választák, de többek közt azon határozott kikötéssel, hogy ő az országos ügyeket a kormányzó Bethlen István s a fejedelmi tanácssal egyetértve intézze. A porta 1627. marc. 25-én*) kiadta a Katalint megerősítő athnamét. A nagy fejedelem halála napján délután a kormányzó és tanácsurak összeültek egyezkedni a teendőik iránt. A szomorú hírről Kemény Jánost a császárhoz küldék s egy más futárt a portára. S míg ez az utóbbi helyen nagy megdöbbenést okozott, a császári párthoz tartozó magyarurak nem haboztak megragadni az alkalmat, hogy megpróbálják életbeléptetni újra régi és annyszor elejtett tervöket: Erdélyt teljesebb függésbe hozni a magyar korona alá.

Néhány hóval még a nagy fejedelem halála előtt, de midőn már ott fenn gyanították, hogy az súlyosan beteg, május havában a nádor Kéryt bizonyos ügyek elintézése végett Erdélybe küldé. A követ legfontosabb feladata volt meggyőződni Bethlen állapotáról s az ország hangulatáról. Ez embernek máskor is volt kényes megbízatása s akkor is ügyetlenül járt el. Most is azon meglepő de valótlan hírről értesíté urát: hogy Bethlen népszerűtlen gyűlölt uralkodó, s hogy fő és alrangnak őt Eszterházyt, akarják fejedelmökké tenni**). Aligha hagyta magát a nádor ilyesmivel elámíttatni: elveinél s előéleténél fogva ilyen combinatióba ereszkedni rája

*) A napot a Feridun bég által közlött példány határozza meg.

**) Miller: Principatus G. Bethlen II. k. 197. l.

nézve lehetlen volt. De bizonynyal Bethlen kath. tanácsurai s hivei: Csáky István, Szunyog Gáspár, Liszti Ferencz, Keglevics Miklós, Ráttkai benn és künn mindent elkövettek, hogy kath. főurat ültessenek Erdély trónjára. Mint előttök mások, ők is Prépostváry Zsigmondra gondoltak. „Kik közt — írja Tholdalagi — Csáky István a fejedelemasszonyt biztatta azzal, hogy ötöt tartja meg a fejedelemségben, más felől Prépostváryt, hogy ötöt választatja meg — a kettő közt magát akarta eligáltatni“ *). Az első kísérlet megghiusult: a fejedelemasszony pazarul szórta az adományozásokat, Csáky nem kimélte ennek aranyait, de egy hadcsapat mely az 1630. jan. 25-ére hirdetett országgyűlésre volt nyomást gyakorlandó, szétveretett. A hírek, melyeket Apafi a portáról hozott, hasonlólag nem kedveztek e célzatoknak: egy Magyarországból jövő támadás visszaverésére minden előkészület meg volt téve **).

És a jan. 25-én megnyílt országgyűlés Katalin elé újabb korlátokat szabott, s főként pazarlásainak akart határt vetni. Ez azonban keveset használt. A fejedelemasszony s a kormányzó közt nem volt szívélyes viszony: ez, mint Gábor testvére és fogadott fia, legyőzte ugyan trónkövetelési igényeit, de annál nehezebben, türe, hogy amaz — ledérsége s Csákyval folytatott botrányos viszonya folytán — férjétől örökölt nevét meggyalázta. Sőt a viszony nem is válhatott szívélyessé Katalin és pártjának törekvései miatt. Csáky azután is szórta a fejedelemasszony pénzét, a párt fegyverkezett, gyűjtötte a sereget és utnak indította a szélek felé, sőt — mi e dolognak fontosságot kölcsönözött — a nádor is szedett hadat.

---

*) Tholdagi naplója Gr. Mikónál I. k. 240. l.

**) Török levelek a fels. k. főkörmányszék levéltárában.

A dolog csaknem nyílt kitörés pontjáig érlelődött a Medgyesre jul. 10-ére hirdetett országgyűlésen, hol a két párt élesen állt egymással szemben. S csak nehezen sikerült a mérsékeltbeknek kiegyezést hozni létre oly módon, hogy a fejedelmi conditiók megújittattak, a kormányzó pedig eltiltatott az önhatalmu intézkedésektől: jövőre mindent a tanácsurakkal egyetértőleg tehet s tudtok nélkül nem küldhet, nem fogadhat követet. A gyűlés folyama alatt jul. 16-án az országtanács Csákyt kitiltá az országból. A főurak pedig a római császár által küldött diploma viszonzásául okirattal kötelezték magokat a szövetség és béke fenntartására.

Valójában pedig ez a szövetség és béke hajszálon állt. A portát e versengésekről a határszéli basák s a kormányzó is — követe Shulthetus által — értesíték; mire egy szultáni fermán azon nevezetes kérdést intézte (jul. 21-éről) a kormányzóhoz: „hogyan van az, hogy akkor midőn minden második ember lázadó, egyet sem tudnak megbüntetni?“ és azon jellemző tanácsot adta: „hogy ne várják be a szultán hadait, mert az drága orvosság“ — de ugyanakkor a kajmekámnak egy titkos irata tudatja Bethlennel, hogy a porta meghagyta Katalinnak, hogy „válasszon Csáky vagy a fejedelemség közt“ *). Midőn azonban a medgyesi gyűlés után a Katalin kiegyezésével elaltatott kormányzó megírta Csáky távozását, Katalin pedig Recsepet hűségéről egy levéllel biztosítá: a porta megnyugodott s Katalin irányában szép bánásmódot ajánlott **).

De annál kevesbbé nyugodott meg a német párt, mely ez újabb szélcsendet tervei tovább fejlesztésére használta fel. S csakugyan nem sokára rettenetes hírek

---

*) Török levelek a fels. k. kormányzók levéltárában.

**) Török levél u. o, mely sept. 13-án érkezett Fehérvárra.

rázták fel a kormányzó nyugalját, ki ez időtt Katalint Szamosújvárra kísérte: a kassai generális hadfelkelést parancsolt s népeit Szikszóra gyűjti, ugyan ő fenyegetéseket szórt a böszörményiek ellen, Bornemisza János a kassai vicekapitány pedig a végházak megvizsgálásának ürügye alatt azokat Erdély ellen indítá, őt magát pedig a kormányzót az ezen tervekkel egyetértő Katalinpártiak ott Szamosújvárt akarják visszatartani — nehogy hadfelkelést hirdethessen — s szükség esetére meg is ölni *).

A megrettent kormányzó „kiszínlé magát Szamosújvárból“ s Fehérvárra ment. Legelőbb irt a budai basának, hogy hadait tartsa készen s a végbelieket szoros vigyázásra intse, azután a nádornak, kit a hadfelülési hírek iránt interpellált. S ime e közben veszi a hirt, hogy fia mint váradi kapitány és veje Zólyomi, magyarországi területre mentek Bornemisza ellen s őt visszaverték. Ez a dolgon nevezetes fordítást tett. Híjában akarta Bethlen megnyugtadni a nádort, hogy „marczona fiát“ rögtön visszaparancsolta, a magyarországiak Erdélyre akartak törni a békeszegést megtorlandók: Forgács Miklós, kassai kapitány magyar hadakkal, Homonnai János pedig lengyel zsoldosokkal együttesen intézendő támadásra készültek **) S mindezeknél veszélyesebbé válhatott rá nézve, az, hogy az ő habozását és tétlenségét s azon körülményt, hogy mindig beérte félrendszabályokkal maga javára fordítá a fejedelemszony pártja, s elhatározá, hogy „a két ifju ur“ ellen menjen ki az ország hada, ugyan azon Kapi Andrásnak vezérlete alatt, ki a fejedelemségre kiné-

---

*) Kis-mártoni Regesták 40. l. Tholdalagi naplója 211. l. Kemény János önéletírása 190. l.

**) Ötvös Ágoston cikke: Akad. Értesítő. Tört. o. II. k. 203. l.

tett Prépostvárynak veje volt; s e czélból sept. 21-ére Kolozsvárra Katalin fegyveres országgyűlést hívott össze.

E kérdésben hát a kormányzó pártja határozott megveretést szenvedett, s mi ennél is rosszabb volt, ő maga a kormányzó lehető diadala iránt elcsüggedt. Helyzetét sötét színben látta, sötétebbnek a valónál. Fiai támadása ürügyet szolgáltatott a magyarországiak támadására, s kérdés elfogják-e hinni, hogy neki ebben nincs része? nem fogja-e az országgyűlés az állítólagos közösségért feleletre vonni? s nem lesz-e ezzel egész kormányzói befolyása tönkre téve? A dologban annyi volt a való, hogy a feltalált s mesterségesen összeállított kormányformának hijánossága már is kitűnt s midőn sem Katalin gyámot túrni, sem István ur a gyámságról lemondani nem volt hajlandó, még nagyobb bonyodalmaktól lehetett tartani. De ő többtől félt: hogy fiai s velők ő is bukni fognak.

Ily aggodalmak közt fogant meg István urban a gondolat, hogy azon fegyvert fordítandja Katalin ellen, melyet ez ellene akart felhasználni: a sept. 21-iki országgyűlést. Látta hogy itten, minden mi eddig történt, felhasználható lesz annak megbuktatására. Csak az volt a kérdés, hogy miután saját megválasztását nem hitte kivihetőnek, ki által buktassa meg Katalint? Szemeit Rákóczy Györgyre függeszté, ki Felső-Magyarországon leghatalmasabb s gazdagabb főúr, fejedelemnek fia, s ki bátyjának, Gábornak is erős pártvezére volt*). Megbizta fiát, a váradi kapitányt, s vejét Zólyomit, hogy ez érdemben alkudozást kezdjenek Rákóczy Györggyel.

---

*) Nagy Szabó 143. l. azt állítja, hogy Gábor ur életében megmondá, hogy holta ntán Rákóczynál méltóbbat a fejedelemségre nem lát. Hasonlót mond Szalárdy is. Lehet — de az is bizonyos, hogy Gábor második házasa előtt István urat akarta utódjává tenni.

A kis gróf — e nevén nevezték közönségesen István ur fiát, a váradi kapitányt — és sógora magok is tartottak támadások következményétől s nem haboztak az atyjuk által ajánlott módhoz folyamodni. Az első 350 gyalogot, az utóbbi 500 lovast vettek magok mellé s egyenesen Sáros-Patakra siettek. Rákóczy vendégeit kitüntetéssel fogadta, de ajánlatuk iránt erős kételeyei voltak. Ő a magyar király allattvalója, s hogyan fogadja el a fejedelemséget ennek hire és tudta nélkül? s mi ezzel együtt járna — hogyan toborzon seregeket, mi egyenesen a törvény szavaiba ütköznék s őt pártütőnek bélyegeznék? De im közepette az alkudozásoknak érkezik Tordai, a kormányzó szolgája, urának kérelmével, hogy siessen. Rákóczy körültekintő ember volt s Tordaitól hitlevelet vett a kormányzó izenetéről „csak jöjjön, mert ő utját nem fogja meggátolni, s senkit sem indítand ellene, ellenkezőleg jó akarókat fog neki szerezni“ *).

Az első futár után csakhamar másik érkezett: Puskás János: ki Kolozsvárról az országgyűlés megnyitása előtt indult el, a grófhhoz és Zólyomihhoz leveleket hozott: vigyék be Rákóczyt Váradba, ott teljes biztosságban van s a dolgok menetére kellő hatást gyakorolhat. Magát Rákóczyt pedig levelével szólítá fel; „igyekezzék kielégíteni a fejedelemasszonyt, küldjön a kormányzónak 15, 16 ezer tallérról való assecuratoria levelet, melyet ő a Katalin körül való embereknek ígérhessen, kik törekedjenek nála abban, hogy belátván erre való elégtelenségét, engedje át az uralkodást neki s mely összeg mellé ő is hajlandónak ígérkezett saját jószágát kötni“. Rákóczy Bethlennek e levelére sem válaszolt: ő többet kívánt, hitlevelet a kormányzótól —

---

*) Rákóczy utasítása Serédi számára. Eredeti a Batthyáni könyvtárban.

de ezt sem maga írta meg neki, hanem fiai által sürgetteté *).

Mire azonban fiai sürgetése a kormányzó kezéhez jutott — Kolozsvártt már nagy fordulatot vettek a dolgok. A mint a rendek gyülekeztek Kolozsvárra, Bethlen nem kevéssé megdöbbenve kezdte tapasztalni, hogy neki köztök jelentékeny pártja van. S annyiival nagyobb volt nyugtalansága, mert bizonyost semmit sem tudott: adtak-e fiai hitlevelet? elindult e Rákóczy? de maga most már legkevesbbé volt hajlandó megadni a kívánt hitlevelet: „megizentük nekik — írja Bethlen egy Rákóczy-pártinak — hogy én levén mostan méltatlan voltamra a fejedelemsasszony után gonviselője, kiknek szabadságoknak őrzésére erős hittel vagyok köteles, semmiképen fel nem tudom találni elmémmel hazám szabadsága és libera electiója ellen, mikép adhatnék hitem és lelkiismeretem megsértése nélkül hitlevelet az statusoknak megegyezése nélkül; mert ha azt cselekedném és ha azonban a statusoknál nem effectuálhatnám így ő kegyelmét minémü rettenetes, keserűségemre és bűmra való gyalázatba és veszedelembe hoznám, magamat is koporsóig és gyalázatos hirben névben“ **).

Öt nappal később, s hárommal az országgyűlési határidő elérkezése után, midőn Bethlen még világosabban látta, hogy a rendek közt jelentékeny pártja van, s midőn az országos felkelés egy része, a megyék már megérkeztek, hadaik pedig, az ugy nevezett mezei sereg,

---

*) Bethlen levele. „De én nekem a jó ur egy körömnvi levelet soha nem írt, nem küldött, sem egy szóval nem izeut érte semmit; némának pedig anyja sem érti szavát.“ Eredeti a Tunyogi-féle gyűjteményben.

**) Eredetiről a Tunyogi-féle gyűjteményben. „Ezt a fejedelemsasszony bucsuzása és a mi electionk előtt kilencz nappal adtuk értésére fiunknak“, tehát sept. 19-én.

továbbá a kék darabontok is mellette nyilatkoztak, s a hasonlólag hozzá siető székelység is utban van, sept. 24-én újra irt fiainak: „Mivel éjjeli nappali állapotunkról való gondolkodásim nem engedik, hogy gyakran ne tudakozzam állapotokról, erre nézve most is kényszerítettém irni az dologról. Én nem tudom micsoda resolutiótok lőn onnat az honnét várakokzató az én resolutiómra; azért engemet éjjel nappal tudósítsatok categorice az ő kegyelme resolutiójáról bizonyosan, mert itt rettenetes romlásával leszen az földnek az itt való tábor, holott penig minden igaz hazafijának vérek hullásával is kell oltalmazni hazájoknak szabadságát; mi is több jóakaró uraimmal együtt éjjel nappal abban igyekezőnk fáradni, miképen mind hazánknak szabadságát, s mind bátorságos jövődő állapotját, s megmaradását őrizhetnők, és valami egy bizonyos jó karban állathatnójok: vérontás nélkül, és nemzetünknek vesztese nélkül“.

Ha penig az mint ezelőtt is megírtam, az urnak ti valahogy assecuratiót adtatok volt ez előtt, kinek ki nyilatkozása miatt urasága, élete, állapotja biztosságos nem lehetne, sőt periclitálna, s attól nem merne ő várni, hogy itt az gyűlésben az embereknek elméjeket expiscaljuk, és ezekre nézve meg fogna indulni: abban oly cautissime kellene cselekedni az Istenért, hogy valami szerencsétlenség ne találja; mert azt én meg nem irhatom, az én nekem micsoda busulásomra lenne. — Immár az ő kegyelme, és ti okoskodástok mint s hogy kelne által az Tiszán, mivel én ugy hiszem azért tartják Patakhöz közel az Kovács Péter hadát, hogy az arra vigyázzon“.

Ha penig állapotja még bátorságos, s nem veszedelmező jövődőre nézve is, így nekem az tetszik: hogy addig várna csendesen helyben, mig az emberek-

nek elméjeket itt expiscálhatja ember, hogy se ő kegyelme gyalázatba ne jusson, se mi az ő kegyelme mellett való törekedésünk miatt.

Engem éjjel nappal tudositsatok arról is: ha adatok e az urnak hitlevelet, és mi formán? — Mert az késedelem felette veszedelmes, mind az ott künn való, s mind az itt benn való állapotokra nézve“ *).

Egy más levelében az aggódó Bethlen új expedienst ajánlott melyről ő maga ekkép értesít: „hogy ha az ő hivatalokra immár Rákóczy uram kijött közikbe, avagy ha ki nem jött is, de ha az fiainkkal volt valami oly compositiója, és ha az kinyilatkozott mely miatt ő kegyelmének állapotja, urasága, élete periclitálna, így nem kell az ő kegyelme állapotját periculumban hagyni, hanem Váradba bevihetik, onnan kell a státusokkal végezni és tractálni az ő kegyelme állapotjáról, hogy az országnak libera electiója megmaradjon, s az ő kegyelme állapotja is bátorságos karba állattassék. De ha ő kegyelme eddig ki nem jött, és állapotja is jövődre nézve nem periclitáló, így azt javallottuk fiainknak, hogy Patakból ki ne jőjjön, valamig mi itt az országbeli statusoknak elméjeket meg nem veszszük“ **).

Választ azonban, nyílt feleletet, melyhez mérhette volna a kormányzó teendőit még most sem kapott. De a fegyveres országgyűlés sok költséggel járt s a tábor együtt tartása nehéz dolog volt. Az államtanács tehát lehetőleg sietteté a dolog folyamatát, s mindenek előtt Fekete Lőrincz és más urak által igyekezett hatni Katalinra, hogy önként mondjon le „mert az ország ellen

---

*) Eredetije az Erd. Muzeum egylet birtokábac, gr. Kemény J. gyűjteményében.

**) Eredetije a Tunyogi féle gyűjteményben.

is gyalázatosan letenné“ *). S valóban a fejedelemszszony helyzete kényes volt. Im a kormányzó, az államtanács, s az együtt levő fegyveres országgyűlés mind ellene vannak. Párthivei, barátai egymásután száműzetek mellőle, s most magára áll, elhagyatva, ellenségei közepett mint áldozata tetszelgésének, könnyelműségének. A magyarországiakkal kezdett alkudozás még nem ért meg s ezek hadát, mely Kovács Péter vezérlete alatt a Tiszát őrzi a gróf és Zólyomi tábora távol tartják az országtól. S végül Alvincz neki ígértetik az önkénytes lemondás esetére. Erre határozta magát.

Sept. 28-án Kovasoczy korlátnok által udvarába hivatta a rendeket. Személyesen közikbe ment, ünneplésesen lemondott s feloldá a rendeket a részére letett eskü kötelezése alól **). Kevéssel utóbb, sept. 30-án, Fogarasba utazott.

A rendek elfogadták e lemondást s új választás eszközzésére a piaczi nagy templomba gyülekeztek. A kormányzó nyilvános szavazást sürgetett, hogy ily módon Rákóczynak még pártot teremthessen, — de a tanácsurak „nagy instantiájokkal nem engedék nyelvével kimondani voxát“, s titkos szavazás lett elhatározva. Első a kormányzó adta át okadatolt szavazatát az elnöknek: Rákóczyra ***), ki ez egynél többet nem kapott. A többi mint Bethlen István kormányzóra esett, ki ily módon „a régi szabadságnak módja és rendi szerént egy szívvvel és egyenlő egy akaratból és szabad választásból“ †) fejedelemmé lett.

Bethlen még az nap megírta a dolgot fiainak, a rendek pedig sept. 29-én felterjesztést készítetttek a

*) Kemény önéletírása 193. l.

**) Az illető országgyűlési articulusok. Segesvári Naplója 198. l.

***) Bethlen levele egy névtelen Rákóczy-pártihoz.

†) Gróf Kemény József gyűjteményéből.

Szilágyi. Rákóczyak I.

szultánhoz, melyben panaszzolják, hogy Katalin pártja „titkos praktikái által“ a portától elakarja őket szakasztani, s lépésöket a hajduságtól való félelemmel indokolja *), a kajmekámhoz kérve az új fejedelem megerősítését. De eléggé megfontolatlanul a rendekkel végzést hozatott, hogy Fogaras Katalintól váltassék ki s adassék neki. S most következett volna a hitletétel, hódolat elfogadása, melyekkel István ur oct. 2-áig várt, mert Patakról nem voltak hirei, mert még mindig hajlandó lett volna lemondani.

---

*) Török levél gróf Kemény József gyűjteményében.

IV.

Rákóczy sokáig folytatta az alkudozást a kis gróffal s Zólyomival. Minthogy a Bethlen Istvántól kívánt hitlevél nem érkezett meg, ezek pedig sürgették őt, tőlük kívánt biztosítékokat, melyekkel ő minden eshetőség ellenében fedezve lehessen. István urra veje ez idétt neheztelt — talán a támadás alkalmával tanusított magaviseletéért, — s azután is, hogy a dolgok újabb fordulatáról ipja által tudósíttatott, épen nem lépett vissza; sőt magával sodorta sógorát is, kivel egyetértve sarkalták Rákóczyt továbbra is, eltitkolva előtte a megtörtént eseményeket s nem közölve vele Bethlen István azon leveleit, melyekben ez pártja szaporodásáról s utóbb megválasztásáról tudósítja őket *). Végre létre jött a kiegyezés, épen azon pontot ragadva meg, melyet Bethlen István — de más módon, és más végből ajánlott: Zólyomi és a kis gróf erős hitlevelet adtak Rákóczynak, hogy a dologban nincs csalárdság s kötelezték magokat, hogy Váradot kezökbe adják **). Viszont Rákóczy is hitlevelet adott Zólyominak s Bethlen Istvánnak külön-külön, hogy ha „Isten ő felsége segítségével s az ő jó akaratjok után Erdélybe ér s beáll állapotjába, őket mind tisztében s jószágiban megtartjamásoktól háborgatni nem engedi, sőt ezenkívül is jó akaratjokért háladatossággal kíván lenni“ ***).

E hitlevél kelt sept. 30-án. Már akkor Rákóczy tábora együtt volt: 600 lovas és 500 kék darabont

*) Tholdalagi Naplója 242. l.

**) Szalárdy Siralmas Históriaja 69. l.

***) A Zólyominak adott hitlevél eredetije Kolozsvártn az erdélyi Múzeum birtokában gr. Kemény eredeti gyűjteményében.

zsoldos bihari és szabolcsi hajdu — kiket 10—16 tallér foglalóval gyűjtött zászlója alá — saját jószágai-
ból 300 puskás, kikkel, s nejével és három fiával oct.
1-ső napján elindult, s oct. 28-án Debreczenbe érkezett.
Innen felhívást intézett az erdélyi törvényhatóságokhoz
melyben kiindulása célját tudatja: „Én gubernátor uram-
nak hittet való fogadásához bizván s mint jó akaróm-
nak kívánságának engedvén, Isten áldomásával utban
vagyok, és hólnap Váradban is be megyek; velem levén
mind a Bihar, Zabolcsvármegyékben lakozó hajdu-
ságnak vitézi; minekelőtte azért utamat tovább con-
tinuálnám, akarom kegyelmeteknek menetelemet érté-
sére adni, s egyszersmind inteni, alkalmaztassa kegyel-
metek hozzám való jó akaratját úgy, hogy én is ve-
hessem jó nevén, és az kegyelmetek édes hazáját
békességben, csendességben építhessem inkább, mintsem
azt kissebitenem, avagy pusztitanom kellene; elhívén
azt kegyelmetek tökéletesen, hogy én nem csak meg
akarom kegyelmeteket szabadságiban, és vallásiban
tartani, hanem inkább azokat (ha megbántódtanak
volna is) helyreállassam, és azt öregbítsem, mert mivel
hazámból kiindultam, s utban vagyok, gyalázatomra,
hitem, tisztességem alatt irom, ha az életemnek elkel-
lene fogyni is, meg nem térek; ha szinte az szükség
arra vezérelne is, hogy az hatalmas császár portáját
magam személyében meg kellenék is tanálnom, kivel bi-
zony elhittem szolgálatom kedves is fog lenni; anélkül is
assecuratoriam lévén az hatalmas császár némely pas-
sáitól is. Hogy azért magam becsületének megőrzése
oly dologra kéntelenség alatt is ne vigyen, kiből ke-
gyelmetek édes hazájának, s ámbár az szerint hazám-
nak, nemzetemnek romlása, pusztulása, avagy határainak
elidegenítése ne következessék, az mi nagyobb, az
keresztyénvérontás eltávoztatódjék, fegyver által is ne

kellessék kegyelmek szép szabadságát bontogatnom, alkalmaztassa ugy magát az hozzám való jó akaratra, hogy én is szívből szolgálhassak kegyelmeknek közönségesen, és édes hazájokat szép csendességben, békességben tartván épülhessen, kiről hogy kegyelmek hova hamarább tudósítson, szeretettel kérem“ *).

A véletlen ugy akarta, hogy Rákóczy kiáltványa és Bethlen fölesküvése egy napon — oct. 2-án menjenek véghez. Ezzel mondhatni két bevégzett tény állott egymással szemben, mely nagy mértékben nehezíté a kiegyezés lehetőségét, mert a Rákóczynak a visszalépést lehetlenné tette.

Oct. 3-án Rákóczy bevonult Váradra, hol Zólyomi és a kis gróf rendkívüli fénynyel fogadták s „fejedelemnek salutálták“, a bihari, krasznai, középszolnoki nemesség kíséretében, biztosokat küldve, kik a vidéken és Krasznában a népet híúságára eskessék. De a kolozsvári események hire mégis megdöbbsenté. Azonban el volt határozva nem lépni vissza, igényeit minden áron keresztül vinni. Legelőb hadai szaporítására tette meg a szükséges intézkedéseket s biztosokat küldött a hajduk közé fellázasztások végett, azután egyezkedés végett biztosokat küldött István urhoz, végre magát a kis gróft inditá Szolnokba az eszes és nagy befolyású Muharem béghez és Budára Hasszán basához, hogy azok pártfogását vagy legalább elnézését eszközölje ki. A kis gróf állásához mért fénynyel, 400 válogatott dali fegyveres lovagból álló kísérettel járta meg ez utat s nem csak kitüntetéssel lett fogadva, hanem ki is eszközlé, hogy a törökség nyugton maradást ígért. Ezzel „jó reménységben levő urát megbátoritá“ **).

*) Eredetiről gr. Kemény J. gyűjteményéből az Erd. Múzeum Egyl.

**) Szalárdi Siralmas Kronika 70. l.

Bethlent fiai tettének hire leverte. Ime azok, kik legközelebb állanak hozzá törnek leginkább megbuktatására. De fontolóra vette, hogy azok talán adott szónak, becsületbeli kötelezettségnek áldozatai s megbocsátott nekik. S midőn szemére lobbanták, épen e napokban, épen e tényre vonatkozólag, hogy ezentúl úgy fog sirni mint szent Dávid Jonáthánon, Saulon és Absalonon, nyugodtan felelé: „Tudjuk azt, hogy mi annak az szent embernek saruja kötelének megoldására nem löttünk volna méltók, mert az ur Istennek az kedve szerint való férfit volt, én pedig bűnös férge vagyok az én Istenemnek, de ha Isten az ő kedve szerint való emberére az ő fiát Absolont reá támasztotta, hát mi hogyne szenvedjük békével, sőt azon könyörgünk az mi Istenünknek, hogy az mi Absoloninknak, fizessen kegyelmesebben, hogy sem az régi Absolonnak. Hazánk nemzetünk romlását bizonyára úgy szánjuk, úgy bánjuk, kinél feljebb nem lehet, de az ellen ez a vigasztalásom, hogy conscienciám nem vádol, mert valamivel az egész keresztyénség szokott élni ilyen casusban, semmit mi is abban el nem hagytunk“ *).

De könnyű lemondásra nem volt birható. S nem csak hadait tartá együtt indulásra készen, s parancsolta be azon erdélyi nemeseiket, kik táborában még ez ideig nem jelentek meg **), hanem nyílt parancsot küldött amaz erdélyi hajdusági helyekhez, melyek Rákóczy mellett felkeltek, s melyekkel tudatja megválasztását: „kegyelmeteket — írja az ilyen helyeknek — kegyelmesen intjük, sőt hadjuk, és parancsoljuk is, kiki kegyelmetek közül lakó helyére vissza szálván, legyenek csendességben, az országtól el ne szakadjanak,

*) Eredetiről, mely meg van Tanyogi gyűjteményében.

**) L. Cserényi Farkas választát, melyben a megjelenhetéért mentegőzik oct. 17-éről, Tanyogi gyűjteményében.

sem penig mások ingerlésére kardot ellenünk, és az ország ellen ne vonjanak; ha kitől bántódása leszen kegyelmeteknek, találjanak meg minket, az kegyelmek szép szabadsága mellett, az országnak minden ha-daival életünket készek vagyunk elfogyatni; a hol penig más emberek parancsolatjára mi ellenünk kardot vonni igyekeztek, bizonyosan elhigyjétek, oly módot keresünk benne, hogy rövid nap várostokkal füstöt vettetünk. Azért mind Isten, s mind ez világ előtt, az magatok veszedelmének magatok lesztek okai jó vitézek. De ha az mi kegyelmes intésünket megfogadja kegyelmek, szép szabadságokban megőrizzük, és megoltalmazzuk, és minden egyéb kegyelmességgel is leszünk hozzátok“ *).

Bethlen néhány nappal e levél elküldése után táborát a kolozsvári és szamosfalvi térre tette át, s bár mind két sereg harckészen állt, a békés kiegyezés is munkába vétetett. Az első lépést Rákóczy tette, kinek egy futárja nov. 10-én Bethlen táborába jött tractát ajánlva ura nevében, s kérve a fejedelmet, hogy „a keresztyén vérontás eltávolításáért cedelna ő kegyelmének“ **). Bethlen nem volt idegen: s megbizott embereit és bátyjának régi tanácsurait, Apafi Györgyöt s Lázár Istvánt, továbbá a szászok közül a segesvári királybirót kinevezte a tracta vezetésére; Rákóczy követei számára pedig menedék levelet küldött: „hogy emberét bizvást és bátorságosan elbocsáthatja — irá ebben — senkitől semmi bántása nem lévén, kit mi valamikor akar békességesen visszabocsátjuk minden bántás nélkül. Sőt ugyan ezen levelünk vigorával parancsoljuk is minden renden levő hiveinknek, hogy senki sem jövet

*) Eredetije Tunyogi gyűjteményében.

**) Bethlen István levele 1636, jan. 16. Uj magyar Muzenm 1856. I. 238.

sem visszamenet semmi szín alatt az ő kegyelme hozzánk jövő emberét megháborítani ne merészelje. Ez idő alatt pedig ő kegyelme semmi ellenkezést ne cselekedvén, a miért részünkről semmit cselekedni nem engedünk *).

A kísérletnek nem lett semmi eredménye s Rákóczy elébb-elébb nyomult dandarával, mignem oct. derekán a Meszes alá érkezett.

Bethlen táborába e közben csausz érkezett a temesvári basától azon izenettel, hogy a töröknek „országra vagyon tekinteti, hogy sem két-három emberre“, s a csauszt a fejedelem Rákóczyhoz küldé oct. 17-én, hogy ez értesülés után „tudja magát a dologhoz alkalmazni“ **). E csausz által Bethlen nyomást akart gyakorolni versenytársára, kihez újabb követséget küldött alkudozás kezdése végett: Cseffei Lászlót, Harasztosi Balázs deákot, Geleji István udvari papját s a brassai fohnagyot. Ajánlatot tett oct. 19-én, hogy jöjjenek össze Zsomboron „egymással való beszélgetés végett“, hova mindenikök ötszáz emberből álló kísérettel jöjjön, s menedéklevelet is küldött: „igérjük és fogadjuk — írta ebben — a mi fejedelmi szónkra és keresztyén hitűnkre, tisztességűnkre, hogy ő kegyelme velünk az megnevezett helyre egyenlő számu személyekkel jövőn barátságosan szemben lehet, nem tartván semmineműi szín, és praetextus alatt való csalárdságtól, ártalomtól sem jövätt sem visszamenet senkitől, valakik mihozzánk tartoznak, és hozzánk hallgatnak s ez idő alatt ugymint az jövä szerdán estvig semmi hostilitást nem engedünk cselekedni hozzánk tartozóknak, táborunkat is innen meg

---

*) Eredeti gr. Kemény József gyűjteményében.

**) Eredeti Tunyogi gyűjteményében.

***) Eredeti gr. Kemény J. gyűjteményében.

nem mozditjuk, ő kegyelme is ahoz tartván magát, és Meszesen addig táborát átal nem hozván“.

Bethlen feltételeit azonban, melyeket közbenjárói által tett, s melyeken ő nem volt hajlandó egyelőre változtatni, daczára hogy fiai is sürgették ezt, Rákóczy nem akarta elfogadni. Nem kis boszusággal s élességgel írta meg ezeket egy Rákóczy-pártinak. „Az holott írja kegyelmed, hogy ereszteném szabad voxra és választásra az országot, nem fegyver alatt, sem ígéret, adomány, vagy valami simulatióval, csak directe libere, minden rend külön külön, a kiket gyűlésre szoktak hinni, mondanák ki az voxot, és ne karddal, hanem kiki maga megalázásával, Istenhez való könyörgésével lenne fejedelem. Valaki mi felőlünk ilyent hirdet, hogy mi ilyen uton s módon assequaltuk volna ezt az állapotot, bizonyosságom arra Isten s az egész ország, hogy ebben is tisztessége vesztett árulól hazud az calumniálkodó áruló benne, mert sem fegyverrel, sem fenyegetéssel, sem szép szóval, sem ígérettel, sem adománnyal egy embert soha reá nem kértünk, de ha minket kérve kértek az emberek, és egyetlen egy az egész ország közül nem találtatott, a kinek különb voxa lett volna, és ha ő kegyelmére egyetlen egy vox is nem ment, mi vétünk minekünk benne uram? Az új voxolást pedig igen jó szívvvel készek leszünk admittálnunk, csak ő kegyelme is Váradot bocsássa ország kezébe, és álljunk mindketten az ország eleibe s feleljünk rá arra, hogy egyikünk is a major parsnak voxa ellen nem törekedik semmi uton és módon. Írja kegyelmed azt is, hogy az státusok féltének attól, hogy ha minket nem választanak, az mi fiaink mind ellenségképen jönek az országra az hajdusággal együtt. Ha efféle igaz ok nélkül való calumniálkodást magunk emberiségével s magunk megbizásával nem akarnánk meg-

győzni, megtudnánk kegyelmednek felelni is érdeme szerint, bár megtanulta volna kegyelmed Catotól: Dif-famare cave etc. kegyelmed is azért efféle beszéd-től ezután kimélje meg magát“ *).

De épen Várad visszabocsátása volt azon pont, melyről Rákóczy nem akart hallani. Ezt ő kárpótlásnak tekinté, lehető bukása esetére is nyiltan kimondá, hogy vér nélkül soha ki nem bocsátja **). E miatt azonban nem függeszték fel az alkudozást. „Most harmad uttal — írja Bethlen — Kassai István és Geleji István uramék által requiráltuk, hogy egy bizonyos ideig való indu-ciát csináljunk, hogy azalatt egymással szemben levén és egymás akarátját értvén sincere et fraterne fogjunk az egyességről való tractáshoz, és ha ezt nem acceptálja Rákóczy uram, hanem hazánknak régi megrögzött szabadsága s libera electiója ellen, fegyverrel akarna nyakunkra ülni, mi se Isten, se ez világi emberek előtt okai ne legyünk, de Istent segítségül híván, valamint hazánk szabadságát oltalmazhatjuk, meg akarjuk oltalmazni“ ***).

S csakugyan tett is erre készülleteket. Ekkor azonban Kassai István által reménykedett, hogy ne hagyná Bethlen őt veszedelemben, mert „ő immár mind magának, feleségének, gyermekének megmetszette torkát, holott gonoszakarói a mi alkalmatosságot régtől fogva veszedelmére kívántak azt immár megtalálták, mely miatt semmiképen nincs módja a regressusban mert veszedelmére nem mehet vissza“ †).

Bethlen — természettől is jó szívé levén s ösztönöz-

---

*) Eredetiről Tunyogi gyűjteményében.

**) Rákóczy utasítása. Serédyhez Károly-Fehérvártt a Batthyáni könyvtárban.

***) Eredeti Tunyogi gyűjteményében.

†) Bethlen levele 1636. jan. 16-áról.

tetve veje és fia által — ez oknak engedett. A találkozás megtörtént Topán s „hosszas altercatio után“ oct. 23-án a kiegyezés is, oly feltételek alatt „hogy Bethlen István az országnak újabban való szabad választást engedjen, a fejedelemséghez való minden jussát hagyván; hogy addig a kiknek mi jószágot donatióval adott volt, azok helyben maradjanak, hogy Bethlen István Rákóczy Györgyött fiának, amaz ellenben atyjának tartsa és minden írásokban, beszédekben azon nevezettel és nagy böcsülettel, szeretettel illessék egymást; hogy Huszt várának és minden jószáginak birásában magát, fiait, hozzátartozóit megtartja, fiskusnak semmi jussában azokat meg nem bántja. Fogaras várának magához váltására ötvenezer forintot ad, s azt százezer forintban inscribálván, maga s felesége életekben ki sem váltja; hogy Bethlen fejedelemtől az fehérvári collegium épülettire testamentumban hagyott huszezer forint summát, azt mennél hamarébb megépíttetvén nem egyébre, hanem arra költi “*).

Bethlen István ugyan ezen Topán s ugyan e kiegyezés értelmében két térítvényt adott magáról.

Az elsőben, melyet oct. 23-án irt alá, kötelezte magát „hogy mi nemzetünknek romlását és az keresztén vérontást akarván minden tehetségünkkel eltávoztatni, mikor az mostani előttiünk felálló differentiáknak complanásáért az tekintetes és nagyságos Rákóczy György urammal szemben löttünk volna, közöttünk való sok tractátusok után végre ilyen végzésekre mentünk: tudniillik, hogy a data praesentis, hat hétig legyen induciánk, ilyen conditio alatt; hogy ez alatt mi egész országnak generális gyűlést promulgáltatván, akkor mindeneknek hiteket, és hozzánk való kötelessé-

---

*) Szalárdi Siralmas Krónika 71, 72. ll.

geket felszabadítjuk, és ujólag libera electióra való szabadságot engedünk az statusoknak. — Ez idő alatt pedig ígérjük azt, hogy az magunk fejedelemségének erősítésére, Rákóczy György uram promotiója ellen semmit nem moveálunk, se az országban, se török, vagy német, vagy egyéb nemzetek előtt is; sőt ha mit eddig az török előtt moveáltunk, avagy obtineáltunk volna is, semmi nemü szín, és praetextus alatt azzal nem akarunk élni, és magunkat erősíteni; hanem inkább jó commendatióink által sincere promoteálni igyekezzük az Rákóczy György uram ő kegyelme fejedelemségére való promotióját. Az alatt pedig az hadak mind az két részről elbocsátassanak, és semmi hostilitás egyik részről se legyen, és ez idő alatt szabados commercium engedtessék utrinque, és jószágok szabadon birattassanak. — Mely conditiókat mi ez szerént acceptálván, ígérjük, és fogadjuk az mi keresztyén hitünkre, hogy minden részéből szentül, és igazán megtartjuk, és másokkal is megtartatjuk. Melynek nagyobb bizonyosságára, és erősségére adtuk ez kézírásunkkal és pecsétünkkel megerősített levelünket“ *).

A második, mely ezt kiegészíti s oct. 24-én kelt, ekkép szól:

„Mi iktari Bethlen István Istenek kegyelmességéből Erdélyországának fejedelme, Magyarország részének ura, és Székelyeknek ispánya.

Adjuk emlékezetére az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben, noha ez előtt való napokban az ur Istennek kegyelmes rendelkezéséből, s az nemes országnak libera electiójából, az én édes hazám Erdélyországa választott volt engemet fejévé s fejedelmévé; de megtekintvén azt, hogy az tekintetes és nagyságos va-

---

*) Eredeti gr. Kemény József gyűjteményében.

dászi Rákóczy György uramat Borsod vármegyének főispánját ez alatt az én fiaim Bethlen István ifiabbi váradi kapitány, és albisi Zólyomi Dávid bizonyos *conditiók* alatt való reversálisokra találták kihinni csendes uraságából Patakból az erdélyi fejedelemségre ezelőtt való fejedelem asszonynak ő felségének az ország gondja viselésére való elégtelensége miatt, kit immár bevívén Váradban, hogy se az az szép végház el ne idegenedjék Erdélyországtól valólag, se magának ilyen keresztyéni urnak állapotja ne periclitáljon, se az mi egyenetlenségünk miatt Istenünknek tiszteleti s nemzetünkkel együtt anyaszentegyháza ne periclitáljon, szegény nemzetünk idegen nemzetnek *praedájára* ne jusson, fiaim hitében fogvatkozás ne essék, az keresztyén vér mi miattunk ne omoljon. Mindezekre nézve mentem erre: hogy minden hiveimnek nékem való kötelességeket felszabadítsam az jövőendő gyűlésben, és újabb libera electiót engedjek ő kegyelmeknek, sőt az ő kegyelme állapotját *promoveálni* is *sincere* ügyekezem *commendatióm* által, s ha magamat szinte ujólag *eligálnának* is, ő kegyelme ellen fel nem veszem, *tali conditione interjecta*, hogy ő kegyelme is az *minemüi conditiókkal* nekem *reversalist* adta, azokat *plenarie effectualja*. Mely *conditiók* közt levén az fogarasi várnak jószágnak kiváltása is, ha más levelünknek tenorában *inserált* hat hétig való *induciák* alatt ha ő kegyelmének oly veszedelmes állapotja találkoznék, ki miatt az hat hétnél tovább az *inducia* nem haladhatna, arról engem tudósítson. Hasonlóképen ha nékem is az fejedelemasszony miatt akadályom találkoznék az hat hét alatt az Fogaras kiváltásában, én is *sincerissime* arról tudósítom, *in tali casu* az üdőnek kívánsága szerint pedig az országgyűlése is haladjon, addig mig erről egymással *sincerissime* *conveniálhatunk*.

Ezrekre nézt én is bona fide Christiana magamat kötelezem conditionibus praescriptis. Kinek bizonyságára adtam az én pecsétetes levelemet ő kegyelmének *)).

---

*) Aláírva Stephanus Bethlen, m. p. Eredeti Kemény József gyűjteményében. Híre járt ekkor, hogy Rákóczy kötelezte volna magát, hogy egy év leforgása múlva le fog mondani, s csak neve megmentése végett veszi fel. L. Trausch Chronikon I. k. 315- l.

V.

A porta korán értesült az erdélyi zavarokról, a határszéli basák és Bethlen István által is, ki Rákóczy mozgalmairól, készületeiről tüzetes jelentést küldött oda. De a magyar királyhoz egyik fél sem folyamodott s a nádor sem kapott tőlük egyetlen sornyi jelentést sem. Bécsben és Kis-Mártonban — hol Eszterházy ez időtt tartózkodott — nagy volt e miatt a boszankodás. Nagy, főként Rákóczyra, kinek nem bocsáták meg az alattvalói kötelesség megsértését. S épen ezért mindenek előtt lehető megválasztását akarák meggátolni. Ezért s hogy a dolgok folyamáról biztos híreket hozzon, Kolozsvárra küldék Sennyei Sándor szathmári kapitányt s kir. tanácsost és főbejárót, a korlátnok testvérét.

Sennyei oct. 29-én, négy nappal azután hogy már a hadak is haza oszlottak, Kolozsvárra érkezett *). Öt kérdő pontot hozott magával s terjesztett a kormányzó és országtanács elé: „1. a fejedelemasszonyt ő felségét az munkácsi, és Tokai jószágaiban, az medgyesi gyűléskor, a mint libera dispositiójában megkötötték, és annak ususának percipiálásában praescribálták, és in communem usum convertálták, azért ő felsége, az én kegyelmes uram, nemcsak maga méltóságának tartja praejudicálni, hanem az ország szabadságának is ellene lenni. 2. Az fejedelemasszonynak ő felségének kényszerítés szerint méltóságától való megválása mint lött? mivel gubernátor uramnak ő nagyságának kiváltképen, mind az fejedelemségnek, mind penig az én kegyelmes

---

*) Segesvári Bálint naplója 199. l.

uramnak méltóságának oltalmazását kellett volna előtte viselni, ha az fejedelemsasszony állapotját nem nézte is. 3. Az két urfinak, ugymint gróf Bethlen István, és Zolyomi Dávid uramék, az én kegyelmes uram ő felsége ditiójában haddal való kimenetelek, ki indításából lött? mivel ő felsége az én kegyelmes uram magával el nem hitetheti, hogy az dolog gubernátor uram ő nagysága, és az ország hire nélkül lött volna; holott annak az hadnak megfizetése az erdélyi tárházból költ ki, és hogy valamely privata embereknek szavára nem lehetséges: hogy megmerészlettek volna mozdulni. 4. Az ő felsége ditiójában lakozó hajdu vitézinek az ő felsége hivségétől való elidegenítés ve, edés ialó megköteleztetése, ha az ő nagysága, és az ország akaratiából lött-e? mivel ő felsége az én kegyelmes uram eféle méltósága és országának szabadsága ellen való cselekedetekre utat nyitni, és irtani nem akarván, *adhibita etiam protestatione*, el nem akarja szenvedni, mivel minden egymás között való kötések, és diplomák ez dolgokkal felbomlottak. 5. Rákóczy György uram *vocatiója*, hogy ha közönségesen az országtól, avagy csak némely privata personáktól lött legyen? — ha az országtól? Ő felsége az én kegyelmes uram egynehány okokból nem javallja: ha hol peniglen csak némely privata personáktól lött? mind az országnak szabad választása ellen vagyon az fejedelemsasszony *praejudiciumával*, és az én kegyelmes uram kész az országnak *assistentiát* adni és régi szabadságát helyben állatni“ *).

A követ meg volt bizva, hogy szigoruan járjon el, s élesen nyilatkozzék. S valóban ugy is tett. Előterjesz-

---

*) Ez utasítás czime: *Puncta legationis sacrat. Caesar. Regiaeque majestatis, Domini Dni mei clementissimi, ad Illust. Dominum Comitem Gubernatorem, et reliquos Status Regni Transilvaniae institutae.* — Eredetiről. Dr. Ötvös Ágoston másolatáról mely megvan gr. Kemény József gyűjteményében.

tésében nem válogatta a szavakat. Emlékeztette a kormányzót azon szerződésekre, melyek Katalin „gondviselésére s a meghalt fejedelemnek ő felségének holtá után való patrocíniumára némünémüképen kötelezték a római császárt“. S ime „némely napokban gubernátor uram ő nagysága és a nemes ország nem csak saját, de a császártól ő felségének a magyarországi ditióban tulajdon csak magának engedett jószágának jövedelmének bevételében praescribált“ s méltóságától akarátja ellenére megfosztá „melynek bizonyára nem kellett volna lenni“. Azután felhossa az erdélyi hadaknak beütését. „Mely hadaknak — írja — előttেকjárói ifjabbik Bethlen István és Zolyomi Dávid uramék voltak. Mely cselekedet és próba mivel nemcsak az fegyverfogással, hanem leginkább az szent korona alatt levő hiveknek az én kegyelmes uram hívségétől való elszakasztással tölt nagy botráncozást az én kegyelmes uram hivei között: nem mullathatta el ő felsége, hogy az szent koronának szabadságának helybenállatására gondot ne viselne, és mivelhogy az én kegyelmes uram határában ellenségképen berohant és fölfegyverkezett had az erdélyi birodalomból támadott, kik közül némelyeknek ugyan az erdélyi közönséges tárházból járt fizetések hónként: ő felsége el nem hitetheti magával azt, hogy az ő principálisának és az nemes országnak hire avagy akarátja nélkül, annyi számu nép valamely privatus ember számára avagy intésre az szent békességnek és diplomáknak felbontásával megmerészlettek volna mozdulni, kiváltképen ilyen szomszédságos egynehány rendbeli confoederatiókkal öszvekapcsoltatott országokban, mely kötések az utólszori ő felségéhez innen expediatott követek által is, ugymint Kornis Zsigmond és Kapi András uramék által ő felsége kegyelmesen megerősített, és ultro, a kit kívánni sefn tudott az or-

szág, diplomáját is elküldötte, mely kegyelmességéért ő, felségének, nem ezt az háládatlan cselekedetet reménylette volna az nemes országtól, hanem inkább az compromissum szerint az innen való diplomának fölvitelét reménylette óránként kezéhez jutni. Mivelhogy azért ez dolgokkal minden egymás között való kötések, végezések és diplomák megsértettenek, bántottanak és bomlottanak, tudni és érteni akarja azt az én kegyelmes uram ő felsége az nemes országtól, hogy ha ezekben: úgy mint az fejedelemasszonynak ő felségének fejedelemségétől kényszerítés alatt való megválásában, az két urfinak az erdélyi ditióban levő hajdu és fizetett hadakkal az én kegyelmes uram határra ellenségképen való jövetelekben, és viszont a szent korona és az én kegyelmes uram birodalmában levő hajduságnak ide való esketésében volt-e hire, tanácsa, akarátja, avagy azokban consentiált-e ő nagysága és az nemes ország ő kegyelmekkel, és ha consentiált-e most is, avagy akarja-e azoktól kezeket kivenni, büntetést annak fölötte nekik vetni, avagy nem, mert egyébaránt ő felsége, úgy mint ok nélkül megbántatott fél, ez és ehez hasonló dolgoknak és vakmerő cselekedeteknek elhallgatásával viszont hasonló cselekedetekre és merészségekre én általam protestálván, utat nyitni és irtani nem akar, el sem szenveni.

Végezetre minthogy Rákóczy György uramnak is állapotja és idefelé mozdulása esett ő felségének értésére, melyre honnét indittatott legyen nem tudhatja, hanem ha az nemes ország vagy közönségesen, vagy az országban lévő bizonyos személyek hívták volna, ezt is azért akarja ő felsége az én kegyelmes uram érteni és tudni, ha országul tött-e nagyságod és kegyelmek vocatiót ő kegyelmének, avagy nem; mert ha országul, semmíképen az én kegyelmes uram nem ja-

valhatja, ha pedig nem, és ez alkalmatlan cselekedetétől meg nem szünik, mivel mind az szabad választásnak ellene vagyon, mind az fejedelem asszonynak praejuditiumával, mind az én kegyelmes uramnak méltóságának sérelmével, mind pedig az conföderációknak ellene, kész leszen ő felsége az én kegyelmes uram az nemes országnak assistentiát adni és in pristinum libertatem őket helyheztetni. Ezek után minden császári és királyi kegyelmességét ajánlván nagyságodnak és kegyelmeteknek országul ő felsége *).

De ugyan akkor, hogy e követségnek nyomatékot adjon, a nádor hadfölkelést hirdetett Nyitrára oct. 20-ára „mivel nem csak az erdélyiek nyughatatlankodnak s kevés hátramaradt részecskéjét szegény hazánkunk maguk számára foglalják s annak lakósit esketik, hanem magunk hazafiui is — érte Rákóczyt — rendetlen, méltóságra való vágyakodásból új tüzet gerjesztettek“; mert a török is készül és „két helyen is, ugymint Gyulánál és Budán a hova a kanizsai pasa és egyéb törökök is alá mentenek“ **). E hó végén oct. 28-án pedig a növekedő zavarok lecsendesítésére Kis-Martontól Keczer Andrást küldte ki a hajdukhöz, hogy őket leülésre bírja, s Rákóczyhoz, hogy ezt győzze meg, hogy cselekedete felségsértés, melytől csak kegyelem-kéréssel szabadulhat ***).

Ily körülmények közt Bethlen, kinek elég oka volt egymagától Rákóczytól is tartani, hogy ama függő kérdéseket tisztázza, s ha lehet legalább a nádort távol tartsa országtól, oct. 1-jen Haller Istvánt hozzá

*) Eredetije következő hátrattal: *literae perpetuo silentio insinuan a e a Károlyfehérvári könyvtárban.*

**) Eszterházy levelei oct. 5. és oct. 14-éről. Történelmi Tár VIII. 53—55. II.

***) Eszterházy-levéltár: *Actorum Palatini. Lib. II.*

és a magyar királyhoz küldé. Sennyei még három napig folytatta az egyezkedést s oct. 3-án maga is vissza-indult *).

Bethlen azonban nem volt megnyugodva s Haller követségétől kevés jót várt. De egykönnyen lemondani sem akart. Ő midőn az új választásba beleegyezett, azon kikötéssel tette azt, hogy az valóben szabad és független legyen, mert így valószínűnek hitte, hogy a rendek bizalma újra felé forduland. De bár Rákóczyval követte Kassai István által e végett alkudozásba bocsátkozott is, még is úgy hitte, hogy azt leginkább török pártfogás által biztosíthatja s ennek megragadását munkába is vette, a mint a november 10-ike körül Zülfikár effendi azon tolmács és megbízott férfiú, kit leginkább erdélyi, ügyekben szoktak alkalmazni, a portáról hozzá jött, hogy saját személyében győződjék meg a dolgok állásáról, ez esetben is, szokása szerint a diván a végelhatározást ily nemű értesítésektől tevéen függővé.

Zülfikár nov. 12-én bocsáttatott vissza, s ugyan akkor követség is ment a portára, melyet az államtanács Bethlen ügyének erélyes támogatásával bizott meg. Utasítva volt ez a fejedelem által, előterjeszteni: hogy „Erdélyországa szultán Szulimán császártól adott athnamé szerént, erdélyi nemzetes urat választott fejedelemmé, azért hogy mint bátyja ez is hatalmas császárhoz az igaz tökéletes hűséget megtartsa, és noha a fegyvert el nem távoztathatta különben az országról, hanem arra ígérte magát, hogy felszabadítja hitét az országnak és lássa aztán az ország kit választ fejedelemnek, ötlet-e magát, vagy Rákóczy uramat, de azért az ország, mivel immár egyszer ő nagyságát válasz-

---

*) Segesvárt Bálint Naplója 199. l.

totta, mást nem választ, hanem ha némely emberek szólának az ellen, de azoknak az dolgokat az ország nem engedi előmenni.

Kivántatik az, hogy igen igen sietve jőjjön hatalmas császár parancsolatja Rákóczy uramra, hogy fegyverrel az ország szabadsága ellen az erdélyi fejedelemséget magának venni ne akarja, mert hatalmas császár azt nem engedi, hanem az kit ország választ, az légyen fejedelem, ha penig ez ellen cselekednék, hatalmas császár fegyvere készen rajta érette“. Továbbá meg volt hagyva a követségnek fermant kérni a hajduságra, hogy többé fel ne üljön, mert le fog vágatni, a basáknak, hogy hadra készen álljanak, leveleket a császár és Eszterházy számára, hogy a békesség ellen Erdélyre fegyverrel ne jőjjenek. „Ha penig — folytatja az utasítás — az mondanák, az mint tudom, mondják is, hogy az mostani fejedelem hivatta fiaival, azt így értsék, hogy nem hivatta az ország választása ellen soha, hanem ha az ország választaná, de hogy az ország nem akarja, maga is az ország szabadságát, — kit hatalmas császár hitlevelével megerősített, s eddig meg is tartott, — fel nem bonthatja, nem is akarja felbontani.

Ha Erdélyországot hatalmas császár hűségében meg akarjuk tartani, most nyissák fel a szemeket, mert most veszik el egyszer az országot hatalmas császár hűsége alól, bizonynyal elhigyjék. Az pénznek, ígéretnek ne hidjenek, másik az hogy Erdélyt, ha így most oda engednék, kit Isten ne adjon, ezután csak a békességnek felbontását várhatnák az némettel, mert valamikor Erdély magyarországi ur kezében lenne, akkor mindjárt jó módja lenne a békességnek felbontásában, Moldovának, Havasalföldének elfoglalásában; azért lássák, nyissák fel szemeket, most az ideje; tudják azt, hogy én eddig hazugságot előttök ne állattam, most sem ál-

latok, ha penig nem hinnék, bizony kárát vallják. En azért az német birodalma alatt nem lakom Erdélybe, hanem oda megyek hatalmas császár kapujára, s akkor is igazat mondok, de ha most gondot nem viselnek, akkor aztán késő leszén, vagy sok munkával viszik végben, az mit most csak szóval, írással vihetnének végben“ *).

Ugyanakkor nov. 12-én Bethlen irt a kajmekámnak is. Tudósítá őt mindenek előtt, hogy „Rákóczy György haddal igyekszik az fejedelemségnek elvételére bejöni, be is jött vala, és csak egy napi járó földön lévén táborunkhoz, noha Isten segítségéből annyi hadunk és oly hadunk volt, hogy fegyverrel is megfeleltettünk volna nekik, de akarván eltávoztatni az egymásközt való vérontást, s hatalmas császár országának romlását, pusztulását“, hat heti fegyverszünetet kötöttek. Minthogy azonban eljött az adó beszolgáltatás ideje s ő azt még most sem adhatta be, szükségesnek tartá magát menteni. Ennek „oka — írja — az mostani közöttünk való háboru, nem gondviseletlenségünk, mert ugyan az vitézlő Zülfikár effendivel együtt az maga intése szerént beküldöttük volna, mivel semmi vigyázás és gondviselés az vitézlő Zülfikár effendin nem mult. Mihelyt penig az mostani egyenetlenséget egyességre hozhatjuk, az frigy alatt mindjáraást késedelem nélkül beinditjuk nagyságod bizonyosan elhiggye“. S e részben számít a porta elnézésére. Végül tudósítja őt, „hogy a palatinus haddal indult alá, és azon vagyón, hogy elsőben az hajduságra jöjjön, és ha azokat megnyomhatja, Erdélyre jöjjön, ki ellen noha mi is szorgalmasan igyekezőnk vigyázni és gondot viselni, mindazáltal mi-

---

*) Az egész Tholdalagi saját írása. Eredeti fogalmazványa Kemény gyűjteményéből.

vel szent Demeter napja immár elmúlt s az hatalmas császár vitézi el akarnak oszlani, azt mint nagyságodnak ennekelötte és megírtuk volt, mégis kérjük nagyságodat szeretettel, hogy nagyságodnak télire legyen hatalmas császár országára vigyázása“ *).

De a portai ut hosszú volt s az eredmény is bizonytalan. Legegyenesebbnek s legcélravezetőbbnek a Rákóczyval folytatott alkudozásokat tartá. Ha e főúrral valami módon akkép lehetne kiegyezni, hogy ő visszalépjen, semmi kétsége, hogy békében meg fog maradhatni. E célra Sennyei és Zülfikár követségei épen alkalmas időben jöttek, hogy ezek előterjesztései által hatni lehessen s midőn Kassai nov. 10-én visszaérkezett Rákóczytól Váradról, másnap nov. 11-én levelet íratott általa hozzá, mely újabb ajánlatot foglalt magában arra, hogy az ő és „gyermekai állapota is maradhatna bátorságos karban, szegény nemzetünk közül is szállana ki az keserves háborúság, és egymás ellen való fegyver; de főképen az Istennek anyaszentegyháza tiszta, igaz tisztelete nemzetünk között bizonytalan kockára ne vettetnék“. Ez ajánlatról terjedelmesen ír Kassai, s minden kigondolható okot felhoz mellette: „én most is nagyságodat azon dologra kérem, és obtestálom az élő Isten kedvéért, több igaz jóakaróival is, azok között Chernel György urammal, mint régi igaz meghitt jámbor főember szolgáljával, kit az ur Isten ép ítéllettel, és elegendő experientiával felruházott, minden dolgokat, a sűrű rettenetes akadályokat épen communicálván, és azokról keresztyéni jó lelkiismerettel discúrálván, bocsátkozzék nagyságod keresztyéni jó alkuvásban az mi kegyelmes urunkkal ő nagyságával; látja nagyságod az sok rendbeli nagy akadályokat. — Az

---

*) Eredeti minuta az erd. Múzeum-Egylet birtokában.

erdélyi fejedelemség felől csak úgy kell gondolkodni, hogy soha senki azt az két császár jó akaratja nélkül, és az erdélyi statusok szabad jó akaratjok nélkül nem consequálhatta; ha pedig valaha egy hirtelen való irruptióval fegyver által consequálta is, soha bizony meg nem ülhette. — Nagyságod immár érti Sennyei uramtól római császárnak ő felségének ebben az állapotban nagyságodhoz való kedvetlenségét; hasonlóképen török császárnak is az mi kegyelmes urunkhoz való jó akaratját, nagyságodhoz pedig idegenséget, harmad felől az státusok részről is nagy akadályi vannak nagyságodnak sok okokra nézve, kiváltképen pedig hallván, és értvén mind az két hatalmas császárnak az nagyságod személyéhez való nagy kedvetlenségét is. Ezeket értvén az akadályokat még az nagyságod alatta valók is megnémulhatnak.

Ilyen nagy akadályok állván nagyságod előtt mostani igyekezetében, gondoskodhatik nagyságod arról is, ne talán az ur Isten az akadályok által ugyan tartóztatja nagyságodat mostan az erdélyi állapottól. Nem mindenkor szerencsés embernek az sebes habok ellen tusakodni; — talán nagyságodnak idvességesb és méltóságosb volna mostan másképen maga jövőendő állapottáról gondolkodni, Istentől és az időtől várni, és az mit az ur Isten nagyságodnak rendelt, azt vérontás nélkül istenes és üdvösséges uton követni jövőendőben. — Az mi kegyelmes urunk ő nagysága magától, kiváltképen ország nevével, mostan mindjára egyáltalában nem ígérheti magát nagyságodnak kiváltképen római császár ő felsége ellen, de ha nagyságodnak az mostani indulatjáért személyében avagy jószágában császártól ő felségétől háborgatása lenne, solemnis legatio által kész ő nagysága országul nagyságod mellett császárnak ő felségének intercedálni mentől szorgalmatos-

ban lehet. — Annak fölötté abban is fáradozna ő nagysága a státusok előtt az jövőendő gyűlésben, hogy az ő nagysága holta után nagyságodat per liberam electionem eligálnák successorának. — Várad és Bihar vármegye is szép uraság, sőt szép herczegség lehetne.

Ezekre az mi kegyelmes urunk ő nagysága, nagyságodhoz való keresztyéni jó affectusából, kész volna accedálni, csak mentől hamarább csendesednék nemzetünk között való keserves háboruság; kívántatnék mindezeknek jobb módjával való tractálásához, hogy nagyságod Chernel György uramot mentől hamarább expediálná ide be, érné itt Kolozsvártt ő kegyelme az mi kegyelmes urunkat az jövőendő szombattra, mert ő nagysága a jövőendő hétfőn rendelte innen való megindulását az gyűlésre.

Chernel uramat tudom nagyságod az gyűlésre való instructióval bocsátja, de mivel az nagyságod electiója az sok akadályokra nézve igen bizonytalan, nagyságodnak Chernel uramnak arról is plenipotentiát és authoritást kellene adni, hogy ő kegyelme az mi kegyelmes urunkkal mostani nagyságod állapotjáról tractálhatna, és concludálhatna.

Az mi kegyelmes urunk ő nagysága assecuratióját observálja, és exequálja, de bizony exitusa bizontalan, és netalán veszedelmes is leszen; kiből nagyságodnak is micsoda haszna és előmenetele következhetik, az Istennek igaz tisztelete is mint maradhat meg, igen szükséges nagyságodnak arról serio gondolkodni, mostan vagy on penig ideje annak, azután késő. — Nagyságodat kérem, fenn szóval való írásomnak megbocsásson, gondolt dolgot senki rettentésére nem irok; igaz sinceiritásból irtam ezeket nagyságodnak. — Nagyságodat kérem ezen póstától irjon nagyságod Chernel uram jövelete és expeditiója felől; valamit ha kívántatik tud-

hassak én is tovább az nagy fő dologban, kicsiny állapotocskám szerint fáradozni. — Ne késlelje nagyságod az Chernel uram beküldését; ez héten jöjjön be ő kegyelme ide Kolozsvárra“ *).

Rákóczy ez ajánlatokat nem fogadta el, daczára annak sem, hogy Eszterházy nádorhoz küldött követét Úsz Istvánt, ez határozott tagadó válaszzal ereszté vissza; „támadásával keményen megsértette ő felségét — jelenti ki nov. 25-én a nádor Úsznak — mely különben is vagyonába kerülhet, családjára vészt hozhat s ingatag alapon áll, miután sem az atyjok ellen fölkelt ifjaknak, sem a töröknek nem hihet. Térjen hát vissza s küldje ő felségéhez bocsánatot kérő követeit, továbbá váljon el a hajduktól, törököktől, lázadóktól“ **).

Már biztosabb kilátásai voltak, hogy megválasztását Erdélyben is keresztül viendi, s birtokában lévén a váradi várnak, és a részeknek volt támpontja, és a magyarországi hajduságot maga mellé vevén elegendő ereje, hogy igényeinek nyomatékot tudjon adni. Ezenkívül a fegyverszünet idejét eszélyesen tudta felhasználni: ügyét nem csak saját emberei, hanem a részére ifju Bethlen által megnyert budai basa útján is szorgalmazta a portán, Erdélyben pártot teremtett magának s Katalint is részére nyerte.

Bethlen ugyan is a fejedelemasszonyt, kivel különben is teljesen meg volt hasonlva, a Fogaras viszsza-váltását illető rendszabálylyal egészen magára bősztíté: „vakmerőül“ ellevén tökéelve, hogy azt kezéből nem fogja kibocsátni. E körülményt használta fel Rákóczy s felszólítá őt, hogy Kemény Jánost, fogarasi várparancsnokát küldje hozzá. El is küldé s ez követ-

---

*) Eredeti gr. Kemény gyűjteményében.

**) Eszterházy levéltár: „Actorum Palatini Liber II. n. 14.

kező ajánlatokkal tért vissza asszonyához: legyen Katalin Rákóczy ügyének promotora s ruházza rá lehető követelését a fejedelemségre. Irjon mellette Budára s a portára s kölcsönözzen néhány ezer forintot a fejedelem választó gyűlésre küldendő követeknek. Ugyanakkor közölték vele a topai egyezkedés pontjait. Katalin csak hogy boszuját tölthesse Bethlenen, „ki ellen igen nagy gyűlölségben vala“ mindre rá állt *).

A fejedelem a topai egyezkedés értelmében Segesvárra nov. 26-ára hirdetett országgyűlést, hova maga Kolozsvárról nov. 18-áról elindult. Megjöttek ide nem sokára: Kemény János mint Katalin megbízottja, asszonyának hitlevelével és szavazatával, kevéssel utóbb hasonlólag Fogarashól Ali arnauta portai küldött fermánokkal „melyek két rendbeliek voltak, egyikben írva az, hogy Rákóczyt választanák, mert az volna akarata hatalmas császárnak is, másikban az vala, hogy Bethlen Istvánt választanák“ **), s meg végre Serédy István és Vetésy István is Rákóczynak követei: kiket urok következő nagy fontosságu utasítással látott el: „1. Elsőben is Tordai nevű szolgája által assecurált az gubernátor engem (mely szolgának kezeirása most is nálam vagyon, abban is adja tanácsul, hogy én ide Váradban jöjjek), hogy utamat meg nem gátolja, sem másokat ellenem nem indit; sőt teljes tehetségével jóakarókat szerez; Puskás János uramtól is izente ezeket. Gróf és Zólyomi uraméknak is ezt izente, irta. 2. Most is még Topán mire kötelezte magát? annak im mássát küldtem. 3. A négy recepta religiónak, és az ország szabadságában való megtartására kész vagyok; holott arra hittél is lévén köteles: kivel bizony soha nem játszottam.

---

*) Kemény János önéletírása 196. l.

**) Ugyan az 202. l.

4. Ha gubernátor uram hite ellen pártokat csinál alattomban ígéretével, adományával magának — lássa; de Istent nehéz megcsalni, és az én kötelességem is fel szabadul mindentől, kit ő kegyelme bizony meg is fogna bántani; mert így én is semmire nem lennék hozzá köteles. 5. Gubernátor uram hite úgy megsértődne, ha az gyalog, és lovas rendnek kötelességeket fel nem szabadítaná; mely az assecuratoriájából nyilván ki fog tetszeni. 6. Az gyűlésre sem Gróf, sem Zólyomi uram be nem megyen, mert nem is hítták őket; más egyéb nagy okok is vannak, ki miatt be nem mehetnek; hanem más főemberek mennek bé. Ha én az országnak szép szabadságát akartam volna sértegetni, más módom is volt volna az dologban; de én valamire mentem, az országra való tekintetből cselekedtem. Ha ezután az ország jóakaratójában megkezdének fogynakozni, enyém lévén Várad, kit bizony vér nélkül soha ki nem bocsátok kezemből, ha mi romlás, pusztulás az országot követné: — én ne legyek az oka; holott ha az ország szabad electióját akarja oltalmazni, vagy helyére állatni, — attól az országot semminemű ijesztegetés, fenyegetés el nem tilthatja; mert akárki fenyegetésére, és ijesztésére fogna is attól supersedeálni, maga láttatnék szabadságát bántani, és háborgatni, és így mindjárt láttatnék is, abból is mástól függni, maga magát más jurisdictiója alá adni, kiből jövőendőben mi jöhetne reá? — Ha okosan elmésen gondolkodnak róla, — feltalálhatják. 7. Kornis uram állapotja nem volt nállam elfelejtve, és meg is volna, de mégis másul jár elméje. — Inteni kellene: gondolkodnék másképen, ne vetné meg az én hozzá való jóakaratomat. Vér Mihály uramat küldtem volt hozzá, ki által ijesztett, rettentet: ne vessem szerencsére dolgomat, mert az országban megkezdék fogynakozni; jobb volna most Váradat három várme-

gyével, Fogarassal, az ország generálisságával elvenni; — de mivel azelőtt egy hatalmas római császár birodalmában laktam, annak csak meggondolása, és becsületesnek, méltóságomnak megfontolása sem bocsátana arra engem. Más az: Fogarason kívül most is én birom ezeket; s akár ki is megnyugodjék benne, hogy bizony inkább akarom ha előbbeni helyébe áll az fejedelemszszony, ha magam nem lennék; — annak kész is vagyok szolgálnom. 8. Én tőlem senkinek nem kell tartani, mert én bizony senkit nem bántok, sem bosszút nem állok; sőt másoktól is senkit törvénytelenül nem hagyok háborítani, bántani. Ezt minden elhigye. 9. Ezeket megértvén ő kegyelmek, akárkit is így informálhatnak, és assecurálhatnak minden bizonynyal. 10. Megértették magam állapotját, nem akarom mivelni, mintha kit most adományommal tennék jó akarómmá. Az szükségnek és szerencsétlen állapotomnak idején nem bizhatnám hozzája, sem boldog állapotomban; ha más nálamnál többet ígérne neki, megfogna vetni. Más az: annak is az ország jóvedelméből kellene meglenni, kivel az ország jóvedelme kevesedne. De ha kik most adományom, ígéretem nélkül fogják jó akaratjokat mutatni, azokban minden állapotomban megnyughatom, és én is tudom azoknak mivel fogok tartozni *).

E követek urok ügyét buzgóan mozditák elő, de az instructio utolsó pontját nem tarták meg szószzerűen értelmében. „Futották az embereket s adományokkal, ígérekkel pártjára vonák“, írja Kemény János maga is e gyűlés legnevezetesebb factora, „a minthogy ekkor ígérék, adák Macskási Ferencznek a rákosi jószágot, ő lévén udvari s mezei vicekapitány és generális, viszont Nagy Pálnak a hévizi jószágot, ki gyalog kapitány“ **).

*) Eredetiről, mely meg van a fehérvári Batthyányi könyvtárban.

**) Kemény János önéletirása 203. l.

Maga Kemény is hozott hétezer forintot magával kocsin, zabba rejtve, mint asszonyának, Brandenburgi Katalinnak költsön küldeményét, melyből azonban, valószínűleg napi díjakra, csak ötezer forint kelt el, mert ez „adományok“ közt pénz nehezen szerepelt, hanem csak „jóság“ fekvőbirtok.

Ellenökben Bethlen mit sem tett, s barátai és pártlivei, az öregebb nemzedék, kiket egy polgári naplóíró pápistás (azaz a pápistákhoz szító, Magyarországgal kaczerkódó) uraknak nevez *) hasonló keveset. Megelőző napon, hogy az országgyűlés megnyílt, tartottak értekezletet s Bethlen előleges megválasztását szóba hozák, melyet rögtön lemondása követne, hogy így visszavonulása tisztességesebbé tétessék. Indítványok megbukott s a végeredményre nézve nem lehetett fenn semmi kétségek.

Oct. 26-án megnyílt a gyűlés. „Az hol elsőben Bethlen István elbúcsuzik a fejedelemségtől s a statusoknak hozzá való köteleességeket felszabadítja **). Azután a szultáni fermánt olvasák fel, azt t. i., mely Rákóczy megválasztását ajánlá, mert Ali arnauta oda volt utasítva, hogy Katalin rendeletéhez tartsa magát, s a kit ez ajánl, annak ügyét mozgassa elő. Decemb. első napján történt meg a tulajdonképeni választás ***). Első szavazat, a Kataliné volt „ő lévén méltóságosb személy az országban s liber baronatusságot is az fogarásit bírván“. Követe Kemény János állott fel, kezében tartván asszonyának utasítását, felhatalmazását, s kimondá voksát: „hogy Rákóczy Györgyöt választaná, akarná esmerni fejedeleme- nek s ha mi praetensiója volna azt is reá transferálná

*) Segesvári Bálint 199. l.

**) Szalárdi Siralmas Krónika 72. l.

***) „Ez előtt harmad nappal választottuk“, írják a rendek dec. 3-án. Actorum Palatini L. II. n. 15.

és minden értékével tehetségével abban oltalmazni is akarná“. S most ennek párthivei, az országgyűlésnek nagy többsége, azok, mondja egy történetíró, kik már jutalmat kaptak vagy reméltek *), nagy zajjal felálltak s nevét hangoztatták.

Bethlenek leolvadt pártja belenyugodott, bele maga Bethlen is.

E lemondásban magok a rendek s kortársai is az önzéstelenségnek s hazaszeretetnek nemes vonását látták s tettét egyhangulag magasztalák **). Méltán. Bár már akkor aligha tehetett volna mást mint tévedéseinek s főként határozatlanságnak következményeibe belenyugodni vagy egy polgárháborúval a részek elszakadását idézni elő. Az ettől való félelem s nem Rákócynak adományai fordíták el Bethlentől a rendek többségét.

Egy gyors posta Kékedy Zsigmond rögtön Váradra indult előlegesen is hirt vinni az eredményről ***), a rendek pedig folytatták tanácskozásaikat, s mindenek előtt a fejedelmi conditiókat készítették el:

I.

Mivel az előbbeni kegyelmes urunk, csak teljességgel az mi megmaradásunkért, és szegény hazánknak veszedelmének eltávolztatásáért igaz keresztyéni indulatjából (magát igen megalázván) cselekedte azt, hogy fejedelmi méltóságát resignálná, és ujabbán való elec-

---

*) Bethlen Joannes Commentarii, bécsi kiadás 14. l.

**) Egy egykoru vers írja:

Méltó krónikákban írni dolgaidat,
Alázatossággal tartád meg hazádat,
Nem szánád letenni nagy méltóságodat,
Hogy vérontástól mentsed országodat. L. Krausz l. k. 95. l.

***)) Nagy Szabó Emlékirata. 143. l. Kékedy ez útjában Vásárhelyen nála volt szállva.

tióra szabados voxot engedne, ez nagy szeretetiért és indulatjáért, ő nagysága az mostani ujonnan választott kegyelmes urunk ő nagyságát előbbeni uraságában, javaiban, jószágiban minden illegitimus impetitorok ellen megoltalmazza és manuteneálja; és sem az mostani kegyelmes urunk, sem ő nagyságának alattvalói, ő nagyságának méltóságát, böcsületit meg nem sértik.

II.

Mivel ő nagysága igaz legitime eligáltatott s inauguráltatott fejedelem volt, ő nagyságának minden collatiót, donatióit, inscriptióit, annuentiáit, valamelyek legitime emánáltattanak, ha kik olyak vannak, intacte et illibate megtartja, és meghagyja azokba.

III.

Hogy az fényes portától soha semmi időben el nem szakad, sem az országot elszakasztani nem igyekezik, hanem mindenekből kedvét keresi, és ahhoz illendő obsequiumát praestálja, Erdélynek az török császárral való régi frigyét intacte megtartja és az portára járandó követeket is, az előbbeni dicséretes fejedelmeknek szokások szerint expedálja.

IV.

Hogy sem római császár ő felsége, sem egyéb keresztyén fejedelmek, és szomszéd országok ellen hadat ő nagysága offensive, ha okot nem adnak reá, nem indit, hanem az jó békességet minden tehetségevel oltalmazza.

V.

Hogy mindeneket személy válogatás nélkül az nagy recepta religiókban, és azoknak szabados exercitiumokban ő nagysága megtart, és másokkal is meg-

tartat, és egyik religi6n való ecclesiákra is hatalmasul nem küld, és el nem foglaltatja 6 nagysága, religi6knak respectusáért is senkit is hazafiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és discretio nélkül az b6dog emlékezetű fejedelemnek dicséretes példáját követi, tudván azt, minemű hasznos megmaradására volt mind 6 felségének, mind penig hazánk-nak ebbeli cselekedeti.

VI.

Hogy hazánk-nak mostani első rendeit, tanácsit, érdemes tisztviselőit állapotjokban, tisztekben, hivataljokban, az kik meg akarnak maradni, 6 nagysága megtartja, és semmi időben az hasznos hazafiait más idegenekért hátra nem veti, hanem azoknak tanácsokkal és szolgálattal él, kinek kinek az 6 állapota szerint való böcsületit illendőképen megadván, és hogy alattavalói közül is az hazafiait senkinek böcsületlenséggel illetni nem engedi. Annak felette, hogy bel és külső országos dolgokat az két császárhoz, vagy több szomszéd országokkal való confoederatiókat tanács hire nélkül nem cselekszik; sem az országban, sem az országhoz tartozó birodalmokban semminemű erősségeket, fortalitiomokat, végházakat, azoknak határit, semminemű praetextusok által nem igéri, sem idegeniti; hanem az végházakban is hasznos hazafiait tart.

VII.

Hogy urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, százságot és székelységet régi és minden legitime emá-náltatott privilegiumokban, donatiójokban, annuentiákban, inscriptiókban megtart, az szent András király decretumának continentiája szerint.

VIII.

Hogy soha senkit senkinek vádlására, uri, nemes és egyéb szabadsággal élő rendek közül törvény előtt nem árestáltat semmi szín és mód alatt, hanem *legitima citatione mediante, juris ordine convictum et aggravatum*: És semmi violentiákat, akárkiktől is alatta valói közül senkin exercitálni nem enged; hanem ebből az utolszori fejérvári gyűlésben, és az üdvezült fejedelem inauguratíajakor emanáltatott erről való *articulus observáltassék* anni 1613.

IX.

Hogy az országnak libera electióját teljes életében semmi után nem impediálja, hanem azt az országnak integre megtartja és senkire az fejedelemséget nem transferálja, sem arról ország hire nélkül senkivel nem tractál.

X.

Hogy az tanácsrendeknek, és országos gyűlésekben is mindeneknek szabados *voxot* enged, mindenféle panaszolkodásoknak és igazságoknak előszámlálására.

XI.

Hogy az elmúlt fejérvári gyűlésben végezett uniónak *conditióit* minden czikkelyében fogyatkozás nélkül ő nagysága megtartatja.

XII.

Hogy valakik egyebek veszedelmére hazánk szabadságának romlására ártalmas tanácsot adnának ő nagyságának, azok ellen az előbbeni *articulus observáltassék*, tudniillik *articulus* anni 1613.

XIII.

Az országnak közönséges egyenlő akaratból való végzésit, *articulusit* maga is megtartja, másokkal is

megtartatja, szegénynek, bódognak személyválogatás nélkül igaz törvényt szolgáltat, az sententiáknak executiókat nem impediálja, és terminuskor semminemű törvénynek discussiójában benn nem ül, hol ad suam praesentiam appellálják az törvényt mint summus justitiarius eleibe.

XIV.

Minthogy mind az magyar natio, mind pedig az szász uraink s atyáinkfiai, magok natiójokból szoktanak magoknak főtiszteket, ispánokat választani, az székeség is nem utolsó tagja lévén az szegény hazának; ő nagysága kapitányokat, királybirákat, generálisokat magok nemzetéből állókat, és köztök lakókat adjon közikbe, megmaradván mindazonáltal mindenből az ő nagysága fejedelmi jurisdictiója és méltósága; az királybiráknak pedig választások specificé csakugyan ő kegyelmek székiének szabadságán álljon, főispánokat is az magok vármegyéjékből valókat adjon ő nagysága.

XV.

Udvarhely várának állapotját ő nagysága az országnak proponáltatván. az mit egy akaratból az magok javára és megmaradására valót, az közönséges igazságnak módja szerint abból az ország végez. azt követi“ *).

Elkészülvén a feltételek, egy tíz tagból álló küldöttséget neveztek ki, mely azokat Váradra megvigye, fogadtassa el az új fejedelemmel, s azután ünnepélyesen

---

*) Beigtattak a deczemberi gyűlés végzései közé is, magának a gyűlésnek végzései lappanganak. Segesvári nov. 26-án irt, az Eigentliche Beschreibung Fundgruben. I. 274. nov. 14-én s Krauss nov. 30-án. De a két utóbbi téved a napszámban, s nov. 30-ika valószínűleg a gyűlés bezárásának napja volt. Jellemző a hír mit Krauss s a Segesvári krónika tartottak fenn: hogy Bethlen a segesvári várat elakarta volna foglalni, s miből annyi volt a való, hogy ez a templomba akart volna menni. Ebből támadt ama gyanu.

hivja meg. A követség tagjai közt voltak a legtekintélyesebb urak: Apafi György, Tholdalagi Mihály, Daniel Mihály, Mikó Ferencz, és a szászok közül a szászok grófja s a nagyszebeni polgármester. Dec. 7-én „nagy örömmel s sok öröm ágyulövésekkel“ fogadá őket az új fejedelem; a feltételek elfogadására teljes készségét nyilvánítá, és dec. 20-ára Fehérvárra leendő beigtatása végett új országgyűlést hirdetett, melyen maga is személyesen meg fog jelenni *).

---

*) Tholdalagi naplója 242. Eigentliche Beschreibung 247. l. Segesvári Bálint 280. l. Krauss krónikája I. k. 88 l.

VI.

Bethlen Rákóczy megválasztatása után egy bevégzett, megmásíthatlan ténynyel állott szemben. De nem sokára kelle tapasztalnia, hogy e tette is, épen úgy mint pár hóval elébb Rákóczynak meghívása el volt sietve. Az országgyűlés összehívásával nem várta meg a határidő elteltét, nem Haller István visszaérkezését. Ő, mint a portához írott leveleiből láttuk, tartott a magyarországi párttól s ezt ellenségének hitte. Váratlan és reménytelen volt hát rá nézve, hogy ebben készséget találjon mellette fogni fegyvert, s meglepetéssel értesült arról, hogy a nádor Rákóczy elismerésére épen nem hajlandó. Katalin fogarasi udvara kis időre megins politikai fondorkodások központjává lett, s egymást érték ottan Rákóczy, Bethlen István, Zólyomi, Eszterházy nádor, Prépostvári, Csáky követei — kik közül azonban Rákóczy ellenségei már későn jártak *).

E napokban tért haza Schultetus, Bethlen István portai ügynöke, kit a gyanakodó és bosszus Katalin orozva meggyilkoltatott, érkezett meg Haller István a kolozsvári országgyűlés követe a császárhoz, kitől amaz Eszterházyhoz utasitattván, vele Nyitrán — hova a nádor a tábort hívta össze — nov. 22-én találkozott. Gyorsan végeztek, mert a nádorban meg volt a készség Bethlent támogatni, s Haller következő utasítást hozta vissza urához:

„1. Noha nem örömet hallottuk az fejedelem aszszonynak exturbatióját, tudván hogy az sok alkalmat-

---

*) Kemény János naplója 205. l.

lanságot hozhat magával, mindazonáltal úgy lévén a dolog, hogy maga resignálta legyen: *volenti non fit injuria*, és csak tempestive találja meg mostani fejedelme kegyelmednek ő felségét együtt az országgal, úgy itélem. ő felségét császár urunkat is megengesztelheti kegyelmeitek. és *contentus* leszen az ő kegyelme személyével is ő felsége.

2. Nem szükség azzal is fárasztani ő kegyelmének magát, hogy ezért vagy Erdélyre, vagy mostani fejedelmére, valami nyilván való fegyver menne ismét; egyenlő akarathból választván kegyelmeitek Bethlen István uramat fejedelmének, mivel libera electiójában Erdélyt turbálni semmi orton nem kívánjuk.

3. Csudáljuk, hogy tudván kegyelmeitek az kegyelmeitekkel való confoederációkat, mindjárt első indulatjában Rákóczy uramnak meg nem talált kegyelmeitek bennünket; holott mivel ő felsége subditussa ment fegyverrel kegyelmeitekre, mi készek voltunk volna minden illendő assistentiát kegyelmeiteknek ellene adnunk kit, most is örömet, és készséggel megcselekeszünk.

4. Tudni kell azt is kegyelmeiteknek, hogy mind Erdélynek libera electiójára nézván, s mindhogy Rákóczy uram, ő felsége engedelmé, és hire nélkül, és méltóságának sérelmével nyult az eleiben vett dolgokhoz: praeféráljuk Rákóczy uramnak mostan választott fejedelmét, és készek vagyunk oltalmaznunk is ellene; csak kívántatik: hogy ne cedáljon; mert magát is ítéletben hozza, s az confoederációkat is melyek velünk lettenek, kétségben, és mindenestől semmivé teszi az kegyelmeitek libera electióját is; holott ki ne lássa ezt? hogy mindenestől fegyvernek félelme, és kételenség cselekedtette azt.

5. Nem kell ebben obstalni fiai állapotja is, ki

csak sensuálitás; nagyobbnak tartván ő kegyelme az közönséges jónak mivoltát, az ő balgatagságoknál, kik hihető, rövid nap eszekben is veszik magokat; mert soha semminemű irásokban nem olvasott, és hallott ember ilyen példákat, — holott noha úgy vagyon Absolon ellene támada atyjának, de az is nem másnak, hanem magának keresi vala a méltóságot, de az is mint jára, nyilván vagyon. — Philippus secundusnak és hispaniai királynak egyik fiában kezdett volt valami efféle elmélkedése atyja ellen lenni, de az is az nagy okos király eszében vévén, hogy az respublicának abból nagy veszedelmes állapota következne, meggyőzé maga indulatit, és nemesak nem cedála neki, de meg is fogatván egy fürdőben ülteté, és mind az két kezén való mediákat (azaz közepetti vérereket a két karon, hol az érvágást tenni szokták) megvágatván, minden vérét kibocsáttatá, s úgy hala meg. — Jól lehet ezt az példát nem azért hozom elő, hogy ő kegyelme mindenekben kövesse, hanem csak hogy azokhoz való affectusoknál nagyobbak tartsa az közjót.

6. Securítások lehet ő kegyelmeknek abban is, hogy csak magok per consensum ne participáljanak az két ifjak cselekedetinek, senki azt ő kegyelmeknek nem tulajdonítja; de az igen szükséges, hogy semminemű assistentiával mellettek ő kegyelmek ne legyen, mert ottan, az ő vétkeknek jóvallójának íteltetnének ő kegyelmek.

7. Rákóczy uramat pedig semmi uton ne acceptálja kegyelmetek, mert az mint feljebb is íram, soha úgy nem szépegetni, hogy libera electiója kegyelmeteknek fel ne forduljon vele, és császár urunk nagy méltóságának sérelmével is ne legyen; az kiért mivel az nagy fejedelmek, és monarchák nagy dolgokat is szoktanak cselekedni, félelmes hogy az hol fegyvertől tart, nagyobb fegyvert ne találjon.

8. Mivel az jelen való szükség, és az confoederációk is azt kívánják, ha még is mi tovább való hostilitást akarna Rákóczy uram kegyelmek ellen cselekedni, legyen in armis kegyelmek is, és in mi is megindulunk az idevaló hadakkal. és conjunctis viribus nyulunk az dologhoz.

9. Az ide való párton levő hajdusághoz ő kegyelmek semmi közeket ne tartsák, sőt szükséges is, hogy nyilván üzennének nekik, hogy redeáljanak ad obedienciám, mivel az confoederatis mellett ő kegyelmek is. Ez aránt egyet köll velünk ellenek érteni.

10. Váradra és Jenőre kegyelmek szorgalmasan vigyáztasson, hogy valamint azok török kézben ne esenek, mert Budán avval dicsekedik az török, hogy Rákóczy uram Jenőt már is nekik ígérte, s hihető is, hogy cselekedetinek jutalom nélkül csak hivalkodó nézője sem fog az török lenni, nem hogy valami nagyobb cselekednék annál vele, s emez is ennyiben menvén már dolga, ez is hihető nihil intentatum relinquet.

11. Megnyugodjék abban is ő kegyelmek, hogy Erdélynek az ő megmaradását, szintén ugy kívánom, mint Magyarországnak, tudván hogy ha mi utolsó veszedelem ő kegyelmeket találná, jutna nekünk is abban, s kérem is ő kegyelmeket holmi diffidentiákat vessenek ki szivekből, mert nem emlékezem reá, hogy arra csak legkisebb okot is valaha adtam volna.

12. Nem árt insinuálni ő kegyelmeknek azt is, hogy az elmúlt meglett dolgokról példát, vagy tanácsot magoknak ne vegyenek, mert mint az ég az földtől, ugy különböz mostani állapotja császár urunknak az előbeniektől; holott sok országok és királyok ellen való győzedelmes fegyvere most kezében, levervén minden elenségit, avagy békességre készerítvén, az szerént különböz az magyarok állapotja is, mert az akkori császár

urunk erőtlensége ellen boldog Isten mennyi assistentiánk volt. Először az egész országnak és magyarságnak Erdélylyel való egyessége. ezek mellett az sok conföderátus országok és provinciák, a töröknek derék ereje, tatár, kurtán s nem tudom mind mi; s mindezekkel s vajjon mit nyernénk magunk pusztításának, és az keresztyénségektől való meggyűlölésünknel egyebet végben; ha azért akkor is az volt az jutalom, mit várhattok ezután, ha mire ki erumpál.

13. Kérem azon is ő kegyelmeket, hogy ha mikor mi akadályok találkozik, tudósítsanak in confidentia róla bennünket, és megtapasztalja ő kegyelmek. hasznos őrzőjének talál az conföderációknak. Mind ezeket csak igen raptim pro sui informatione, et juvanda memoria akarám ugyan magam leírnia kegyelmednek, kérvén szeretettel kegyelmedet mind mostani fejedelmét, s mind az statusokat köszöntse officiosissime én szómmal, kívánván az mellett szerencsés utat is kegyelmednek. Isten kegyelmeddel. Raptim Nyitrán 22. Nov. 1630 *).

Elkésztett dolog volt, mely a helyzeten mit sem változtatott, s nem lett más eredménye, minthogy Rákóczyt Hallerre felingerlé, ki neki e buzgalmát, melylyel Bethlen ügyét mozdítá elő, később is soha sem bocsátotta meg. Ugyanez időben Eszterháznak egy másik nov. 29-én kelt levele is érkezett Fehérvárra, melyre a rendek dec. 3-án válaszoltak: ők nem tették le Katalint, ez maga kívánt megnyugodni, „ez állott magának kedves jó tetszésén, akaratan“. Bethlen István megválasztatása az akkori idők szerint szükséges dolog volt: de ez is „látván az előttünk álló nagy veszedelmeket, kegyes természetétől s hazájához való igaz szeretétől

---

*) Eredetiből gr. Kemény József gyűjteményében. Egy más latinul irt utasítás, mely azonban lényegében ugyanaz, mel, van az Eszterházy gyűjteményben Actorum Palatini L. II. nro 13.

viseltetvén“ lemondott. Így választák meg Rákóczyt, kötelezvén őt, hogy az ő felségével való frigyét tartsa meg szentül. Ők nem látják mi lehet ebben ő felségének a sérelme. Kérik hát a nádort mutassa fejedelmök-höz „minden jó akaratát“ s hozzájok is „kedves jó indulatát“ *).

E közben el jött a határidő, melyre az országgyűlés össze volt hiva, dec. 20-ika, s míg egy felől a rendek Fehérvárra gyülekeztek, más felől Rákóczy is elindult Váradról ifju Bethlen Istvánnal és Kékedy Zsigmondal. Dec. 20-án érkezett Kolozsvárra, hol fényes ünnepélyességgel, énekléssel s éjfél után két óráig tartó taraczklovésekkel fogadtatott, miért aztán ő a városnak 25 mázsa lőport s némi rezet adományozott. Másnap elindult. Bethlen István a rendekkel Szent-Imrénél fogadta s „igen szép pompával“ Fehérvárra kísérte, hol dec. 24-én letette az esküt **).

A rendek dec. 29-éig maradtak együtt, mely napon végzéseiket a fejedelem megerősíté. Különös melegséggel emlékeznek meg a szokásos bevezetésben Bethlen önzéstelenségéről: „minémü csudálatos, kimondhatatlan, kegyes atyai gondviselése — irák — legyen a mindenható felséges bölcs Istennek, ez világon lévő birodalmoknak és állapotoknak igazgatására, szegény hazánknak ez esztendőben levő sok rendbeli változásiból nyilván és igen világosan megtetszik; clannyira, hogy ha annak az nagy hatalmu szent Istennek providentiája, ingyen való kegyelmessége egész országul mellettünk nem lőtt volna, szegény hazánknak, Isten után, az boldogul üdvözült kegyelmes urunktól acquiráltatott, nagy sok munkával fáradozással kerestetett kicsin békessége, utolsó veszedelmére és romlására következhetett volna.

*) Eszterházy-gyűjtemény Actorum Palatini L. II. nro 15.

**) Segesvári Bálint 200. l. Tholdalagi 242. l.

Holott annak az boldogul üdvözült kegyelmes urunknak keserves halála után az felséges Brandenburgica Katharina fejedelmünk immediate succedálván az fejedelemségben, noha egy kevés ideig birta és gubernálta szegény hazánkat, de ő felsége érezvén és megtapasztalván magában, az Erdély fejedelemség, mely súlylyos és terhes gondviseléssel járna és regáltatnék; ő felsége gyenge és asszony emberi erőtlen állapotja miatt hazánknak nagy veszedelme nélkül, és magának is nagy fogyatkozása nélkül meg nem felelhetne; mikor ő felsége szabad akaratjából ereje felett való gondos fejedelemségét resignálta volna, és újabb fejedelemválasztásról kellett volna gondolkodnunk országul: megemlékezvén, hogy a tekintetes és nagyságos öregbik gróf Bethlen István urunk az gubernátorságnak tisztit országul mindnyájunknak consensusából, mind ő felségének az idvezült urunknak ez országban létiben, és mind pedig ez ország határin kívül hadi expeditiókban lévén ő felsége occupatus tiz egész esztendeig dicséretesen viselte, szegény hazánknak szabadságit és törvényt mint igaz hazánkfia, igyekezte oltalmazni. Ilyen szép és dicséretes magaviselését ő nagyságának mi és egész országul előttünk viselvén, hogy ő nagysága igazság és békeség szerető, köztünk nőtt és nevedett, szabad választásunkból választottuk volt ő nagyságát országul három nemzetül, urunknak és fejedelmünknek solenniter inaugurálván, ő nagysága azért ilyen solenniter választott és inaugurált fejedelmünk lévén, nagyságod is azt nem érvén, és nem tudván nézvén csak az előbbeni ittben való bizontalan állapotoknak mivoltára, és egyéb veszedelmes indulatokra, nemzetihez való igaz szeretetiből akarván annak szolgálni, anyugodalmas helyéből nagy uraságából kimozdulván, és ő nagysága akkori fejedelmünk is megértvén, és kegyesen előtte viselvén

az közönséges megmaradáshoz való szeretetét, hogy az keresztyén vér hazánk pusztulásával ne romoljon, sem pedig az egymás között való egyenetlenség miatt az egész magyar nemzetség a szomszédságbeli idegen nemzetségeknek praedájára ne tétessék, mindnyájunknak egyenlő akaratból való fejedelmi szép állapotját (az mely állapot másokat is életeknek veszedelmével megszokott győzni ő nagysága azon győzedelmet vévén) azt országul kezünkben szabad választásra bocsátotta. mindnyájunknak kötelességit felszabadította. Mindeneknek hallatára sok szép jószágos cselekedetiről való dicséretet tévén nagyságodról, igaz indulatból nagyságodat minékünk ajánlotta, keresztyéni szép írásába való voxával is nagyságodat javallá és választá. Mi is országul ő nagyságának hozzánk való sok rendbeli kegyelmességiért valamit ő nagysága velünk mind publice sprivatim gubernátorságában, avagy méltóságos fejedelmi állapotjában cselekedett, kiváltképen, hogy ő nagysága minket egész országul, és édes hazáját oly igen szerette, hogy érettünk és békességes megmaradásunkért magát megaláztatván, szabad jó akaratjából fejedelemségét resignálá teljes életünkben ő nagyságának háládóképen megigyekezzük szolgálni. Mind ennyi változások között is nem tekintvén az mindenható Ur a mi bűnös és igen gyarló voltunkat, nagyságodat bizony kegyelmes urunk fejedelmünk (kit még az nagy véghetetlen irgalmu szent Isten, ez maroknyi kicsiny magyar nemzet között megtartván) közinkben szólított nemzetünknek és hazánknak megmaradására, fejünk felibe állatott, nem különben mint David királyt a zsidó népnek igazgatására és gubernálására.

Nagyságodat mi három nemzetül egész országul, nem csak igaz keresztyén magyar vérből álló fejedelmünknek, hanem magunk tagunk vérünknek ismervén,

mivel az nagyságod atyja is ennek az szegény hazának fejedelme volt, és nagyságod gyermekségében is köztünk lakott forgott ifjuságától fogván pedig szegény hazánknak is oly állapotjában és dolgaiban forgott, hogy édes hazánknak szép szabadságának megtartására, gubernálására, sebeinek kötözésére, orvoslására, nem csak igazgató mestere, hanem másoknak is jó példa-adója lehet, el is hittük azt, hogy nem különben, mint az édes atya, anya gyermekeit, úgy nagyságod is szegény hazánkat ápolgatja és nyugotytja.

Mi is országul három nemzetül kicsinytől fogva nagyig nagyságodhoz fejenként, ilyen nagy reménységben és bizodalomban lévén, noha nagyságodnak hazájában is nagy urasága és méltósága volt, mindazáltal az felséges Isten nagyságodat minekünk onnét kiszóllítván, ez elmúlt segesvári gyűlésünkben, ez szegény hazának régi jó szokása szerint, fejedelmünkévé választottuk; mostan azért székiiben ültetvén ez országban fejedelemségre solemniter inauguráljuk; Isten és ez világ előtt fejedelmünknek ismerjük és valljuk.

Mely dolognak bizonyosabb erősségiért az szokott, és mostan leiratott hitnek formáját nagyságodnak az Váradra küldött conditiók szerint, az végre kívánjuk nagyságodal elmondadni, hogy az nagyságod méltóságos fejedelemsége és hittel erősítendő szövetsége, miköztünk egész országul oly változtathatatlan igazsággal, és tökéletes szentséggel áldassék meg, hogy szegény hazánknak mostani szép tündöklő békessége sok üdőkig nagyságoddal egyetemben megmaradhasson és virágozhassék.

Ezek után kegyelmes urunk, egy szível és akarattal választott fejedelmünk, noha az mi menybeli Istenünk az mi bódog üdvözült kegyelmes urunkat fejedelmünket ez előtt esztendővel ez árnyék világból kiszóllítván,

megszomorított vala mindnyájunkat; mindazonáltal azon menybeli Istenünk, mivel sok külömb külömbféle változások után is mostan nagyságodat minekünk fényes napunkká, csillagunkká tőtte és változtatta, ha sok ezer szánc, és még annyi nyelvünk volna is, még is az ur Istennek elég hálákat adni nem tudnánk; mindazonáltal amaz mondás szerint, in magnis et voluisse sat est; ő felségének mint kegyelmes Istenünknek ilyen nagy véghetetlen kegyelmességért méltó hálákat adván, áldott és szent legyen dicsőséges nagy neve; ma nagyságod minekünk mint Salamon és Esechiás adatott fejedelmül. Szűbéli nagy fohászkódásokal kérvén ő szent felségét, hogy az miképen ezeket az szent királyokat megáldotta volt lelki bölcsességgel; nagyságodat is áldja szentelje meg bölcsességnek, igasságnak és vitézi bátorságnak lelkével, és minden helyeken tündököltesse jó hirrel nével, szegény hazánknak pedig egész három nemzetül örökös megmaradására.“

Ez után a fejedelmi conditiókat igtatták törvényczikbe következő bevezetéssel: „megemlékezünk arról is kegyelmes urunk, hogy ez elmúlt segesvári gyűlésünkben nagyságodat fejedelmünkkelé választván, bizonyos főuri és nemes rendé való követinket solenniter legálván nagyságodhoz Váraddá, neminemü bizonyos conditiókat is küldvén, ő nagyságoktól és kegyelmektől nagyságodhoz, melyeket nagyságod kegyelmesen acceptálván azokat in futuram rei memoriam akarók verbotenus ez articulusinkban inserálni“, stb.

Ezenkívül két articulust hoztak: az első szerént örömmel értesültek, hogy Rákóczy „mind az hatalmas győzhetetlen császárhoz mind penig római császárhoz ő felségéhez mentől hamarább való követségeket akar expedálni, az fényes portának kedvét keresni, római császárral pedig ő felségével mindenből jó egyességét és csendes médiumokat akar követni.

A második elrendeli, hogy azok, kik nem voltak jelen a gyűlésen s a homagiumot ezért nem tették le, az illető megyéken nyujtsák be hódolatukat *).

S most Rákóczy haza bocsátá a rendeket, meghagyva nekik, „hogy bizonyos számú haddal menten induljanak Váradra“, mivel értesült, hogy a nádor se-rege is közeledik. Jól van, felelék a rendek, ők készek felülni, de kéri ő nagyságát, hogy ha lehető, békés uton egyenlittse ki a viszályt, mert ő felsége ditiói megtámadására nem adnak hadat. Ezt sürgette a kormányzó is, kinek a nádor „igen potenter irt“ s ki e levelet megmutatta a regnicoláknak **).

Bethlen István pedig eltávozott Erdélyből jövendőre kiszemelt lakására: Huszt várába.

---

*) Eredetiről, mely az Erd. Muzeum-egylet birtokában van.

**) Tholdalagi naplója 242. l. Eszterházy munkái: 194. oldal. Történet-írók a XVII. és XVIII. századból. Ortelius Continuatus II. k. 120. l. Gu-nesch Trauschnal 3. l. Krauss 90. l. továbbá Khevenhüller, Petheő, Kovács sat. s Fleury folytatója Katonánál, egy a nádor s Rákóczy közt ez időben folytatott illetlen hangu levelezésről emlékeznek, melynek folytán ez utóbbi a nádornak már megválasztását is szörny szülöttnek mondja, s saját magas születését hánytorgatva hozza fel, hogy olyan barompásztortól tanácsot sem akar elfogadni. Az egész dolog valami kohol levelen alapulhat, legalább sem Bethlen János, sem Szalárdi sem Kemény János nem tudnak róla semmit, s az Eszterházy levéltárban sincs nyoma.

VII.

Rákóczy felemelkedését nem kis mértékben állhatatosságának, szilárdságának köszönheté. Ha ő bármikor, s bármely pontban is engedékeny lett volna, valószínűleg másképen alakulnak a viszonyok. Kétségtelenül e jellemvonása volt az, mely a későbbi időkben is megmentette számára a trónt, és a melyre a közelebbi napokban is kiválólag szüksége volt, hogy fenntarthassa magát.

Mindenekelőtt a magyarországi vármegyéket értesíté megválasztásáról s ajánlott nekik jó szomszédságot, azután 1631 elején a portai követséget eresztette utra, mely megvigye az adót, ajándékokat, s meghozza számára a megerősítő athnemet. E dologban Katalin pártfogása útján biztos kilátásai voltak, s kit épen ezért, midőn Fehérvárra látogatására ment, és maga, valamint fiai számára fejedelmi ajándékokat hozott, kiváló tisztelettel fogadott. Általán az első időben barátai iránt sok figyelemmel viseltetett, — de senkit sem tüntetett ki jobban a kis grófnál, kinek kétségtelenül igen sokat köszönhetett, annyit, mint maga mondá, hogy azt le sem fizetheti. Azonban jobbadán csak a szép szavaknál maradt, s a hazatérő urak semmit sem vittek magukkal „*praeter vacuas imaginationes*“ *).

S a mint ezek eloszlottak, maga is készült Váradra. Jan. 22-én udvarával Kolozsvárra érkezett, hová az ország hadát összeharancsolta. A megérkezett csapatokat nyomon a szilágysági uton a váradi táborba küldé, s jan. 25-én maga is oda indult Hunyad felé. Itt biztosabb híreket hallott a nádor készülletéről, sereg-

---

*) Bethlen János *Commentariusai* bécsi kiadás 15. l. Krauss 87 l.

összevonásairól, s alkalma volt meggyőződni, hogy a kérdést békés uton nehezen fogja kiegyenlíthetni. Hadainak mindenekelőtt külsegrészt volt szüksége s hogy ezt eszközöljön, Tholdalagi Mihályt utközből magához hivatá, s török és tatár hadak végett a budai basához küldé *).

Szükség is volt erre, mert Forgács Miklós kaszai generális tábornokot vont össze; mert végre Nyitrán a nádor hadai is gyülekeztek. Octoberi fölkelési parancsaira nem igen siettek némely megyék s ezért nov. 30-án újat küldött a késlekedőkre, mely a téli hadjáratot biztosabb alapra volt fektetendő. Csodálkozását fejezé ki, hogy „sem a maga félelme, sem a mi requisíónk“ őket „föl nem indította“. De „benn lévén már a téli idő is, talán — írja — nem szintén volna alkalmas házukon kívül való lakásunk; de hogy a fölgyladt tüzet és azt a zürzavart, a ki csaknem házukban vagyon, leszállíthassuk még e télen és magunknak tovább való securitást is csinálhassunk, szükséges és szegény hazánknak és szegény nemzetiünknek mivolta kívánja tőlünk, hogy elbocsátván a nemes vármegyéket a téli időre nézve, a több fogadott hadakat ugyan fenn kell tartanunk“. S e zsoldosok fizethetése végett az adó megküldését sürgeti **).

Még ekkor nem volt tudomása a nádornak a végbement fejedelem-választásról, de mint Hallertől is izente, annak meggátlása végett kész volt fegyverrel is közbelépni. E célból kért Ferdinándtól teljhatalmat és némi csapatokat; gyűjtött s gyűjtetett Forgácscsal is hadakat s küldte Kovács Pétert a Tisza mellé. De az erdélyi dolgok gyorsan fejlődtek. Ő nemsokára

*) Tholdalagi Naplója 243. l. Segesvári Bálint 201 l.

**.) Történelmi Tár VIII. k. 54—55. l.

megkapta ugyan a dec. 10-én kelt teljhatalmat Sennyei István korlátnok útján, mely a forrongás lecsendesítésére s a zavargók megfékezésére kiküldi a nádort, s e czélból minden intézkedéseinek engedelmességet parancsol; meg az ugyan e napról kelt királyi utasítást is, mely mindenekfelett a török béke megtartását rendeli, Erdélynek fegyverrel leendő megtámadását megtiltja, s Rákóczy személyére a véghatározatot magának a királynak tartja fenn*), de mindkettőt azon kellemetlen értesítés kíséretében, hogy Bécsben egyaránt vádoltatnak. — t. i.: a nádor s a korlátnok, — hogy „ő felségét és magukat belégázolják“ **).

Azonban a nádor Kassára érkezvén, azon meggyőződést szerzé magának, hogy a hadjárat a felső-magyarországi uraknál s megyéknél sem népszerű. Kassára a felső-megyék országgyűlésére sokan jöttek össze az urak és rendek közül, de mint a nádor Sennyei korlátnoknak írá „tapasztaltam Rákóczyhoz való affectusokat“. S valóban a gyűlés békés kiegyenlítésre tett lépéseket. Elhatározták, hogy Rákóczy levelére választ, s ez érdemben követeket is küldenek hozzá. De levelet s biztosokat küldenek azon magyarországi hajdukhoz is, kik Rákóczy felhívására felültek, zsoldjába állottak s őt Váradra vitték, — fegyverletételre s visszatérésre birandók őket. Azonban, minthogy valószínű, hogy ezek nem fognak engedelmeskedni, ők, a megyék is felülnek, de egyedül a hajduság ellen, melyet készek fegyverrel is reducalni“. Azonban Rákóczy ellen „ha kiviszi a hajduktól kezét, fegyvert nem fognak“ ***). Eszterházy nem úgy gondolkodott: „nem ha-

*) Mindkettő eredetije az Eszterházy gyűjteményben. Actorum Palatini nro 18 és 19.

**) Kismártoni regesták 42. l.

***) Eszterházy levele Sennyeihez 1631. jan. 23. Munkái 191. l.

gyom, monda, megtollasodni repülésig, hanem miglen csak pihés, addig előzőm meg“ *). Annyi bizonyos, hogy úgy cselekedett.

Már neki tudomása volt ekkor, hogy a decemberi országgyűlések értelmében követek menendének hozzá, mint ki teljhatalommal volt felruházva egyezkedni a császár nevében, mert ezek számára Rákóczy már kért tőle menedék-levelet. Sőt azon esetre, ha a császártól ígért dragonyosok, s az eddigelé hiában sürgetett pénz nem érkeznének meg, hajlandó is volt kihallgatni azokat. Mert ezek hiányában zavarba jött: Forgács Miklós kassai generális hada „rosz gaz had, ki naponkint szokik a más pártra“, az övé Kovács Péter alatt jó, de nem megbízható a fizetetlenség miatt. Aztán a dragonyosok meg nem érkezéséből is veszedelem származhat.

Mindez — mint maga írta Sennyeyi korlátnoknak — annyival kényesebbé tette helyzetét, mert serge az erdélyieknek jól szervezett hadával áll szemben: Rákóczy a mezei hadakat, s még egy pár ezer lovast, melyeknek élén a kis gróf, Zólyomi és Kukloffsky vinczi kapitány állottak, a hajdu városokba szállította, s maga „a hajduság is hatalmas vigvázásban vagyon“ **). Az összeütközést lehetetlen volt kikerülni, csak a miatt is, mert a két erő egymás iránt engesztelhetlen gyűlölettel volt eltelve, úgy hogy az első, bár jelentéktlenebb összecsapásokról, s az egyezkedés megkezdéséről egy és ugyanazon levelében értesíté a nádor a bécsi kormányt. Ő ugyanis némi hadakat alá bocsátott Kéry János alatt a hajduk ellen, s más csapatokat Szathmár felé, kik egy sikerült támadásban 300 embert s két hadnagyot levágtak, egy pár zászlót s foglyot ejtettek

*) Kemény János önéletírása 210. l.

**) Eszterházy munkái 194. l. Krausz 92. l.

is, sőt azoknak Bodroghöz és Tokaj felől való állomásait meg is ingatták.

Ekkor már fogadta Eszterházy az erdélyi követeket: Kovasóczy István korlátnokot, Mikó Ferenczet, Gorgiás Andrást és Krestels Györgyöt, kimért hidegséggel, ridegen s gondosan takargatva helyzetének sértendő oldalait. Már február dereka volt, s ő még mindig hiában várta a pénzt és „dragonokat“, sőt „kézzel tapasztalá a vármegyék favorát Rákóczyhoz“. Ellenben tudta, hogy a békét egy nap alatt megkötheti, mert Rákóczy nem kívánt többet, mint elismertetését, confederatiót Erdélylyel, s általános amnestiát, de ő azt a régi alapon levőnek s „bátortalannak“, azaz biztosság nélkülinek hitte, és főként az „átkozott“ amnestia ellen volt kifogása, mert abban látta „minden gonszsságnak magvát“. Neki más kellett: „tisztességes és bátorságos“, olyan „példa“, hogy többé ne kellessék „oda fáradnia“. Szóval előbb le akarta verni az erdélyi hadat, azután feltételeket szabni a követeknek.

A mig csak egy hajszálnyi reménye volt, hogy ezt teheti, nem is tágitott. A mint az erdélyi követek megérkeztek, másnap audientiát adott nekik. A szokásos ünnepélyességek elvégzése után Kassára jövetelők célját kérdezé. „Egymásra nézván — írja Eszterházy Sennyeinek — urok békességhez való kedvét kezdék beszélni, és a mellett mostani cselekedetiről mentvén, vádolták generális uramat és Bornemiszt, hogy ő miattuk kellett így lenni. De nagy bővén mentségeiknek helytelen voltát megmutatván, fölszabadítám vádlásokból a generálisokat is, melyeket minckutána mind szép halkan eleikben rakosgattam volna, kezdém rut voltát az ő cselekedetiknek megmutogatni nekik, kit noha kedvek ellen hallgattanak, de megmondám, hogy sebet akarván gyógyítanunk, ki kell azt mutatnunk. A

minthogy igen ki is mutattam, s nem is haszontalanul, kivált, mivel szegény jámbor szász semmit nem értett volt az előtt azokban“. Végül kívánta, hogy mivel már itt vannak, írják le követeléseiket, s némi „familiaris colloquiumok“ után elbocsátá őket.

Eszterházy kétségtelenül kiváló lelki tulajdonokkal birt, s főként diplomatai ügyesség tekintetében bármelyik kortársával tudott versenyezni. Végeztéljai s hazafiasságához nem férhet kétség. De tulságos érzékenységgel volt eltelve rangja iránt. E pontban féltékeny volt a legnagyobb mértékben, mint homo novus, kit érdem, házasság és szerencse egyiránt toltak fölfelé. S midőn Sennyeit tudósítá, hogy „ha végeznünk kell, az szokás szerint ám csak akkor végezek, midőn akarom“; hogy annál biztosabb alapra fektethesse „kegyelmes urának méltóságát“, valójában saját méltóságát féltette. „Meggyúnta“, Sennyeinek hogy hadakra, pénzre miért van szüksége: ő példát akar adni mind Rákócynak, mind a hajduknak, de erre szükséges volna, „hogy nagyobb pálczát adnának kezébe“. Ily módon hát csak időnyerésre volt szüksége, hogy a várt segély megérkezzék s az egész alkudozással ez idő szerint még nem is volt más célja.

A második szembenlételen — az első fogadtatás napjának délutánján — az erdélyiek írásban nyújták be követeléseiket: „minthogy nagyságodnak értjük bőségesen való declaratiojából, hogy császár urunk ő felsége az erdélyi állapotokat és avval való confoederatiót kegyelmesen és kegyesen meg akarja tartani: ahhoz képest hiszszük, hogy libera electiójának, melynek az ő felsége dicséretes eleji is kegyelmesen consentiáltak, ő felsége is azon kegyelmességgel annuál; mivel azért a mi kegyelmes urunk electiója igen liberrimis suffragiis lött: kívánja azt ő nagysága, hogy császár urunk

ebbeli consensusának bizonyos documentumát kegyelmesen méltóztassék declarálni és Magyarországon levő uraságában is illesse megtartani; annak felette Erdélyvel való előbbi confoederatioját, mely ellen Erdély semmit sem cselekedett, azon kegyelmességgel megtartani. Mely confoederatio, hogy állandóképen és jobb móddal megtartathassék és erősíthetessék ezután is, kívántatik, hogy valamely differentiák eddig láttatának fenn lenni, azok mind egyszersmind minden rendek között örök feledékenységre menjenek mind a két részről, úgy, hogy minden cselekedetek teljességgel elfelejtessenek“. E kívánságoknak, úgy hiszik a követek, méltó okai vannak elsőben, hogy a hajduság sok fenyegettetés miatt támadt fel, másodszor mert mialatt a generalis uram követi Erdélyben jártak, Bornemisza János átkelt a Tiszán „haddal, lövő és tüzes szerszámokkal“, mi bizonyítja, hogy nem erről a részről adatott ok a békesség felbontására *).

A nádor e követelésekre, e pontokra nem is felelt. Ő adott ugyan választ, de rideget és szigorut s olyat, mely maga is követelés volt: „hogy ő felségének egy subditusa fölkelvén országában, nem csak hire vagy engedelme nélkül, hanem nyilván való tilalma és szomszéd országnak adott ő felsége diplomája és assecuratoriája ellen, ugyan ő felsége szolgálói és hivei által annak két fejedelmét egymásután exturbálni, azt végbevívén, sine omni praebita causa, maga ditioját is invádálni s azt prédálni, dúlni, fosztani, fogdosván szolgálait és hiveit s onnét akarván tractálni jövőendő veszedelmes példákkal, s nemcsak maga dolgáról penig, hanem közszolgákról és olyakról is, a kikhez semmi közü nincsen: kicsoda az,

---

*) Eredeti fogalmazvány az Eszterházy-gyűjteményben: Actorum Palatini Lib. II. 58.

a ki nyilvánvaló nagy indignitásnak és ily nagy fejedelmi méltóságnak sérelmének nyilván nem tapasztalja? Kire nézve igen méltán és illendőképen kívánjuk, hogy minek előtte maga Erdélyországa és itt kin való jószágairól tractálnánk, adja meg ő kegyelme a mi kegyelmes urunknak azt a becsületet, hogy birodalmából vigye ki hadait, s hiveiről is vigye el kezét s nyuljon mindenestől csak immediate magát ő kegyelmét néző dolgaihoz s mi is készek leszünk mindjárt ad meritum rei mennünk és mindenekről jó securitások alatt végezniünk.“ Ez esetben igéri, hogy a hajduságnál s egyebeknél is „az ő kegyelme mellettök való törekedését“ tekintetbe fogja venni *). Szóval kijelentette a követeknek, hogy addig hozzá sem fog a tractához, míg a hadakat ki nem viszik ő felsége birodalmából, s egy formulárét adott át a követeknek, hogy ezek assecurálják őt, hogy urok, mielőtt „az ő felsége nevével kiadandó postulatumokról tractálnának“, ki fogja hadait ő felsége birtokából vinni, minek viszonzásaul a nádor is igéri, hogy nem fog semmi „hostilitást cselekedni“ **). Az e feletti alkudozás néhány napot vett el, s a tárgyalási órákon kívül a nádor barátságosan bánt a követekkel, kiket mindig a császár ezüstös kocsiján hozatott szállására, sétálgatott, tekézt s más játékokat játszott velök. De e barátságos viselete hivatalos szigorának keserü ízét nem oszlatá el s nemsokára nagy meglepetéssel értesült másoktól, hogy az erdélyi követek jobbra-balra panaszkodnak: „ők tudják, megírta nekik cardinál uram, hogy az nem ő felsége akarátja, hogy olyan rigide tractál velök“.

Valóban úgy volt. Rákóczy nemcsak magyaror-

---

*) Eredeti fogalmazvány az Eszterházy gyűjteményben: *Actorum Palatini Lib. II. Nro. 59.*

**) Ugyanott Nro. 23.

szági barátait s ismerőseit vette igénybe, hogy a megyéken s a középnemességnél barátokat szerezzen magának, nemcsak a dolog vallásos színezetét terjeszté a nép között, papjai által a protestantismus fenyegetetését hirdetve *), hogy ily módon a közvélemény nyomása által is hasson a nádorra: hanem felhasználta ennek Pázmány Péterrel való s már is élessé vált versengését, s egyik bizalmas emberét hozzá küldé: eszközölje ki, hogy békealkudozó követei egyenesen a császár udvarába mehessenek. A „vörös vitéz“ — így gunyolta a bibornokot a nádor bizalmas leveleiben — „bevette e panaszt s az udvar előtt is segítette“. S most Eszterházy látva, hogy az ügy vezetését kezéből könnyen kiejthetné, egy pontban engedékenyebbé lett: megkezdte az alkudozást, de még mindig tulságos követelésekkel: Munkácsot s más birtokokat az erdélyi részekből vissza akarta csatolni. A dolog ily módon is hosszúra nyúlt, s sok vitatkozás után jöhettek febr. végén létre bizonyos pontok, melyek az alkudozás alapját teendették. Ezeket Mikó Váradra vitte Rákóczyhoz, Eszterházy pedig Sennyeihez küldte: hozzájok mellékelve ama pontokat is, melyek szerint akarná ő „hogy a hajdukkal meglenne az egyesség“ **).

Az ellenséges hadak ezalatt apróbb csatázásoknál nem mentek többre, „az nagy hatalmas hóvíz és veszedelmes idő“ gátolta azt. Időközben mindkét fél erősíté magát, Rákóczy főként a tömegesen kiharancsolt székely hadakkal, s némi török és tatár erővel, melye-

*) Krauss, ki ez idén Kassán volt, írja, hogy Eszterházy 12 szekér jezsuitát és papot indított Erdély felé, kiktől midőn az utközben kérdék: „jámborok, hova mentek?“ — „Erdélybe, felelének, reformálni; visszajövet szőke ökröket hajtunk“. De Eszterházy is írja „odio religionis valamit ez világon megcselekedhetnek, mindent megcselekesznek“.

**) Eszterházy levelei Sennyeihez jan. 23. febr. 27. Munkái 191—195 II. V. 8. Kraussal, ki ez idén maga is Kassán volt.

ket Tholdalagi vezetett hozzá, s Zólyomi Kállót, — mely a hajdu városokkal nem akart a fejedelmi részre állani, s Eszterházy által őrséggel rakatott meg — ostrom alá fogta. A vakmerő ifju személyesen akart meggyőződni a kassai dolgok állásáról s paraszt öltönyben két disznót hajtva maga előtt, bement Felső-Magyarország fővárosába, titokban találkozott az erdélyi követekkel, sőt az épen Jászón levő nádor szállására is felment s nevével ellátott ékes kését egy asztal lapja alá dugá. A kést másnap megtalálta Eszterházy; de Zólyomi már akkor rég visszatért. Épen ez időben némi gunyverseket is szórtak szét *).

---

*) A gunyiratot Kovasóczy szakácsa találta meg, írója Laskai János, Bethlent, Rákóczyt s a hős erdélyieket magasztalja, de csipkedi az ellenpárton levőket. Im egy pár érdekeseb szaka:

5. Eszterházyinak:

Eszterházyra már az eszterha csorog,
Palatinusságba mert csak ireg-forog,
Munkácsot sem adják, hajdúkra is morog,
Félvén Zólyomitól, hasa ugyan korog.

7. Haller István:

Vesd el magad Haller, mert utánad vannak,
Hadd el jószágodat, Kassán mást adnak,
Bűzt tettél Erdélyben, fatytya löl hazádnak,
Itthon romlására tractáltál uradnak.

18. Bornemisza:

Varjak aranyozó, koszos Bornemisza,
Térítsd a ló száját vakarodjál vissza,
Mert megunod várni, míg megfogya a Tisza,
Megakad a berken, nyakadbeli lesz a.

19. A hajdúknak:

Tippanos vitézek, ugy serkenkedjetek,
Bocskortok telyekit szorossan kössetek,
Kéry János hadát visszakergessétek,
Mert bojtortját akar hinteni közétek.

VIII.

Már hetek óta tartott az alkudozás, melyet nagy mértékben nehezített az, hogy a fejedelem, az urfiak, s a hajduság ügyét együttesen kellett tárgyalni; már kétszer járta meg Mikó Váradot s credmény még nem jött létre. De ekkor egy a nádorra nézve váratlan esemény nagy fordulatot adott a dolgoknak. Pázmány Rákóczy ügyét a császár előtt buzgóan képviselte, vagy mint a nádor írta: „tragoediát indított ellene“, s annyi-
val sikerebben, mert a németországi háborúnak gonosz fordulata is óhaj tandó vá tette, hogy az ellenség száma egygyel kevesí tte ssék. És Eszterházy nagy meglepetésére az erdélyi követeknek *salvus conductus* eszközö lt hogy az alkudozást folytatására Bécsbe mehessenek.

Váratlanul, reménytelenül *) jött a nádorra nézve, midő n martius elején az erdélyi követek elmondák neki, hogy ő k már csak Bécsbe fognak menni, mert itt semmi kilátások sincs. Bosszúsága nem ismert határt, s midő n máskülö nben sem válogatta a szavakat, annyi-
val élesebben tört most ki a bécsiek eljárása ellen: „ki mennyire confundálta az itt való tractát, s nekem is mily nagy *despectusomra* esett, ki nem tudom mondani. Az Isten soha ne adta volna, hogy azt a kevély rosszszat ismerhettem volna, holott mind ő gonosz sága ez; de mivel udvarnál is *consentiálnak* ennek böcstelenségemmel, tovább én itt ez dolgot nem *continuál*hatom, hanem minekelö tte ő k oda föl bucsuznának,

---

*) „Kegyelmednek arról nekem semmi intimatioja nem jött“, írja Sennyieinek.

nyilván eleit veszem s hitemre mondom, hogy örömesben rabja leszek az én kegyelmes uramnak, hogy sem ilyen formán való szolgája. Ezennel csufjok és játékok leszek én ezeknek, s ezt érdemlették az én sok rendbeli hivséggel való szenvedéseim? S csinállok vala én bizony most is békességet s olyat, az ki mind urunk méltóságát helyben állatta volna, s mind mi megnyughattunk volna egy ideig: de ám teljék kedve annak a dölyfösnek benne, meglátja rövid nap gyümölcsét cselekedetének. Hasztalan is már nekem itt tractálnom, mert akármi legyen az is, a mi nekik nem tetszik ottan, oda fölmenéssel fonyegetnek és így vagy föl kell őket bocsátanom vagy cedálnom kelletik akármi indignításoknak is“.

Ez utóbbit választá. Követelésének tulságos pontjait leengedte: felhagyott a területi követelésekkel s még a bár nagyon korlátolt amnestiától sem volt idegen, csakhoggy abból ki akarta záratni a hajdu vezéreket: Erdélyi Andrást s négy társát. Ily módon martius 5-én megegyeztek az előleges titkos és nyilvános pontokban *) tizenmégy napra fegyvernynyugvást kötöttek **) s Mikó, Lónyai Zsigmond kíséretében, most már harmadszor megindult az ekkép megállapított pontokkal Váradra Rákóczyhoz.

A követek bécsi utja ekkép elmaradt, de az ügy egész folyama sokkal jobban sérté Eszterházyt, hogysem még egy próbát ne tett volna fordítást tenni azon s lehetővé tenni, hogy ő dictálhassa a végleges pontokat. Békés uton ez nem volt elérhető, csak egy fényes fegyvertény terelhetette volna a viszonyokat ilyen állapotba. Már biztos hirei voltak, hogy a dragonok utban

*) Actorum Palatini L. II. Nr. 21. megvannak e pontok.

**) Krauss naplója 93. Eszterházy is mondja: facilitálván nekik a kiadott conditiókat, mintegy kész végzéssel Váradra mentek.

vannak, habár panaszszal eltelve fizetlenségök miatt. A nádor már korábban őrséget vetett Kállóba, Szathmárba, Rakamaznál sánczot csináltatott s népet szállított bele. Most azon ürügy alatt, hogy mustrát tartat s kifizeti a zsold-hátralékot, minden zaj nélkül kiindítá Kassából s más helyekről az ottan lévő hadakat s ifju urakat (Batthyány Ádámot, Zrinyit, testvérét Pált, Nádasdyt, Pálfit, Olaszházit), Bornemisza János vezérlete alatt, oly utasítással, hogy a dragonyosokkal egyesülve a kész rakamazi sánczokba menjenek, „Alagi Menyhért az több öreg urakkal palatinussal maradván“ (t. i. Kassán). E seregpontostíás célja egy véletlen roham eszközése volt.

Rákóczy Váradról megintette hadparancsnokait, hogy a fegyvernység értelmében hagyjanak fel a csatározásokkal. Azonban kémeiktől s egy elfogott magyarországi katonától értesültek ezek, hogy mi készül a rakamazi sánczokban. A dolog sietős volt, különben tarthattak, hogy ők fognak megtámadtatni *). Semmi kétsége sem volt Zólyominak, Bethlennek s Kukloffskynak, hogy a nádor szegte meg a fegyvernységet s úgy hitték, hogy a támadással hadait meg kell előzniök. Már egy hét óta ostromolták Kállót s most rohamot intéztek ellene, felégették, megostromolták a várost s az őrséget, mely lovait is hátrahagyta, a várba szorították. Onnan egyenesen Nánásra mentek s egy kisebb odaszállított csapatot visszanyomtak s mondhatni, ennek hátán mentek a derék-had ellen Rakamazra.

Rakamaz előtt, kívül a falun, napkelet felől, a Tisza morotvájától délről, a folyó Tiszáig, észak felől

---

*) Maga Eszterházy simítja a dolgot. Szerinte az „oly igen elatus és felfuvalkodott ifjak“ semmit se vártak Rákóczytól, már is megunták őt s csak imilyen-amolyan békét akartak, hogy tavasszal annál biztosabban támadhassanak.

nagy erős sánczok voltak emelve. Marcz. 15-ike volt s oly erős köd, hogy a futó had s az üldözők csaknem észrevétlenül értek oda. Itt az erdélyi parancsnokok figyelmeztették hadaikat, hogy ők most megveretnek, „az ellenségnek azon órában kezébe száll ama nagy alkalmatosság, melyet régtől fogva vár a szegény hazán való boszujának megállítására“, annak első tárgya a hajduság lesz, melynek házait legelőbb „elfúvatja a széllel“. Fedezve az erős köd által, mely a láthatárt még mindig eltakarta, megkezdék 8 ágyu- és 4 taraczkból a sánczok lövetését. A megtámadott és megrettent had csakhamar összeszedte magát és sűrű lövésekkel felelt. Az ágyuzás kevés ideig tartott s most roham kezdődött, melyet a köd és füst által okozott homály nagy mértékben könnyített, s melyben a lovasok egy része gyalog vett részt. „A generálok környülöttek lovagolván, nagyon bátorítják vala őket“ s első volt Zólyomi, ki a sánczon termett s feltüzte zászlóját. Az ágyukat kézi viadalban elfoglalták s beszegezték, s most a hátramaradt lovasok is a sánczok közé rohantak, „tapodták, vágták, lötték“ a bennlevőket *).

Ezzel a rakamazi sánczok el voltak foglalva. „A nagyurak, főrendek — írja Szalárdi — látván a rajtok való veszedelmet, mihelyt a sánczot meg kezdek venni, ottan folyó hajókra ülven, a Bereg között s Tiszán által szaladának; hidasok is a hol mik valának, megijedt néppel megrakodván és annyira rá tódulván a sokaság, hogy néhány hidasuk merülő félben lévén, magok egymást hányják taszigálják vala a vízbe. De végre a lövő szerszámokat is közelebb vitetvén a part-hoz, a hajókon szaladókat lövöldözik, s elég sok kárt

*) Eszterházy levelei, Szalárdi, Krauss, s az *Eigentliche Beschreibung* sat. Azonban Eszterházy Bécsbe írott leveleiben simítja a veszteség nagyságát.

is tesznek vala benne, némely hájót a lövéssel is sülyesztvén. A kik penig hajókra nem kaphattak, együtt is másutt is vizek gázolásának és Tisza általuszásának esnek, s ugy is belevesznek vala, ugy hogy csak kalapjuk, süvegek maradának fenn a Tisza színén; vagy pedig levágnak, vagy csak megfosztatnak vala. Mert utoljára könyörülvén az urak, az ifju Bethlen István és Zólyomi a népen, kiváltképen a magyarok közül a kiket elfognak vala is, csakhogy megfoszszak s ugy bocssássák, megparancsolták vala.“ Főként az urak tömegesen adták meg magokat s tették le a fegyvert. A tábor — kivéve a lövészerszámokat, melyek Székelyhid és Ecsed várába vitettek — s minden gazdag készlet a vitézlő nép zsákmányává lett.

Az első hír megdöbbenté Eszterházyt. Rögton le tartóztatta a követeket s őrizésökre 50 katonát küldött. De midőn a megszaladt urak és testvére Pál is viszszertertek, félvén hogy a fogoly urak is hasonló sorsban fognának részesülni, feloldozta őket a zár alól s hivatta magához. De most rossz lovakat s rongyos hintót küldött értök. Megint szigoruan fogadta őket, s legelébb is teljes kárpótlást követelt. Ilyesmire mondák Kovácsóczy és Gorgiás — mert Mikó Váradon volt — nem vagyunk felhatalmazva. Különben is sánczásással és hadszaporitással a magyarországiak kezdték az ellenségeskedést, ellenére a fegyvernynyugvásnak s ők tudják, hogy a támadást is megkezdték volna, ha meg nem előztetnek. A recriminációk nem vezettek célra; de a nádor biztosokat nevezett ki, kik a hely színére menjenek az erdélyi követekkel, megvizsgálják a történeteket, s a halottak számát felolvastassák *).

*) Eszterházy szerint emberséges ember egy sem hullott el, különben 30 ember esett el, s 600 lett fogolylyá. Másként találták a biztosok: 5000 halott volt a sánczok közt s összesen 8000-et nem találtak. Ezenkívül 1500 ember lett fogolylyá. I. Krauss. 106. l.

E veszteség megtörte Eszterházy utolsó tervét s most már komolyabban hajlandó volt a békére. Rákóczy is, ki diadalával fegyverei becsületét megmentette, időközben intést kapott a portáról, hogy ott semmi hajlam sincs felbontani a békét. Követei ugyan segílyt sürgettek, mert a fejedelemnek „Magyarországban levő várai és jószágai veszedelemben forognak“, mert „német és mások“ támadni készülnek. Ennek alapján megküldetett neki a fermán, hogy ha magyarországi uradalmait a német párt vagy más rendek megtámadnák, azt a porta nem fogja elnézni, s ily esetre segítséggel és oltalommal lesz. Csak hogy ő is maga részéről ne adjon okot háborúságra; sőt ha megtámadtatnék is, tudassa a portán, hogy segílyt nyerjen; „de valameddig a mi parancsolatunkkal és levelünkkel hirünk és engedelmisségünk nem leszen, a közöttünk való kötött békességnek felbontására való állapotra elsőben magad részedről utat nyitni tiltva van, és minekünk hirünk és engedelműnk nélkül, hogy magad részéről erős hadakkal felkelvén, és hogy reájok menj elsőben, arra engedelműnk nincsen“ *).

De hisz Rákóczy feltételei első naptól fogva ugyanazok voltak s elég mérséklettel birt azokat diadala után sem csigázni fel. Mikó s a nádor részéről Lónyai Zsigmond Váradról visszahozták a pontokat a fejedelemtől, melyekkel ez az Eszterházy által tett észrevételekre felel, határozottan vonakodván azon titkos pontot, mely a török machinatioknak megjelentésére kötelezi, diplomába foglalni; de késznek nyilatkozván arra titkos esküt tenni le. Rákóczy most nyomon a rakamazi diadal után (márt. 16.) Örsi Zsigmond nádori udvarnoknak, ki az alkudozások folyama alatt fordult meg

---

*) Hivatalos fordítás a fehérvári könyvtárban.

nála, megírta, hogy siessen fel a nádorhoz s adja elibe, hogy ő kész kimutatni engedelmes szolgálatát a császár iránt. „S noha — írja — a dolog így történt, de a kegyelmed által való resolúciónkban declarált propensumokból hátra nem állunk magunk részéről, hanem ahoz tartjuk magunkat, ha ő kegyelme ellentartó nem leszen benne“ *).

Rákóczynak ez volt ultimátuma. Magatartása hatással volt Eszterházyra. S minthogy már ez kimutatta a pontot, melyen túl semmi engedékenységre sem hajlandó, maga részéről ő is belenyugodott az eddig elért eredményekbe, s ő is megküldte Rákóczyhoz ultimátumát. A nyilvános pontokon, márt. 20-án kiállított s Lónyaitól és Örsitől visszaküldött válaszában csak egy pár kevésbé lényeges módosítást ajánlott. A titkos pontokra tett észrevételre megjegyzé: „attól nem kell tartani, hogy a török azt megtudná, az mi difficultást talált ő kegyelme benne, s nem is ujság, s az mire pedig országnak kötelezte ő kegyelme magát, úgy tetszik, kötelezheti ő felségének is, azont cselekedvén az ő kegyelme előtt való fejedelmek is“. Hasonlag elfogadta „a két urfi dolgában tett limitatiót is, csak legyen elegendő sinceritas benne, hogy effectuáltatnak is“. Végre, miután Rákóczy elállt azon követelésétől, hogy Erdélyi Andrásnak s négy társának névszerint adassék amnestia, nem sok észrevétele volt a hajdukat illető pontokra sem, melyek alatt azok lecsendesítendők lesznek, — csakhogy Rákóczy kötelezze magát, hogy őket azon pontokra kényszeríteni fogja **). A nádor mindezeket egy biztosító menedék-levél kíséretében küldte

*) Eszterházy-gyűjtemény: Actorum Pal. Lib. II. nro 66. és 69. Ez utóbbi egészen Rákóczy írása. Kis-Martoni regesták Történeti Tár X. k. 43. l.

**) Eszterházy saját kézírata. Actorum Palatini L. II. nro 22. az Eszterházy-levéltárban.

el, melylyel azok elfogadása esetére megtartásukat ígérte, ellenkező esetben háborúval fenyegetőzött *).

Rákóczy a pontokat elfogadhatóknak találta. Váradon márt. 28-án kiállítá biztosító hitlevelét: „óhajtván a község nyugalmit helyreállítani, s a Felső-Magyarországon támadt zavarokat és rendetlenségeket lecsendesíteni: galantai gróf Eszterházy Miklós nádorral sat. és teljhatalmazottal követaink által folytatott kölcsönös alkudozások útján bizonyos béke és egyezségi pontokat végeztünk el és nagyobb biztosság kedvéért s a kölcsönös bizalom helyreállítására ugyanazon nádor urral néhány titkos pontban kiegyeztünk. Ennek okáért nevezet nádor uratezen nyílt levelünkkel biztosítandónak tartottuk, hogy mihelyt ő felsége a kassai nyilvános kiegyezés pontjait elfogadja, megerősíti, s azokról a császári királyi megerősítő diploma ezen biztosító levelünkkel együtt kezünkbe fog szolgáltatattatni: mi is nyomon rá ama titkosabb külön írásba foglalt, s Lónyai Zsigmond és Mikó Ferencz közönségesen használt pecsétjeikkel és aláírásukkal ellátott három pontoknak megtartására (melyeknek azonban igaz párját Lónyai Zsigmond ur a nádor ur részére visszatartotta) ő felségének e végre küldendő követei előtt magánosan személyes esküvel fogjuk magunkat kötelezni; valamint nevezett nádor urat előrebocsátott módon keresztyén hitünkre e levelünk erejével és bizonyításával biztossá tesszük **).

Ennél többet nem is kívánt Eszterházy, ki kezdetben attól tartott, hogy a két ifju „insolentíája nem engedi a békességnek mivoltát végbenvinni“, mert belátta, hogy a rakamazi vereséget egyhamar jóvá nem

*) Eszterházy-gyűjtemény Actorum Pal. Lib. II. 65-ik szám.

**) Egykoru s hivatalos másolatban a szokásos latin nyelven írva megvan az Eszterházy - gyűjteményben: Actorum Palatini Lib. II. nro 24. 52 és 53.

teheti, miután a császárnál e kérdésben Pázmány befolyása győzött, s látta, hogy Bécsben e „vörös vitéz“, kiről úgy hívé, hogy „az eget is nyakába szakasztaná, ha bírna vele“, ellenére is meg fogja azt köttetni. Aztán egyébtől is tarthatott: „a praedicatorság elkezdett hatalmasan insolescálni, s mind azokat a két ifjakat, mind a populust igen animálták, s ugyan turmatim mentek az innét (t. i. a magyar királyi ditiókból) valók is tul a Tiszán, nagyon congratulálván nekik, s biztatván tovább való latorságra is őket“. Jól ismerte az emberek felháborodott kedélyét, „kik religiójokat féltvén, ugyan szembe-hunyva mennének a veszedelemnek.“ Mindezek rábirák, hogy visszafojtsa boszuságát személyes sérelmei miatt, s örömmel vette a hirt, hogy a már elintézett alapról Rákóczy nem tér le.

IX.

Ápril 3-ára a pontok végleg tisztába hozattak, az okmány elkészült*), s ugyanez napon általa ünnepélyesen ki is állítottott Kassán.

A nádor által ünnepélyesen kiállított okirat bevezetése elrendá, hogy ő felsége, midőn tavaly a birodalmi gyűlésre ment volna, feltette magában a békét Magyarországon is megszilárdítani. Épen ezért nehezen esett értesülnie, hogy a béke megháborított. Mindamellet, hogy a szegény népnek kedvezzen, néhány miniserének s tanácsosának felterjesztésére megengedte, hogy ő, a nádor, erdélyi fejedelem Rákóczy Györggyel barátságos egyezkedésbe ereszkedjék, s e célból neki kellő teljhatalmat adott. Ez okból ők különböző alkudozások után következő pontokban egyeztek meg:

1. Tartozik a fejedelem ur tisztességes követséget küldeni, kellő ajándékokkal, engedelmessége elismeréséül, és a béke megerősítése végett Bécsbe ő felségéhez és ezt tisztességesen megengesztelni.

2. A fejedelem ur keresztyén hite alatt erősen megígéri, hogy sohasem fog ő felsége, az ausztriai ház, s ő felsége tartományai ellen fegyvert fogni, vagy bár mi szín alatt ellenségeskedést indítani, nem segíti ő felsége ellenségeit, s nem levelez velök. Nem fogja a törököt s tatárt vagy az ország más versenytársait ez ellen ingerelni, nem saját katonáit vagy idegeneket az

---

*) Az egyetemi könyvtárban Pray kéziratai XXVI-ik kötetében az okmány másolata e kelettel van ellátva. Hasonlag az Eszterházy-féle példányok is. Alatta semmi aláírás. De egy más, az erd. muz. egylet birtokában lévő s Eszterházy aláírásával ellátott példány másolata ápril 12-iki kelettel van ellátva, mi azonban hibás.

ország ellen vezetni, vagy átbocsátni. Ő felsége ellen ártalmas szándékokat nem támaszt, sőt másoknak a béke felforgatására irányzott törekvéseit, s az ilyesmitnek szerzőit felfedezi. Hasonló történjék ő felsége részéről is.

3. Bár a fejedelem ur jövőre nem fog Patakon lakni, ottan magyarországi birtokos nemes tisztartókat s hivatalnokokat tart.

4. A fejedelem ur Ónod várában ő felsége őrségét annyi számmal fogja tartani, mennyiből az övé áll. Ő felsége őrsége a fejedelem urnak, mint a vár urának, a fejedelem ur őrsége pedig ő felségének lesz a szokásos hittel lekötelve. De ő felsége őrségének kapitánya nem fog állandóan a várban lakni, de midőn szükség lesz rá, szabadon bemehet oda, s a többi őrséggel védheti a várat. Ha azonban valaha valamelyik ő felségei fiai közül Magyarországba megy lakni mint Magyarország főura, s ama vár kormányzását átveszi, ő felsége hive maradván, azon esetben a vár birtoklása és állása marad régi állapotában. Ő felsége kapitánya s őrsége a fejedelem ur szokásos jövedelmébe nem elegyedik.

5. Azon erdélyi főurak és nemesek, kik jelenleg ő felsége birtokaiban vannak, térhessenek szabadon vissza Erdélybe; sem személyökben sem javaikban ne károsittassanak s ha kik közülök jövőre ő felsége szolgálatára akarják magukat kötelezni, azt a fejedelem ur a legközelebbi országgyűlésen előterjeszse. S ha az ily szolgálatot az erdélyi karok és rendek megengedik, azon karok elhatározását a fejedelem ur is hagyja helyben. Különben e részben is tartassék meg a korábbi diplomák tartalma.

6. Jövőre a fejedelem ur soha se fogadja zsoldba a császári birtokokban levő hajdukat semmi szükségben

vagy esetben, ő felsége határozott akaratán kívül; ő felsége is ezt fogja megügyelni az erdélyi fejedelem alá tartozó hajdukat illetőleg.

7. Nem fog elleneztetni, hogy a fejedelem ur javai is hordozzák mindazon adókat és terheket, melyeket a többi főurak és lakosok is hordoznak.

8. A korábbi szerződések, melyekre az erdélyi országgyűlés hittel kötelezte magát, minden pontjaikban és záradékaikban érvényben maradjanak.

9. Ő felsége ellenségeivel nem fog sem levelezni, sem szövetkezni, senmi szín alatt sem segíti őket s azokat késedelem nélkül feljeleníti ő felségének. Ez tör-ténjék ő felsége részéről is.

10. Ha a fejedelem urnak valanü követelése lesz ő felségén, azt csak követei által fogja először ő felségénél keresni s az ügyet így egyenliti ki. Ez történjék ő felsége részéről is.

11. A foglyokat, bárhol fogattak el, mindkét fél ingyen szabadon bocsátja.

12. Kieszközli a fejedelem, hogy nagyságos ifjabb Bethlen István és Zólyomi Dávid a nekik tett feltételeket, úgy mint azok külön írásba foglaltattak, s Lónyai Zsigmond és Mikó Ferencz által megpecsételtettek, elfogadják s végrehajtsák; hasonlólag kieszközli, hogy az Erdély tartományában levő hajduk, a köttük és a magyar király birtokában levő hajduk közt fenálló viszony-nal s szövetséggel felhagyjanak, az ő felsége tartományából való hajdukat is visszaküldjék s ezeket is a fejedelem ur a nádor ural ráveszik, hogy az előkbe szabott s a Lónyai és Mikó aláírásaikkal s pecsétjeikkel ellátott feltételeket elfogadják.

13. Ajánlja magát a fejedelem ur, hogy azon munkáland, hogy a munkácsi kapitány és őrség hittel köteleztessenek ő felségének, mint azelőtt is volt. S ha

ezt nem vihetné ki és ő felsége vagy a nádor ur más-ként akarnának velök bánni, azt nem fogja gátolni.

14. Kieszközli a fejedelem ifjabb Bethlen Istvánnál, hogy az ecsedi kapitány és őrség ő felségének hittel köteleztessenek a pozsonyi diploma értelmében.

15. A fejedelem ur mindezeket elfogadván s megerősítvén, minden ellenségeskedés, erőszak s az abból eredt károk, melyek a két fél alattvalói közt a mozgalom kezdete óta létesültek, teljesen elégittessenek ki s örök feledékenységnak adassanak át.

16. Ő felsége, vele született kegyelmességénél fogva a fejedelem urat különös pártfogásába veszi és sem őt és utódait s azoknak, valamint neijének összes Magyarországon levő javait a fennebbi zavarok és károk miatt soha sem fogja sem háborgatni, sem háborgattatni.

17. Ezenfelül ő felsége a fejedelem urat nem fogja Erdély s a hozzá kapcsolt részek birtokában háborgatni.

18. Megújítja ő felsége szövetkezését Erdély és részei karaival s rendivel, s biztosítja őket, hogy sem háborgatni, sem háborgattatni nem fogja.

19. A fejedelem ur szolgáinak amnestia adatik az utolsó pozsonyi amnestia tartalma szerint.

Következik a szokásos záradék, mely e pontok elfogadását s megerősítését tartalmazza *).

Épen e napon — apr. 3-án — Rákóczy is kiállította a béke-okmányt Váradon, teljesen egyező pontokkal, de más bevezetéssel s más záradékkal ellátva: az első megnevezi a zavarok lecsendesítése végett kinevezett követeit, a záradék pedig magában foglalja a megerősítést, magában az ígéretet, hogy a

---

*) Az eredeti latin nyelven állítottatott ki. A Pray-féle másolatban néhány tetemes írás-hiba van. Correctebb az erd. muzeumé. Az Eszterházy-gyűjteményben: Actorum Palatini L. II nro 25. teljesen hibátlan.

pontokat minden záradékaival megtartja, megtartatja s megtartásukra utódait is kötelezi *).

Az ugyanakkor elfogadott három titkos pont — melyek megtartására Rákóczy, az egyezés szerint, esküt fog letenni, — így hangzott:

1. Az 1631-ben ő felségével Kassán kötött kiegyezés minden pontját meg fogja tartani.

2. A törököknek minden titkos s a keresztyénség és felséges austriai ház veszedelmére célzó törekvéseit, a mint megtudja, ő felségének vagy a nádornak hírül adja.

3. Erdélyből s részeiből a törökök semmit sem idegenít el **).

E három pont a nikolsburgi béke előtt kötöttekhez mérve nagyon engedékeny volt, — mennyiben a szíkebb és titkos hírbéri viszony fenntartásáról említés sincs benne. De enyhítette azon körülmény is, hogy megtartásukra nem írásilag, csak magánosan s titkon leteendő hittel volt kötelezendő.

Megállapították körvonalaiban, hogy a „két fene ifju“ számára a király amnestiát fog kiszolgáltatni írásban; de viszont ezek követjük által térden állva kérelmek meg a királyt, s következő pontokat tartoznak elfogadni:

1. Hogy a mikor s fejedeleme ő nagysága főkövetét felküldi császár urunkhoz ő felségéhez, az urak is főember szolgáljokat bocsátják ő felségéhez és deprecálják ő felségét.

2. Erős reversálissal sub amissione fidei et humanitatis kössék arra magukat, hogy soha ennekutána sem titkon, sem nyilván, sem országa, sem hivei ellen ő fel-

---

*) Minuta az Eszterházy-gyűjteményben. Actorum Pal. Lib. II.

**) U. o.

ségének semmiféle ellenséges dolgot nem indítanak offensive, hanem mindenekben livek és igaz engedelmességgel lesznek ő felségének.

3. Minden szövetségnek, akármikor és kivel kötötték legyen, annak ellene mondanak és semmissé teszik, s ha kik nekik is megkötelezték volna magokat, azokat is attól felszabadítják.

Ez két punctum is salva fidelitate legitima ipsorum principii debita permanente (t. i. Rákóczy irányában).

Gróf Bethlen István uram ugyanazon különváló reversalisában Ecsedre nézve obligálja magát, hogy abból nem vét sem ő felsége, sem az regnicolák ellen offensive és semmi ő felsége ellenségének nem adja.

Ezek meglévén, ő felsége is az urakat kegyelmességébe veszi és minden ez ideig való cselekedetéről amnestiát ad ő kegyelmeknek *).

Elintézik továbbá azon feltételek ügyét is, melyek alatt a hajduk lecsendesítése eszközöltetni fog, kik közül az Erdélyhez tartozó bihariak a nádorhoz, a magyarországi szabolcsiak pedig a fejedelemhez állottak. S végre elhatározzák, hogy az egyes főurak birtokserelmeinek ügye külön értekezlet tárgyát fogja képezni. S ez utóbbira vonatkozó előterjesztéseiket az erdélyi követek apr. 28-án csakugyan beadták a nádornak **).

Eszterházy meg volt elégedve a békével. „Ugy látszik, — írta Sennyeinek — nagy fegyverrel is csak ezt kellett volna kivinni.“

De meg Rákóczy is, s nem kevésbbé méltán, mint ama nagynevű államférfi, mert az ő diplomatikai ügyessége épen oly fényes diadalt aratott, mint a nádor tiszta logikája, kinek a merevségig menő elhatározottsága az

*) Aláírva Lónyai Zsigmond és Mikó Ferencz által. Egykoru másolat az Eszterházy-gyűjteményben. Actorum Pal. Lib. II. nro 64.

**) U. o. nro 28.

ő szilárdságán tört meg. Sőt magánál a bécsi udvarnál is szívesen vették azt, mert a svéd király diadalmas előnyomulása mellett ellenségeik számát ujjal szaporítani épen nem voltak hajlandók.

Épen ez volt az oka, hogy Bécsből a teljes befejezést, t. i. az amnestia elintézését sürgették és a Bethlen Istvánnak szólót apr. 8-án kiállítva le is küldék a nádorhoz *), melyet azonban ez, mint nem a kiegyezés szerint készültet, nem szolgáltatott ki neki. „Mivel — írja a nádor apr. 21-én a korlátnoknak — úgy tetszik ő felségének, hogy még többet is szenvedjen ez insolens nemzetségnak és ennyiszor ujitott indignitását is amnestiában vegyük: ám legyen ő felsége akarata szerint, kit im én el is végeztem.“ S azután sürgette az okmányok expediálását „mind magáért Rákóczyért való diplomát s mind a két urfiért és hajdukért való amnestiát“; de a conditiók befoglalása nélkül. „A két urfi instál, hogy scripto amnestiájokban valami gyalázatjukra való ne legyen, mintha nem elég gyalázatos csak magán is az amnestia! Jó mindazáltal magára ő felségére nézve kerülni.“ **)

Már akkor ez okiratok utban voltak, kiállítva úgy, mint a nádor kívánta. S ezek alapján a két urfi is (Bethlen István Váradon máj. 6-án) kiállítá a kikötött hitlevelet. A bevezetés elmondja, hogy a közelebbi időben ő felsége s az ő fejedelmök közt kiütött zavarokat bizonyos kiegyezés egyenlítette ki, melynek egyik pontja az amnestiáról s teljes megbocsátásáról azoknak, melyeket ők a múlt 1630-ik év ápril 3-ától jelen okmány kibocsátásáig elkövettek, oly feltétellel igttattattak be, s nyertek ők is amnestiát, hogy viszont ők is bizonyos

---

*) Eszterházy-gyűjtemény Actorum Pal. L. II. uro 27. Ez okmánynak ittléte mutatja, hogy nem lett kézbesítve.

**) Toldy: Eszterházy munkái 204—6. II.

pontokra kötelezzék magokat ő felsége irányában, kit ezenkívül meg is tartoznak követni. Viszont ő felsége is visszafogadja őket régi kegyelmességébe. Ennélfogva ők is kötelezik magokat a Rákóczyval megállapított három pontra s Bethlen István a felett a külön negyedik, Ecsedet illető pontra *).

Hátra volt még a hajduk leszállítása, kiknek általánosan meg volt ígérve az amnestia. Az Erdélyhez tartozó bihariak könnyű szerrel visszatértek Rákóczy alá. Nem úgy a magyarországi szabolcsiak. Mint láttuk. ezek vezérei Erdélyi András és négy társa számára a nádortól Rákóczy nem tudott külön amnestiát eszközölni ki; de azon feltételeket, melyek alatt a hajduknak teljes bűnbocsánat adatik, együtt s a kassai pontokkal kapcsolatban állapították meg. Az eléjük terjesztett okirat bevezetése hálátlanságokat hányja szemökre: daczára „hogy soha senkitől bántások nem volt, és senki császár urunknak, sem az ország avagy vármegyék körében contributiót nem adtanak, vagy fizetést vagy dézsmát, hanem szabadosan éltenek, valamint akarták magok“. Sőt ő felsége miattok még hadat is folytatott a törökkel, behódoltatásukat megakadályozandó; — ők mindezeket hátra vetvén s „koronás királyok“ velek való jótétét meg nem gondolván, „elhajlottak ő felségétől, a szent koronától, az ország egyességétől“ s „holmi erőtlen és gyökeretlen emberekhez köteleztek magukat“. Mindamellett ő felsége nekik kegyelmet ad s megtartja kiváltságaikban őket, ha az eléjük szabandó tíz pontot elfogadják:

1. melyek szerint elűzött kapitányaitat visszafogadják;

---

*) Eszterházy-gyűjtemény. Actorum Palatini L. II. nro 30, 49., nro 50 és 51. Eredeti fogalmazványok.

2. a törökkel s másokkal csinált kötéseket felbontják, az erre vonatkozó leveleket visszadják;
3. ő felségéhez hivek lesznek;
4. ennek parancsa nélkül fel nem ülnek;
5. a kassai generálisnak alávetik magukat, s ha kapitányság ürül meg köztök, tőle kérnek kapitányt;
6. a hűség esküjét személyenként leteszik;
7. a generális hire nélkül senkit se fogadnak be;
8. ha valaki bujtogatná őket, azt feljelentik a generálisnak; ha a töröktől vagy másunnan levélizenet meggy hozzájok, azt hírré teszik neki;
9. „minden városban bizonyos számu gazdák legyenek és azoknak nevek a generálisnál laistromban legyen“; ezenkívül semmi csavargót és „levont legényt“ nem szívelnek meg maguk között;
10. a mostani támadás főokait adják kézbe.

Ha e pontokat megtartják, ő felsége újra kegyelmébe veszi őket: — ha pedig e szép, atyai intésnek ugyan nem engednének; „ő felsége a koronás király maga méltóságát minden utakon megoltalmazza, és elene rugódozó szolgálit illendő büntetés alá veszi“ *).

A szabolcsi hajdu vitézek Böszörményben apr. 18-án gyűlést tartottak. E pontok nagy részét elfogadhatatlanoknak találták s leendő módosítások végett e napról felterjesztést tettek a nádorhoz:

Az öt személyt illetőleg biztosítsa őket a nádor, hogy míg ő felségét megkérlelik, s tőle amnestiát nyernek, bántódások nem lesz.

Az elüzött kapitányokat nem fogadják be, mert nem tudnak velük megalkudni, sőt bosszujuktól tartanak.

---

*) Eszterházy-gyűjtemény. Actorum Palatini L. II. nro 60. Eszterházy sajátkezű minútása.

A törökkel nincs frigyük.

Biztosittassanak ők is, hogy hitükben, vallásukban, szabadságokban senki sem háborítja meg őket, hogy úgy fognak felültettetni mint a vármegyék, hogy oly kapitányt nem adnak közükbe, kiket ők nem acceptálnak, s az illető pontokat, valamint a 7-iket és 9-iket is elfogadják.

De a személyenkint való hitletételre nem kötelezhetik magokat, mert ez akadályul szolgálna, ha „urak szolgálatára, más pátra (t. i. Erdélybe) vagy más városba akarnának menni“.

A hozzájuk küldött leveleket bonthassák fel, s csak ha ártalmas dolgot tartalmaznak, legyenek kötelesek beszolgáltatni *).

E pontokat egy levélhez mellékeltek. „Nagyságodnak — írák — kicsinytől fogva nagyig alázatosan könyörgünk, az Istent megtekintvén, méltóztassék kegyelmesen alázatos kívánságinkra úgy concludálni, és állapotunkat oly jó karban hagyni, kiből a mi lelkünk is nyughassék meg, és sem lelkünk ismeretiben meg ne sértődjünk, se hitünkben meg ne fogyatkozzunk. városunkat se kellessék pusztán hagynunk, hanem inkább mind császár urunk ő felségének, mind nagyságodnak és az országnak jobb szívvél, csendesb lelkiismerettel és nagyobb hísséggel szolgálhassunk“ **).

A leveleket és pontokat hajdu követség vitte el a nádorhoz. A hajduk Rákóczy kibékülése után kényes helyzetbe jutottak, de a nádor nem zsákmányolta ki a helyzetet, hanem megnyugtatóságuk végett engedelkenynek mutatta magát, bár a leglénycesebbekből igen keveset engedett el. A követekkel tartott alkudozás alapján, a

---

*) Eredetiről Actorum Palatini L. II. nro 62.

**) Eredetiről. U. o. nro 61.

két urfival folytatott kiegyezés bevégezése után megküldte nekik ultimatumát: „A megnevezett és a többi közül kirekesztett öt személynek állapota olyan dolog, hogy egyszóval valami egyenetlenség, zürzavar, kárvallás, veszedelem, vérnek kiontása az országban most volt és történt, ők voltak fő- és első okai. És így nem érdemlenék sem az ő felsége kegyelmes gratiáját, sem a mi jóakaratumkat, sem a több hajdu vitézeknek mellettek való törekedését, hogy hasonló zürzavart ezután is közöttök ne csináljanak. Mindazonáltal megtekintvén nemzetünkhöz való kötelességünket és az hajduvitézeknek is törekedéseket, hogy gratiájokat tovább is szorgalmazzák ő felségénél, abban ellentartók nem vagyunk. Sőt meglátván, mint viselik magukat az mostani, ő felsége császár urunk hűségére való visszatérésekben, az több hajduságnak ahhoz képest leszen tovább való közöttük megmaradásukra való rendelés is“.

A kapitányok visszavételét határozottan kívánja, mert czekek nem lakolhatnak ő felsége iránti hűségököért.

A törökkel való béke fenntartását ő felsége határozottan kívánja, ők is hát ehhez szabják magukat.

A biharvármegyei hajduk már átadták uroknak Rákóczynek az ő — a nádor — reversálisát, ők is adják ki hát a Rákóczyét.

Az egyenkénti hitletétel dolga az ő javokra czéloz. Ok mintegy végházban laknak s a végbeliek is személyenkint teszik le az esküt. Különben is köztök ez nem új szokás. S ha oman eltávozik valaki és „máshová kötelezi magát, ottan felszabadul attól a hittől“.

A többi dolgokban „nem fognak akadékok lenni“, ő is úgy alkalmazza magát, hogy megnyughassanak. „Im értelmes, békességet és egyességet szerető commissariusokat bocsátottunk közikben, a kik elsőben hűségekre és engedelmisségekre hozván őket, informálja

egyéb dolgokról is őket s az ő felsége kegyelmes assurance-át megadja nekik, a kiből kegyelmesen igéri arra ő felsége magát, hogy eddig való ellene lőtt cselekedetekről a mi törekedésünkre nézve is elfelejtkezik s előbbeni kegyelmességébe és oltalmába veszi őket, s azelőtt nekik adott privilegiumokat is nemcsak helyben hagyja, de kegyelmesen confirmálja is“.

Ugyanazért inti őket, hogy e pontokhoz alkalmazkodjanak — megvetvén „holmi bolond és észvesztő magok közt levő csekély emberek zavargásait. Egyéb-iránt e sok zavar és ogyenetlenség után mit várhatnak utolsó veszedelemnél egyebet magokra, nem látjuk“ *).

A követségnek, mely ez ultimatumot közlikbe vitte, főbb tagjai voltak: Nyáry István, Ibrányi László, Keczer András, Barna György. Utasítva voltak először Tokajba menni, hogy ott a hajduk dolga iránt értekezzenek, ezután közlikbe menvén megnyugtanni őket, hogy a nádor az amnestiából kizárt egyének megkegyelmeztetésén törekedni fog. Az egyenkénti hitletételt pedig elengedhetlenül kívánják; azokat, a kik ezt megtagadnák, engedjék távozni. A hitforma szerint esküdjenek híűséget a koronás királynak s hogy ellenségeinek ellenségei, barátainak barátai lesznek, és erről vegyenek tőlök erős hitlevelet.

Az elűzött kapitányokat helyezzessék be hivatalokba, „jó tanuságot adván ugyan a hajduvitézek előtt nekik, hogy tisztí vesztése alatt senki ez ideig való cselekedetekért alattvalóit se titkon se nyilván boszúból meg ne háborítsa. A reversalisokat elvegye tőlök, s ő felsége kegyelmes gratiáját és oltalmát ajánlja nekik“ **).

A hajduk nem tehettek mást, minthogy e pontokat elfogadják.

*) Actorum Palatini L. II. nro 63. Minuta.

**) Minuta az Eszterházy-gyűjteményben: Actorum Palatini Lib. II. nro 57. Kelet nélkül, de kétség nélkül május elején.

Ezenkívül a nádor megbizta „Nyáryt mint ő felsége tanácsát“, Ibrányi Lászlót és Keczer Andrást, hogy menjenek be Váradra a fejedelemhez „és az végezés szerint való corporale juramentumot praestáltassa. A hová úgy kell azért kegyelmeteknek menni, hogy ha ezek az erdélyi követek (t. i. Mikóék) interim visszamennek, és az ő felsége confirmált diplomáji is commutáltatnak, kiről mi kegyelmedet in tempore tudósítjuk. És hogy ennek a fejedelem hitének meghallgatására is kegyelmeteket rendeltük, azután fogunk arról való credentialis levelet írni, a mikor itt a confirmált diplomák is commutáltatnak.“

„A fejedelemmel új és egyéb tractába nem szükség kegyelmeteknek menni, hanem hogy csak a hitnek meghallgatására ment legyen, azt mondtuk kegyelmeteknek, ajánlván mégis mind az ő felsége kegyelmiességét ő kegyelmének, és az mi jó akaratunkat, szolgálatunkat is. Ha pedig medio tempore a fejedelem eligyekeznék Váradról, kegyelmetek hagyja el interim a hajduk commisióját is és menjen Váradra.“

„Azon legyen kegyelmetek, hogy sehol ne késsék, hanem mennél hamarább ezt peragálja és igyekezzék visszautazni“ *).

E követségnek tehát mindenek fölött a békekötés ratificatiója volt feladatává téve.

---

*) Ugyanaz, ugyanott.

X.

Közepete az alkudozásoknak vette a fejedelem portai ügynökeinek tudósítását, hogy az athnamé iránti alkudozások sikerre vezettek, a pontokat megállapították, a követséget a szultán és nagyvezér ünnepélyesen fogadta marc. 22-én s magát az athnamét is kiállította april 5-én.

E nagy fontosságú szövetségi okirat szövege fel-
említi, hogy „őstől maradt szokás“ levén, hogy Erdély
rendei az „erdélyi fejedelmek maradéki vagy atyjá-
fiai vagy rokonsági közül, hogy olyant válasszszanak
magoknak fejedelmül“ a ki arra alkalmas, hűségben
állhatatos; ezek most a korábbi fejedelem Rákóczy
Zsigmond fiát Györgyöt egy alkalmas és bátor nagy
tehetségű férfit a porta igaz szolgáját fejedelem
fiát ki már eddig elé is a birodalom becsületével
egyező számos szolgálatot tett — választották meg
a szultán Szolimán óta divatozó szokás szerint. Ő
a szultán is a próféta 1040-ik éve marczius 17-ik
napján (1631 marc. 22.) helybenhagyja e választást
s rendeli, hogy ezt „az ország urai kapitányi, a három
nemzetből álló tekintetese, városi, birák és minden la-
kosok és szegénységek kicsinyek és nagyok fejedel-
möknek ismerjék — de viszont ő is az ország rendei-
vel jól éljen, kinck kinek adja meg becsületét, a sze-
génységet igazsággal éltesse s a régi szokásokat ne
rontsa meg.

Következnek a pontok:

A feljebb való időkben adatott athnamék continen-
tiája szerint, meghalván az erdélyi fejedelem, vagy kü-

lönben is a fejedelemségnek változni kellett, arról való parancsolatom szerint az erdélyiek törzsökéből magok között nőtt és a birodalom requisitumihoz szoktattatott személyt az egész erdélyi urak, három nemzetből álló tekintetesei és nevezetesei kedvelvén fényes portámnak alázatosan jelentsék meg: hogy felséges részünkről creáltassék. Ellenben ha kik az ország nagy, közép és alsó rendjeinek akaratajok s kedve ellen, kívülről azon fejedelemségre vágyakoznának, meg ne adassék. Ha mely idegen azon fejedelemséget erőszakkal akarná apprehendálni, semmiképen ingressiója meg ne engedessék, hanem teljes igyekezettel s erővel repelláltassék.

Valamig a megirt fejdelem, azon országnak főrendei, tekintetesi és egyéb alsó rendü lakói, igazak, hivek és engedelmesek lévén, barátinknak baráti, ellenségeinknek ellenségi lesznek, hűtöt nem szegnek senki is körülöttük levő beglerbégim, szancságbégim s egyéb hadviselőim közül az erdélyi határt csak ne is bántsa, szegénységeit ne rabolja, javait ne prédálja; ha valami történetből ez ellen rablás esnék, a törökké nem lött rabok visszaadassanak, és mindkét részről e békekesség ellen impingálók érdemesen büntetessenek. Szolnok, Gyula, Jenő, Lippa és Tömösvár vidékén a Báthory Zsigmond lázadásáig a mely városok és faluk fényes portámhoz hódolva ezen várakhoz adóztak, és a még Erdély nem rebellt a mivel tartoztak beadták, úgy azok ezután is hozzánk való legyenek és szokott adókat megadják, mely aránt arról a részről semmi reluctantia ne legyen.

De praesenti végbeli főtiszteink kezekben lévő Mehádia, Párkánia és Halmas vidékikez Erdély teljességgel semmit se praetendáljon. A melyek pedig ez ideig

az török részre nem adtak semmit, azokhoz végbeli fő tiszteim és egyebek semmi közöket ne tartsák.

Ha mely szegénység birodalmomból — kapván magokat — Erdélyben transfugiáltak volna, azokra a helyekre visszaküldjék s ne duggassák.

Ha vagy Nándorfejérvárról vagy egyéb birodalmam helyeiből, rab szökvén és kereskedő rendeinknek javokat elrabolván, Erdélybe mennének, be ne vegyék, hanem visszaadják.

Régi szokott adójokat ezután is az szerint eszten-dőnként (az ő idejében) beadják.

Ha valamely lator zürzavarra czélozván, az erdélyi fejedelem ellen panaszolna, és nevére pecsétet metszetvén, utánzással hamis levelet vagy egyébaránt is levelet adna ki: azon ország lakosinak unanimitásával revideáltatván, ha a panasz igaz nem lesz, arról való parancsolatom szerint érdemek szerint büntetessenek.

A havasalföldi és moldvai vajdákkal fényes portámhoz tartozó hűségek szerint egyesek legyenek, a jó szomszédságot és barátságot magok között megbecsüljék és megtartsák; hogy ha mely felől ellenség ártalmas rözgölgödése hallatnék, ha úgy kívántatik, személyes segítséggel is egymást segítsék, vagy ha a nélkül meglehet, elegendő hadnak küldésével egymásnak segítvén, a következhető romlást és kárt egymás országiról, valamint s valahogy lehet, elfordítsák.

Ha pedig az erdélyi fejedelmek urak, és vitézlő rendek tőlünk segítséget kérnének, minden szükséges kellékeket és élelét készítvén, az általkelő helyeket, szoros utakat megtisztítsák, szélesítsék, a hidakat megépítsék, s úgy osztán kérjék hadainkat, hogy érkezvén hadaink, valami akadályt s fogatkozást ne szenvedjenek.

Hasonlóképen ha valamely véghelyeinkben, va-

lami segítségre való alkalmatosság jönne közbe, felhivatván az erdélyi fejedelem végbeli tiszteinktől, hozzánk tartozó híűséges engedelmessége szerint, mind az erdélyi fejedelem s mind a magyar urak, ha kívántatik, személyek szerént is segítsenek; ha pedig a nélkül meg lehet, elegendő hadat, löport és egyéb hadi készletet küldvén, succuráljanak, szolgáljanak.

Az erdélyi fejedelmek valamint eleitől fogva, a bécsi udvarral békélleni, hűtleni, egymásnak hit és bizonyosság levelet adni s venni szoktak, határok mi karban szokott lenni — kivévén innét a török határt és földet — a magok városi, várai, falui s határai a szerént Erdélyhez tartozván maradni, ahoz senki se praetendáljon.

Ha kik a magyarországi nagy rendek közül az erdélyi fejedelemhez hajlanak, senki azok aránt is ezen athnamém ellen hozzám tartozóim közül ne keljen ki, a magokat magok határookban nem tartók fényes portámtól szigorun megfékeztetnek.

A megirt országtól a szokott adó felett *) ne hajtassék be.

Jövő-járó követjeinek s kapitihájoknak praebendájok a canon szerént kiadassék. Mikor új fejedelemiségnek kell lenni, fényes portámra hirt adjanak, és valamig arra annuentiánk nem járul, ne legyen.

A lengyel király, moldvai és havasalföldi vajdák ha Erdélybe várat akarnának vásárolni. meg ne enged tessék; hanem maradjon afféle örökség az igazi örökösnél.

Ha kik e havasalföldi és moldvai vajdák közül fellázadván s ellenek hadaink küldetvén, Erdélybe szaladnának, ne fogadtassanak be, se másfelé azon elszaladások meg ne enged tessék, hanem fényes portánkra küldessenek.

---

*) Egy más példtynban: több.

Erdélyben és ahhoz tartozó részekben valamennyi török rab találtatik, sancz nélkül megszabaduljanak.

Mindent összevéve: valamig Erdélynek megnevezett Rákóczy György fejedelme és utána következő fejedelmek, az országbeli urak és a három nemzet tekintetesi, minden lakosi és szegénységi ezen athname és conditiók ellen nem exorbitálnak, én is esküszöm és erős esküvéssel fogadom a mennyet földet semmiből teremtő Istennek igazságára, annak a két világnak napjára, a kinek tekintetiért teremtettek az egek és a föld, a minden próféták fejedelmének, Mahomed Musztafának, (kin a felséges Istennek kegyelme és idvessége legyen) ő szentségének tiszta vallására, ez hűtleveleket és békességet helybehagyom, mit sem teszek ellene, s el sem fogom mellőzni.“

Végül tudatja az athname, mely 1631 aprilis 5-én állittatott ki ünnepélyesen, hogy a portáról szokás szerint kiszolgáltatni szokott jelvények és ajándékok: zászló, kornyéta, kaftány, kard és ló, most is leküldettek *).

S valóban miután a követség s a szokás szerint kiküldött kapucsibasa e jelvényeknek ünnepélyes átszolgáltatását végrehajtá, lett befejezve a porta részéről való ünnepélyes beigtatás.

---

*) Rozsnyai Dávid fordítása szerint.

XI.

Ily módon legalább a főbb pontokban rendezve lévén a magyarországi viszály kérdése s ki lévén egyenlítő székfoglalásának kérdése, más felől a porta részéről is a beigtatás végrehajtása által a szükséges védelemről biztosítva lévén, jun. 5-ére székhelyére, Fejérvárra összehívta a szent Györgynapi határidőről elnapolt országgyűlést.

E gyűlés a fontosabbak közé tartozik, s tartott jul. 1-eig — tehát szokatlanul hosszas ideig —, harminczkét törvényczikket alkotott s általán fő pontjaiban Rákóczy uralkodása későbbi éveinek alapelveit megállapítá.

A bevezetésben hálásan ismerték el Rákóczy eddigi működését, „egész országot három nemzetül tapasztalhatóképen látjuk és veszszük eszünkben kegyelmes urunk fejedelmünk, mostani méltóságos fejedelmi állapotjában minemű nagy sorsváltozás és veszedelmes időkben succedált szegény hazánknek, nemzetünknek; mindazonáltal, az mindenható felséges bölcs nagy hatalmu szent Istennek kegyelmes providentiája és gondviselése által, szent lelkének gubernálásából, szegény hazánknek ez elmúlt időkben fölháborodott állapotit, nagy sok gondjai, busulási, éjjeli nappali fáradozási után, szép csendes békeséges állapotra hozta, legyen áldott az urnak dicsősséges neve. Mi is általános igaz hűségese szolgálatunkkal meg igyekezőnk nagyságodnak szolgálni, mint kegyelmes urunknak. Mivel penig nagyságod ennyi sok munkás fáradozási után is ez mostani időn ide fejérvári városban generális gyűlést promulgáltatván, minden hozzánk megmaradására illendő dolgokat propositióiban közünkben

küldött: kiből az nagyságod kegyelmes atyai, szegény hazánkért való gondviselését értjük, és kezünkkel is tapasztaljuk. Kérvén az mindenható felséges Istent, nagyságodat éltesse szerencséltesse hosszú szerencsés boldog esztendőig, hogy szegény hazánknek mostan is csendes békességes állapotját gubernálhassa, igazgathassa hosszú ideiglen nagy jó egészségben.“

A mi magokat a hozott törvényeket illeti, ezek közül mindjárt az első a nyughatatlan elméjű emberek ellen szól. Rákóczy tulajdonkép Haller István ellen volt felbőszülve, mert úgy hitte, hogy ez volt az, ki mint Bethlen István követe és buzgó ügynöke, Eszterházyt Nyitráról haddal hozta nyakára *). A rendek meghozták a kívánt törvényt mely így hangzott: az mint kegyelmes urunk, értjük nagyságodnak közünkben küldött propositiójának első részéből, hogy nagyságod kegyelmesen intimálja egész országot, hogy az nyughatatlan elméjű embereknek ártalmas igyekezeteknek reszválásában, valami oly modalitást keressünk fel, kiből szegény hazánknek csendes állapotja, és szép békessége állandó lenne, és nagyságod méltóságos fejedelmi személye is securus lehetne. Azért kegyelmes urunk mivel elsőben az nemes ország akarván nagyságodtól megtudni, hogy nagyságod az olyanokat denominálná, és az nemes országnak értésére adná, kik volnának az olyan nyughatatlan elméjű emberek. Melyet

---

*) Eszterházy gyűjtemény. Actorum Palatini liber II. numero 42. Haller Györgyhöz Lakompakról aug. 22-ikéről irt levelében maga mondja ezt Eszterházy, s a dolgot nagyon is zokon vette; terjedelmesen fejtegeti, hogy éppen ellenkezőleg Haller István protestált az ő lejutetele ellen. „Kivánom mindazáltal, hogy kegyelmed nem u. m. atyjafia Haller István uramnak, hanem mint közigazságot szerető ellensége úgy tudakozza meg (t. i. Rákóczytól) tegyen derekas relációt nekünk felőle, hogy a menyiben magunk becsületinek sérelmét véljük lenni az dologban, érthessük ugyan világosan s úgy kívántatván találhassuk meg mind magát az fejedelmet s mind pedig az nemes országot felőle.“

mikoron nagyságod az nemes országnak fő uri és nemes uraink követi által denomináltatta volna Haller István uramat, és azt Haller István uram is megértette volna: akarván magát menteni az nemes ország előtt, nagy obtestatióval kéré az nemes országot, nagyságodtól az instructiókat, és replicatiókat alá kéretnök, melyből az ő kegyelme ártatlansága kilátszanék. Melyről az nemes ország discurlván, ítélte azt, hogy ne mindjárást kérésse alá azokat az instructiókat és replicatiókat, holott vádlásra és mentésre valóknak volnának és mindjárást törvény procesusa jöne ki belőle, hanem (mikkel maga is Haller uram maga mentségét kívánná) in tali et unico isto casu, quasi ex insperato erumpaltatott imminens periculumnak evitálásáért kellett ez statutumot csinálnunk, hogy ad tertium citáltassék, végeztük azért kegyelmes urunk az nagyságod kegyelmes tetszéséből is, hogy a modo in posterum effélék ellen való animadversiójában nagyságodnak observáltassék az ország régtől fogva való decretuma ott megirt procesusával együtt, ilyen qualificatióval, mindazonáltal ha kik affélét akarnak attentálni, egyik signuma ez lehet, hogy jószágát akárminemű praetextus alatt másnak szokta adni, és az országból úgy megyen ki, és onnét practicál ellenünk. Ha azért efféle ennekutána deprehendáltatnék, suspitio is levén hozzá, jószágát is akar minemű praetextus alatt eladná vagy másra bizná, nagyságod abban meg ne tartassa, consensust se adjon reá. Ha peniglen az evocatio meglenne és medio tempore non expectato tempore dietae megindulna, az teljességgel reputáltassék tamquam in flagranti crimine depraehensus; mely crimenben minthogy etiam per rusticas manus comprehendi potest nobilis: annál nagyobb authoritása lehet nagyságodnak afféléknek animadversiójában. Mindazonáltal nagyságodnak könyörgünk akar kit is ad

sinisram delationem aliquorum ne captiváltassa nagyságod indicta causa, hanem observálja nagyságod a fejül meg irt módot és inauguratiójakor való conditiókat, nagyságodnak megszolgáljuk mint kegyelmes urunknak.

A második fejezet az esztendei adót szabta meg: „jelenti kegyelmes urunk nagyságod sok kiváltképen való szükségít is a fényes portára való contentatióit, udvara népe és mezci hada fizetését és ezen kívül való rendkívüli költségeit. De ellenben ismét szegénységünknek is sok kiváltképen való fogyatkozásit és szükségét szemünk előtt viselvén, meggondolván holott az tavalyi és ez esztendőbeli hadak miatt is elpusztultanak, a szárazság miatt sem is buzájok, gabonájok nem leszen, marhájok is igen elholt mostan is haltan hal.”

Ily körülmények közt a szegénység állapotját s a fejedelem szükségéit egyeztetni kinánták s az esztendei kapu adót husz forintban állapították meg.

Ugyan e szükségnek kifolyása volt a harmadik czikk is, mely a szabad kereskedés némely ágait korlátozta, s melyet később a fejedelem rendszerre alkotván, gazdagodásának egyik fő forrásává lett: „noha kegyelmes urunk nem kicsin kárunkat látjuk az liber quaestusnak tőlünk való tollálása miatt; mindazonáltal látván nagyságodnak mostani sok kiváltképen való szükségít, melyhez képest minekünk is az nagyságod kegyelmes tetszésére kell accedálnunk, nagyságod az liber quaestust exerceáltassa, az nagyságod resolútiója szerint annak örömet annuálunk, tudniillik, mézből, viaszból, szürből és ökrökből való kereskedést, mindazonáltal kérjük nagyságodat, hogy nagyságod bizonyos zálogos jámbor nemes embert rendeljen az mésznek, viasznak provisiojára, és hogy mindennek illendő árát megadják: az mit szegénységünk el nem akarnak adni, vagy házok szükségére tartják: azt tőlők violenter el ne vegyék kivált-

képen az méz dolgából; ne is vitessék az mézet olyan messzire, mint ennek előtte; ajándék uem adásért ne is sarczoltassák szegénységünket.“

Elhatározták a pénz szűke miatt, hogy a poltura három denárban járjon, hogy a kiknél a mult év zavaraiiban eltékozlódott gabona van, vétessék tőle vissza, hogy minden pénzkezelő szoros számadásra vonassék, hogy az eltékozlott fiscalis javadalmak „mindazok valamelyek az idvezült fejedelem halála után a fejedelem-asszony kezénél maradtak volt egyszerűen visszavéteszenek az ingó bingó marha pénz, ezüst, arany, lövő szerszám bár kinél legyenek is.“

A meghatározott árszabályzat szigoruan tartassék meg, a nemesi kiváltság és szabadság ismételten megerősittetik, s ha városi birák nemes ellen hatalmaskodnának, azok perbe lesznek fogandók.

Megerősitik a gonosztevők üldözéséről, a bihar-megyei hajduság állapotjáról, a szökött jobbágyok visszállkodásáról, póstállkodásról hozott törvényeket, egyes helységeket illetőleg szabályzatokat hoztak.

Elrendelték, hogy az uj nemesek nem csak az országgyűlésen, hanem a megyéken is kihirdettessék nemességöket.

„Noha az uj keresztények is, mondja a 29-ik czikk, immár alkalmasint gyarapodtak Vinczen az ő lakóhelyökön, mindazonáltal mivel a megholt kegyelmes urunktól privilegiumok vagyon“ sőt ezt maga Rákóczy is megerősítette, ezt ők is helybenhagyják, mindazonáltal a szász helységek kiváltságainak megtartása mellett.

A 32-ik czikk azon uraknak és nemeseknek ügyéről szól, kik Erdélyben s a római császár birodalmában birnak jószágokat: „az császár ditiójában levő urak és nemesek mind az kik oda ki vagynak ad diem festum sancti Laurentii proxime affuturi bejöjjenek, ha penig

be nem jönnének evocálják jószágokból juxta brevium judiciorum processum ad futurum terminum adják okát, alioquin amittálják jószágokat, ultiori termino denegata. Az szolgálat dolgában penig tartassék az előbbeni diplomákban való végezés. Ha kik penig az végre men-
tenek ki, hogy Magyarországbán legyen örökös lakások, birhassák ittbenn is jószágokat s lehessen szabados jövések menések, nem itt benn az országban való szélyel járásokra és együve és másuvá is való menésekre, hanem csak tulajdon jószágokban; mindazonáltal az fejedelem hírével engedelmekekkel és salus conductussal. Hasonlóképen az kik ittben Erdélyben laknak is s oda ki jószágok vagyon, hasonlóképen cselekedhessenek, ista tamen conditione praemissa, hogy viseljék jámborul, igazán, tökéletesen magokat, ne practicáljanak se oda ki, se ittben. Az kiknek pedig örökös lakások oda ki vagyon, és itt Erdélyben örökséget birnak, azok tartozzanak reversálist adni, hogy semmi hostilitást abból nem inditnak *).

---

*) Egykoru másolat Szilágyi Ferencz ur gyűjteményében.

XII.

Bethlen Gábor özvegye ez ideig Fogarasban lakott. Uradalmi közül ezt, melyben kincse is őriztetett, szemelte ki lakhelyéül. Míg Rákóczy ügye függőben volt, ez jó összeköttetést tartott vele s Katalin is mindenkép mozdítá elé ügyét. Sőt a baráti összeköttetés annyira szívélyes volt, hogy legkiválóbb, legszebb uradalma iránt Fogarason április 13-án következő kötelezvényt adott magáról: „Mi Katharina stb, adjuk emlékezetre, mindeneknek a kiknek illik ez levelünknek rendiben: Hogy mi tulajdon szabad akaratunkból az tekintetes és nagyságos Rákóczy György uramhoz, Isten kegyelmességéből Erdélyországnak fejedelméhez, Magyarország részeinek urához és székelyek ispánjához, itt való jó akaratunkból fogadjuk, ő kegyelmének igaz körösztván hitűnkre: Hogy munkácsi várat jószágostul, ő kegyelmén kívül senkinek nem adjuk és arról senkivel nem is tractálunk, concludálunk, sem titkon sem nyilván; sőt ha kivel ez ideig arról tractáltunk vagy concludáltunk volna is; azt ez levelünkkel roszzsaljuk, annihiláljuk és semmissé tesszük. Hanem valamikor mi azt akarjuk adni; akar mi uton módon: Egyedül csak Rákóczy György uramnak tartozunk adni és ő kegyelmével tractálni és concludálni: contentálván mindazáltal ő kegyelme minket az mi igazságinkig az summával. Mindezeknek nagyobb erősségére állandóbb voltára adtuk kezünk írásával és titkos pecsétünkkel megerősített hitlevelünket“ *).

Már e hitlevél is sokkép megkötötte Katalin kezét.

---

*) Tabodi Munkács múltja és jelenje 162. l.

De még nagyobb zavarba jött pazarlásai folytán. Fejedelmi fénynyel élt, sőt több, pazarolta vesztegette azon roppant kincset, melyet férje hagyott rá. Már ez is, de inkább nyílt udvara, összeköttetése, rangja, befolyása terhére voltak Rákóczynak, ki épen mert sokat köszönhetett neki, félt tőle, hogy ha könnyelmiése más gondolkodásra birandja sokban ártalmára is lehet. Jól tudta, hogy ez nem leend nehéz a fejedelemasszonynak, lévén hatalmas pártfogói a portán, a császári udvarnál, s sógoránál a diadalmasan előnyomuló svéd királynál is.

Katalint vesztegetései zavarba hozták. Legelőbb Vinczet *) vette meg tőle a fejedelem, de még hitelre, Azután a munkácsi ügy került a szőnyegre, mely felső Magyarország legfontosabb erősségeihez tartozott. Katalin Munkácsot Csákinak akarta adni őrzés végett Balling az oda való kapitány s a magyar őrség ellenállt. Rákóczy felajánlotta közbenjárását: Medgyesen összejöttek, ő, Katalin s a munkácsi tisztek, „ott meg egyezének, és azoknak amnistia, az fejedelemasszonynak reversális adaték, mindazonáltal expressa ea conditione; hogy Csáky kezébe ne ejtetnék, se ne bocsáttatnék be; mely végezés megállásának vinculumját azt köték: hogy ha az fejedelemasszony violálná, Fogarast jószágostól és minden jussát amitátlná; ha pedig amazok, tehát perjurusok és notariusok lennének; ezzel akkor minde-
nik fél contentálódva, eloszlánk **).

A dolognak ezzel nem lett vége. Rákóczy Kékedi Zsigmondot s Bornemisza Pált megbizta, hogy Katalint Munkács átadására birják s erre Katalin eleinte nem volt hajlandó, azonban már akkor annyira rá hagyta magát vétetni, hogy Rákóczy Zsigmondot fiává fogadta

---

*) Kemény János önéletirása 216. l.

**) U. o. Szalay kiad. 218. l.

s halála esetére Munkácsot neki és successive a fejedelem többi fiainak is hagyományozá.

De ő nem tudott Erdélyben állandóan lakni, mint Kemény János hiszi, szive vonzotta Csákyhoz s mint maga mondja egy Eszterházyhoz írott levelében *), mert látta, hogy „sem lelke üdvösségében, sem e világi életben becsületére nyugodalmára nem élhetne közöttök“; hogy rabságokból kiszabadulhasson elhatározá magát kimenni Magyarországra. Ez alkalommal ígéretet tett a fejedelemnek, hogy kikerkezve oda, a leleszi convent előtt a Zsigmond részére tett hagyományozásról vallomást teend. A fejedelem tiszteletörség színe alatt, de valójában felvigyázás kedvéért, erős csapatot rendelt kíséretére, mely a magyarországi birtokokba érve sem vált el tőle.

Nagy-Bánya tájékán Kemény Jánost, a csapat vezérét, Zoltán János szathmári viczekapitány megintette ezért kinek Kemény így felelt: „ezek mostan mind az én kegyelmes asszonyom emberei és zászlói, mert maga requisitiójára kísérvül rendeltettek, s ő felsege pedig nem fejedelem, hanem priváta persona; és mint magyarországi uri avagy herczegasszony szabadosan járhatna; ha azért békével bocsátának, mindennek injuriájok nélkül megyünk, ha pedig előnkbe jönnek, bizony mint nyilván való ellenséggel megharczolok“ **).

De a csapat békésen folytatta útját.

Hogy mi történt azután, arról Katalin ekkép tudósítá Eszterházyt egy Tokajról jul. 30-áról írt levelében: Az erdélyi hadak „negyed nappal tovább sem hagyván munkácsi házamnál késnem, azon hadakkal a leleszi conventben vittek, hogy munkácsi váramat Rákóczy György fiának, Rákóczy Zsigmondnak vellanám;

*) Kismartoni regeszták 43. l.

**) Kemény János önéletírása Szalay kiadása 219. l.

Csáky István uramnak megírván mindezeket mikre vitt legyen engemet az kételenség, ő kegyelme beszélgetvén ő felségének ahoz értő hiveivel, engemet tiltott ő felsége tanácsa Sennyei Sándor uram, hogy neki ne valljam s neki ne kössem császár ő felsége hire s engedelme nélkül; a mellett hogy igen akartam, örömet meg is cselekedtem. Nem különben csak az ő felsége méltóságos akarattján elhalasztván. Az melyért reám igen megharaguván, hogy az ő felsége méltóságát előttem viseltem, hogy ha Csáky István uram ő felsége hiva Kovács Péter ő felségének több hiveivel ki nem szabaditnak vala kezekből, csak az egy Isten tudja, micsoda illetlen állapot követ vala az ő felsége birodalmában. Visszatérvén Munkácsra, minden igaz ok nélkül, nagy gyalázatomra váromból kirekeszte Balling János, egynehány esztendőttől fogvást való munkácsi jövedelmemet, másfél száz szekeren magammal Erdélyből kihozott marháimmal együtt, megizenvén nekem, hogy Rákóczy Györgynek tartja váramat, melyet egynehány-szor való reversálisa, hiti nálam lévén, cselekedhetett volna, avagy nem, kegyelmed bölcs ítéletére hagytam *).

Hiába kérte Katalin levele végén a nádort, hogy ügyében járjon közbe a császárnál, kihez hasonlólag küldött követet, hiába kérte saját kezü soraival, hogy segéljen rajta, mert e tény a császár reputációján is csorbát ejt, egyenes beavatkozás nem volt lehető. A munkácsi uradalmát ő már tényleg elvesztette s főként csak a kárpótlás kérdése jöhetett ezután szóba.

---

*) Kismartoni regeszták 44. l.

XIII.

Ibrányi Eszterháznak Rákóczyhoz küldött követe, kinek kezébe kellett volna a fejedelemlennek letenni a kassai titkos pontokra való hitét, nem ment el Váradra, — s a nádor most Haller Györgyöt nevezte ki hasonlóan e czélból követévé, kit Lakompak jul. 26-án következő utasítással látott el:

1. Legyen azon kegyelmed mennél hamarébb lehet siessen bemenni Erdélybe, az hová Isten kegyelmességéből beérkezvén, megadván levelünket az fejedelennek, — köszöntse officiose mi szónkkal ő kegyelmét a fejedelmet, megmondván okát ez késedelemnek, hogy későn tehettünk relatiót ő felségének az ő kegyelmével való végezésekről, és azután mi is partim a ferdőben s partim a savanyu viznél voltunk.

2. Megmondhatja kegyelmed és assecurálhatja is mind magát az fejedelmet, s mind az státusokat, hogy az végezéseket ő felsége császár urunk kegyelmesen vötte, és mindazokat helyen hagyta, s igyekezik is mind maga azt, s mind mások által megtartani, ajánlván minden kegyelmességét is ő felsége az fejedelemlennek és az országhoz is, távoztatván ő kegyelmek is hol mi idegen elmékedéseket, annyival inkább idegenségre való okadásokat.

3. Assecurálhatja mi nevönkkel is kegyelmed ő kegyelmeket, hogy mi is ő felsége után minden jó akarrattal és szolgálattal igyekezünk ő kegyelmekhez lenni, s készek vagyunk az közönséges nemzetünk és hazánk dolgára nézve, jó és szeretettel való correspondentiát is tartanunk, kívánván hogy ő kegyelme is azont cselekedje.

4. Declarálja kegyelmed fogyatkozásokat azoknak az commissariusoknak az kiket ő kegyelméhez az corporáló juramentumnak elvételéért destináltunk volt, kik csak abból az okból mulatták el oda nem meneteleket, hogy az certificatiót avagy credentionalist azon dologbul másoktul promittálták volt ő kegyelmek az fejedelemnek, kit maga is az fejedelem megértettük, hogy szorgalmazott, de ezeknek fogyatkozásokon mult el. És most már avégre kellett kegyelmedet, mint ő felsége tanácsát, ő kegyelméhez beküldenénk, hogy azt a végzés szerént való corporále juramentumát kegyelmed előtt ő kegyelme praestálja, az szerént az mint annak formáját lejegyzettük kegyelmednek, kit hogy ne is halaszszon urgeálja kegyelmed.

5. Minekutána praestálná az juramentumot, szorgalmazni kell az két urfi reversálisát is ő kegyelmétől, kinek annak is olyan tenorral kell lenni, az mint im az mássát megküldöttük, minthogy ezen ugy is egyeztünk meg, s magára is vötte mindenestől az fejedelem, s irt volt is felöle, hogy már is kezénél vagynak azok a reversálisok, azért is urgeáljuk csak ő kegyelmét felöle.

6. Azon ifju urfiaknak, az minemü gratiát vagy assecuratiót adott volt ő felsége, azt is azon commissariusok kezében biztuk volt, az kiket oda definiáltunk volt ad percipiendum corporale juramentum, kik oda nem mehetvén reportálták szegény Alagi uramék és az hajduk reversálisával együtt adták ő kegyelme kezében, szükség azért, hogy kegyelmed azokat magával elvigye kikérvén az asszonytól, kinek im irtunk is, s a honnét Isten visszahozván kegyelmedet az két urfi reversálisával együtt, az hajduk reversálisát is elkérje az asszonytól, és együtt küldje vagy maga hozza fel.

7. Emlékeztetni kell az fejedelmet arról, az végezésre is, az hol tisztességes ajándékokkal követének felküldését ígérte, szorgalmaztatni kell azért, azokat is ne mulasson ő kegyelme, mert noha eddig való haladéokban méltó mentsége lehetett, az ott való gyűlésnek mivoltára nézve, de már az meglévén, botránkozás nélkül nem haladhatna tovább. Azért mi szónkkal ugyan kérje is kegyelmed ő kegyelmét, hogy tovább való haladékot abban ne tegyen, insinuálván in confidentia, hogy mind addig is onnét ő felségétől császár urunktól semmi levelet ne várjon.

8. Szólni kell az fejedelemasszony állapotja felől is, hogy noha ő felsége még eddig requisitiókat nem tölt felőle, mindazonáltal ugyan vigyáznak azért személyére., s legyen azon kegyelmed, hogy valami méltó panaszra okot az fejedelemasszonynak ne adjon és ha ki akar jöni, abban ellent ne tartson s ő felsége engedelme s hire nélkül itt kinn való jószágiban valami contractusban se menjen, in praejudicium suae majestatis mivel ezek mind akadékokat szerezhetnének az közönséges jóban.

9. Tudjuk rakvák sok alkalmatlan hirekkel, s talán vagynak olyakis az kik öztönölik őket, megmondhatja ezért kegyelmed azt is bátran, hogy afféle hamis hirekkel, az sok bolond kétségben esett ember, csak fájdalmokat akarják enyhíteni, ha pedig mi izgatással sürgetik őket, magok veszélyeket akarnák az mi veszélyünkkel felváltani. De mivel erről igen nagy cautió vagyon az végezésekben, úgy reméljük ha mi efféle leszen, insinuálni el nem mulatja ő kegyelme.

10. E hireket mindazonáltal az kik most recenter jöttek is, kegyelmed közölheti ő kegyelmével és másokkal is, asserálván bátorságosan, hogy különben az

dolog nincsen, s megemlékezének reá, hogy rövid nap Isten megszegyeníti az ő felsége ellenségét.

11. Minthogy maga is élt már fejedelemségében is az károlyi conclusiókkal ő kegyelme, és in praeditamento voltanak az kassai tractában is, kérvén ő kegyelmét szeretettel, az váradi püspök dolgában mutassa jó akarátját, és a minemü végezés arról akkor Károlyban volt, effectuáltassa ő kegyelme, ki mindenestől is csak igen kicsin dolog, az mint az végezésekből nyilván kitetszik.

12. Csáky uramék dolgában úgy haljuk megütközött az fejedelem, hogy Szádvárat szorgalmazza, de nem szükség azért ő kegyelmének fárasztani magát, mert minthogy Csáky uramék is extra dominium vagnak, készek bizonyos revisiónak submittálni magokat, az kit talám nem leszen káros ő kegyelmének is ő felségénél urgeálni.

13. Az credentionalisokat pro sua discretionē distribuálja kegyelmed, ha kiket ott udvarnál talál és másutt is, de az két urfinak semmi levelönket ne adj a kegyelmed, se pedig valami izenetet mi szónkkal ne mondjon nekik, hanem ha reversálisok az végezés szerint kegyelmednél leszen, és az ő felsége assecuratiója viszont nálok, azután barátjoknak tarthatnak. Az több credentionálisok mellett mindazonáltal kegyelmed, mind in communi, s mind in privato az mi ő kegyelméhez való jó akaratumkat és szeretetönket bizvást declarálhatja, semmit egyebet nem kívánván ő kegyelmétől, hanem hogy azon sinceritást tartanak meg ő kegyelmek is mi hozzánk, és minden elmélkedéseket ő kegyelmek arra fordítsák, hogy ő felségével az római császárral való békességeket minden utakon megtartsák, kiváltképen öregbik Bethlen István urammal ha szemben lehetne kegyelmed, ő kegyelmével mindezekről fusiusb kelle-

nék beszélni, s az többi között, az mint az kassai tractában is emlékeztünk, hozza elő kegyelmed azt is ő kegyelmének, hogy békességes időben emlékezhettek reá, az szegény zsolnai polgároknak micsoda marhájokat vitette volt el in publico foro, az megholt fejedelem autoritásával, valami tözsértől elvött pénznek praetextusával, ki ő kegyelme jobbágya volt, melyet akkor vettek el az újvári katonák s nem tagadhatjuk, ugyan mi consensusunkból is, az mikor hódolni alá haddal ment az fejedelem, s az egész erdélyi statusokkal is nyilván való ellenségek voltak. Melyről magát is megtakáltuk az fejedelmet ennekelotte is és ő kegyelmét is, de mindeddig sem lőn semmi satisfactió-jok, ki miatt hárman is közülök mostan is merő koldusok, s arestumot szorgalmaznak, s nem leszen jó az dolgok, ha az által kell nekik satisfactiót vennie, kérvén azért szeretettel mégis ő kegyelmét mentvén meg minket ettől a molestiától mert szünetlenül rajtunk vannak. Utólszor kegyelmed tekintsen jól két felé, s kérem investigálja szorgalmasan az dolgokat, pro sua dexteritate, s hol járjon elméjek, mindazon rendeknek, értekezzék arról is, s az kegyelmeitek állapotja felől a kik itthon az ő felsége szolgálatában vannak, értse meg a végezésre nézve mint rendelték a mostani gyűlésben s hozzon egy exemplárt is ki az articulusokban. A többit mindeneket a kegyelmed dexteritására hagyunk“ *).

Haller ez utasítással még el sem indult, s a nádor már is újabb panaszokkal pótolta azokat: ez volt a munkácsi ügy. E tárgyban aug. 8-áról Lakompakról levelet intézet hozzá: mondja el a fejedelemnek minő méltatlanság volt a fejedelemasszonyt a tudva levő végezésre kényszeríteni. Ez a békesség ellen van s sem

*) Actorum Palatini Lib. II. nro 40.

a fejedelem sem Katalin nem mehettek volna rá a császár engedelmével. Ő Rákóczy a császár ditiójához nyúlt midőn Ballingot s az őrséget saját magának hítség esküvel kötelezte le. Szükség azért, hogy a fejedelemasszony ő felsége engedelmevel transigáljon, továbbá vegye el minden közit a munkácsi uradalomhoz s szabadítsa fel az őrséget a letett hítség esküje alul, saját hadait pedig hozza ki onnan. Mert hisz ezek nélkül a megkötött békesség tényleg fel van bontva — s mindenen fölött sürgesse, hogy ennek végre nem hajtott pontjai, főként a corporale juramentum letétele ne halogattasék általa tovább *).

Alig vitte el e levelet Haller György egy megbízott embere, midőn a nádor a Haller István ügyében hozott országgyűlési végzés ügyében Lakompak aug. 22-éről újabb pótutasítást küldte Hallerhez: melyben ez ügynek mint személyes sérelemnek leendő megorvosoltatását sürgette. Saját becsülete van megtámadva, írta, s ezt kell a fejedelemnek s országnak orvosolni **).

Haller a nádor utolsó levelét, „kiben resolválja magát, hogy adjunctust nem várván bemenjek“, csak sept. 3-án kapta meg — s meg is indult. E hó 10-én már Tokajból irt a nádornak: siet a fejedelemhez, felkeresi a hol van, s úgy jár el mint utasítva van, bár tudja „egyéb válaszom nem fog lenni hanem a követére mutat, kit ő felségéhez expediált“ ***).

S valóban már ekkor úthán voltak Rákóczy követi Kovasoczy István korlátnok és Kékedy Zsigmond főudvarmester, kiknek ő aug. 7-én adta ki a hitlevelet a magyar királyhoz s Eszterházy nádorhoz †).

*) Actorum Palatini Lib. II. nro 43.

**) U. o. nro 42.

***) U. o.

†) Kismartoni regesták 45. l.

A fejedelemnek négy követelése volt a császártól.

1. Mád és Regécz várak iránt,

2. Szádvár iránt,

3. A munkácsi uradalom iránt,

4. A tiszai részeken dúló pórlázadás iránt *), hol a parasztság bizonyos Császár Péter vezérlete alatt feltámadt, dult, rabolt, égetett, s a föld népét zászlói alá esketve nevelte erejét. Rákóczy úgy hitte, hogy e mozgalomban részes a nádor is, és ez okon követelte, hogy a nádor tegye meg az intézkedéseket azok leültetésére.

A nádor gondolhatólag határozottan s méltatlankodva tagadta, hogy a mozgalom felidőzésében legkisebb része volna is **). Ez alkudozások alatt a mozgalom nevedett s számok a Nyírségen már néhány ezerre nőtt. A fejedelem ifju Bethlen Istvánnak a váradi kapitánynak parancsot küldött, hogy „azon csirájában levő gonoszt nevedezésében, tövchen nyomja le“, s ha szelid eszközökkel nem lehetne, nyuljon fegyverrel is hozzá.

De a szép szó nem használt, s a kapitány Csomaközy Andrást, a váradi alkapitányt, váradi haddal s a biharmegyei hajdusággal kirendelé, felhivá sógorát, Zólyomi Dávidot, hogy ő is csatlakozzék hozzájuk s hozzon magával taraczkokat. Ekkép szervezett sereggel Bátorhoz fő fészkekhez ment, s körülvette a pórhadat, mely puskákkal kevés részben, jobbára lándzsákkal, vasvilákkal, hajító lánczos botokkal volt felfegyverezve. A tömeg keményen tartá magát: bár a rendezett sereg ellenében teljesen vesztett ügye volt. A taraczkok hatalmas réseket lőttek bennük s a többi had nyomba kergette, — mig nem

*) Actorum Palatini Lib. II. nro 45.

**) Ugyanaz ugyanott, a nádor felterjesztése a királyhoz, Fraknó aug. 27-éről.

a nép elhánnya fegyvereit, szaladni kezdett. Utjok azonban el volt zárva, s csak kevesen menekülhettek. A legnagyobb rész fogolylyá lett. Ezeket is, fülüket s orrukat elvágván, utnak ereszték. De „Császár Péter Kassára beragadtatván“ ott felnégyletetett *).

Ez idétt a fejedelmet nagy családi csapás sujtotta. Legkisebbik s kedvesebbik fia, Ferencz megbetegedett. Nyavalyája már sept. elején **) oly súlyossá lett, hogy felgyógyulásákoz nem vala semmi remény. Csakugyan meg is halt szülői véghetetlen bánatára „kinek emlékezetére, kedden levén halála, atyja és anyja vacsorát az napon egész életékig nem szoktak vala enni“ ***).

A függőben levő kérdések sikeres megoldását az illető követek nem tudták kieszközölni. Rákóczy a várakat és Munkácsot illető követelései ügyében várt határozatot a császár részéről s ennek megérkeztéig, vagy mint a nádor kifejezte magát, „nem állotta az ebbeli végzéseket és beküldvén hozzája, hogy ezekre (t. i. a három titkos pontra, mint melyekre itt hivatkozás van) való köteleességét letegye ígéréte szerint, holmi haszontalan mentségekkel mentvén magát, le nem tette a corporale juramentumot“ †).

Épen ily sikeretlen volt az erdélyi követek tartózkodása Bécsben. A császár a dolgot úgy fogta fel. „mint rajta esett gyalázatot“, boszus volt, hogy a követek oly későre, „majd egy fél esztendőre“ mentek fel. csekélylette az ajándékot, mert „más fejedelmek obligatio kívül is nagyobbbat küldtek annál“, aztán „csak szegény szóval“ követték meg ő felségét, sőt az alatt

*) Szalárdi Krónikája 85. l. Nagy Szabó memoriáleja 144. l.

**) Haller írja a nádornak sept. 10-éről. Actorum Pal. Lib. II. nro 45.

***) Szalárdi Krónikája 84 l.

†) Eszterházy-gyűjtemény Actorum Pal. Lib. II. nro 55.

egy sereg új törvényteleniséget követett el *). S valóban a követek Bécsből oct. 17-éről s 23-áról a nádorhoz írott levelekben tele voltak panaszszal, hogy ugyszólva mit sem igazithattak urok követelése ügyében **): de meggyőződést arról is szereztek, hogy háborúra Bécsben nem gondolnak. Erre azon időpont, midőn a svéd fegyverek diadal után diadalt arattak, nem is volt alkalmas.

S e tudattal, és megnyugodva, hogy a függő kérdéseket még is nem fegyverrel, hanem alkudozással fogják megoldani, — írá Kolozsvárról dec. 13-áról Rákóczy Eszterháznak ***): „Császárhoz ő felségéhez expedált követ ur hiveink megérkeztén, az kegyelmed levelét megadáék, kit becsülettel vévén, értjük a kegyelmed irását. Nem tagadhatjuk császár ő felsége kegyelmes-ségéhez nagyobb és jobb reménységünk volt annál a mivel követ hiveink visszajöttek ő felségétől, mindazáltal az seregében való reménységünket le nem töttük és mi ugyan meg nem szününk az ő felségének való szolgálattól. A jó békességnek és egyességnek megtartását a mi illeti, a minthogy eleitől fogva semmire nagyobb buzgósággal nem igyekeztünk, mint annak állandóképen való megmaradására, nem látván édes hazánknak és szegény nemzetiinknek semmi egyéb dologban bizonyos és bátorságos megmaradását, hanem csak annak megtartásában, ugy ezután is azon édes hazánkhoz szegény nemzetünkhöz való szeretetünkből semmit abban hátrahagyni nem akarunk valami a közönséges szép egyességnek és békességnek megtartásában és őrizésében mi reánk háramlík; csak mások is annak magokra háramló részeiből legyenek oly oltal-

*) Eszterházy-gyűjtemény Actorum Pal. Lib. II. nro 55.

**) Ugyanaz Actorum Pal. Lib. II. 47.

***) Actorum Pal. Lib. II. 48.

mazói és másokkal is annak megőriztetői, magukon kívül az kikkel illik megtartói. A magunk részéről hogy abban fogyatkozás ne találtassék, azon igyekeziünk minden tehetségünkkel és kegyelmednek kedveskedő jó akaratunkat ajánljuk. Tartsa meg Isten kegyelmedet sokáig jó egészségben.“

E sorok valóban hiven kifejezték Rákóczynak hangulatát. Ő óhajtá a béke fenntartását: de nem azon áron, hogy a letűnő év nyert eredményei koczkára tétessenek — sőt a helyzetet sokkal jobban is ismerte, hogy sem attól komolyan tartott volna. S éppen a viszonyok számbavétele és helyes latolása vezette őt ez eredményekre s biztosítá neki azokat.

S ő valóban meg is lehetett uralkodása első évének eredményeivel elégedve.

Fegyverei és diplomatiája a csatamezőn és zöld asztalnál fényes diadalokat arattak. A rakomázi és bátori csatákat, Eszterházy hada megverését s a pórok legyőzését éppen nem kicsinylették az országban. Fényes fegyvertény volt mindkettő, valamint előnyös szerződés az athnamé s előnyös béke a kassai, habár abban a rés a további alkudozásokra fenn volt hagyva: mert hisz éppen e résnek köszönhető a családbirtoklása és hadászati szempontokból ránézve annyira fontos munkácsi uradalom és vár birtokbavételét.

S ez kétségtelenül az év nagy eredményei közt éppen nem volt az utolsó.